

Ž A N E T A O Z O L I Ņ A

LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKAS
REGIONĀLIE
ASPEKTI

36776

2000-3

777

Latvijas Drošības
Politika

L
3

Ž A N E T A O Z O L I Ņ A

LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKAS
REGIONĀLIE
ASPEKTI

APGĀDS IZGLĪTĪBA 2000

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0300018514

Grāmata nāk klajā ar
Kopenhāgenas Miera pētīšanas institūta (COPRI)
un Latvijas Universitātes atbalstu

Redaktors: Jānis Andersons

Literārie redaktori:

Sandra Zērande,

Egils Eglītis

Makets: Normunds Vaivods

© Žaneta Ozoliņa, teksts

© GUNART, dizains

ISBN 9984-576-13-2

© apgāds IZGLĪTĪBA, 2000

SATURS

Ievads	6
I Reģionālisms drošības politikā - dažas teorētiskas pārdomas	15
1. Drošība	19
2. Reģions, reģionālisms, reģionalizācija un reģionalitāte	33
2.1. Kāpēc atdzimst interese par reģioniem starptautiskās politikas teorijā?	33
2.2. Kas ir reģions?	37
2.3. Pieejas reģionu pētišanai	46
2.4. Reģionu klasifikācija	49
2.5. Reģionu veidošanas nosacījumi	51
3. Reģionālās drošības veidi	56
3.1. Drošības reģiona specifika	56
3.2. Drošības režīmi	60
3.3. Drošības komplekss	63
3.4. Drošības kopiena	69
II Reģionālisms Latvijas drošības politikā	80
1. Latvijas drošības politikas ārējie nosacījumi	80
2. Latvijas drošības politikas attīstības posmi	83
III Baltijas jūras reģiona kā drošības politikas vides raksturojums	109
1. Baltijas jūras reģions - tuvākā reģionālā vide	109
2. Baltijas jūras reģiona politiskie aktieri	124
3. Baltijas jūras reģiona piedāvātās drošības politikas īstenošanas iespējas	135

IV Triju Baltijas valstu reģionālās sadarbības iespējas	141
1. Vai pastāv Baltijas valstu reģions?	143
2. Baltijas valstu sadarbības posmi	147
3. Vai Baltijas valstīs veidojas drošības reģions?	161
V Baltijas - Ziemeļvalstu reģionālā sadarbība	167
1. Baltijas un Ziemeļvalstu attiecību vēsture pēc neatkarības atjaunošanas	167
2. Baltijas un Ziemeļvalstu drošības intereses: kopīgais un atšķirīgais	174
3. Ziemeļvalstu drošības intereses NATO paplašināšanas kontekstā	192
4. Ziemeļvalstu politika attiecībā uz ES paplašināšanos	203
VI Baltijas jūras valstu padome - pieredze un nākotnes izredzes	220
Secinājumi	234
Bibliogrāfija	241
Pēcvārds	255

Grāmatas uzrakstīšana nav viena mēneša un pat ne viena gada darbs. Kaut arī uz vāka parādās viena autora vārds, radišanas darbā tieši un netieši piedalījušies daudzi. Tādēļ vēlos pateikt paldies visiem, kuru atbalsts ir palīdzējis tapt šai grāmatai - kolēģiem no Latvijas Universitātes Politikas zinātņu katedras, kuri nekad nav iebilduši pret maniem radošajiem komandējumiem, Latvijas Ārpolitikas institūta komandai, kura visus savus pastāvēšanas gadus ir bijusi īsta intelektuāla darbnīca Latvijas ārējās un drošības politikas apspriešanai, saviem studentiem Latvijā un ārzemēs, «uz kuru ādas» vispirms tika pārbaudīta ne vienas vien teorijas pielietošanas ticamība, Kopenhāgenas Miera pētīšanas institūtam (COPRI), ar kura intelektuālu un finansiālu atbalstu bija iespējama manuskripta pabeigšana, Latvijas Universitātei, kura piešķīra līdzekļus grāmatas izdošanai un apgādam «Izglītība», kurš izrādīja īpašu pacietību grāmatas rediģēšanā.

Vislielākā pateicība pienākas manai ģimenei, kura pacietusi radošās mokas, ilgstošo prombūtni, un vienmēr ir atbalstījusi mani visās iecerēs un darbos.

IEVADS

Ir iespējams uz kartes uzzīmēt apli un nosaukt to par reģionu un gaidīt uz notikumu gaitu. Mēs izgudrojām reģionu¹ un mums visiem par pārsteigumu tas kļuva par īstenību. (Sverre Jervell. Top-Down or Bottom-Up Region-Building. Some Notes on the Barents Cooperation, 1996)

Katrs autors, kurš šodien apņemas analizēt starptautiskās politikas problēmas, savā ziņā ir avantūrists un nebaidās no iespējamās tūlītējas un vēlākas kritikas, jo mūsdienās, kad pastāv dažādas iespējas Eiropas un arī pasaules tālākai attīstībai, ir tikpat kā neiespējami precīzi iezīmēt tālākos attīstības virzienus un notikumu gaitu. Tomēr viena no zinātnes pievilcīgajām priekšrocībām ir analīzes rezultātā iegūstamās daudzveidīgās iespējas novērtēt to stāvokli, kurā valsts un sabiedrība atrodas starptautiskajos politiskajos procesos, prognozēt notikumu virzību, izstrādāt iespējamās nākotnes attīstības scenārijus un noteikt to vietu un lomu, kuru ieņemsim nākamajā gadsimtā. Vēl jo saistošāk tas ir, apzinoties Latvijas vēl neseno nošķirtību no ārējās pasaules un straujo atgriešanos starptautiskajā apritē un to, ka varam paši noteikt ārējās un drošības politikas prioritātes, virzienus un meklēt atbilstošus risināšanas un īstenošanas līdzekļus.

Latvija, kura pieredzēja īsu valstiskuma periodu starpkaru posmā, bet kurš bija saistīts ar strauju ekonomisku, izglītības un demokrātijas attīstību, radīja pārliecību, ka, ja nebūtu piecdesmit okupācijas gadu, kad Baltijas valstis tika vardarbīgi atrautas no Eiropā valdošajām attīstības tendencēm, šobrīd visas trīs būtu tajā pašā situācijā kā citas mazās Eiropas valstis - Skandināvijas un Beniluksa valstis. Tādēļ saprotama ir Latvijas un abu pārējo Baltijas valstu politiskā orientācija uz tām organizācijām (Eiropas Savienība un NATO) un valstīm (ASV un Rietumeiropas demokrātijas), kurām esam piederīgi vēsturiski, kultūras

¹ Šeit minēts Barenca jūras reģions (autores piezīme).

un politiskās orientācijas ziņā un kuras spēj palīdzēt un atbalstīt sarežģīto valstu veidošanas procesu, sekmējot šo valstu drošību un stabilitāti.

Atgriešanās Eiropā Baltijas valstīm un Latvijai ir visnotaļ sarežģīts process. Tas ir saistīts ne tikai ar mūsu ierobežoto pieredzi un resursiem, nestabilitāti Krievijā, bet arī ar notiekošo transformāciju gan starptautiskajā sistēmā (kurā joprojām sadzīvo bipolaritātes likumsakarības ar jauni dzimstošiem starpvalstu attiecību modeļiem) gan Eiropā, gan citos pasaules reģionos. Ikvienas sociālas sistēmas pārveidošana vai pārveidošanās ir saistīta ar pieaugošu nestabilitāti un konfliktiem, un vienlaicīgi ar lielām iespējām veidot jauno sistēmu, atbilstoši iesaistīto dalībnieku interesēm, paredzot iespējamo konfliktu un krīžu novēršanas līdzekļus.

Arī Latvija kopš neatkarības atjaunošanas 1990. gadā aktīvi cenšas iesaistīties starptautiskajos politiskajos procesos. Tomēr objektīva nepieciešamība pēc iespējas īsākā laikā un visefektīvākiem līdzekļiem panākt valsts drošības garantēšanu neļāva vispusīgi izvērtēt un izmantot tās iespējas, kuras jau no 90. gadu sākuma piedāvāja minētā starptautiskās sistēmas transformācijas loģika. Galvenā sabiedrības un politiķu uzmanība bija pievērsta lielvalstu attiecībām, alianšu lomai drošības politikā un mazo valstu iespējām autonomi īstenot savu politiku apstākļos, kad liela kaimiņvalsts ierobežo politiskās darbības iespējas. Vienlaikus ārpus teorētisku un praktisku diskusiju loka palika daudzi jautājumi, kurus tradicionāli nevar nosaukt par «lielās» politikas sastāvdaļām, bet kuri ir nozīmīgi tieši starptautiskās sistēmas pārveides kontekstā, jo tie arvien biežāk tiek iekļauti pasaules politikas dienas kārtībā. Latvijas drošības interešu lokā diemžēl pārāk vēlu ienāca tādu globālu procesu izvērtēšana kā institucionālisms un reģionālisms. Tā kā grāmatas galvenais uzdevums ir analizēt tieši reģionālisma lomu Latvijas drošības politikā, tad mēģināšu atbildēt, kāpēc XX un XXI gadsimta mijā uzsveram tā nozīmi un ietekmi uz starptautiskajām norisēm.

7
Viena no atbildēm rodama jau pieminētajā starptautiskās sistēmas transformācijā. Valstis, atbrīvojušās no bipolaritātes, t.i., lielvalstu kontroles pār politiskajiem procesiem, sāka apsvērt efektīvākās sadarbības formas. To, ka izolācija un nošķiršanās no integrācijas tendencēm savstarpēji sasaistītajā starpvalstu attiecību sistēmā nav izdevīga un ir pat apdraudoša, valstis bija apguvušas, pārdzīvojot divus pasaules karus un vienu auksto karu. Tolaik sāka mainīties attieksme pret savstarpējās sadarbības nozīmi valstu un citu politisko aktieru attiecībās. Ja aukstā kara apstākļos valstis darbojās noslēgtās sistēmās, iekļūšana un izkļūšana no kurām bija praktiski neiespējama, tad jaunā situācija kļuva labvēlīga atvērtu valstu apvienību veidošanai. Tādēļ starptautiskā sabiedrība un politiskās elites uzdeva jautājumu, kāda tad ir visefektīvākā kolektīvās organizācijas forma?

Viena no atbildēm ir - reģionālā sadarbība, jo tā neierobežo valstu autonomiju, mobilizē resursus kopīgu mērķu sasniegšanai, pavairo varas potenciālu līdzdalībai starptautiskā sistēmā un padara racionālāku adaptēšanos jaunajiem apstākļiem un dažādām situācijām pasaulē.

Otra atbilde ir atrodama Kristofera Harvī (*Christopher Harvie*) grāmatā *The Rise of Regional Europe*, kurā viņš raksta, ka astoņdesmito gadu beigās «reģionu Eiropas» ideja pēkšņi kļuva par politiku (*Harvie 1994 : 1*). Protams, ka tas bija saistīts ar Eiropas Kopienas/Eiropas Savienības attīstību - vienotā tirgus izveidošanu. Tomēr to ļoti labi apliecina ne tikai ES, bet tās ir sekas arī citām norisēm. Radās jautājums par to, kas spēlē noteicošo lomu jaunajos apstākļos - nacionālās valdības vai reģioni, vai varas smaguma centrs nav nobīdījies no valsts uz reģionālo līmeni.

Tādēļ bieži tiek apgalvots, ka nav apvienotas Eiropas, bet jārunā par reģionu Eiropu, kuras esamību nozīmīgu dara apstākļi, ka tieši reģionālisma tendence būs fakts, kas vēl ilgu laiku līdzsvaros pāreju no valstu Eiropas uz apvienotu Eiropu. Latvijai, kura nenoliedzami ir apliecinājusi savu virzību uz ES un aktīvi īsteno integrēšanās politiku, nākotnē būs bieži jāspasaka-

ras ar daudzām problēmām, kuras rodas un ir jārisina tieši reģionālās loģikas ietvaros. Nav nejaušība, ka lielu daļu no diskusijām par ES paplašināšanos veido tieši reģionālas ievirzes jautājumi, piemēram, kā ES nākotni ietekmēs Ziemeļāfrikas, Āzijas reģioni, Neatkarīgo valstu savienība (NVS) un citi reģioni. Jau tagad arvien biežāk tiek runāts par Ziemeļeiropas pieaugošo lomu, Baltijas jūras reģiona iesaisti ES, Eiropas Komisijas dienas kārtībā ir jauns *Ziemeļu dimensijas* projekts.

Treškārt, pieaugot integrācijas intensitātei Eiropā, valdībām un sabiedrībām jāaskaras ar jaunām problēmām ar pārnacionālu raksturu. Šī parādība iegūst «jaunās dienas kārtības» apzīmējumu. Ja pēdējos 50 gadus tā saucamos «augstos» politikas jautājumus galvenokārt risināja nacionālo valdību vai alianšu līmenī, tad mūdienu apstākļos samazinās nacionālo resursu izmantojamības efektivitāte, risinot problēmas, kurām savā būtībā ir globāls vai reģionāls raksturs. Tātad, pārraugot nacionālos ietvarus, tās iegūst pārnacionālu raksturu.

Īpaši tas attiecināms uz mazām valstīm, kuru rīcībā ir ne tikai ierobežoti dažāda veida materiālie resursi, vēl vairāk, trūcīgi ir arī politiskās ietekmēšanas līdzekļi.

Savstarpējā saistība parādās arī citā griezumā. Pieaugot mijiedarbības intensitātei starp politiskajiem aktieriem, samazinās izslēgto dalībnieku loks. Valstis vienojas nevis *pret* kādu citu valsti jeb to grupējumu, bet gan *par* kopējas labklājības un stabilitātes radišanu. Jāpiekrīt somu pētniekam Pertti Joeniemī (*Pertti Joenniemi*), kurš raksta, ka «viena aktiera drošību un labklājību nevar nodrošināt uz citu rēķina. Savā dziļākā būtībā šie jautājumi jārisina kopīgi, pamatojoties uz iesaistīšanas, nevis izslēgšanas politiku».² (*Joenniemi 1995:33*)

Ja trešā atbilde saistījās ar jauno dienas kārtību, tad ceturtā - ar jauno pasaules kārtību. Pēc bipolaritātes sabrukuma teorētiķu un praktiķu aprindās pastāvēja daudz spekulāciju par to, kā izskatīsies nākotnes starptautiskā sistēma, kā valstis tai pie-

² Angļu valodā šis politikas apzīmē kā *inclusion* un *exclusion*.

mērosies, cik mērķtiecīgi tās būs spējīgas to veidot un pārvaldīt. Tādēļ arī 80. gadu beigās, izvērtējot universālās tendences pasaules politiskajos procesos, tika secināts, ka ir vairāki attīstības scenāriji. Viens no tiem varētu būt valstu dominantes saglabāšanās un varas un interešu īstenošana ar starpvalstu attiecību palīdzību. Otrs bija - balstīšanās uz globāliem procesiem gan ekonomikā, gan citās jomās, kas iedibinātu valstī un tautā jaunu pasaules kārtību. Taču gan vecās, gan prognozējamās jaunās kārtības modeļu izdošanās nešķita pārāk daudzsološa, jo valstis redzēja lielāku izdevīgumu savu spēku apvienošanā, nevis sadalīšanā. Cerības uz jaunas, taisnīgas kārtības veidošanu mazināja pieaugošie starpetniskie konflikti. Tā vietā eksperti un politiķi sāka pat runāt par jauno pasaules nekārtību. Tādēļ viens no reālākajiem modeļiem, kas tika piedāvāts, lai īstenotu un izmantotu globalizācijas, integrācijas un nacionālo interešu saskaņošanu bija «jaunais reģionālisms».

Kā redzams no iepriekšminētām četrām atbildēm, tad tieši attīstītās Rietumu valstis bija galvenās reģionālās sadarbības veicinātājas, bet postkomunistiskās zemes, tajā skaitā arī Latvija, pret šo tendenci ir izturējušās atturīgi. Tam varam rast vairākus skaidrojumus. Viens no tiem - Rietumu valstis atbrīvojušās no bipolaritātes, kurā dominēja visnotaļ dārgie militārās drošības, bruņošanās un atbruņošanās un bruņojuma kontroles jautājumi, jutās atvieglotas un cerību pilnas, ka beidzot var īstenot otrajā plānā atstātās iniciatīvas, piemēram, ekonomiku, politiku, demokrātisko institūtu attīstīšanu, sociālo problemātiku u.c. Taču Baltijas valstu reģions bija vajadzīgs galvenokārt drošības situācijas uzlabošanai un stabilizēšanai, ņemot vērā, ka tajā laikā Krievijas karaspēks bija vēl izvietots Baltijas valstīs. Somu zinātnieks Pertti Joeniemi to sauc par modernās un postmodernās drošības dienas kārtību sadursmi. Iespējams, ka tieši pārāk lielā vēlēšanās visu reducēt uz tiešām drošības garantijām traucēja sadarbības un reģionalizācijas attīstību Baltijas jūras reģionā tās pašos pirmsākumos. Tas radīja vilšanos un intereses mazināšanos

par reģionālām iniciatīvām. Tā sākotnēji jaunās valstis ne-novērtēja tās iespējas, ko piedāvāja reģionālie partneri un pašas reģionālās sadarbības iespējas. Ikvienu akcija, kas sekmē sabiedrības attīstību, ir netieši saistāma ar drošības pavairošanu.

Atšķirībā no Latvijas, kurai ir viena, padomju sistēmas ietvaros iegūta reģionālisma pieredze, Rietumu valstis darbojas kolektīvi un saskata tā izdevīgumu. Tā Tomass Kristiansens (*Thomas Christiansen*) raksta: «Ja Rietumeiropā valda vispārējs pieņēmums, ka kopīga lēmumu pieņemšana un daudzlīmeņu pārvalde ir šodienas kārtība, tad Austrumeiropas politikas tiecas saistīties pie teritorijas - sabiedrības - autonomijas priekšstata. Varam skaidri saskatīt dilemmu tai ziņā, ka, no vienas puses, notiek «neatkarības» un tikko iegūtās suverenitātes meklējumi, kamēr, no otras puses, tiek atzīts, ka ir vajadzīga kāda reģionālās sadarbības forma, ja ne integrācija. Nacionālo «izvēļu» robežu pārbaudīšana un izmēģināšana izskaidro abus - gan sadarbības iniciatīvas parādīšanos, tādu kā Pentagonāle un Neatkarīgo valstu savienība, kā arī to neizdošanos.» (*Christiansen 1997 : 262*)

Savukārt Baltijas valstīm piecdesmit okupācijas gadi bija devuši citu reģionālisma pieredzi, kurā visa vara tika nodota Maskavai, atstājot republikām to pārziņā mazsvarīgākās jomas un ideoloģizētas politiskas deklarācijas. Tādēļ Baltijas valstīs izstrādājās antireģionālisms, kurš sakņojās vēsturiskā pieredzē un kura mērķis bija pasargāt savu nacionālo identitāti. (*Rebas 1997/98 : 72*)

Reģionālisma tendences radīto politisko izvēļu ierobežoto izmantošanu ietekmēja arī fakts, ka no reģionālās sadarbības pirmsākumiem starpvalstu attiecības ar mūsu tuvākiem Rietumu partneriem veidojās kā vienvirziena kustība. Vieni, t.i., partneri, bija donori, bet otri - saņēmēji. Tāpēc dažbrīd radās interešu un vajadzību nesakritība un saņēmēja pasivitātes veicināšana.

Reģionālisma daudzveidīgums un tā pozitīvās un negatīvās iezīmes ir sadalījis tā novērtētājus divās nometnēs. Vieni apgalvo - iestājusies jauna reģionālisma ēra, kurā notiek pāreja no

ģeopolitikas militarisma uz ģeoekonomikas funkcionālismu, kurš izriet no pieaugošās multidimensiālās reģionālās sadarbības (Hettne 1997: 16-41), savukārt citi pierāda, ka «reģionu pasaule nav nekas cits, kā atgriešanās pie multipolāras spēku līdzsvara sistēmas». (Waltz 1993 : 44-79)

Abos viedokļos ir sava daļa patiesības, jo tas, kas notiek Baltijas jūras reģionā, ir nevis pēkšņa jaunu attiecību un dienaskārtības ienešana reģionā, bet pakāpeniska rietumu - austrumu dalījuma transformācija jaunā reģionālā veidojumā. Taču transformācija kā tāda nenozīmē, ka vairs nepastāv vecie modeļi. Nevar sniegt viennozīmīgu atbildi, ka tas, kas «ieplānots» analītiķu galvās, kļūs par politisku realitāti un, ja arī labākā gadījumā kļūs, tad ceļš līdz tam būs grūts un pretrunīgs. Tas nozīmē, ka jāpiemērojas iespējami daudzveidīgiem scenārijiem, lai varētu aktīvi iesaistīties reģiona veidošanas procesā, nevis pasīvi vērot tā attīstību. Taču jāatzīst, ka galvenā nav reģionālo projektu daudzveidība, bet to efektivitāte.

Tomēr, neraugoties uz ne vienmēr gludo un viennozīmīgo attieksmi pret reģionālisma radītajām priekšrocībām un spēju to izmantot, valstisko un nevalstisko politisko vienību interese par kolektīvās sadarbības un organizācijas formām palielinās, ko sekmē gan valstu nacionālās intereses meklēt daudzveidīgus līdzekļus drošības un stabilitātes garantēšanai, gan arī pati starptautiskā vide ir labvēlīgs nosacījums valstu apvienību radīšanai.

Grāmatas mērķis ir savienot divas starptautiskās politikas parādības - drošību un reģionālisma tendences izpausmes formas Baltijas jūras reģionā. Tas ir sarežģīts uzdevums, ko trāpīgi raksturojuši dāņu un somu zinātnieki Ole Vīvers (*Ole Waever*) un Pertti Joenniemi (*Pertti Joenniemi*), uzsverot, ka centieni sasaitīt šīs divas lietas ir salīdzināmi ar balansēšanu uz naža asmens. Viegļākais ceļš ir novirzīt šo analīzi uz institucionālo kontekstu (EDSO, NATO un ES), bet tad ārpus uzmanības paliek tādi svarīgi drošības jautājumi, kā sociālie procesi, identitāte, ekoloģija, ekonomika. (Waever, Joenniemi 1992 : 59)

Katrs autors, rakstot par vienu vai otru politisku jautājumu, ir spiests iekļauties noteiktā pētīšanas objekta robežās, kas rada iespaidu, ka pētnieks it kā ignorē citas svarīgas politiskās dzīves norises. Man kā šīs grāmatas autorei, iespējams, draud pārmetumi, ka Latvijas drošību nevar garantēt ar reģionāliem līdzekļiem. Lai jau iepriekš atspēkotu iespējamos aizrādījumus, gribu uzsvērt gan tiešā, gan netiešā veidā, ka iekļaušanās NATO un ES institūcijās ir prioritārs Latvijas ārējās un drošības politikas elements, kuru nevar aizstāt citas drošības politikas izvēles. Taču, ņemot vērā objektīvi notiekošos starptautiskos procesus un to radītās iespējas valstiskiem un nevalstiskiem aktieriem izmantot daudzveidīgus savu interešu īstenošanas mehānismus, šajā pētījumā ir aplūkots viens no papildinošiem, nevis citus izslēdzošiem drošības politikas līdzekļiem - reģionālisms un ar to saistītās norises. Drošības politikas daudzveidošana ir Latvijas pastāvēšanas un stabilitātes garantēšanas galvenais princips. Tā neievērošana spilgti izpaudās 1998. gada pavasarī, kad Krievija uzsāka ekonomiskās sankcijas pret Latviju. Aizraušanās ar viegli pieejamo un sākotnēji šķietami izdevīgo Krievijas tirgu lika ciest ražotājiem, kuri ekonomiskajās attiecībās nebija pievērsušies diversifikācijai kā ekonomiskās drošības nepieciešamam nosacījumam.

Grāmatas rakstīšanas gaitā man bija divas iespējas, kā interpretēt reģionālisma ienākšanu Latvijas drošības politikas aprītē. Esmu strādājusi pie reģionālisma jautājumiem kopš 1993. gada, šajā laikā ir apkopots ievērojams materiālu daudzums, kura izklāstam būtu nepieciešamas vairākas grāmatas. Tādēļ izvēlējos citu ceļu - pētījuma rezultātus atspoguļot apkopotā veidā, lai galvenos atradumus un secinājumus varētu izmantot gan tie, kuri interesējas par starptautisko politiku, gan studenti, kuri apgūst drošības studiju kursu.

Grāmatas pirmā nodaļa ir veltīta dažiem drošības teorijas aspektiem, kuriem ir nozīme, izprotot reģionālisma lomu drošības stiprināšanā nacionālā, reģionālā un starptautiskā līmenī.

Tajā tiek skaidroti tādi pamatjēdzieni, kā drošība, drošības politika, reģionālisms, reģionalizācija, drošības reģioni un citi. Ņemot vērā to, ka pēdējo gadu starptautiskās politikas zinātnē ir ienācis jauns reģionālās drošības konceptu vilnis, pirmajā nodaļā tiks analizētas visbiežāk lietojamās teorētiskās pieejas valstu apvienībām - drošības režīms, drošības komplekss un drošības kopiena. Pēc galveno teorētisko nostādņu izvērtēšanas otrajā nodaļā mēģināju izsekot tam, kā izpratne par reģionālismu ienāk Latvijas drošības politikā. Trešā nodaļa veltīta konkrētu reģionālisma radītu veidojumu analīzei un to lomai Latvijas drošības politikā. Latvijas ģeopolitiskais stāvoklis pats par sevi sekme daudzveidīgās reģionalitātes veidošanos un attīstību. Tādēļ uzmanība tiek pievērsta nozīmīgākajiem - Baltijas valstīm, Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbībai un Baltijas jūras reģionā notiekošajiem procesiem.

I REGIONĀLISMS DROŠĪBAS POLITIKĀ - DĀŽAS TEORĒTISKAS PĀRDOMAS

Šis nodaļas izveides nepieciešamību noteica divi visnotaļ praktiskas dabas cēloņi. Pirmais ir saistīts ar jebkura zinātniska pētījuma robežu un metodoloģijas noteikšanu, bez kuras nav iespējama analītiska darbība. Otrais - teorijas un prakses attiecības. Man svarīgāks šķiet otrais apsvērums. Ilgus gadus strādājot studentu auditorijā, viens no visbiežāk uzdotajiem jautājumiem ir - kādēļ vajadzīga teorija, ja dzīve rit savu gaitu, nošķirti no zinātnieku teoretizējumiem un akadēmisko sējumu krājumiem. Bieži izskan arī apgalvojums, ka politika nav savienojama ar teoriju.

Jautāt, vai teorija ir vajadzīga politikas skaidrošanā, nozīmē pievienoties vienai no vairākām pastāvošām viedokļu grupām. Jāatzīmē, ka šis dalījums ir nosacīts. Tas tikai ļauj precizēt galvenos argumentus, kuri ir vai nu jāpierāda, vai arī jāatspēko. Lai arī tīrā veidā šie viedokļi parādās ļoti reti, tomēr no politiskās diskusijas specifikas aspekta varam secināt, kādi argumenti gūst virsroku. Ņemot vērā pastāvīgi notiekošo uzskatu sadursmi par teorijas un prakses attiecībām, izplatītākos argumentus un to paudējus var iedalīt trijās grupās.

Pirmo grupu nosacīti varētu nosaukt par *skeptiķiem*, jo viņu argumentācijas kodolu veido pieņēmums, ka politika ir pastāvīgā mainībā atrodošās sociālās dzīves sastāvdaļa, kura orientēta uz praktisku jautājumu risināšanu. Katra teorija, kuru mēģināsim pielietot konkrēto procesu izvērtēšanai vai atrisināšanai, neizbēgami būs jau novecojusi vai neatbildīs jaunajai realitātei vai attiecību formai. Tādēļ teorija uzskatāma par zinātnieku personīgas nodarbes sastāvdaļu, kurai nav nekā kopīga ar politisko procesu. Šajā gadījumā teorija tiek nošķirta no prakses. Tādējādi zaudētāji ir nevis analītiķi, bet gan praktiķi, jo paši labprātīgi atsakās no vispusīgas situācijas analīzes, optimālu risināšanas līdzekļu izvēles un nākotnes attīstības prognozēšanas. Būtībā te mums ir darīšana ar tādu politiku, kura netiecas pēc

racionalitātes, efektivitātes un aktivitātes, bet gan pēc tā saucamās pasīvās jeb reagējošās (*re-active*) politikas, kuras būtību veido atbilde uz jau notikušiem procesiem un cenšanās situāciju nevis pārvaldīt, bet piemēroties jau pastāvošam attiecību tipam, kuru ietekmēt vairs nav iespējams.

Šai pieejai ir vēl viens trūkums. Politikas izstrāde un formulēšana notiek ar kategoriju un koncepciju palīdzību, kuras izstrādātas dažādu teorētisku skolu ietvaros un gadu gaitā kļuvušas par politiskā procesa un retorikas neatņemamu sastāvdaļu. Praktiski orientēti eksperti pat dažbrīd neapzinās, cik cieši viņi ir iesaistīti teorētiskajās konstrukcijās, kuras paši pieņem par dzīves reālijām. Var piekrist angļu filozofam un politologam Robertam Volkeram (*Robert Walker*), kurš raksta, ka teorija ir īstenības sastāvdaļa, kuru mēs nodalām tikai domāšanas efektivizēšanas un strukturēšanas dēļ. Kā spilgtu piemēru teorijas un prakses saistībai varam minēt integrācijas teorijas, kuras strauji sāka attīstīties 50. gados. Taču ne federālisti, ne funkcionālisti, ne komunikatīvās mijiedarbības pārstāvji nespēja atbildēt uz Eiropas Kopienā notiekošo procesu cēloņsakarību un attīstības perspektīvu raksturošanu. Taču šo teoriju savstarpējā argumentu cīņā izveidojās jauna integrācijas koncepcija - neofunkcionālisms, kurš kļuvis par vadošo instrumentu politisko procesu skaidrošanā mūsdienu Eiropas Savienībā. Būtībā saskaramies ar visai interesantu fenomenu, ka teorija rada teoriju, kura ir sakņota pašā realitātē un bez kuras neviens moderns ierēdnis nespēj komunicēt. Šobrīd neofunkcionālisms ir kļuvis par valodu, kuru lieto, lai izskaidrotu un formulētu ar ES saistītos procesus. Tātad, ja pat vispārliedzinātākais skeptiķis attiecībā pret teoriju pretendē ieņemt kādu posteni ar ES jautājumiem saistītā jomā, viņam vai viņai nāksies apgūt neofunkcionālisma valodas ābeci, pretējā gadījumā draud vainošana neprofesionālismā.

Vēl viens piemērs rodams tajā divdomīgajā situācijā, kurā atrodas ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas Savienības ierēdņi,

kuriem ir jāformulē un jāizstrādā Eiropas kopējā ārējā un drošības politika (KĀDP). Kaut arī tā tiek nosaukta par ES uzbūves trešo balstu jeb pīlāru, tas ir vismazāk izstrādātais ES politikas elements. Kādēļ? Te varētu būt divas atbildes: drošības politika ir tā joma, kurā politiskajiem aktieriem ir visgrūtāk panākt vienošanos, jo nacionālām interesēm vienmēr būs vadoša loma; otrkārt, tādēļ, ka KĀDP tika formulēta vēlmes nepieciešamības līmenī, ignorējot to, ka nav adekvātas teorētiskas bāzes, kura sekmētu valstu labo gribu novirzīt līdz praktiskai īstenošanai. Kā redzams, tad tieši teorijas trūkums kavē konkrētu politisku akciju īstenošanu dzīvē.

Skeptiķi kā argumentu nereti min atsevišķus politiķus, kuri ietekmējuši starptautiskos procesus, kuri it kā savā darbībā ir bijuši tālu no teorētiskiem apsvērumiem. Jāteic, ka tā bieži vien ir šķietamība, jo, piemēram, tieši tie politiķi, kuri pieņēmuši svarīgus lēmumus ar globālām un reģionālām sekām, ir bijuši arī talantīgi teorētiķi un nekad nav pametuši akadēmisko izpēti. Te varam nosaukt kaut vai bijušo ASV valsts sekretāru Henriju Kisindžeru, ASV Nacionālās drošības padomes padomnieku Zbignevu Bžežinski, Antoniju Leiku, Augusto Pinočetu (bijušais Čīles prezidents strādāja kā ģeopolitikas profesors Kara akadēmijā un 1974. gadā sarakstīja grāmatu *Geopolitica*). Idejas, kas ģenerētas un izstrādātas šo cilvēku prātos, ir kļuvušas par reālu politisko procesu.

Teorijas pārzināšana nepieciešama ne tikai starpvalstu attiecību analizē, bet arī praktiskā pārvaldīšanā. Bieži valstis izmanto teorētiskus konceptus, kategorijas, lai veiktu propagandas darbu un attaisnotu savas rīcības objektīvos motīvus. Latvijas salīdzinoši nelielā starptautiskā pieredze jau ir radījusi iespēju iepazīties ar tādu teorētisku jautājumu manipulācijām, kā valsts leģitīmās intereses, teritoriālā integritāte, spēku līdzsvars, kodollīdzsvars un citi. Lai gluži praktiskā līmenī atrastu labākos argumentus politiskās manipulācijas atspēkošanai, labi jāorientējas teorijā un jāmāk to pielietot.

Otro grupu varētu nosaukt par *elitistiem*, kuri pēc savas attieksmes pret teorijas un prakses attiecībām daudz neatšķiras no *skeptiķiem*. Šai nometnei pieskaitāmi akadēmiski orientēti pētnieki, kuri arī cenšas nodalīt teoriju no prakses. Atšķirība ir tikai tā, ka *elitisti* uzskata par savu pienākumu noslēgtos kabinetos radīt idejas, kurām var arī nebūt sasaistes ar reālo politisko procesu, un laiku pa laikam izmantot empīriskos materiālus savu teoriju pierādīšanai un konstruēt jaunas teorijas, kuras, protams, nenodara ļaunumu, ja paliek kabinetos, bet rada zināmu apjukumu, ja tieši tiek pārnestas uz politisko praksi, kā tas notika ar «jaunajām kārtībām» un «jaunajām drošības arhitektūrām».

Trešo nometni veido tā saucamie *pielietojamo politisko pētījumu* pārstāvji (*policy oriented* vai *policy relevant*), kuriem teorija kalpo par nepieciešamu instrumentu, ar kura palīdzību analizēt un izprast objektīvo politisko procesu gaitu un ar zinātnisku metožu palīdzību konstruēt iespējamās nākotnes attīstības scenārijus un piedāvāt tiem atbilstošus risinājumus. Pirmajā brīdī šķiet, ka tieši šī trešā pieeja ir daudzsolācāka, bet diemžēl jāatzīst (kaut arī tajā ir ieslēgts liels potenciāls), ka tieši šīs grupas pārstāvji cieš gan no *elitistu*, gan no *skeptiķu* pārmetumiem, jo ikvienam liekas, ka pārāk maz uzmanības tiek veltīts vai nu teorijai, vai praksei.

Ar šo dalījumu nekādā gadījumā nevēlos kādu no grupām īpaši izcelt vai noliegt, jo katrai no tām ir sava noteikta vieta politikas analīzē un katra pilda savas specifiskas funkcijas. Tā, piemēram, pirmā ir orientēta uz neseno pagātņi, un tās apzināšana nenoliedzami palīdz izprast kļūdas un meklēt risinājumus, lai nepieļautu jaunas. Otrā ir vistiešāk vērsta uz nākotnes problemātikas noteikšanu un kalpo kā savdabīgs instruments, kas piedāvā politiķiem un teorētiķiem noteiktu netradicionālu ideju kopumu, kuru ņemšana vērā varētu padarīt vieglāk izprotamu un atrisināmu to politisko jautājumu loku, ar kuru vēl tikai būs jāsaskaras nākotnē. Savukārt trešā ir tagadnes un nākotnes redzējuma apvienotāja. Šīs grupas pārstāvji atzīst, ka prioritāra

ir koncepta definēšana, tā būtības un likumsakarību izprašana, uz kura pamata varētu izstrādāt adekvātu politiku un izvēlēties efektīvākos tās īstenošanas līdzekļus.

Šī pagātnes - tagadnes - nākotnes attiecību struktūra ir noteikusi teorijas vietu Latvijas drošības politikas reģionālo aspektu pētījumā. Grāmatas teorētiskā nodaļa ir pakļauta pētījuma vispārējam mērķim. Šīs nodaļas uzdevums nav visā daudzveidībā notiekošo akadēmisko cīņņu starp dažādām teorētiskām skolām un elitistiem un skeptiķiem atspoguļošana, bet gan pētījuma robežu noteikšana un izmantojamo jēdzienu definēšana, lai izvairītos no daudzveidīgas vienas un tās pašas parādības interpretācijas, kā arī, lai novērstu iespējamo kritiku par to, kāpēc ir aplūkoti vieni jautājumi, bet ārpus uzmanības loka ir palikuši citi. Noteiktu teorijas elementu analīze nepieciešama arī, lai definētu, kuras no pastāvošajām pieejām ir visoptimālākās politiskās prakses analīzei, galveno problēmu diagnosticēšanai un nākotnes attīstības iespējamo scenāriju izstrādāšanai.

1. DROŠĪBA

Viens no šīs grāmatas centrālajiem teorētiskajiem pamatiem ir drošības koncepts, tā būtības definējums un dažādās interpretācijas. Atšķirībā no daudziem citiem starptautiskās politikas konceptiem, tieši drošības izpratnes transformācija XX gadsimta beigās ir pieredzējusi vislielākās pārvērtības, kurā vienlaicīgi sadzīvo stabilās, gadu gaitā veidotās un formulētās galvenās nostādnes ar jaunām pieejām un interpretācijām. Drošība tajā pašā laikā ir tā starptautiskās politikas nozare, kurā pastāv visdaudzveidīgākais definējumu klāsts, orientēšanās kuros prasa atsevišķu izpēti laiku un telpu.³ Tādēļ šajā nodaļā galvenokārt noskaidrošu, kādas ir nozīmīgākās izmaiņas drošības fenomena

³ Piemēram, amerikāņu politiologs Ronijs Lipšacs (*Ronnie Lipschutz*) formulē šo parādību kā drošības definēšanu, pārdefinēšanu vai (re)konstruēšanu. Daudzveidīgi drošības jēdziena definējumi un to evolūcijas raksturojums sniegts tādās publikācijās kā *Ullmann 1983* un *Buzan 1991*.

izpratnē, kas palīdzēs atbilstoši novērtēt Latvijā notiekošās politiskās norises drošības jomā un noskaidrot, vai tās atbilst tam interpretējumam, kurš pieņemts demokrātijas valstīs, jo īpaši mums tuvajās reģionālajās kaimiņvalstīs. Drošības izpratnes konsensuss politisko aktieru starpā ir svarīgs arī tādēļ, ka pieaugošā savstarpējās atkarības un integrācijas pakāpe, kura iesaista arvien jaunus mijiedarbības elementus, pavājina jau pastāvošo struktūru saliedētību un efektivitāti. Tādēļ ikvienas jaunas vienības uzņemšana funkcionējošā institūcijā vai organizācijā ir pakļauta daudzveidīgai analīzei, cik lielā mērā tā apdraudēs pastāvošo konsensusu, kura pamatu veido kopējas vērtības un savstarpēji saskaņotu politikas īstenošanas līdzekļu izmantošana. Institūcijas «atvēršanās» jaunām dalībvalstīm notiek tajā brīdī, kad kopējo vērtību un mērķu saliedētība netiek apdraudēta. Mazo un vājo valstu argumenti par īpašiem apstākļiem, īpašiem vēsturiskiem nosacījumiem, īpašiem gadījumiem var izraisīt simpātijas morālam atbalstam, bet tie neietekmēs šo institūciju darbības pamatprincipu maiņu.

Par vēl vienu no iemesliem šīs nodaļas izveides nepieciešamībai kalpo gluži praktiskas dabas arguments. Katras valsts drošības politikas izstrāde pamatojas uz sabiedrības un politiskās elites zināšanām un priekšstatiem par to, kas ir drošība. Tā kā sociālajās zinātnēs piecdesmit gadus esam atradušies izolācijā no pasaules politiskās domas attīstības jeb, precīzāk sakot, šos priekšstatus veidojuši un idejas producējuši visnotaļ īpatnējā ideologizētā akadēmiskā vidē, tad pašreiz dažos gados ir jāpanāk iekavētais. Lai arī kopumā politikas zinātnes jomā ir paveikts dažbrīd šķietami neiespējamais, dažos gados izveidota patstāvīga zinātnes nozare, tomēr jāatzīst, ka tajās jomās, kuras ir sevišķi cieši saistītas ar politisko procesu, ir pietrūcis nepieciešamā laika distances elementa. Lai kāda ideja kļūtu par neatņemamu politiskā procesa sastāvdaļu, ir vajadzīga vienas vai otras idejas intelektuāla un praktiska pārbaude, kuras gaitā tā apliecina savu dzīvotspēju un kļūst par prakses neatņemamu sastāvdaļu. Laika

trūkuma dēļ bieži «jāmaksķerē» no pieejamo, bet ne vienmēr atbilstošāko konceptu tīkla sev attiecīgajā posmā pieņemamāko, kas ilgtermiņa skatījumā var izrādīties ne tikai nekam nederīgs, bet pat sabiedrības pastāvēšanu apdraudošs. Šāda laika nesakritība vai nobīde ir notikusi arī attiecībā uz drošības koncepta ienākšanu Latvijas akadēmiskās diskusijas apritē un arī pašā politiskajā procesā.

Patiesībā «lielā diskusija» par to, kā izprast, kas ir drošība gadsimta beigās, aizsākās 80. un 90. gadu mijā pēc aukstā kara beigām specializētajos zinātniskajos izdevumos un starptautiskos simpozijos, kuros šajā laikā vēl nepiedalījāties un diskusijas sākumposmā neiesaistījāties. Toties Latvijā strauji ieplūda novecojusī 60. un 70. gados sarakstītā vērtīgā, bet tomēr bipolaritātes apstākļiem atbilstošā literatūra, kura tad arī veidoja pirmos priekšstatus par to, kas ir drošība.

Tā kā šis pētījums ir vairāk orientēts uz reģionālās drošības attīstības nākotnes perspektīvām, tad nepakavēšos pie tradicionālajām drošības interpretācijām, kuras izstrādātas pēc Otrā pasaules kara beigām, bet norādīšu tikai uz pašām svarīgākajām teorētiskajām nostādnēm, lai izvērtētu to dinamismu, kas pārņēmis drošības diskursu gadsimta nogalē.

Starptautiskās politikas teorijā drošības koncepts ir viens no visvairāk izstrādātiem. Tādēļ 80. gados katrs mēģinājums apšaubīt koncepta būtību un revidēt to bija saistīts ar reālisma skolas skepsi. Drošības koncepta stabilās pozīcijas teorijā noteicatas, ka, pastāvot bipolarārai starptautiskās sistēmas struktūrai, bija iespējams precīzi formulēt - kas, ko, kāpēc, ar kādiem līdzekļiem aizsargā, padarot valsti un sabiedrību drošu. Mainoties spēku samēram pasaulē, neizbēgami atjaunojās diskusija par drošības koncepta atbilstību jaunajām attiecībām pasaulē. Pārmaiņas starptautiskajā sistēmā radīja nosacījumus teorētisko diskusiju daudzveidībai un noturībai gandrīz desmit gadu garumā. Viens no iemesliem diskusijas kontinuitātei ir domāšana «vai-vai» kategorijās, kad dažādu skolu pārstāvji uzsver tieši viņu piedāvāto

risinājumu pārākumu pār citiem, kas bieži rada vienu faktoru un elementu absolutizēšanu un citu nenovērtēšanu. Taču jebkura piedāvātā pieeja satur savus progresīvus risinājumus. Tādēļ izvēle starp kādu no tiem ir nosacīta, kuru ietekmē daudz objektīvu nosacījumu (valsts vēsturiskā pieredze, ģeopolitiskais izvietojums, rīcībā esošie resursi, u.c.).

Šī diskusija visradikālāk izpaužas starp moderno (reālistu/ aukstā kara) un postmoderno pieeju pasaules procesu skaidrojumā. Tā ir spilgti un koncentrēti izklāstīta dāņu pētnieces Lēnas Hansenas (*Hansen 1997 : 369-398*) un Stefana Volta (*Stephan Walt*) netiešā diskusijā žurnālā *Cooperation and Conflict* un *Foreign Policy*. Lēna Hansena raksta, ka reālisti starptautisko attiecību laukā ignorē postmodernisma, strukturālisma un konstruktīvisma pieeju pastāvēšanas iespēju. Visnotaļ aizrautīgi un emocionāli Hansena norāda uz reālisma skolas ierobežotību, kura slēpjas tā visa ignorēšanā, kas atrodas ārpus valsts un starpvalstu attiecību racionālas izskaidrošanas iespēju robežām. Būtībā šīs debates nonāk ne tikai ontoloģiskā, bet arī epistemoloģiskā līmenī. Pēc Lēnas Hansenas domām, tieši poststrukturālisms paver jaunas iespējas risināt tradicionālas dihotomijas, piemēram, nacionālā un starptautiskā attiecībās, no cita redzes punkta (reālistiem valsts ir pretstatīta starptautiskajā sistēmā pastāvošai anarhijai, kurā slēpjas briesmas un tādēļ jāsniedz politiķiem padomi, kā no tām izvairīties), kas paver plašākas iespējas neracionālā racionālam skaidrojumam un tradicionālā netradicionālai interpretācijai. Šī poststrukturālisma metode tiek attiecināta uz drošības konceptualizāciju, uzsverot, ka tieši minētās skolas ietvaros radusies iespēja aplūkot attiecības starp drošību un nacionālo identitāti, drošību un sabiedrības struktūru. Pateicoties poststrukturālisma neatlaidīgai idejiskai cīņai ar reālismu, ir pārvarēta ierobežotā drošības interpretācija, kurā visu koncepta saturu varēja izsmelt ar militārajiem un klasiski stratēģiskajiem jautājumiem. Taču, manuprāt, daudz svarīgāks ir jautājums, ko uzsver arī Lēna Hansena, t.i., kā veidojas attiecī-

bas starp drošības konceptu un drošības praksi un dažādo sabiedriskās dzīves aspektu piepildīšanu ar drošības saturu (te es atļaujos brīvi tulkot un interpretēt tādu jēdzienu kā *securitization*).

Vispamatīgākais poststrukturālisma virziena ieguldījums ir tā dinamiskā pieeja sociālajiem procesiem, kas ļauj prognozēt jaunu drošības objektu un subjektu parādīšanos nacionālā, reģionālā un starptautiskā līmenī un izstrādāt adekvātas drošības politikas stratēģijas.

Savukārt Stefans Volts šos jaunus meklējumus nosauc par jaunām krunkām vecās paradigmās (*new wrinkles in old paradigmes*). (Walt 1998 :35)

Viņš to lieliski parāda ar NATO paplašināšanas piemēru. No reālistu viedokļa alianses atvēršanās jaunām valstīm ir ietekmes sfēru paplašināšana, no liberāļu - vājāko uzņemšana, lai vairotu to drošību, un konfliktu risināšanas iespēju piedāvāšana, no konstruktīvistu (poststrukturālistu) viedokļa - jaunas drošības sistēmas veidošana, kuras sekmīgums atkarīgs no spējas iekļaut Krieviju jaunajā drošības sistēmā. Tās ir tikai galvenās nostādnes, jo patiesībā jau šīs pamatidejas tīrā veidā nepastāv, bet pārklājas dažādās kombinācijās.

Viens no lielākajiem poststrukturālisma trūkumiem ir tas, ka 90. gadu sākumā šī virziena pārstāvji apņēmas veikt ambiciozu projektu, aizstāt pastāvošās teorijas un interpretācijas ar jaunām, paplašinot tradicionālos koncepta ietvarus un paverot ceļus nebijušu parādību analīzei. Tāda iniciatīva pati par sevi nebūtu peļama, bet tomēr netika ņemts vērā, ka reālisti - modernisti savas teorijas izstrādāja piecdesmit gados, rūpīgi analizējot starpvalstu attiecību dinamikas loģiku. Taču poststrukturālisti, mēģinādami izmantot situāciju, kad pakāpeniski transformējošā starptautiskā vide rada nosacījumus daudzveidīgiem drošības jautājumu risinājumiem un attīstības scenārijiem, piedāvā savas teorētiskās konstrukcijas, kuras nav pietiekami izvērstas un pamatotas objektīvajā īstenībā. Tāpēc šīs grupas autoriem bieži

zūd realitātes izjūta, notiek vēlamā uzdošana par esošo un mākslīga sociālās realitātes/šķietamības konstruēšana. Piemēram, joprojām tieši no poststrukturālistiem visbiežāk izskan piedāvājumi atteikties no NATO paplašināšanas un piedalīties jaunas drošības sistēmas veidošanā Eiropā, vienlaicīgi tajā iesaistot Krieviju. Tikpat futuroloģiski izskan apgalvojums, ka attīstās «Baltijas izjūta» (*a Baltic feeling*) Baltijas jūras reģionā, kas ir ievērojami pārspīlēts apgalvojums, ņemot vērā reģionā iesaistīto valstu daudzveidīgumu un to dažbrīd pat atšķirīgās intereses. (*Christiansen, Joenniemi, Lindstrom 1997: 14*)

Visbiežāk izteiktie pārmetumi reālistiem saistīti ar vienu no šīs skolas pamatparadigmām, ka valstu darbības motivāciju nosaka nepieciešamība uzturēt spēku līdzsvaru kā galveno starptautiskā sistēmā pastāvošās anarhijas ierobežotāju un kontrolētāju. Taču, ja mēs par analīzes atskaites punktu izvēlamies starptautiskās sistēmas līmeni, tad tajā dominē politikas pamatjautājums. Tas ir jautājums par varu un tās pielietošanu. Valstis ir ieinteresētas stabilitātes uzturēšanā un vardarbības nepielietošanā politisko mērķu īstenošanā, tādēļ varas pārdale starp valstīm, kas tiek savstarpēji atzīta, ir garants starptautiskās drošības pastāvēšanai. Spēku līdzsvara universālisms arī noteica tā kļūšanu par vienu no starptautiskās politikas pamatkonceptiem, jo tas spēj sniegt skaidrojumus galvenajai pretrunai - kā valstis un citi politiskie aktieri saglabā kārtību vispārējās starptautiskās anarhijas apstākļos.

Savukārt postmodernisti meklē alternatīvas šim universālajam organizējošam principam, atrodot to tādās parādībās, kā identitāte, reģionalitāte, institucionālisms, sadarbība. Taču tie ir starptautiskās sistēmas kārtības uzturēšanas palīg līdzekļi, nevis organizējošie principi.

Otrkārt, pieeju izmantošana ir atkarīga arī no valsts un sabiedrības attīstības stāvokļa un vietas starptautiskā sistēmā. Tā ir pati par sevi saprotama parādība, ka Eiropā, īpaši tajās valstīs, kuras jau ir ES un NATO dalībvalstis un kuras jau ir sasniegušas

postmoderno sabiedrības attīstības pakāpi, lielāka uzmanība ir pievērsta sabiedrības tālākas pilnveidošanas jautājumiem un tādēļ sociālā problemātika drošības dienas kārtībā pārklāj visas pārējās. Vienlaikus, piemēram, Baltijas valstis, kuras ir tikko izveidojušas neatkarīgu valstu pamatus, atrodas ekonomisko, politisko un sociālo struktūru veidošanas sākumposmā, kas norit, atrodoties blakus lielai un dažādā ziņā neprognozējamai valstij - Krievijai⁴, kuru tikai nosacīti mēs varam apzīmēt kā modernu. Latvijai kā mazai un vājai valstij, kura vēl nav integrēta Rietumu struktūrās, pārlika aizraušanās ar nākotnes vīziju ideālu konstruēšanu var maksāt pārāk dārgi. Taču tas nebūt nenozīmē, ka Baltijas valstīm būtu jāorientējas tikai un vienīgi uz tagadnes drošības jautājumu risināšanu un jāizmanto reālistu argumenti. Taču arī poststrukturālā pieeja diemžēl nespēj sniegt atbildes uz liktenīgiem jautājumiem, kā garantēt valsts un sabiedrības drošību, atrodoties kaimiņos nedemokrātiskai valstij ar dominējošiem impērijas atjaunošanas centieniem tās ārpolitikā.

Vēl vairāk - poststrukturālistu paziņotā «jaunā drošības dienas kārtība» tikai vēl veidojas. Tas attiecināms gan uz jau pastāvošām drošības organizācijām (NATO, RES, ES un NATO attiecības, EDSO loma Eiropas drošības sistēmā), gan uz Baltijas jūras reģionu, kur jo spilgti redzama vecās un jaunās drošības izpratnes līdzāspastāvēšana gandrīz visu iesaistīto politisko aktieru drošības koncepcijās. Taču nepiedodami būtu ignorēt poststrukturālisma pieeju, prognozējot nākotnes attīstības scenārijus globālā, reģionālā un nacionālā līmenī. Šī pieeja nodrošina to, lai šodienas politika nekļūtu novecojusi, saskaroties ar nākotnes izaicinājumiem.

Reālistiem tiek pārmesta arī sadarbības un integrācijas lomas

⁴ Vēl tikai pirms gada eksperti Krievijas politikā bija gatavi kritizēt šo apgalvojumu, kuru visai bieži izmantoja Baltijas valstu un Krievijas attiecību sakarā, atzīmējot, ka Krievija ir prognozējama, jo ekonomiskās intereses dominē tās politikā un pati politiskā sistēma ir nostabilizējusies, vienojoties par vispārējiem darbības principiem. Krievijas politika pret Latviju 1998. gada martā un ekonomisko sankciju ieviešana, kā arī finansu krīze tā paša gada rudenī pierāda, ka Krievija joprojām ir un tuvākā desmitgadē būs neprognozējama kaimiņvalsts.

nenovērtēšana drošības situācijas uzturēšanā starp dažādiem politiskiem aktieriem. Taču atšķirības starp tradicionālo un moderno ir tikai interpretācijās. Ja poststrukturālismam sadarbība jau ir pietiekams garants draudu novēršanai, tātad jāpanāk sadarbības mehānismu darbošanās par jebkuru cenu, tad realisti par atskaites punktu pieņem nevis altruismu vispārējas augstākas vērtības labā, bet izdevīgu un labumu, ko katra iesaistītā vienība iegūst no šādas ciešas mijiedarbības. Naivi būtu neņemt vērā starptautiskās politikas prakses likumsakarības, kuras apliecina, ka sadarbība nenozīmē automātisku izlīdzināšanu, kuras procesā visi dalībnieki iegūst vienlīdzīgā mērā un novērš iespējamus konfliktus, sadarbības procesa īstenošanas laikā kāds tomēr kļūst spēcīgāks, jo izejas pozīcijas sadarbības partneriem ir bijušas atšķirīgas.

Līdzīgas atšķirības parādās arī attiecībā uz institūciju lomas novērtēšanu drošības politikas īstenošanā. Poststrukturālisti uzskata, ka transnacionālu institūciju pastāvēšana un pārvaldes nodošana kopīgi izveidotai valdībai (*governance*) palīdzētu novērst nesaprašanos valstu starpā un vairotu kopējo stabilitāti starptautiskajā sistēmā. Realisti nenoliedz starptautisko institūciju lomu, tomēr viņi uzsver, ka valstis tajās līdzdarbojas ne jau tāpēc, lai kaut ko deleģētu institūcijām, par kuru efektivitāti liek šaubīties jau pastāvošās, bet tādēļ, ka ar to palīdzību var pavairot savas nacionālās ietekmēšanas iespējas, izmantojot institūciju darbībā iekļautos politikas īstenošanas mehānismus. Valstis ir radījušas institūcijas valstu vajadzību īstenošanai.

Kā redzams no iepriekšminētām drošības dienaskārtībām, tad katra no tām satur lielu daļu racionālu argumentu pastāvošās situācijas atspoguļojumam. Tādēļ nesaskatu nepieciešamību izdarīt izvēli par labu vienai no tām. Ja realisms jeb, kā kādreiz to dēvē, modernisms atspoguļo vēl esošās struktūras, kuras saglabājušās no bipolārā pasaules dalījuma, kuru norakstīt būtu pārāgri, tad postmodernisms rada jaunus akcentus, kas ļauj modelēt un meklēt jaunas politisko risinājumu alternatīvas,

piemēroties un sagatavoties tām pakāpeniskām pārmaiņām, kuras notiek demokrātisko valstu drošības politikās.

Šo joprojām notiekošo diskusiju starp reālistiem - modernistiem un postmodernistiem varam attēlot shematiski, uzsverot tikai galvenos argumentus. (Skat. 1. tabulu.)

MODERNISTU UN POSTMODERNISTU DROŠĪBAS KONCEPTU SALĪDZINĀJUMS

(1. tabula)

	Reālisms	Poststrukturālisms
Drošības politikas mērķis	Valsts suverenitātes saglabāšana	Sabiedrības identitātes saglabāšana
Drošības politikas pamatprincipi	Nacionālo interešu prioritāte Pragmatisms	Savstarpējā sadarbība un vienlīdzība Starptautiskā pārsvars pār nacionālo
Drošības objekts	Valsts Sabiedrība	Sabiedrība Indivīds Identitāte
Drošības subjekts	Valsts un sabiedrība	Sabiedrība, indivīds un starptautiskā sabiedrība
Drošības politikas īstenošanās līdzekļi	Vara (ekonomiskā, politiskā, militārā, ideoloģiskā)	Sadarbība Integrācija Savstarpējā atkarība Pārnacionālas struktūras
Institūciju loma drošības politikā	Starptautisko institūcijas (NATO)	Pārnacionālas institūcijas (pārveidota, reformēta EDSO un ANO)

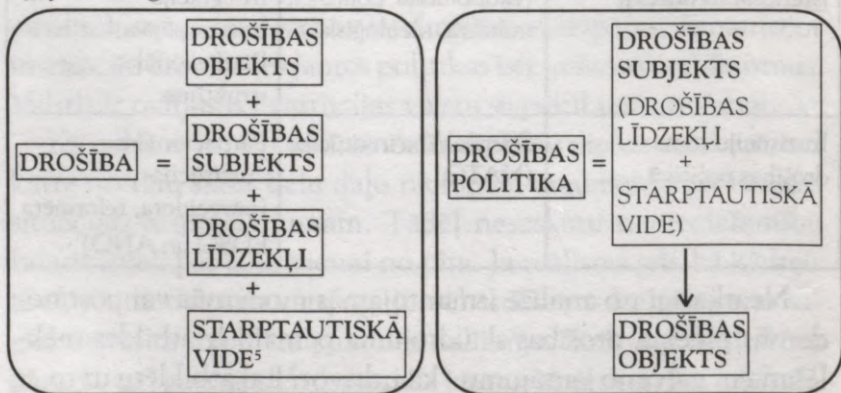
Neatkarīgi no analizē izmantojamās modernās vai postmodernās pieejas, drošības skaidrojuma pamatā ir atbildes meklēšana uz galveno jautājumu - kā izdzīvot? Lai atbildētu uz to, ir nepieciešama papildus informācija, kura veido drošības kodolu

: *kas* grib izdzīvot (kādi sociāli organismi)? *kas apdraud* attiecīgā elementa fizisko pastāvēšanu? *kādi līdzekļi* ir apdraudētās vienības rīcībā? *kāda ir apkārtējā vide*, kurā jāatrisina drošības problēma?

Dažādi autori sniedz atšķirīgas atbildes, uzsverot dažādus aspektus. Tomēr ir zināma vienprātība jautājumā, ko saprast ar drošību jeb ko pieņemt par pamatdefinīciju, sākot pētīt dažādas interpretācijas un pieejas. Viena no šādām klasiski pieņemtām definīcijām ir šāda: «**Drošība** ir stāvoklis bez draudiem, kā arī valsts un sabiedrības spēja saglabāt savu neatkarīgu identitāti un funkcionāla vienotība attiecībā pret pārmaiņām, kuras tiek uztvertas kā naidīgas.» (Buzan 1991: 432)

Tālāko šīs definīcijas skaidrojumu varam meklēt ļoti augstā vispārīguma līmenī, meklējot izvērsumu tādiem jēdzieniem, kā apkārtējā vide, izdzīvošana un citi. Tomēr, ja šo drošības tematikas loku vēlamies piemērot politiskajam procesam, tad jānoskaidro, kāda ir atšķirība starp drošību un drošības politiku.

Ja drošība ir ideja, koncepts visā tā daudzveidībā, tad drošības politika ir šī koncepta aktualizācija un praktiska, mērķtiecīga un organizēta pielietošana, kuru īsteno konkrēti politikas veidotāji vai subjekti (*policy-makers*), apzinot viņu rīcībā esošos līdzekļus un arī ārējos nosacījumus, kuri vērsti uz attiecīgā drošības objekta vajadzību garantēšanu. To varam izteikt arī formulās:

⁵ Spēku līdzsvars starptautiskā sistēmā, reģionu pieejamība, ģeopolitiskais izvietojums, kaimiņvalstu izvietojums un politiskās orientācijas u.c.

Atšķirībā no drošības koncepta, drošības politika vienmēr ir saistīta ar drošības problēmas artikulēšanu. Lai drošības problēma kļūtu par politikas sastāvdaļu, tā ir jāformulē. Politikā uzņemas valsts interesēs šo drošības problēmu noteikt un līdz ar to arī izvēlēties līdzekļus tās risināšanai vai draudu novēršanai.⁶ Drošības izpratne un drošības politikas formulēšana ir atkarīga no katras konkrētās starptautiskās situācijas, spēku samēra pasaulē, nacionālām interesēm un atsevišķu politisko aktieru īpatnībām.

Tādēļ, sākot attīstīt drošības koncepciju, kas palīdzētu izstrādāt drošības politikas pēckara situācijā, bija jārēķinās ar to valstu izvietojumu un attiecību specifiku, kuras dominēja starptautiskajās attiecībās. Ja pirmos pēckara gados galvenais jautājums bija kara izcelšanās briesmu novēršana, tātad tiešu militāru draudu atvairīšana, kas gala rezultātā sekmēja valstu apvienošanu dažādās institūcijās, tad jau dažus gadus vēlāk valstīm izkārtoties divos spēku blokos, t.i., izveidojoties bipolaritātei, drošības jautājumu risinājumi tika pakļauti ASV un bijušās PSRS attiecību specifikai. Tas nozīmēja, ka galvenie drošības elementi vai subjekti bija valstis, kuras tika pakļautas divu lielvalstu spēles noteikumiem ar visai ierobežotām autonomijas ie-

⁶ Pēdējos gados, lai pasvītrotu politisko lēmumu ietekmi uz indivīdu un sabiedrību likteņiem, analītiķi ievieš tādu jēdzienu kā «runas akts» (*speech act*). (Waeaver 1998) Runas akts ir saistīts ar divām ļoti svarīgām problēmām, kuras var radīt būtiskas sekas valstij, sabiedrībai un katram konkrētam indivīdam. Pirmais ir jautājums par politiku spēju objektīvi saskatīt drošības vai nedrošības faktu un atrast tam adekvātus risinājumus. Otrs izriet no politiku iespējamās problēmas nesaskatīšanas vispār vai arī pārvērtēšanas, jo gan pārspīlēšana, gan nenovērtēšana var apdraudēt valsts un nācijas pastāvēšanu.

Runas akts (jo valoda kā nekā ir komunikācijas līdzeklis, nevis pašapliecināšanās veids) paredz otras puses reakciju. Tātad, ietērpjot drošības problemātiku noteiktā valodiskā čaulā, kura nes noteiktu sociālu jēgu, tai jau iepriekš jābūt projicētai uz vienu vai otru atbildes reakciju, kura var būt gan tikai vārdiska, gan arī vardarbīga. Pieeja - aplūkot drošības politiku kā runas aktu - ienes drošības izpratnē jaunus akcentus, kuriem ir nozīme, mēģinot sasaitīt teoriju ar praksi. To ir attīstījuši arī citi autori. Tā Ronija Lipšaca (*Ronnie Lipschutz*) secinājums, ka drošība ir sociāli uzkonstruēts koncepts, uzsver to, ka drošība iegūst nozīmi, jēgu tikai noteiktā sociālā kontekstā. Viņš raksta, ka politikas veidotāji definē drošību, pamatojoties uz pieņēmumu kopumu attiecībā uz vitālām interesēm, potenciāliem ienaidniekiem, iespējamiem attīstības scenārijiem, visu to, kas atrodas «tur ārpusē». (*Lipschutz 1989*)

spējām, īpaši kas attiecās uz drošības jomu. Tas nebūt nenozīmē, ka drošības politikas izstrādātāji ignorētu sabiedrības, nācijas, sociālo grupu vai indivīdu drošības intereses. Taču, pastāvot kodolbruņojuma sacensībai un saspīlējuma pieaugumam starpvalstu attiecībās, par prioritāru kļuva tieši nacionālās, valsts izdzīvošanas iespējas, kuras tad arī vienīgās varētu garantēt pārējo elementu drošību.

Ja pieņemam, ka galvenais drošības objekts ir valsts, tad tālākā analizē jānoskaidro, kas attiecīgajā starptautiskajā sistēmā apdraud valsts pastāvēšanu. Aukstā kara apstākļos draudu avots bija formulējams visai precīzi, tas bija ārējais ienaidnieks, kurš pārstāvēja pretējo bloku, un militārais bija galvenais draudu veids. Līdz ar to arī draudu novēršanas līdzekļi bija meklējami tieši militārajā un politiskajā jomā. Nozīmīgākais drošības subjekts, drošības organizētājs un īstenotājs arī bija valsts, jo tās rīcībā bija militārie un politiskie līdzekļi. Varam secināt, ka bipolaritātes apstākļos drošības koncepcijas atspoguļoja reāli pastāvošo attiecību veidu starp valstīm, kurš tad arī noteica, kāda drošības politika ir visoptimālākā.

Kā redzams no iepriekš minētās formulas, tad aukstā kara apstākļos notika drošības subjekta un objekta sakrišana, jo, pastāvot ārējam un viegli identificējamam draudu avotam, kas bija konkrēta valsts - PSRS vai ASV, atkarībā no tā, kura pola pusē tā atrodas, attiecīgi tieši valsts ar tās rīcībā esošiem līdzekļiem spēja organizēt un pārvaldīt drošības situāciju pašā valstī, reģionā un starptautiskā sistēmā.

Pieaugot starptautiskajai atkarībai starpvalstu sistēmā, 80. gadu otrajā pusē sāka parādīties pirmās pazīmes, kuras liecināja par militāri politiskās drošības komponentes samazināšanos. Kā raksta viens no ievērojamākiem mūsdienu drošības ekspertiem Barijs Buzans (*Barry Buzan*), tad ap šo laiku palielinājās valstu un politiķu ticība kara neiespējamībai pastāvošajā starptautiskajā situācijā, nostabilizējās svarīgākās drošības kopienas, starp kurām nepastāvēja naidīgas attiecības - Rietumeiropa,

Ziemeļamerika, Japāna. Pat vēl toreiz pastāvošais Varšavas pakts bija iekļāvies vispārējos spēles noteikumos un, M. Gorbačovam uzsākot ārpolitikas demokratizāciju, zaudēja savu iepriekšējo agresīvo būtību. Ekonomiskā mijiedarbība apšaubīja kara kā izdevīga politikas īstenošanas līdzekļa nepieciešamības izmantošanu. Būtībā notika tradicionālās militārās drošības jautājumu aizstāšana ar tā saucamās «zemās» politikas elementiem - sākotnēji ar starptautisko ekonomiku un apkārtējās vides aizsardzību, vēlāk, papildinot ar daudziem citiem - identitāti, noziedzību, bēgļu plūsmām, narkotiku izplatību. (*Buzan 1997a: 6-12*)

Tolaik arī sākās drošības jautājumu loka paplašināšana, ko sākotnēji uztvēra kā progresīvu jaunu atklājumu tendenci. Tomēr katrai paplašināšanai ir savas robežas, jo ir grūti precīzi noteikt, kurā brīdī problēma vai parādība tiešām kļūst par drošības jautājumu⁷ un kurā tā ir tikai šķietama. Viens no iespējamajiem kritērijiem ir reālu draudu parādīšanās. To var formulēt postmodernistu terminoloģijā, ka parādības kļūšana par drošības problēmu notiek tad, kad parādās briesmas drošības subjektiem. Pārlika aizraušanās ar drošības lauka izvēršanu var radīt neviennozīmīgu situāciju, kad plašajā dienaskārtībā aizmirstam par tradicionālo drošību, kurai joprojām ir sava vieta ne tikai intelektuālos apsvērumos, bet arī reālajā politiskajā procesā. Barijs Buzans šo pretrunu atspoguļo nedaudz citā gaismā, kas palīdz izprast tās saturu. Tradicionālisti šādā drošības izpratnes paplašināšanā redz draudus intelektuālai viendabībai, tomēr Barijs Buzans uzskata, ka daudz bīstamāka ir valsts uzmanības novēršana no resursu mobilizācijas visnepieciešamākajā sektorā un, otrkārt, drošību var pārvērst tādā kā visaptverošā augstākā vērtībā, kurai tiek pakļautas visas citas, tā rezultātā paplašināšana pārvēršas par sociālās un tajā skaitā arī politiskās dzīves daudzveidību ierobežojošu elementu. (*Buzan 1997a: 11*)

⁷ Zinātniskā literatūrā angļu valodā «parādības kļūšana par drošības problēmu» tiek apzīmēta ar vienu terminu - *securitization*.

Kā lai izšķir situācijas, kuras sekmē drošību un kuras nedrošību?

Viens no ekspertiem, Ole Vīvers raksta, ka drošības situācija veidojas tajā brīdī, kad ir drošības problēma un tiek veikti pasākumi tās risināšanai. Savukārt nedrošība ir situācija, kad problēma pastāv, bet nekādi pasākumi netiek veikti. Ja mēs problēmu nedefinējam, tad mēs arī par to nedomājam un uzskatām, ka tā nepastāv. (Waever 1995 : 56)

Turpinot, Ole Vīvers raksta, ka tradicionālajā un reizēm primitivizētajā drošības uztverē drošības situācija tiek raksturota kā kaut kas pats par sevi saprotams pozitīvā nozīmē. Te varētu lietot apzīmējumu, «jo vairāk drošības, jo labāk». Taču autors norāda uz dažām nozīmīgām blakus parādībām, kuras nāk līdzī drošības konceptualizēšanas procesam. Pirmā svarīgā blakus parādība ir tradicionālā izpratne, ka drošību var garantēt ar militāriem līdzekļiem, par kuriem jā rūpējas valstij. Otrkārt, domāšana drošības kategorijās mudina uz dalījumu savējos un viņos, konsolidējošā identitātē un citādībā. Un, treškārt, drošības būtība ir aizstāvoša, *status quo* saglabājoša, kas, iespējams, nemaz nebūtu jā aizsargā. (Waever 1985 : 62-5)

Apkopojot reālistu un postmodernistu dažādos drošības interpretējumus mūsdienu starptautiskās politikas zinātnē, varam secināt, ka joprojām viens no galvenajiem drošības organizētājiem ir valsts. Tomēr būtiskākā atšķirība no aukstā kara apstākļiem ir tā, ka valsts drošības politiku pakļauj individu, sabiedrības, reģiona un starptautiskās sistēmas vajadzībām, kas reizē palīdz uzturēt arī nacionālo drošību.

Kā redzams, tad drošības fenomens ir ļoti daudzšķautņains. Tādēļ, ņemot vērā šī pētījuma specifiku, pievērsīšos tikai vienam - tās reģionālajam aspektam. Taču, lai noteiktu un noskaidrotu reģionālās drošības būtību, jāatbild uz vēl vienu teorētisku jautājumu, par to, kas ir reģions un kāda ir tā loma drošības politikā.

2. REĢIONS, REĢIONĀLISMS, REGIONALIZĀCIJA UN REGIONALITĀTE

2.1. KĀPĒC ATDZIMST INTERESE PAR REĢIONIEM STARPTAUTISKĀS POLITIKAS TEORIJĀ?

Intereses palielināšanās par reģioniem un to darbību ir radījusi labvēlīgus nosacījumus radošai intelektuālai darbībai šajā starptautiskās politikas jomā. Ja 60. gados ar vienu jēdzienu «reģions» aptvēra visas parādības to daudzveidībā, tad 90. gados ir notikusi ne tikai pašu reģionu, bet arī jēdzienu un konceptu daudzveidošanās un pavairošana. Līdzās minētajam «reģionam» savu vietu ir iekarojuši jēdzieni - reģionālisms, jaunais reģionālisms, regionalizācija, reģionu veidošana, regionalitāte u.c.

Interese par reģioniem un ar to veidošanos saistītiem procesiem starptautiskajā politikā nav bijusi vienmērīga. Taču salīdzinājumā ar citām koncepcijām varam saskatīt pat zināmu loģiku un likumsakarību tā tapšanā. Parasti interese par valstu apvienībām rodas laika posmos, kad starptautiskajā sistēmā pieaug tās dalībnieku skaits. Īpatnība ir tā, ka starptautiskās sistēmas elementu pavairošanās notiek, veidojoties jaunām valstīm, kuras izmēra ziņā ir nelielas, ar ierobežotiem resursiem, vāju varas potenciālu, bet skaidri izteiktu vēlmi iesaistīties starptautiskajos procesos un ietekmēt tos savās interesēs. Tās meklē atbalstu, partnerus un sabiedrotus. Vispieejamākās politiskās vienības parasti ir tuvākās kaimiņvalstis, kurām ir līdzīgas problēmas un intereses, vai jau stabilas valstis, kuras nevēlas sev līdzās nemieru un konfliktu avotu, un ir iespējams iegūt sabiedroto citu valstu līdzsvarošanai vai ietekmēšanai.

Jaunu valstu parādīšanās pasaules kartē nav nejaušība, bet nozīmīgu konfliktu, karu vai pārmaiņu rezultāts. Mūsu gadsimtā varam minēt trīs laika posmus, kuros bija vērojams mazo valstu skaitlisks pieaugums un dažādu valstu apvienību veidošanās -

pēc Pirmā pasaules kara (kā piemērus varam minēt Tautu Savienības izveidošanu, Baltijas antantes izveidošanas centienus), pēc Otrā pasaules kara (NATO, Beniluksa valstu apvienība, Ziemeļu Padome, Eiropas Kopiena) un pēc aukstā kara beigām (Centrāleiropas brīvās tirdzniecības līgums (CEFTA), Baltijas padome, Baltijas jūras valstu padome).

Katrā konkrētā starptautiskā sistēmā reģionu loma nav identiska. Tā, piemēram, aukstā kara apstākļos reģioni bija lielo politisko spēļu subjekti, kuriem bija ierādīta pasīva loma ar ierobežotu funkciju apjomu - galvenokārt apmierināt lielvalstu varas intereses. Tagad tie ir patstāvīgi pasaules politikas objekti ar noteiktu identitāti, potenciālu, mērķiem, tiesisku bāzi un lēmumu pieņemšanas procedūru. Reģionu lomu atzīst gan nacionālie politiskie aktieri, (jo tas dod iespēju pavairot nacionālās politikas īstenošanas līdzekļus), gan arī šī loma ir pieņemama no starptautisko interešu viedokļa.

Taču neaizmirsīsim, ka reģionu veidošanās un lomas pieaugums ir tikai viena no mūsdienās dominējošām starptautiskās politikas tendencēm. Tā norit paralēli pastāvošajai starptautisko procesu globalizācijai⁸ un integrācijai. Daži autori mēģina šīs tendences prioritizēt un pat lietot «vai-vai» loģiku, kas šajā gadījumā tomēr neatspoguļo lietu patieso stāvokli. Tā, piemēram, Peters Katcenšteins raksta, ka aukstā kara apstākļos dominēja globālisms. Tam nevar piekrist, jo nevis globālie procesi noteica nacionālo un pasaules dienas kārtību, bet gan lielvalstis, kuras determinēja arī globālo procesu norises specifiku. (*Katzenstein 1996 : 124*)

Reģionu veidošanās nav tikai kādas pasaules daļas īpatnība, bet pati par sevi ir globāla parādība. Tas nozīmē, ka pieaug iespējas valstīm izvēlēties piemērotāko reģionālo veidojumu, ar kura palīdzību atbildēt uz globālisma radītām parādībām, rast lētākus un efektīvākus risinājumus. Ja aukstā kara apstākļos

⁸ Globālisms ir virkne darbojošos universālu procesu (tirdzniecība, finanses, tehnoloģija, zināšanas, komunikācija, informācija), kuri palielina mijiedarbību un sasaistītības pakāpi gan starp valstīm, gan starp sabiedrībām. (*Hurrell 1995 :54*)

reģionālās izvēles bija ierobežotas, atkarīgas no lielvaru prioritātēm un varas interesēm, tad mūsdienās ir vērojama reģionu pavairošanās, paplašināšanās, sadarbības padziļināšanās un to pārklāšanās. Tas, no vienas puses, rada grūtības efektīvai līdzdalībai, bet, no otras puses, ļauj atrast savu interešu daudzveidīgas īstenošanas formas. Piemēram, Baltijas jūras reģions nav alternatīva, bet kopēja Eiropas reģionālā ietvara sastāvdaļa.

Ja par atskaites posmu mūsdienu reģionālismam mēs pieņemam 60. gadus, tad skaidri varam redzēt cēloņus, kādēļ šajā laikā palielinās gan teorētiska, gan praktiska interese par valstu apvienībām. Vienu jau minējām - politisko aktieru skaitliskais pieaugums, kuri meklē savu vietu anarhistiskajā starptautiskajā sistēmā. Otru skaidrojumu dod plurālisma jeb neolibērālisma pārstāvji, norādot, ka visaptveroša starptautiskā sistēma rada labvēlīgus nosacījumus ekonomiskai integrācijai gan mikroekonomiskajās, gan makroekonomiskajās organizācijās, ar kuru palīdzību iespējams novērst potenciālo konfliktu rašanos. (Skat. Nye 1971)

Ekonomiskās intereses padara valstis par partnerēm, nevis ienaidniecēm. Tieši ekonomiskās sadarbības veicināšana ir saistīta ar koordinējošu organizāciju veidošanu. Institūcijas, kuru ietvaros politiskie aktieri labprātīgi piedalās kopēju uzvedības normu un regulējošu savstarpējo attiecību līdzekļu izstrādē, pakāpeniski samazina draudu rašanās iespējas.

Lai gan starptautiskās politikas teorijā interese par reģioniem strauji pieauga dažādās pasaules valstīs, Latvijas politiskajā diskursā attieksme bija ievērojami atturīgāka, kas saistījās ar tiešajām drošības interesēm - iekļūt aliansē un saņemt taustāmas drošības garantijas. Otrkārt, vēsturiskā pieredze bija atšķirīga no tradicionālajām Rietumu demokrātijas valstīm.

Reģionu veidošanās un attīstības loģikā dominē integrācijas un iekļaušanas (*inclusion*) tendences. Postkomunistiskās valstīs nesēn piedzīvojušas dezintegrācijas jeb fragmentācijas procesu, sabrūkot Padomju savienībai. Šīs valstis, tajā skaitā arī Latvija,

padomju sistēmas ietvaros saskārušās ar integrācijas kroplām izpausmes formām, tādēļ ir radusies piesardzība pret jebkādam jaunām valstu apvienību formām, kuras varētu apdraudēt neatkarību un autonomiju.

Aizdomīgumu jauno tendenču kopsakarā pastiprina daži no postmodernistu argumentiem. Tieši šī virziena pārstāvji ir visdedzīgākie valsts lomas samazināšanas politiskajos procesos aizstāvji, mēģinot uzspiest reģionālismu kā alternatīvu valsts centrētai dienaskārtībai, īpaši attiecībā uz Baltijas jūras reģionu, kur centrā izvirzījušies pārnacionāli jautājumi. Šāda jautājuma nostādne, «kurš kuru», tas ir, vai reģions aizstās valstis, patiesībā ierobežo izpētes lauku, jo pašreiz mēs vērojam nevis valsts lomas pakāpenisku samazināšanos, bet gan tās racionalizēšanos un adaptēšanos jauniem apstākļiem, kurus determinē integrācijas un globalizācijas radītie jaunie nosacījumi, kuri paver iespējas kopdarbībai un caur to politikas efektīvizācijai. Notiek nevis valsts lomas samazināšana, bet parādās pārklājošās, savstarpēji papildinošās autoritātes. Suverenitātes un autonomijas jautājumi ir saistīti ar nacionālās politikas eksternizācijas jautājumu. Mijiedarbība un integrācija suverenitāti nevis izslēdz, bet rada jaunas iespējas politiku īstenošanai.

Kā pēdējo iemeslu pieaugošai interesei starptautiskās politikas teorijā par reģionu vietu pasaules procesos minēšu faktu, ka līdz 90. gadu sākumam zinātniskajā literatūrā lielākoties par pamatu analīzei izmantoja jau eksistējošus reģionus, veica to daudzpusīgu izpēti, uzvaru liekot uz rašanās priekšnosacījumiem un attīstības gaitu. Pēdējā gadu desmitā saskaramies ar reģionu aktivizēšanos dažādās pasaules vietās, jaunu rašanos, to funkciju daudzveidošanos. Tādēļ teorijai ir jāorientējas ne tik daudz uz veco valstu apvienību novērtēšanu, bet gan vairāk uz tapšanā esošiem, lai izvēlētu to potenciālu un iespējamās attīstības scenārijus gan nacionālā, gan reģionālā, gan starptautiskā līmenī. Īpaši svarīgi tas ir Latvijas politiskajā kontekstā, jo ģeogrāfiski valsts un sabiedrība ir izvietota tādā vidē, kura sekmē visa veida reģionālās

sadarbības formas, kuras ir iezīmējušas savas aprises, bet joprojām atrodas tapšanas stadijā. Tādēļ vēl jo svarīgāks ir attīstošos variantu teorētisks izvērtējums, kas palīdzētu izmanot tās iespējas, kuras piedāvā reģionālisms.

Lai gan literatūrā ir neviennozīmīga attieksme pret reģionu vietu starptautiskās politikas teorijā, kura svārstās no noliedzējiem līdz galējiem triumfantiem, jāatzīst, ka reģioni un ar to veidošanos un darbību saistītie procesi vairs nav tikai teorētisku konstrukciju analīze, bet gan reāli notiekošā starptautiskā procesa sastāvdaļa, kuras pētīšanas veiksmīgums ir atkarīgs no teorijas attīstības un pielietojamības efektivitātes.

2.2. KAS IR REĢIONS?

Ikvienu jēdziena definēšana ir sarežģīts un pretrunīgs process, kura gaitā ir jāatspoguļo parādības vai procesa būtība vispārinātā pakāpē. **Reģiona** jēdziena noteikšanu sarežģī vairāki nosacījumi. Pirmkārt, tas ir jēdziens, kuru izmanto dažādās zinātņu nozarēs (vēsturē, ģeogrāfijā, ekonomikā, politikas zinātnē u.c.), katrā uzsverot kādu no tā aspektiem, piemērojot zinātnes specifikai. Otrkārt, ar jēdzienu reģions parasti apzīmē kādu konkrētu, objektīvi pastāvošu veidojumu pagātnē, tagadnē vai arī ar nākotnes projekciju, tāpēc teorētiskais definējums var nesakrist ar pašu parādību. Treškārt, reģions apvieno sevī iekšējo un ārējo nosacījumu un elementu kopumu, kur katrā konkrētā gadījumā nacionālā un starptautiskā līdzvars un dominante ir specifiski. Ceturtkārt, ikviens veidojums, kurš sastāv gan no valstiskiem, gan nevalstiskiem elementiem, ir stihiskā un organizētā kopums, kas apgrūtina reģiona identificēšanas procesu.

Tomēr, neraugoties uz minētajām grūtībām, varam arī atrast priekšrocības, kas reģiona formulēšanu atvieglo. Mūsu gadījumā runa ir par to izmantošanu politikas zinātnes nozarē starptautiskajā politikā, kura jau pati par sevi nosaka definēšanas robežas - tās ir saistītas ar politiskiem aktieriem, kuru nolūks ir varas

mehānismu izmantošana daudzveidīgu mērķu sasniegšanai starptautiskajā sistēmā.

Kā tiek formulēts «reģions» starptautiskajā politikā? Dažādi autori dažādos laika posmos sniedz reizē atšķirīgas, bet tomēr arī ļoti līdzīgas definīcijas. Šeit izmantošu tikai visbiežāk citētās un starptautiski par visprecīzākām atzītās.

Viens no pirmajiem plašākajiem un izsmeltošākajiem darbiem par reģioniem pēc Otrā pasaules kara ir Brūsa Rasetta (*Bruce Russet*) pētījums, kuru uzsākot, viņš mēģina definēt pamatjēdzienu - reģionus. To raksturošanai Brūss Rasetts izmanto piecas pazīmes: sociālā un kultūras homogenitāte, politiskā attieksme vai ārējā uzvedība (*political attitudes or external behaviour*), politiskie institūti, ekonomiskas savstarpējās atkarības pakāpe un ģeogrāfiskais tuvums. (*Russet 1967 : 11*)

Nākamais, jau par klasiku tapušais, ir Kantoru un Spīgela pētījums, kurā tiek akcentētas četras pazīmes: ģeogrāfiskais tuvums, starptautiskā mijiedarbība (*international interaction*), kopējas saites (etniskas, lingvistiskas, kultūras, sociālas un vēsturiskas) un identitātes apzināšanās, ko dažreiz palielina valstu darbība un attieksmes attiecībā pret ārējo sistēmu. (*Cantori and Spiegel 1970 : 6-7*)

Integrācijas procesa pētīšanas klasiķis Amitai Etzioni, raksturodams Ziemeļu reģionu, izdala šādas pazīmes: kultūras un sociālo vērtību kopumu, kurā iekļaujas valoda, kultūra, tradīcijas, etniskie avoti, politiskā struktūra un reliģija. (*Etzioni 1965 : 184-228*)

Dāņu autors Ole Vīvers izmanto īsu formulējumu, kuru sakomponējis no dažādu autoru darbiem, rakstīdams, ka reģionu gadījumā mums ir darīšana ar teritoriāli noteiktu politisku vienību, kura nav nācija - valsts. Reģions ir tas viss, kam piemīt nācijas - valsts raksturojumi, izņemot vienu. Tam piemīt teritorialitāte, bet nepiemīt suverenitāte. (*Waever 1997 : 298*)

Tikai no šīm pieminētajām klasiskajām reģionu definīcijām redzams, ka tajās iekļautie rādītāji ir līdzīgi. Atšķirību veido vienu vai otru rādītāju akcentēšana, nolikšana pirmajā vietā,

bet citu pakārtošana. Ja mēs palūkojamies ģenētiskā perspektīvā uz reģiona definīcijas attīstību, tad varam precizēt, kuri definīciju elementi izvirzās priekšplānā.

Reģionu teorijas veidošanās sākumposmā pēc Otrā pasaules kara reģionu interpretējums tika reducēts uz aliansēm, t.i., drošības reģioniem, to savstarpējo saistību un darbības modeļu noteikšanu. Transnacionālas attiecības praktiski netika aplūkotas un reģiona skaidrojums agri vai vēlu, pēc lielākas vai mazākas spekulācijas par kultūras un reliģijas vērtību kopībām tika reducēts līdz politiskam un drošības līmenim, kurā ekonomiskai un sociālai dimensijai tika ierādīta pakārtota vieta kā drošības reģiona uzturēšanas līdzeklim. Valstis un to tiesiski noteiktās intereses reglamentēja reģionu darbību. Reģionu veidošanās un funkcionēšanas loģiku noteica pašaizsardzības vajadzības, nevis sadarbības motīvs. Reģioni aukstā kara apstākļos pildīja galvenokārt lielvaru un reģionālo lielvaru funkcijas, kuras nevis tiecās veidot savu identitāti daudzveidīgu interešu apmierināšanai kā subjekti paši par sevi, bet tika pakļauti dominējošo politisko aktieru mērķu sasniegšanai. (Neumann 1992 : 11) Varam secināt, ka tā bija statistiska reģionu interpretācija, kura balstījās uz pastāvošās starptautiskās sistēmas saglabāšanu un savas izdzīvošanas garantēšanu lielvaru sacensības kontekstā.⁹

Līdz ar citām pārmaiņām starptautiskās politikas teorijā, kuras bija saistītas ar sistēmisko pārveidi pasaulē 80. gadu beigās¹⁰, radās interese par tiem pasaules procesus aspektiem, kuri piedāvāja netradicionālus starpvalstu attiecību risinājumus.

⁹ Skat. Cartwright, D. and Zander, A., *Group Dynamics: Research and Theory* (New York: Harper and Row, 1960); Fedder, E. H., «The Concept of Alliance», *International Studies Quarterly*, no. 12, 1968; Friedman, J. R., Bladen, C. and Rosen, S. (eds.), *Alliance in International Politics* (Boston: Allyn and Bacon, 1970); Osgood, R. E., *Alliances and American Foreign Policy* (Baltimore: John Hopkins Press, 1968).

¹⁰ Šo laika posmu var raksturot ar valstu atkarības no lielvarām samazināšanos un sadarbības formu heterogenitātes pieaugumu, savstarpējās atkarības palielināšanos, nevalstisko aktieru skaita un lomas palielināšanos ne tikai iekšējos, bet arī starptautiskos procesos. Minētās iezīmes bija īpaši labvēlīgas jaunajām valstīm, kuras intensīvi meklēja vietu starpvalstu sistēmā.

Reģionālā politika piedāvāja daudzus labvēlīgus nosacījumus nacionālo un starptautisko interešu līdzsvarošanai, priekšroku sniedzot pēdējai.

Šī jaunā interpretācija ir pamatota ar pieņēmumu, ka politiskie aktieri, iesaistoties reģionālajās «spēlēs», priekšroku dod jauniem to veidošanas motīviem. Uzsverot statisko nosacījumu (ģeogrāfiskais izvietojums, drošības intereses, politiskās intereses) aiziešanu otrajā plānā un jaunu nosacījumu pārsvaru pār vecajiem, analītiķi atzīmē, ka valstu fiziskais tuvums nav pietiekams garants reģiona tapšanai. Ekonomiskais faktors var spēlēt daudz lielāku lomu nekā ģeogrāfiskais izvietojums, pamudinot valstis uz savstarpēji izdevīgas sadarbības uzsākšanu. Valstu ģeogrāfiskam izvietojumam ir nozīme drošības jautājumu risināšanā, kad jāizvērtē potenciālie draudu avoti, kā arī politiskā situācija kaimiņvalstīs.

Var secināt, ka, lai arī jaunie akcenti nenoliedzami piešķir novitāti reģiona jēdzienam, tomēr, lai iegūtu vispusīgāku priekšstatu par to, kas ir reģions, nevaram izslēgt arī tradicionālos kritērijus. Apkopojot sacīto, jāuzsver, ka reģions sastāv no valstiskiem un nevalstiskiem politiskiem aktieriem, kuru starpā pastāv mijiedarbība vienā vai vairākās sabiedriskās dzīves jomās un kurus apvieno ģeogrāfiskais tuvums, kopīgi mērķi un to sasniegšanas līdzekļi, kas meklējami ārpus nacionāliem ietvariem.

Pēdējā laikā zināmu neskaidrību reģionu definēšanā varētu radīt arvien biežāk politiskās terminoloģijas aprītē ienākošais Eiroreģionu jēdziens. Taču tas ir tikai viens no iespējamajiem reģionu veidiem. Eiroreģions ir starpreģionāla un starpteritoriāla organizācija ES ietvaros, kuras mērķis ir ar iesaistīto partneru kopīgiem spēkiem atrisināt kādus noteiktus jautājumus. Tā ir «municipalitāšu, pilsētu, rajonu brīvprātīga apvienošana, kuras mērķis ir sekmēt uzticību un savstarpēju sadarbību un veicināt pārrobežu attīstību tādās jomās, kā infrastruktūra, ekonomika, apkārtējās vides aizsardzība, kultūra, brīvā laika pavadīšana un citās sociālas jomas». (Kennard 1995 : 145) Eiroreģionos var

iesaistīties ES valstis, tās pierobežu valstis. To mērķis nav drošības garantēšana, bet ekonomikas un nodarbinātības, transporta un komunikācijas, kultūras un izglītības, veselības un labklājības, piekrastes plānošanas un apkārtējās vides attīstība un uzlabošana. (*Handbook 1995* : 21)

Eiroporeģioni ir pārvalžu struktūru veidotas apvienības bez īpaša mērķa attīstīt savu identitāti. Tie tiek radīti noteikta uzdevuma īstenošanai ar noteiktu finansējumu, ko piešķir no strukturāliem fondiem vai no *Phare* līdzekļiem.

Definīcijas noteikšana nav prioritāra šajā analizē, jo būtiskāk ir aplūkot tos procesus, kuru kontekstā notiek mūsdienu reģionu veidošanās, attīstības un dinamika. Tādēļ arī teorētiskajā literatūrā pēdējā laikā reģionu definīcijai netiek pievērsta tik liela uzmanība, kā pašam reģionālisma un reģionalizācijas procesam.

Reģionālisms ir raksturojams kā mijiedarbības process, kura gaitā valstiskas un nevalstiskas starptautiskās politikas vienības organizējas sociālā apvienībā, kura cenšas mobilizēt kopējā veidojumā nacionālos līdzekļus, lai reaģētu uz globāliem procesiem. Reģionālisms uzskatāms par stihisku un nemērķtiecīgu procesu, kuru iniciē pragmatisms un izdzīvošanas loģika, suverenitātes un autonomijas saglabāšanas princips. Šis parādības daudzveidību angļu pētnieks Krigs Farrands (*Farrand*) raksturo šādi: «Reģionālisms daļēji ir nosacījums, daļēji identitāte, daļēji uzmanības centrs, daļēji pasaules pētītāju ontoloģiska izvēle.» (*Farrand 1998* : 5)

Šis process ir pastāvējis tik ilgi, kamēr ir pastāvējušas varas attiecības starp politiskajām vienībām. Taču katrā noteiktā vēsturiskā posmā tam ir savas cēloņsakarības un specifiskas izpausmes formas. Lai raksturotu reģionālisma īpatnības, pēc aukstā kara tiek ieviests tāds jēdziens kā «jaunais reģionālisms». Tā izstrādāšanā vislielākais nopelns ir zviedru zinātniekam Bjornam Hetnem (*Bjorn Hettne*). Viņš atzīmē, ka veco reģionālismu galvenokārt ir raksturojusi tā noslēgtā būtība, iero-

bežotās iespējas politiskajām vienībām iekļauties vienā vai otrā reģionālajā procesā. (Hettne 1997 : 6) Bjorns Hetne gan vairāk kā piemērus izmanto pasaules dalījumu ziemeļos un dienvidos, starp kuriem reģionālisma tendences bija praktiski neiespējamās, bet tieši šīs attiecības mēs varam attiecināt arī uz rietumu - austrumu dalījumu.

Ar jauno reģionālismu Bjorns Hetne saprot politisko aktieru reakciju uz globalizācijas procesu un tā radītām sociālām sekām. (Hettne 1998 : 6) Tomēr nevarētu piekrist, ka reģionālisms izriet tikai no globalizācijas. Tās ir divas savstarpēji saistītas tendences, kuras neizriet viena no otras, bet gan drīzāk viena otru papildina un atražo. Globalizācija nenotiek vienmērīgi visur un visos laika posmos, tādēļ neizbēgami, ka reģionālisms kļūst par savdabīgu globalizācijas procesa organizētāju un virzītāju.

Lai raksturotu jauno reģionālismu, Bjorns Hetne izmanto piecus svarīgākos argumentus, kuri parāda atšķirības un principiāli jauno parādības saturu: jaunais reģionālisms attīstās multipolaritātes apstākļos, kuros ir ierobežotas hegemonijas iespējas, kuras bija neatņemamas bipolaritātes sastāvdaļas ASV un PSRS darbībā (hegemoniskais reģionālisms), bet kurā palielinās manevrēšanas iespējas visām valstīm. Ja vecais reģionālisms tika veidots no augšas kā politiskās elites projekts, tad jaunajos apstākļos notiek spontāna virzība no apakšas uz augšu, kurā sadarbība tiek uzskatīta par izdzīvošanas un attīstības nosacījumu un kurā piedalās dažādas sabiedrības grupas. Ja vecais bija «slēgtais», tad jaunais uzskatāms par «atvērto» reģionālismu, kuram jāpalīdz valstīm piemēroties ekonomiskās savstarpējās atkarības un globalizācijas tendencēm. Ja vecais bija orientēts uz noteikta mērķa sasniegšanu (parasti gan ekonomisku vai drošības), tad jaunais ir daudzdimensiāls un vispusīgs process, iekļaujot ne tikai ekonomiku un drošību, bet arī sociālo jomu, ekoloģiju, kultūru u.c. Ja vecajos reģionālajos procesos galvenās darbojošās personas bija valstis, tad tagad arvien pieaugošāku lomu spēlē nevalstiski veidojumi - institūti, organizācijas,

kustības. Bjorns Hetne secina, ka jaunais reģionālisms iet daudz tālāk par brīvu tirdzniecību un ekonomisku sadarbību, pretendējot uz jaunas reģionālas viendabības un identitātes izveidošanu. (*Hettne 1997 : 6-8*)

Atšķirībā no reģionu veidošanas loģikas bipolaritātes apstākļos XX un XXI gadsimta mijā vērojama tendence apvienot attīstītās vienības ar mazāk attīstītām, tradicionālās demokrātijas valstis ar postkomunistiskām¹¹. (*Fawcett 1995 : 2*)

Citi autori jaunā reģionālisma raksturošanai piedāvā citus argumentus. Tā Endrjū Gembls (*Andrew Gamble*) un Antonijs Peins (*Anthony Payne*) uzmanību vērš uz trim mūsdienu reģionālisma raksturīgām pazīmēm, kuras, nenoliedzami, nevis izslēdz iepriekš teikto, bet papildina. Tās ir atvērtība, sadarbība un stratēģisko tirdzniecības interešu dominēšana reģionālajās attiecībās. (*Gamble, Payne 1996 : 251-253*)

Reģionālisms ir decentralizācijas process, kura gaitā administratīvā vara no centra, tas ir, no valsts tiek deleģēta uz perifēriju un notiek funkciju pārdale. Mērķis ir resursu mobilizācija un efektīva izmantošana. Tas ir process, kura gaitā norisinās sociālās (valodas, kultūras, vēstures, reliģijas, kopējas vēsturiskās pašapziņas), ekonomiskās (tirdzniecības modeļu, ekonomiskā komplimentārisma), politiskās (režīmu, ideoloģiju) un organizacionālās (formāla reģionāla institūta) viendabības veidošanās, kuras rezultāts ir savstarpējās atkarības nostiprināšanās. (*Hurrell 1995 : 38*) Tās gaitā veidojas reģionālā identitāte, bet tās pastā-

¹¹ Šo tendenci pierādīja arī Eiropā notiekošie procesi, jo 80. un 90. gadu mijā kontinentu pāršalca reģionu veidošanas vilnis - Heksagonāle (Austrija, Čehija, Slovākija, Ungārija, Dienvidslāvija, Itālija un Polija), kura atspoguļoja bijušo Habsburgu impērijas daļu; Alpu-Adrijas (Friuli, Trentino-Dienvidtirole, Venēcija, Horvātija, Slovēnija, Karintija, Augšaustrija, Štaiermarka ar Bavāriju un Zalcburgu kā novērotājiem), kas ir Austrumalpu reģions. Nesen parādījies jauns apzīmējums Barenca - Melnās jūras saite (*Barents Black Sea belt*), kurš sastāv no pieciem B - Barenca, Baltijas, Balkānu, Melnās (*Black sea*) jūras reģioniem un Barselonas procesa (*Cottey 1998 : 5*). Arī mūsu ziemeļu kaimiņi ir reģionāli domājoši un orientēti. Lai sekmētu pārrobežu sadarbību starp Skandināvijas valstīm, Ziemeļu Ministru padome ir radījusi speciālas pārrobežu organizācijas, kuras ikdienā koordinē sadarbību vietējā un reģionālā līmenī. (*Nilson 1997, 399*)

vēšana automātiski nenodrošina reģionālā projekta izdošanos.

Reģionālisms rada iespēju attīstīt savstarpēji pārklājošas varas struktūras attiecībā uz apkārtējo vidi. Šīs pazīmes ir svarīgas mazām valstīm. Tā, piemēram, Latvijai ārējā apkārtējā vide ir arī Krievija. Tikai ar pārklājošo varu tīklu spējam ietekmēt starptautisko sistēmu, jo mūsu rīcībā nav pietiekamu nacionālo resursu un arī starptautisko varas līdzekļu (alianse, starptautiskas organizācijas, sabiedrotie). Svarīgi, ka, izvērsoties pārklāšanās procesam, tajā var iesaistīties arī pati Krievija, kas palīdzētu pārvarēt tās atpalcību un pakāpeniski pieradināt pie demokrātiskas uzvedības modeļiem.

Vēl viena no reģionālisma īpatnībām ir daudzveidīgās identitātes attīstīšana. Rietumu demokrātijas valstīm un sabiedrībām tā ir neatņemama ikdienas sastāvdaļa, kuru nosaka iesaistīšanās Eiropas Savienības un citās institūcijās, kuras jau pašas par sevi nosaka reģionālās spēles noteikumus. Mūsu valsts un sabiedrības identitāte veidojās un arī patlaban tiek uzturēta, fragmentējoties sākotnēji no PSRS, tad Krievijas un tagad no postpadomju sistēmas atstātajām sekām. Tādēļ Latvijā dominē noslēgšanās princips pieejā identitātei. Šādas vēsturiskas pieredzes pastāvēšana kavē sabiedriskās domas transformēšanos jaunā kvalitātē, kura pieņem multiplitātes un iekļaušanas principus.

Piesardzība pret reģionālismu jaunajās valstīs saistās ar bažām, ka tas var izslēgt citas politiskās izvēles, īpaši drošības jomās. Taču reģionālisms nav alternatīva, bet gan objektīvi notiekošs process, kurš rada labvēlīgus nosacījumus citām politikas īstenošanas iespējām un līdzekļiem. (Waeber 1993a : 25)

Ja **reģionālisms** ir viena no mūsdienu starptautiskās politikas tendencēm, kuras gaitā valstis saskaņo savas intereses un meklē to īstenošanas kolektīvus līdzekļus, tad pats process, kura gaitā dažādi politiskie aktieri apzināti un mērķtiecīgi piedalās reģiona veidošanas nosacījumu radīšanā, ir **reģionalizācija**.

Raksturojot reģionalizācijas procesu, vērojams neviennozīmīgums tā interpretācijās, kādreiz pat tiek piedāvāts pretrunīgs skaidrojums.

Tā, piemēram, Kriss Farrands apgalvo, ka pastāv vairāki reģionalizācijas aspekti. Viens ir saistīts ar reģionālo identitāšu izveidošanu, varētu pat sacīt, ka identitātes ir mērķi. Cits ir saistīts ar reģionālo identitāšu noliegšanu vienai attiecībā pret otru. Reģionalizācija, viņaprāt, ir vienlaicīgi iedomāts process un prakses diskurss, kurš saistīts ar ontoloģisku un epistemoloģisku izpēti plašākas starptautisko attiecību prakses un starptautisko attiecību teorijas ietvaros. (Farrand 1998 : 5)

Reģionalizācija ir politiskās telpas apzināta organizēšana, kas rada nepieciešamos nosacījumus un noteikumus daudzveidīgai sociālai darbībai, kura tiek samērota attiecībā pret apkārtējo vidi. Notiek reģiona eksternizācija, kura izpaužas divos veidos:

- kā kopīga ārējās vides izvērtēšana un iespējamo draudu novēršana;
- kā nacionālo interešu harmonizēšana reģionālā līmenī un transformēšana uz ārējo vidi.

Reģionalizācijā iesaistītie aktieri darbojas apzināti, vadoties no savām interesēm un vajadzībām, nav ieinteresēti bloķēt vai bremsēt reģionālo attīstību, bet, tieši pretēji, vēlas panākt kopīgu vienošanos, dažkārt arī piekāpjoties un maksājot par reģionālās sadarbības veiksmīgumu.

Reģionalizācija ietver sevī pretrunīgu procesu kopumu, kuru mērķtiecīga risināšana nodrošina reģionalizācijas procesa virzību un tā sekmīgumu. Minēšu tikai nozīmīgākos, pie kuriem pakāvēšos nodaļā par Baltijas jūras reģionu. Tās ir pārmaiņu (jaunu reģionu veidošanās, starptautiskās sistēmas maiņa, tuvākās starptautiskās vides maiņa, politisko aktieru maiņa) un stabilitātes (kopīgu spēles noteikumu izvirzīšana, interešu saskaņošana), integrācijas un dezintegrācijas, integrācijas un fragmentācijas attiecības.

Reģionalizāciju ir samērā viegli konceptualizēt atšķirībā no reģionālisma, kura abstrakcijas līmenis un visaptverošais raksturs ierobežo identificēšanas procesu. Endrjū Harels (*Andrew Hurrell*) apgalvo, ka to var izdarīt ar tādiem jēdzieniem kā «kompleksi»,

«plūsmas», «tīkli», «mozaīkas». Līdz ar to tiek akcentēts, ka veidojas daudzu līmeņu un pakāpju saites, kas noved pie kopējas identitātes veidošanās gan valstiskā, gan nevalstiskā līmenī. Atšķirībā no citiem autoriem, Endrjū Harels uzsver, ka reģionalizācija automātiski nenozīmē valstu vai sociālo grupu mērķtiecīgu iesaistīšanos reģionālajā projektā un to, ka šis projekts tādējādi iespaidos valstu attiecības. Otrs secinājums, ko izdara autors, ir tas, ka reģionalizācija obligāti nesakrīt ar teritoriālajām robežām. Šie secinājumi ļāvuši autoram radīt precīzu mūsdienu reģionalizācijas raksturojumu, proti, ka veidojas tā dēvētie «transnacionālie reģioni», kuri var sekmēt tranzītkoridoru veidošanos, industriāli attīstītu zonu rašanos un radīt citus pozitīvus ekonomiskus efektus (Ķīnā un Austrumāzijā, Kalifornijā un Meksikā). (Hurell 1995 : 40)

Reģionalizācija nozīmē neformālu vienošanos starp politiskajiem aktieriem par savstarpējas sadarbības un integrēšanas veicināšanu ar daudzveidīgiem līdzekļiem. Ņemot vērā, ka tā ir brīvprātīga un uz savstarpēju ieinteresētību pamatota politisko vienību koordinēta rīcība, tad tā jau iepriekš paredz savdabīgu līdzsvaru, ko politikā mēdz apzīmēt ar terminu «ieguvumi un zaudējumi». Tātad reģionalizācija ir iepriekš aprēķināta samaksa par ieguvumiem ilgtermiņa perspektīvā.

Reģionalizācijas nākotni precīzi raksturojis Ole Vīvers: «... mēs neesam tādā situācijā, ka reģioni pārņems visu politisko vienību leģitīmo vietu. Tie rodas sajaukumā ar nāciju - valstu pastāvēšanu, starpvalstu sadarbību un pārnacionālo integrāciju. To formu, kādu pieņems reģionalizācija, nevar prognozēt tikai un vienīgi kā reģionalizāciju - tā ir iespējama kā viena no pārmaiņu izpausmes formām Eiropas dažādos līmeņos.» (Waever 1993a, 29)

2.3. PIEEJAS REĢIONU PĒTĪŠANAI

Katram reģionam ir sava iekšējā struktūra un ārējās robežas. Šie aspekti nosaka reģionu pētīšanas specifiku.

Pēc Bjorna Hetnes domām, ir četri veidi, kā aplūkot pasaules reģionus:

- 1) kā ģeogrāfisku konceptu, kura pastāvēšanu nosaka dabiskie faktori - fiziskas robežas - kalni, tuksneši, jūras, okeāni (piemēram, Eiropa no Atlantijas līdz Urāliem);
- 2) kā valstu grupu, kura izveidojusi sadarbības organizācijas noteiktu mērķu sasniegšanai. Tās var būt ekonomiskas, politiskas un militāras (ASEAN, NATO);
- 3) kā vēsturisku veidojumu ar specifisku ekonomisku, kultūras un politisko pamatu, kurš izpaužas reģionālā pašapziņā atbilstoši kulturālai identifikācijai dažādos līmeņos - nacionālā un vietējā;
- 4) kā analītisku konceptu, kuru ietekmē pētījuma specifika - ekoloģija, kultūra, drošība utt.

No vienas puses, šīs četras pieejas ir savstarpēji saistītas, bet analītiskajā procesā tās parasti nošķir, lai koncentrētos vienā noteiktā virzienā un izmantotu attiecīgās nozares metodoloģiju un analīzes metodes. (Hettne 1988 : 88-89)

Vēl ir iespējamās arī pieejas reģioniem, kuras piedāvā reģionālisma eksperti Perti Joeniemi un Ole Vivers. Pēc viņu domām, analītiskajā procesā savstarpēji jānošķir šādas pieejas reģionam:

- pieēja reģionam kā viengabalainam veidojumam, kas atšķiras no citiem ar kādu noteiktu dominējošu pazīmi - teritoriju, kultūru, valodu;

- pieēja reģionam kā lielvalstu darbības laukam, kuru izveidojušas pasaules lielvaras, lai tas atbilstu šo lielvaru nacionālajām interesēm, konfrontējot un izmantojot reģionus savu mērķu sasniegšanai;

- pieēja reģionam kā tehnoloģijas un komunikācijas attīstības rezultātā izveidotam attiecību tīklam, kurš sekmē mijiedarbības procesu, kas rada labvēlīgus nosacījumus politisko vienību sadarbībai, tādējādi mazinot konfliktu izcelšanās iespējas;

- pieēja reģionam kā dažādu vienību politiskam projektam. Šī pieēja apkopo iepriekšējās trīs, bet īpatnība ir tā, ka mērķtiecīgi tiek izmantots pastāvošais ģeogrāfiskais ietvars. Taču reģiona

sekmīgumu noteiks nevis objektīvie nosacījumi, bet gan pašu politisko aktieru mērķtiecīga darbība stratēģijas izstrādē, pastāvošo nosacījumu izmantošanā un efektīvā līdzekļu izvēlē un pielietošanā. (Waever, Joenniemi 1992 : 15)

Originālu un produktīvu pieeju reģionu pētīšanai piedāvā norvēģu pētnieks Ivers Noimans (*Iver Neumann*), norādīdams, ka ir svarīgi nošķirt tādas divas pieejas, kā - iekšpasaule - ārpausaule (*inside-out*), ārpausaule-iekšpasaule (*outside-in*). (*Neumann 1992 : 6-12*) Pēc autora domām reģiona būtības izpratnei vislabāk kalpo ģenētiskā pieeja. Taču šī pieeja pati par sevi arī ir daudzšķautņaina, tādēļ akcentējami galvenokārt tie faktori, kuri attiecīgo valstu apvienību rašanos ir sekmējuši vai kavējuši. Visbiežāk attiecīgā reģiona specifiku nosaka nevis savstarpēji izslēdzošas, bet gan papildinošas nosacījumu grupas, kuru nošķiršana kalpo tīri analītiskam nolūkam, nevis realitātes atspoguļošanai. Tādēļ Noimans piedāvā papildināt citu autoru izstrādātās pieejas ar minēto iekšpasaules un ārpauses dalījumu, lai labāk izvērtētu ārējo un iekšējo nosacījumu darbības loģiku, un izraudzītos tos, kuriem ir lielāka ietekme attiecīgajā reģionā un kuru radītās sekas ir izšķirīgas nacionālā, reģionālā un starptautiskā līmenī. (*Neumann 1992 : 5-6*) Tā ir sava veida jaunā reģionālisma ideju pielietošana reģionu ģenētiskajā analīzē.

Iekšpasaules - ārpauses pieejai ir raksturīga reģiona teritoriālās un kultūras robežas nospraušana, kas nepieciešama tā dalībnieku kopīgā apzināšanā attiecībā pret apkārtējo pasauli. Tādēļ šajā pieejā liela uzmanība tiek pievērsta dažādiem dabiskiem nosacījumiem - gan ģeogrāfiskajam izvietojumam, klimātam, gan arī kultūras elementiem - valodai, reliģijai, vēsturiskai pieredzei, savstarpējās komunikācijas formām. Būtisku analīzes procesa sastāvdaļu veido reģiona valstu raksturojums un to izvietojums tajā, ko varētu nosaukt par reģionālo spēku līdzsvaru, kurš norāda, kuras valstis veido reģiona centru un tātad - dominējošo lomu un kuras - perifēriju kā mazāk izšķiroši politiskie elementi. Šīs pieejas gadījumā notiek savdabīga izolēšanās,

mērķtiecīga norobežošanās no ārējās apkārtējās vides, lai precīzāk varētu identificēt reģionālo aktieru specifiku un to attieksmi pret kopīgi radīto vai radāmo apvienību. (Neumann 1992 : 6-10)

Ar ār pasaules - iekš pasaules pieeju tiek pievērsta uzmanība reģiona vietai starptautiskajā sistēmā, lielvaru attiecībās un notiekošajos globālajos procesos un to ietekmei uz reģionu un tā attīstības perspektīvām. Liela loma tiek ierādīta reģiona tuvākajiem kaimiņiem un citiem reģioniem, ar kuriem ir robežas. (Neumann 1992 : 10-12) Iepriekšminēto nosacījumu kopumu mēs varētu apzīmēt ar vienu jēdzienu - šī pieeja palīdz izprast reģiona ģeopolitisko izvietojumu un darbības iespējas attiecīgajā izvietojumā.

Neraugoties uz lielo piedāvājumu pētījuma pieeju izvēlē un priekšrocībām, pielietojot tās attiecīgajā situācijā un laika posmā, šīs grāmatas specifika, kuras centrālais objekts ir drošības reģionu dažādās formas un to pielietojums Latvijas drošības interešu īstenošanā, ir noskaidrot to reģionālo veidojumu ģenēzi, kura ir pieejama pašreiz un iespējamā nākotnē. Pieņemot par pamatu jaunā reģionālisma un reģionalizācijas procesu loģiku, kura nosaka, ka pašreizējo starptautisko sistēmu raksturo jaunu reģionālu projektu tapšana (kuros iesaistās arī Latvija, pateicoties tās labvēlīgajai ģeogrāfiskajai videi), kas balstās uz pieaugošas savstarpējas mijiedarbības, sadarbības un integrācijas pieaugumu un daudzveidošanos, tad jāsecina, ka analīzei visoptimālākā varētu būt ģenētiskā pieeja. Tādēļ aplūkošu sasaistē iekš pasaules - ār pasaules pieejas identificētos nosacījumus, sniedzot galveno politisko aktieru un to attiecību raksturojumu, kā arī ār pasaules - iekš pasaules pieeju. Tas palīdzēs izcelt kontekstu, kura ietvaros norisinās Latvijai no tās drošības interešu viedokļa nozīmīgu reģionālu formējumu veidošanās.

24. REĢIONU KLASIFIKĀCIJA

Izvēlētā pieeja reģionu pētīšanai kļūst daudz sarežģītāka, ja netiek formulēts, kādam konkrētam reģionu veidam tā tiek

pielietota. Esam nonākuši līdz nākamajai pakāpei teorētisko robežu izvirzīšanā - reģionu klasifikācijai. Lai sniegtu reģionu klasifikāciju, vispirms ir jāizveido atskaites sistēma. Pasaules politikā šāda atskaites punkta lomu spēlē starptautiskā sistēma, kuru veido trīs līmeņu sistēmas. Izmantojot ekspertu sniegtās definīcijas, atsauksos uz reģionu izpētes lielākām autoritātēm Luisu Kantori (*Louis Cantori*) un Stīvenu Spīgelu (*Steven Spiegel*), kuri secina, ka «starptautiskajā politikā sistēma ir attiecību kopums, kurš pastāv starp autonomām vienībām noteiktā jomā. Trīs jomas pārstāv trīs sistēmas: dominantā, subordinētā un iekšējā. Dominantā sistēma pastāv globālā jomā, kurā saskaras varas ziņā spēcīgākās valstis; subordinētā sistēma ir reģionā pastāvošo attiecību mijiedarbības kopums; iekšējā sistēma pastāv nācijā/valstī kā organizāciju attiecību kopums, kas veido iekšpolitiku.» (*Cantori, Spiegel 1970 : 3*)

Tātad varam secināt, ka reģioni ir tās sistēmas, kuras funkcionē starp globālu un valstisku sistēmu, vienlaicīgi veicot pārējo abu saskaņošanas un līdzsvarošanas procesu. Taču arī paši reģioni nav viendabīgi. Tjie var mainīties atkarībā no mērķiem, funkcijām, iesaistītiem politiskajiem aktieriem un lomas starptautiskā sistēmā. Lai tālākajā analīzē saglabātu stingrus pētījuma ietvarus, nepieciešams veikt reģionu klasifikāciju.

Literatūrā ir sastopami vairāki klasifikāciju varianti. Tā viens no ražīgākajiem reģionu klasifikatoriem ir dāņu pētnieks Ole Vīvers, kurš dažādos darbos piedāvā arvien papildinošus klasifikāciju veidus. Tā pētnieks iesaka izmantot dalījumu reģionos (Eiropa un arī ES, jo pašreizējo procesu dinamika liecina, ka gandrīz visas Eiropas valstis, izņemot Norvēģiju un Šveici (kas gan arī ir vairāk laika jautājums, nevis principa jautājums), tiecas uz ES); subreģionos (Austrumeiropa, Centrāleiropa, Ziemeļeiropa); un protoreģionos (iespējamās nākotnes vai pašreizējā brīdī topošos reģionos, kāds ir arī Baltijas jūras reģions). (*Waever 1991 :105*)

1992. gadā jau pieminētie Ole Vīvers un Perti Joeniemi piedāvā šādu dalījumu:

1) reģioni, kuri pastāv vienas valsts ietvaros (autori tos nosauc

par mikroreģioniem, kā piemērus varam minēt Lombardiju, Kataloniju, Kurzemi, Latgali);

2) valstu apvienošanās vienā grupā, nezaudējot neatkarību (tie paši autori šo grupu apzīmē kā starpvalstu reģionālo sadarbību, ko veido valstis, piemēram, NVS, Centrāleiropas Brīvās tirdzniecības līgums (CEFTA));

3) transreģioni, kuri veidojas atsevišķiem reģioniem no dažādām valstīm, apvienojoties noteiktu mērķu veikšanai, izmantojot valstisko un nevalstisko aktieru līdzdalību (šeit visklasiskākais piemērs ir Baltijas jūras reģions);

4) pēc pieciem gadiem šie paši autori pievieno vēl ceturto veidu – kvazikontinentālos reģionus, piemēram, Eiropa, Dienvidaustrumāzija. (Waever 1997 : 298)

Šajā darbā runāšu par trešo kā dominējošo, kurš atrodas noteiktā kvazikontinentālā reģionā, t.i., Eiropā.

Vēl ir iespēja dalīt reģionus pēc strukturālām pazīmēm:

1) centra reģioni - parasti politiski stabili, ekonomiski attīstīti. Veidojas un attīstās, lai piedalītos globālā varas pārdalē un kontrolētu attiecīgo teritorijas daļu;

2) pārejas reģioni, kas cieši piekļaujas centrālajam, lai integrētos tajā, kad būs sasnieguši attiecīgu atbilstību kritērijiem, kurus izvirza centrs ekonomiskā un politiskā ziņā;

3) perifērijas reģioni, politiski nenoteikti un ekonomiski stagnanti. Konflikti un mazattīstība rada noslēgtu virzību pa apli, no kura izeja ir sarežģīta. (Hettne 1997 : 10-11).

Pēc šīs klasifikācijas vadoties, ir skaidri redzams, ka Baltijas jūras reģions pašreiz ir pārejas reģions, ko pierādišu ar empīrisko materiālu darba trešajā daļā.

2.5. REĢIONU VEIDOŠANAS NOSACĪJUMI

Reģionu veidošanās ir ilglaicīgs process, kurš notiek konkrētā starptautiskā vidē. No vienas puses, reģions atspoguļo pastāvošo varas sadalījumu un tieksmi to izmantot savās interesēs. No otras

pusēs, reģionam veidojoties, funkcionējot un attīstoties, notiek nākotnes projicēšana, lai izvairītos no situācijas, ka izveidotā valstu apvienība neatbilst izmainītajam spēku līdzsvaram. Jo lielāka ir politisko aktieru spēja apzināties reģionu veidošanas procesu ietekmējošos faktorus un piemēroties nākotnes situācijai, jo lielākas iespējas reģionam iegūt maksimālu labumu no starpvalstu attiecībām.

Reģiona veidošanās determinējošo nosacījumu identifikācija ir sarežģīts process, jo:

a) reģions var veidoties dabīgā ceļā bez mērķtiecīgas sociālo spēku iekļaušanās un politisku programmatisku dokumentu izstrādāšanas. Dažbrīd tieši šādiem reģioniem ir lielāka efektivitāte un noturīgums. Starptautiskās politikas teorijas klasiķis Edmunds Bērks (*Edmund Burke*) rakstīja, ka: «Cilvēki savā starpā nav saistīti ar papīriem un zīmogiem. Viņu sasaisti motivē iešpaidi, simpātijas, samierināšanās. Tas attiecas gan uz nācijām, gan indivīdiem. Nekas cits tik ļoti nekalpo draudzības saišu uzturēšanai starp nācijām kā saskaņotība likumos, paražās, manierēs un dzīves ieradumos. Tiem ir lielāks spēks nekā līgumiem pašiem par sevi. Tie ir pienākumi, kuri ierakstīti sirdī. Tie padara cilvēkus savstarpēji tuvākus bez īpašām priekšzināšanām. Dažkārt tas notiek pat pret viņu gribu.» (*Burke 1796/1907 : 155-156*);

b) reģions veidojas objektīvo un subjektīvo faktoru ietekmē un pēdējo definēšana ir apgrūtināta gan sociālās analīzes īpatnības dēļ, gan arī daudzveidīgo iesaistīto subjektu neviendabīguma dēļ;

c) reģionu var veidot gan no «augšas» ar politisku lēmumu palīdzību, gan no «apakšas» kā cilvēku pašiniciatīvu, īstenojot savstarpēji izdevīgus projektus. Katrā gadījumā pastāv sava loģika, šo elementu sajaukšana var radīt problēmas, uzdodot vēlamu par esošo (*Hettne, Inotai, 1994*);

d) reģionālā projektā iesaistītajām vienībām var būt atšķirīgi priekšstati un cerības attiecībā uz reģionu. To samērošana un

saskaņošana ir viens no veiksmes vai neveiksmes nosacījumiem.

Reģionu analizē jāizvairās no «vai - vai» tipa domāšanas. Reģions neizslēdz nacionālo interešu pastāvēšanu un vienlaicīgi arī starptautisko līdzdalību. Jo skaidrāki spēles noteikumi, kurus nacionālā līmenī īstenot reģionā, jo lielākas iespējas sasniegt maksimālus rezultātus. Interešu un politiku diferenciacija, nevis varas deleģēšana - lūk, ar ko atšķiras reģions no formalizēta starpvalstu veidojuma. Priekšrocība līdzdalībai reģionā ir tā, ka iespējams izvairīties no nevēlamiem politiskiem procesiem un izvēlēties tos procesus, kuri visvairāk atbilst valsts mērķiem. Reģionā vienlaicīgi notiekošās centralizācijas un decentralizācijas, integrācijas un dezintegrācijas, diferenciacijas un unifikācijas, sadarbības un konkurences tendences piedāvā iesaistītām valstīm daudzveidīgas nacionālo politiku īstenošanas iespējas, līdzsvarojot nacionālās, reģionālās un starptautiskās intereses.

Nemot vērā reģionu pieaugošo lomu starptautiskā politikā un iekšpolitikā, nosauksim galvenos nosacījumus, kuri veicina politisku vienību organizēšanos kopēju uzdevumu veikšanai:

h - viens no jau vairākkārt dažādos kontekstos atzīmētajiem ir ģeogrāfiskais izvietojums. Kaut arī mūsdienās ģeogrāfiskie faktori zaudē noteicošo lomu, tomēr no tiem pilnībā atteikties nevaram. Protams, ka reģiona robežas kļuvušas izplūdušākas, un tās obligāti nesakrīt ar valsts teritoriālajām robežām. To var ilustrēt kaut vai ar Norvēģijas piemēru, kura līdzdarbojas Baltijas jūras reģionā, Barenca reģionā un vienlaicīgi Transatlantiskajā reģionā. Ģeogrāfiskais izvietojums vairāk kalpo kā piesaistes, nevis stingras un striktas kādas politiskas vienības nodalīšanas līdzeklis;

g - starptautiskā vide. Kā apliecina XX gadsimta pieredze, tad reģionālas apvienības multiplicējas tajā brīdī, kad notiek starptautiskās sistēmas transformācija. Viena no nozīmīgākajām mūsdienu vēstures transformācijām notika pēc Otrā pasaules kara, pakāpeniski veidojoties bipolaritātei. Jo tā vairāk nostiprinājās, jo vairāk veidojās reģionālu apvienību, kuras iesaistījās vienā

vai otrā polā, pieņemot lielvaru diktētos spēles noteikumus, tādējādi adaptējoties jaunai situācijai¹²;

- valstu un citu reģionālā projektā iesaistīto vienību izpēte (kas tām kopīgs, kas atšķirīgs, cik liela var būt saliedētības pakāpe);
- savstarpējās mijiedarbības iespējamie modeļi (savienība, alianse, muitas ūnija);
- iespējamā reģiona darbības iekšējā loģika (līdzīgas vērtību sistēmas, intereses, politiskās kultūras līmenis utt.);
- spēja precīzi formulēt reģiona dienaskārtību. Paziņojums par sadarbības uzsākšanu vēl neko neizsaka, ja netiek konkretizēts, kādās jomās un uz kādu principu pamata tā tiks veidota;
- varas sadale reģionā un no tā izrietošās sekas (piemēram, kas ir līderis reģionā, kuras valstis ir spēcīgas, kuras vājas, piemēram, kāpēc valda piesardzība sadarbības attīstībā Baltijas jūras reģionā, kāpēc Vācija šajā sadarbības modelī negrib redzēt ASV).

Agrāk pie šiem iepriekšminētiem reģiona veidošanas nosacījumiem noteikti pievienotu vēl vienu - centra un perifērijas attiecības. (*Cantori and Spiegel 1970 : 20-24*) Bet šobrīd šai problēmai ir cits raksturs - tagad ir vairāk jārunā par līderu nepieciešamību efektīvas reģionālās sadarbības īstenošanā.

Tikko minēju reģionālo sadarbību veicinošos faktoros, bet ne mazāka loma ir kavējošo nosacījumu identificēšanai, kuru apzināšana palīdz pārvarēt reģionālo projektu ideālismu vai neveiksmes. Ja pirmo grupu bija salīdzinoši viegli definēt, tad situācija ar otru grupu ir sarežģītāka. Visnotaļ vispusīgu reģionālās sadarbības kopējo faktoru analīzi ir sniegusi Lielbritānijas

¹² 1948. gadā - Eiropas ekonomiskās sadarbības organizācija; 1949. - Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padome; 1948. - Briseles līgums - vēlākā RES; 1949. - Eiropas Padome; 1949. - NATO; 1952. - Ziemeļu padome; 1951. - Eiropas Ogļu un tērauda kopiena; 1955. - Varšavas līgums; 1957. - Eiropas Ekonomiskā kopiena; 1960. - EBTA. Šīs pašas tendences atkārtojas, ja paskatāmies uz 90. gadiem - 1992. - Melnās jūras ekonomiskā sadarbība, Baltijas jūras valstu padome, CEFTA; 1993. Barenca reģions; no 1989. līdz 1991. izveidojās Centrāleiropas iniciatīva, pakāpeniski papildinoties ar jaunām valstīm (1989. gadā 4 valstis - Itālija, Austrija, Ungārija un Dienvidslāvija izveidoja kvadrināli, 1990. gadā tām pievienojas Čehoslovākija, tad tā kļūst par Pentagonāli, 1991. gada Polija, tad Heksagonāle, lai izvairītos no nemitīgas nosaukumu maiņas, šo veidojumu nodēvēja par Centrāleiropas iniciatīvu).

pētniece un ārlietu dienesta darbiniece Alisone Beilsa (*Alyson J.K. Bailes*). Viņa visus reģionālo sadarbību kavējošos faktoros sadala trīs lielās grupās: 1) politiskie un drošības; 2) iekšpolitiskie; 3) ekonomiskie un finansiālie. Pirmā grupa ir saturiski visapjomīgākā, tā iekļauj sevī šādus galvenos argumentus - valstis dod priekšroku nenoregulētai apkārtējai starptautiskai videi, jo tad pastāv lielākas manevrēšanas iespējas un izvēles brīvība, savukārt lielajām valstīm ir daudz vieglāk izmantot varas mehānismus savu interešu aizstāvēšanai nenoregulētā vidē; priekšroka tiek dota bilaterālismam, jo ar tā palīdzību mazajām valstīm vieglāk regulēt attiecības ar kaimiņvalstīm un potenciālajām atbalstītājām un šo vienošanos var saglabāt slepenībā, savukārt lielajām valstīm mērķi vieglāk sasniedzami divpusējās attiecībās; nacionālo interešu prioritāra ievērošana lielajām un vidējām valstīm kavē atbildības uzņemšanos par mazajām un vājajām, savukārt mazās un vidējās baidās, ka lielās valstis varētu dominēt reģionā, ko vēl pastiprina iespējamās jutīgās pierobežas zonas un to neatrisinātie jautājumi; attiecības ar valstīm ārpus attiecīgā reģiona arī var būt par kavējošu faktoru, jo tās var uztvert reģionālo sadarbību kā darbības līdzekli pret tām, tādējādi provocējot neprognozējamu un naidīgu politiku.

Iekšpolitikā ir sastopami trīs galvenie pretargumenti - pierobežas zonā dzīvojošie vai minoritātes var izjust bažas par savas brīvības ierobežošanu dažādos veidos; vēsturiski iemantota neuzticība kaimiņvalstīm; nelielā pieredze reģionālās sadarbības formās un bailes par to apjomīgajām politiskajām izmaksām.

Trešā grupa sastāv no šādiem nosacījumiem - protekcio-nistiska attieksme pret nacionālo ekonomiku un/vai pierobežas zonu ekonomiku, kuru politiķi tiecas pakļaut drīzāk nacionālajai nekā reģionālas sadarbības loģikai; iespējamā cīņa par investīcijām un ārvalstu tirdzniecību ar kaimiņiem; birokrātijas izmaksas, kurai jāpārvalda reģionālās sadarbības norise; lielākās un attīstītākās valstis baidās, ka tām būs jāsedz vājo valstu izmaksas; vājās valstis savukārt baidās kļūt atkarīgas no lielajām,

tādējādi zaudējot savu neatkarību un autonomiju. (Bailes 1998: 154-155)

Šie faktori lieliski apliecina to, kāpēc pēc aukstā kara beigām uzplaukušie dažādie reģionālās sadarbības priekšlikumi netika apsveikti un tālāk par teorētiskām konstrukcijām neattīstījās. Tikai izsvērtā analīze, ko no reģionālās sadarbības var iegūt un ko zaudēt, var dot pozitīvu rezultātu, t.i., jauna reģiona izveidošanos.

Reģionu veidošanās procesā ir vairākas pakāpes. Sākot no attiecību nodibināšanas, pārejot uz sektorālu mijiedarbību, kura var pāraugt daudzpusējā mijiedarbībā, kā rezultātā aizsākas sadarbība, kuras intensificēšana un kolektīva pārvalde noved jau pie augstākās pakāpes reģionālajām attiecībām - integrācijas.

Sākotnējā stadijā reģionālie aktieri vēlas nojaukt sadarbību traucējošos nosacījumus. Tā, piemēram, ekonomiskajos veidojumos pirmā pakāpe ir tirdzniecības barjeru nojaukšana un muitas savienības radīšana. Ja sadarbība ir veiksmīga, tad tālāk seko tarifu barjeru nojaukšana, tirgus regulācija, kopējas politikas izstrāde gan mikroekonomiskajā, gan makroekonomiskajā līmenī. Visuzsvērtāk šī loģika bija vērojama ES attīstībā, bet līdzīgi procesi norisinās arī Baltijas valstu starpā, kuriem pievērsīšos turpmāk. (Skat. 3. nod.)

3. REĢIONĀLĀS DROŠĪBAS VEIDI

3.1. DROŠĪBAS REĢIONA SPECIFIKA

Iepriekš runāju galvenokārt par reģionu teoriju vispār, nepieminot iespējamās reģionu veidus un neuzsverot to īpatnības. Tā kā grāmata ir veltīta reģionālās drošības jautājumiem no Latvijas interešu viedokļa, tad ir jānoskaidro, kāda ir drošības reģiona specifika, ar ko drošības reģions atšķiras no citiem.

Vislabāk to veikt, salīdzinot divus mūsdienu ietekmīgākos ģeogrāfiskos reģionus - Ziemeļameriku un Rietumeiropu. Katrs no tiem izvēlas atšķirīgus drošības risinājumus. Ziemeļamerika

ar Amerikas Savienotajām Valstīm centrā ir veidojusi reģionālo drošību, apvienojot vairākas vienības vienā, vairojot to varu un iespējas. Rietumeiropā (ja neņemam vērā Ziemeļatlantisko dimensiju) reģions ir sadalīts mazākās vienībās, piešķirot tām noteiktu autoritāti.

Drošības politikā lielāka ietekme ir pirmajam reģionam, jo, tikai kombinējot spēkus un resursus, nevis pārdalot tos, var vairot un garantēt nacionālo, reģionālo un starptautisko drošību.

Atšķirībā no citiem reģionu veidiem, drošības reģiona veidošanā daudz lielāka loma ir ārējiem nosacījumiem (piemēram, ekonomiskos reģionos galvenais virzītājs ir ekonomiskās intereses, kuras var būt nacionālas un korporatīvas, bet ne ārēji determinētas).

Pie ārējiem nosacījumiem, pirmkārt, ir jāmin starptautiskā sistēma, kuru veidojošie elementi nosaka reģionu darbības iespējas. Ne mazāku lomu spēlē arī tuvākā starptautiskā vide, kura tieši iespaido reģiona darbības mērķus un loģiku. Drošības reģiona veidošanās dinamika būs arī atkarīga no tajā iesaistīto valstu un citu vienību ieinteresētības reģionālajā projektā. Kā svarīgs faktors ir jāmin reģionālais spēku līdzsvars. Nozīmīgi ir arī iekšējie faktori, kā, piemēram, materiālais nodrošinājums drošības politikas īstenošanai reģionālajā līmenī un valsts politiskā griba darboties reģionālajos sadarbības projektos.

Jāatzīst, ka tie reģioni, kuri veidojās aukstā kara apstākļos, visi bija drošības reģioni, pat tajos gadījumos, kad tieši netika uzsvērtas drošības intereses, netieši tās vienmēr dominēja. Piemēram, Eiropas Kopiena izauga no sadarbības ogļu un tērauda industrijas nozarē, kas bija izšķiroša apgādē ar nepieciešamajiem līdzekļiem karošanai. Otrs Eiropas Kopienas izveides iemesls bija Vācijas ierobežošana ar integrācijas palīdzību. Mūsdienās reģioni iegūst plašāku interpretējumu, kas izriet no starptautiskās dzīves daudzveidības, bet drošības motīvs, jau paplašinātā izpratnē, joprojām pastāv. Zīmīgi, ka drošības arguments pastāv starpvalstu attiecībās, bet politiķi ir piesardzīgi tā pieminēšanā un ieviešanā reģionālās sadarbības dienaskārtībā. Mūsdienās

notiek drošības «atdrošībiskošana» (*desecuritization of security*), piemēram, tādās organizācijās, kā Barenca jūras Eiroarktiskais reģions (BEAR), Baltijas jūras valstu padome (BJVP), Eiropas drošības un sadarbības organizācija (EDSO). Īstermiņa skatījumā izvairīšanās no drošības jautājumu risināšanas reģionālajos forumos šķiet pievilcīga, jo paver iespējas iesaistīt tajā daudzveidīgas, dažbrīd pat pretēji orientētas valstis. Ilgtermiņa perspektīvā šāda izvairīšanās var radīt problēmas, jo viens no mūsdienu reģionu uzdevumiem ir krīžu novēršana un to pārvaldīšana. Potenciālais krīzes izraisītājs Baltijas jūras reģionā galvenokārt var būt Krievija. Bet krīzes risināšana ir paredzēta kopā ar iespējamo izraisītāju. Kā lai atrisina šo pretrunu, ja ir dažādas izpratnes, kā to darīt, dažādi materiālie nosacījumi, dažādas bruņojuma pakāpes, dažāda iesaiste citās organizācijās? Kā lai kopīgi ar Krieviju izstrādā krīzes novēršanas un atrisināšanas mehānismus, ja iesaldēts ir abu valstu politiskais dialogs?

Drošības reģioni iekļauj sevī pastāvīgi klātesošu dilemmu starp iekļaušanu (*inclusion*) un izslēgšanu (*exclusion*). Šī dilemma izriet no mūsdienu sarežģītās drošības situācijas kopumā. Ja valstis spēj skaidri definēt kopējos mērķus un intereses, tad šī dilemma atrisinās pati no sevis, jo valstis noslēdz vienošanos, kura pamatojas kopīgajā drošības izpratnē un īstenošanā. Taču, ja drošības situācija ir daudzveidīga un iesaistītie politiskie aktieri ir ne tikai valstis, bet arī nevalstiskie veidojumi, kuru kopīgo pamatu veido apzināšanās par kooperatīvās drošības vērtību un nepieciešamību, tad dilemma viegli var pārvērsties pretrunā starp nacionālo un reģionālo, valstisko un nevalstisko, starp dažādām piedāvātām drošības dienas kārtībām, starp sasniegto stabilitāti un nevēlēšanos to apdraudēt (piemēram, Ziemeļu padomes nevēlēšanās iekļaut Baltijas padomi tajā ir uzskatāma par šīs dilemmas konkrētu izpausmes formu).

Neaizmirsīsim, ka sadarbība citās sabiedriskās dzīves jomās atšķiras no drošības sadarbības, kurā ir cita atbildības, iesaistītības pakāpe, kura aizskar tā saucamās «augstās politikas» jeb varas

politikas struktūras, kas var draudēt ar būtiskām sekām valstij un sabiedrībai. Var piekrist norvēģu pētniekam Olevam Knudsenam, kurš raksta, ka jebkura sadarbība sākas ar reģionālas grupas vienošanos - regulēt un sistematizēt to darījumus. Tātad izslēgšana notiek pati par sevi, neveidojot vērā ņemamas konsekvences. Taču, ja valstis vienojas sadarboties drošības jomā, tad izslēgtās valstis var uztvert kā reģionālu vienošanos pret šīm valstīm, tādējādi apdraudot drošību un rosinot konfrontāciju un, iespējams, arī konflikta izcelšanās iespējas. (Knudsen 1996, 16-17)

Drošības reģioniem var būt vismaz trīs iespējamās lomas valstu drošības politiku īstenošanā. Pirmkārt, drošības reģions var kalpot kā alternatīva aliansei vai kādam plašākam valstu drošības veidojumam. Otrkārt, tas var pildīt savdabīgas platformas lomu atspērienam uz sev vēlamo valstu apvienību - aliansei, kopienai, savienību. Treškārt, drošības reģions papildina jau pastāvošās drošības politikas virzību. Šajā gadījumā norisinās paralēla politiska darbība, kuras gaitā tiek vairota valsts un sabiedrības drošība, izmantojot pieejamos līdzekļus.¹³ (Laursen, Olesen 1998 : 33-35)

Ir iespējami vairāki drošības reģionu specifisko iezīmju izpausmes veidi. Praksē ir sastopami vismaz četri drošības reģionu veidi. Vispazīstamākais un efektīvākais ir alianse. Tā ir formāla valstu vienošanās par sadarbību un savstarpēju aizsardzību ārējā apdraudējuma gadījumā. Pie šī veida nepakavēšos, jo tas varētu būt citas analīzes objekts, ņemot vērā Latvijas izteikto vēlmi iestāties vienīgajā mūsdienu aliansē - NATO, kuras paplašināšanās ir ilgstošs un sarežģīts process. Bez aliansēm vēl tiek izdalīti drošības režīmi, drošības kompleksi un drošības kopienas. Turpmāk pievērsīšos to analīzei. Esmu izvēlējusies pēdējos trīs, jo šos drošības reģionu veidus vieno divas būtiskas pazīmes - tie ir

¹³ Minētās stratēģijas interpretēju, pamatojoties uz dāņu pētnieku Laursena un Olesena veikto Dānijas ārpolitikas izvērtējumu attiecībā pret Ziemeļu sadarbību. Tā kā minētā Skandināvijas valstu sadarbība ir savdabīgs drošības reģions, ko aukstā kara apstākļos sauca par Ziemeļu līdzsvaru, tad atļāvos šo dalījumu attiecināt uz reģionu lomu vispār.

neformalizēti, un valstu iesaiste tajos ir atkarīga nevis no oficiāla lēmuma par uzņemšanu, bet gan no labprātīgas daudzpusējas un daudzveidīgas līdzdalības un integrācijas pakāpes.

3.2. DROŠĪBAS REŽĪMI

Drošības režīmi ir vēl viens starptautiskās politikas koncepts, kurš tiek izmantots, lai aprakstītu un izskaidrotu politisko aktieru radītas apvienības uzbūves principus un darbības loģiku. Tomēr atšķirībā no drošības kopienas un drošības kompleksa, drošības režīmu pielietojums ir vairāk abstrakts, nekā konkrēti pielietojams. Tas palīdz labāk izprast to kopējo sadarbības un savstarpējo interešu vispārējo kontekstu, kurš ietekmē dažādu valstu un politisko aktieru apvienību veidošanos un darbību. Kā precīzi norāda vācu pētnieks Folkers Rittbergers (*Volker Rittberger*), tad grūtības drošības režīma koncepta apzināšanā izriet no tā, ka tie parasti ir analītiski konstruēti, tie nepārstāv starptautisko organizāciju vai starptautisko līgumu formā. (*Rittberger, Zurn 1990: 47*)

Šī koncepta vienpusīgi intelektuāla apzināšana ir radījusi divējādu attieksmi pret to. No vienas puses, izveidojusies kritiķu grupa, kura norāda uz drošības režīma jēdziena neviennozīmīgo lietošanu, proti, ka katrs tajā var ieguldīt tādu jēgu, kāda ienāk prātā, un liela kļūda tā nebūs, jo nav vienprātības šī jēdziena lietošanā. (*Strange 1983: 343*) No otras puses, ir daudz šī koncepta aizstāvētāju, kuri redz tajā paslēptas lielas potenciālas izmantošanas iespējas, kuras ir jāattīsta.

Lai noskaidrotu drošības režīmu vietu šī pētījuma kopsakarībā, jāsāk ar definēšanu. Te, protams, palīdzēs tās grupas pārstāvji, kuri ierāda lielu nākotnes lomu šim konceptam. Līdera pozīcijas šajā nozarē pieder Stefenam Krasneram (*Stephen Krasner*), kurš uzskatāms par klasiķi un pašas idejas autoru, jo ikviens pētījums, kas veltīts attiecīgai teorētiskai tematikai, sāksies ar viņa sniegto definīciju. Taču jāuzsver, ka atskaites punkts ir plašāks jēdziens *starptautiskie režīmi*, no kura tad arī

tiek atvasināts iepriekš minētais. Krasners sniedz šādu starptautisko režīmu definīciju:

«Starptautiskie režīmi ir principu, normu, noteikumu un lēmumu pieņemšanas procedūru kopums, ap kuriem notiek politisko aktieru priekšstatu tuvināšanās attiecīgajā starptautiskās politikas jomā. Principi ir fakti, cēloņsakarību un morālu vērtību kopums. Normas ir uzvedības standarti, kurus definē ar tiesību un pienākumu jēdzieniem. Noteikumi ir specifiski priekšstati vai receptes darbībai. Lēmumu pieņemšanas process ir kolektīvās izvēles veidošanas un īstenošanas pastāvošā prakse.» (Krasner 1983 : 2)

Režīmi veidojas ap noteiktiem jautājumu lokiem. Tā, piemēram, var būt ekonomiskais režīms, kodolbruņojuma režīms, drošības režīms, politiskais režīms u.c.

Drošības režīmi ir vēl viens no reģionālās organizācijas formu iespējamajiem variantiem. Tiem ir ievērojama vieta ne tikai drošības teorijā, bet starptautiskajā politikas teorijā kopumā. To varētu izskaidrot ar vairākiem argumentiem. Pirmkārt, valstu savstarpējo attiecību raksturošanai parasti analītiķi un praktiķi grib piemērot konkrēti izmērāmus kritērijus un pazīmes, bet, ņemot vērā starptautisko attiecību daudzveidīgumu, ir grūti atrast konkrētus un viegli pielietojamus atskaites mehānismus. Tādēļ vispusīgas analīzes rezultātā par tādu valstis vienojošu veidojumu tiek uzskatīts starptautiskais režīms, kurš iezīmē tikai svarīgākos un kopēji visbiežāk pieņemtos sadarbības līdzekļus un principus. Otrkārt, vienojoties tikai par pašiem vispārīgākajiem sadarbības un mijiedarbības jautājumiem, atliek lielas iespējas politisko aktieru manevrēšanai, un samazinās to atbildības un iesaistītības pakāpe. Treškārt, drošības režīmu teorija palīdz pārvarēt tradicionālo skatījumu uz starpvalstu attiecībām, kurās ir nozīme varai un nacionālajām interesēm. Drošības režīmi var veidoties, ne tikai pateicoties sadarbībai politiskajā vai militārajā jomā, bet ekonomikā attīstoties daudzveidīgiem tirdzniecības sakariem. Ceturtkārt, pieaugot starptautiskajā

politikā iesaistīto politisko aktieru skaitam, arvien grūtāk atrast tos vienojošas pazīmes, pārvarēt plaisu starp valdību, politiku un sabiedrības vērtībām. Drošības režīms tad palīdz sasaistīt kopā bieži vien pat savstarpēji pretrunīgas parādības, tādējādi palīdzot orientēties uz svarīgākajiem uzdevumiem un vērtībām attiecīgajā starptautiskajā vai reģionālajā vidē. Piektkārt, ikvienā starptautiskā organizācijā pastāv jau noformēties starptautiskais režīms.

Tomēr, neraugoties uz šī koncepta visnotaļ pateicīgo un daudzveidīgi interpretējamo būtību, tam piemīt arī savas vājās vietas. Vieni no visgrūtāk atbildāmiem jautājumiem ir - kas rada drošības režīmus? Kā tie rodas? Kāda ir to darbības loģika? Kādi ir iespējamie drošības režīmu modeļi? Ar šī koncepta palīdzību ir neiespējami rast noteiktu atbildi uz Latvijas drošības politikas izvirzītajām vajadzībām un tādējādi panākt viennozīmīgu risinājumu starp daudzveidīgām politiskām izvēlēm. Valsts, kas daudzus gadu desmitus atradusies ārpus starptautiskajiem un integratīvajiem procesiem, nevar atļauties veidot savu politiku pēc augstas vispārinātības pakāpes pievilcīgiem konceptiem, kuri piedāvā visnotaļ atraktīvu lingvistisku un filozofisku interpretāciju, bet nesniedz atbildes uz iespējamajiem nacionālajiem, reģionālajiem un starptautiskajiem drošības izkārtojumiem tuvākajā nākotnē. Zināmā mērā Latvija kopā ar Igauniju un Lietuvu jau ir pieredzējusi drošības režīma ietvaros radīto jēdzienisko daudzveidību bez reāla saturiska piepildījuma. Varam minēt kaut vai tādus drošības režīmu modeļus kā - kolektīvās drošības režīms, drošības režīms Eiropā, Eiropas drošības arhitektūras režīms u.c. Tālākajā grāmatas izklāstā pieminēšu drošības režīmu nevis kā mērķi, uz kuru tiektais, veidojot un definējot Latvijas attieksmi pret reģionālo drošību, bet gan klasiskajā Krasnera izpratnē, kur drošības režīms traktēts jau kā noteiktas integrācijas pakāpes rādītājs situācijā, kad valstis vienojas par kopīgiem uzvedības principiem un normām. Tātad drošības režīms šajā pētījumā tiks interpretēts kā reģionālā veidojuma raksturojums, nevis kā organizacionāla forma.

3.3. DROŠĪBAS KOMPLEKSS

Drošības kompleksa pieeju valstu apvienību raksturošanai drošības jomā 80. gadu sākumā ieviesa Barijs Buzans (*Buzan 1991: 186-229*). Līdz pat 90. gadu otrajai pusei šis starptautiskās politikas koncepts bija viens no izplatītākajiem, tas palīdzēja palūkoties uz valstu darbības motīviem ārpus nacionālām un bipolaritātes radītām interesēm. Šī koncepta popularitāti noteica ne tik daudz līdz niansēm izstrādātais un pamatotais teorētiskais veidols, cik paša autora uzdrošināšanās pavērt starptautiskās politikas tradicionālos ietvarus, kurus noteica valstis nacionālā līmenī un šo valstu attiecības spēku līdzsvara (sistēmiskā) līmenī. Barijs Buzans uzskatīja, ka pasaules procesu analīzē jārod vieta arī subsistēmām, un drošības kompleksa koncepts ļauj pētīt reģionālās drošības attiecības kā autonomas vienības. Barijs Buzans piedāvā analītiskus paņēmienus subsistēmu un to vietas noteikšanai starptautiskajos procesos. Drošības attiecības vienmēr ir relatīvas, tās identificējamās attiecībā pret citiem procesiem. Taču, ņemot vērā drošības daudzveidīgo raksturu, aizraušanās ar relativismu var kaitēt analītiskajam procesam, jo vienas problēmas vai parādības izvērtējums nekad neaptver visu drošības attiecību spektru. Arī valsts un starptautiskās sistēmas mijiedarbībā saskatāma šī daudzveidība. Tādēļ Barijs Buzans ievieš drošības kompleksa pieeju, kas ļauj analizēt divas subsistēmas: subsistēmu pašu par sevi ar tai raksturīgām attiecībām, uzvedības modeļiem un interesēm, kā arī attiecību modeļus starp dažādiem drošības kompleksiem. (*Buzan 1991:187-188*)

Vēl viena drošības kompleksa koncepta atšķirība, no klasiskās modernistu pieejas, ir tā autora vēlme rast skaidrojumu motīviem, kuri mudina valstis veidot ilgstošas un stabilas drošības attiecības ārpus pastāvošā, lielvalstu spiediena rezultātā izveidotā bipolārā spēku sadalījuma ietvara. Literatūrā par drošības jautājumiem visbiežāk pieminētais motīvs ir vara. Taču pēc Barija

Buzana domām, drošība ir plašāks jēdziens nekā vara, un tādēļ drošības reģiona funkcionēšanu nevar izskaidrot tikai un vienīgi ar varas interesēm. Autors piedāvā vairākus motīvus valstu interesei par drošības reģionu izveidi. Pirmkārt, tas ir ģeogrāfiskais izvietojums. Otrkārt, draudzīguma un naidīguma attiecību modeļi starp valstīm. Ar draudzīgumu autors saprot attiecību spektru no patiesām valstu savstarpējām simpātijām līdz aizstāvībai un atbalstam. Naidīgumu var izskaidrot ar aizdomīguma un baiļu attiecībām. Pats zinātnieks izdara secinājumu, ka spēku līdzsvara teorijā šāda attiecību spektra izdalīšana nenotiek, jo tajā būtiskākā ir varas mehānismu darbība. Savukārt poļu zinātnieks Vojcehs Kosteckis šīs attiecības klasificē vēl sīkāk, norādīdams uz trim iespējamām pakāpēm: 1) haoss kā situācija, kurā visas attiecības var raksturot kā naidīgas; 2) konfliktējošas attiecības un drošības režīmi, kuri izpaužas kā valstu grupas centieni sadarboties, lai risinātu savstarpējas nesaskaņas; 3) drošības kopienas kā veidojumi, kuros disputi starp dalībvalstīm tiek risināti bez savstarpējas baiļu un draudu sajūtas. (*Kostecki 1994 : 22-23*)

Barija Buzana pieejas reizē stiprās un vājās puses parādās attiecību dalījuma spektrā no draudzīguma uz naidīgumu, kas paver jaunas iespējas analizēt valstu drošības attiecības, parādot, ka pie viena kompleksa var piederēt no pirmā acu uzmetiena naidīgas valstis, bet to izdzīvošanas un sadzīvošanas iespējas ir cieši saistītas. Daudzi drošības jautājumi (piemēram, robežjautājumi, vēsturisko saikņu problēmjautājumi, kopīga interese par noteiktām etniskām grupām) risināmi tieši kompleksa ietvaros, iesaistot arī naidīgo spārnu pārstāvjus. Tādēļ pat agresīvi noskaņota valsts var pieskaņot savas politiskās nostādnes drošības reģiona interesēm. Politiskie aktieri var vienoties par drošības interešu savietojamību ārpus oficiāli noslēgtiem formāliem līgumiem un starptautiskām saistībām. Drošības attiecību plašais skaidrojums reizē ir arī šīs pieejas vājākais posms, jo ir praktiski neiespējami noteikt ar zinātniskās izpētes metodēm tādas

parādības, kā naidīgumu un draudzīgumu. Kurā brīdī, piemēram, naidīgā spārnā pārstāj eksistēt drošības kompleksa elementi?

Barijs Buzans, likdams uzsvāru uz diviem būtiskiem nosacījumiem - ģeogrāfisko tuvību un draudzīgumu un naidīgumu, definē drošības kompleksu kā «valstu grupu, kuras primārās drošības intereses ir tik cieši saistītas kopā, ka to nacionālās drošības nevar būt reālistiski apzinātas vienai bez otras. Drošības komplekss uzsver gan sāncensības savstarpējo atkarību, gan arī kopīgas intereses.» (Buzan 1991: 190)

Nemot vērā drošības kompleksa pieejas analītisko papildījumu, tās interpretācija un pielietojamība ir ļoti mainīga. Barijs Buzans raksta, ka ar drošības kompleksa palīdzību pētnieks «izceļ» attiecīgo kompleksu, lai veiktu tā analīzi, kaut arī reāli šāds veidojums no valdību puses nemaz netiek atzīts. (Buzan 1991: 192) Varētu apšaubīt tādas pieejas lietderību vispār. Tomēr tai ir lielas iespējas identificēt un salīdzināt dažādus kompleksus no nacionālo interešu un starptautiskās sistēmas skatījuma, kas palīdz mērķtiecīgi veidot politikas reģionālā un starptautiskā līmenī, izmantojot tās savām vajadzībām. Viena un tā pati valsts, piemēram, var funkcionēt vairākos drošības kompleksos. Tādā gadījumā šī pieeja palīdz izprast katra drošības kompleksa dinamiku un veidot atbilstošu politiku, kā arī pielietot attiecīgus analītiskus instrumentus.¹⁴

Taču šī darba uzdevums nav Barija Buzana drošības kompleksa pieejas analīze pati par sevi, bet teorētisku instrumentu meklēšana, ar kuru palīdzību visefektīvāk būtu iespējams izpētīt reģionālās sadarbības procesus Baltijas jūras reģionā no Latvijas drošības interešu viedokļa un novērtēt to pozitīvās un negatīvās ietekmes iespējamus rezultātus. Tādēļ galvenais atskaites punkts,

¹⁴ Piemēram, Barijs Buzans iedala visus kompleksus augsta un zema līmeņa kompleksos, kuru funkcionēšanu nosaka to ietekme uz starptautisko sistēmu. Katrs no tiem ir jāanalizē ar atšķirīgiem instrumentiem, jo augsta līmeņa drošības komplekss darbosies pēc varas maksimizācijas principa, lai pavairotu savu ietekmi pasaulē, kamēr zema līmeņa drošības komplekss funkcionē pats savām vajadzībām, tā galvenais uzdevums ir stabilitāte un pašpietiekamība.

kurš jānoskaidro, ir, vai šo pieeju varam izmantot, lai noteiktu, kāds drošības reģions veidojas Baltijas jūras telpā, vai tas ir drošības komplekss, kā arī to, vai piedāvātie kritēriji palīdz noskaidrot politisko procesu norisi. Pirmā problēma izriet no Barija Buzana pieņēmuma, ka drošības komplekss ir analītiska konstrukcija, lai noteiktu subsistēmas vietu starptautiskajā politikā. Ja mūsu mērķis būtu noteikt, kā Baltijas jūras reģions pakāpeniski iesaistās pasaules aprisēs un analizēt tā attiecības ar citiem drošības kompleksiem, tad noteikti minētā pieeja būtu viena no visoptimālākajām. Taču šajā darbā lielāka uzmanība ir pievērsta pašu politisko vienību iesaistišanās motīviem, reģionālās sadarbības īstenošanas procesiem un faktoriem, kuri to veicina. Tas nebūt nenozīmē, ka sistēmiskais līmenis šajā gadījumā tiktu ignorēts, atšķirības nosaka pētījuma mērķis. Otrkārt, Barijs Buzans uzsver, ka drošības kompleksa pastāvēšanu valstis var arī neatzīt un darboties šo kompleksu ietvaros bez mērķtiecīgas kompleksa izmantošanas vai ietekmēšanas stratēģijas. Baltijas jūras reģions nav ideāla konstrukcija, bet reāli pastāvošs veidojums ar skaidri identificējamiem politiskajiem aktieriem, viņu vairāk vai mazāk precīzi formulētām politikām attiecībā pret reģionu, iezīmētām institucionalizētām attiecībām un «krusteniskiem» (pluralaterālisms) līgumiem, kā arī noteiktām robežām, kuras parasti ir grūti saskatīt drošības kompleksos.¹⁵ Treškārt, autors, izstrādādams drošības kompleksa pieeju, uzsvaru liek uz varas attiecībām starp valstīm drošības interešu saskaņošanā. Baltijas jūras reģionā varas attiecībām ir liela nozīme, tomēr lielāks svars ir integratīvajiem faktoriem. Tie arī ir šī reģiona drošības pamatā, jo Baltijas jūras reģiona pārstāvji neuztver

¹⁵ Barija Buzana interpretācijā drošības kompleksa robežām nav lielas nozīmes, jo tās tā vai tā ir grūti noteikt. To autors pamato ar šādiem argumentiem. Pirmkārt, reģionālās drošības dinamika pēc savas būtības nosaka to, ka robežas starp diviem kompleksiem izplūst, jo īpaši, kad norisinās kādas nozīmīgas pārmaiņas. Otrkārt, pieaugošā savstarpējā atkarība drošības jomā parādās starp dažādas nozīmes drošības kompleksiem, ja tie ir ģeogrāfiski tuvu izvietoti, svarīgas drošības attiecības spēj pastāvēt arī pāri robežām. Treškārt, viena kompleksa ietvaros iesaistītās valstis var būt reizē arī citu kompleksu pārstāves. (Buzan 1991:198-199)

to kā militāru aliansi vai forumu, kur saskaņot klasiskās drošības intereses, bet kā vidi, kurā veidojas daudzkanālu mijiedarbība, kuras intensitātei pieaugot, palielinās savstarpējā atkarība un integrācijas īpatsvars, tādējādi stabilitāte un drošība ir sekas daudzveidīgu politisku aktieru mērķtiecīgai un nejaušai darbībai. Ceturtkārt, klasiskajā Barija Buzana pieejā drošības kompleksam uzmanība tiek koncentrēta uz valstīm un to drošības interesēm, kas, protams, ir objektīvi bipolaritātes apstākļos. Valstiski centriska pieeja nespēj atspoguļot procesus Baltijas jūras reģionā, jo tādā gadījumā tiktu ignorētas arī pārējās politiskās vienības. Piektkārt, ir grūti noteikt to kritēriju kopumu, ar kuru palīdzību noskaidrot draudzīguma un naidīguma pakāpes attiecībā uz kādu reģionālu veidojumu. Ja mēs pieņemam, ka Baltijas jūras reģions izslēdz Krievijas klātbūtni, tad draudzīguma pakāpe šajā reģionā būtu ļoti augsta, ko mēs varētu novērtēt pēc Vojceha Kostecka klasifikācijas kā drošības kopienu. Atšķirības draudzīguma pakāpē būs atkarīgas no aplūkojamās referentās grupas, jo politisko elišu attieksmē šī pakāpe noteikti ir augstāka nekā vispārējās sabiedrības līmenī, kuru pat varētu raksturot kā vienaldzīgu. Ja kompleksā iekļaujam Krieviju, tad līdzsvars nosliecas uz naidīguma pakāpi un daudzveidīgās drošības projekti var tikt apšaubīti, neraugoties pat uz nozīmīgo drošības interešu augsto savstarpējās atkarības pakāpi.

Dihotomija - «ar» vai «bez» Krievijas - izpaužas arī cita kritērija pielietošanā, kad mēģinām noskaidrot, kā valstis, kuras iesaistītas reģionā, izvērtē savu drošības mērķu īstenošanu attiecībā pret citu valstu drošības interesēm. Ja analizējam tāda topoša, bet jau patstāvīga un noturīga veidojuma, kā «5+3» (piecas Skandināvijas un trīs Baltijas valstis) subreģiona attiecības, tad nav šaubu, ka savstarpēja atkarība un saistība arvien vairāk stimulē valstis saskaņot savas ārējās un drošības politikas gan formālā, gan neformālā veidā. Analizējot reģiona tapšanas procesu Baltijas jūras reģiona ietvaros, protams, jāatzīst, ka Krievijas drošības interešu samērošana ar pārējām reģiona

valstīm ir tieši tā, kas padara naidīguma elementa klātbūtni nozīmīgu. Krievija vienlaicīgi ir reģionālo drošību ietekmējošs faktors un var tikt aplūkots no ekspansīvas varas (*intrusive power*) redzes viedokļa un tajā pašā laikā tā ir daļa no reģiona. Barijs Buzans uzsver, ka drošības komplekss vairāk balstās uz sāncensību, nevis interešu savstarpējo atkarību. Šis arguments tiešām ir spēkā divos gadījumos, proti, ja ir runa par bipolāro spēku sadalījumu, un ja kompleksā darbojas ekonomiski, politiski, sociāli un ideoloģiski samērojamas valstis. Baltijas jūras reģionā pārsvarā ir iesaistītas mazas valstis, kuru ārējās un drošības politikas ir balstītas uz kopīgām interesēm, un liela valsts, kuras uzvedību raksturo ietekmi zaudējušas impērijas varas atgūšanas centieni, kuri nav pieņemami kopējā plašākā Eiropas drošības kompleksā.

Drošības kompleksa pieeja arī ir piedzīvojusi transformāciju mūsdienās. Tās attīstībā ir piedalījusies gan Barijs Buzans, gan viņa Kopenhāgenas skolas sekotāji - Japs de Vilde (*Jaap de Wilde*) un Ole Vīvers. Autori uzskata, ka drošības kompleksa atvēršana jaunos apstākļos notiek divējādi. Pirmais veids ir saistīts ar acīmredzamu tendenci, ka valstis zaudē savu noteicošo lomu drošības politikā, tāpēc ka tradicionālie politiskie un militārās drošības jautājumi tiek papildināti ar citiem. Tādēļ klasisko drošības kompleksu, kuru autori nosauc par homogēno, papildina heterogēnie kompleksi, kuru būtību nosaka tas, ka reģionā iesaistās daudzveidīgi politiskie aktieri un drošības tematikas loks paplašinās atbilstoši iesaistīto vienību interesēm. (*Buzan, Waever and de Wilde 1998: 16-17*)

Otrs veids ir saistīts ar konstruktīvistu ieviesto drošībiskošanas (*securitization*) pieeju. Tradicionālais jautājums par draudzīguma un naidīguma attiecībām drošības kompleksā ir tieši saistīts ar plašāku problēmu, proti, kā, pastāvot daudzveidīgai drošības dienas kārtībai reģionā, viena vai otra parādība tiek izvirzīta drošības problēmas līmenī un kā tas ietekmē kopējo reģiona drošības situāciju. (*Buzan, Waever and de Wilde 1998: 19*)

Lai arī ir vērojama būtiska drošības kompleksa pieejas revīzija, tomēr Baltijas jūras telpā notiekošo procesu raksturošanai šī teorētiskā nostādne neatbilst un nesniedz atbildi uz interesējošo jautājumu - kā Latvijai maksimāli izmantot tās tuvākajā starptautiskajā vidē notiekošos regionalizācijas procesus.

3.4. DROŠĪBAS KOPIENA

Karls Doičs (*Karl Deutsch*) ir drošības kopienas idejas pamatlicējs, kuru viņš izstrādājis 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā, gan nemeklēdams atbildes uz tradicionālo jautājumu, kāpēc valstis un tautas karo, bet gan pieejot šai problēmai no cita aspekta, proti, kādi ir tie faktori, kuru ietekmē valstis izvēlas nekarot un meklē savstarpējas saprašanās un konfliktu novēršanas ceļus. Būtībā viņa radītā teorija ir pamatā visai modernajai izpratnei par sociālo apvienību veidošanos un darbošanos starptautiskā sistēmā. Neraugoties uz to, ka teorija tika izstrādāta aukstā kara apstākļos, tomēr tās pamatnostādnes ir pilnībā piemērojamas mūsdienās.

Kāpēc Karls Doičs vēl pēc tik daudziem gadiem ir pelnījis ievēribu? Te varētu minēt vairākus skaidrojumus. Tās integrācijas teorijas, kuras tika izstrādātas aukstā kara apstākļos, galvenokārt aplūkoja starpvalstu attiecības un valstu uzvedības modeļus bipolarajā spēku sadalījumā. Savukārt Karls Doičs atšķirībā no citiem integrācijas teoriju pārstāvjiem pievēršas indivīdu un sociālo grupu, kuras nosauc par kopienām, analīzei starptautiskās mijiedarbības kopsakarībā. Deivids Mataimers (*David Mutimer*) nosauc viņa teoriju par komunikatīvās mijiedarbības teoriju (*communicative interactionism*). (*Mutimer 1994: 34*) Tieši šī pieeja garantēja tās ilglaicīgumu arī pēc bipolaritātes sabrukuma, jo mūsdienu starptautiskajos politiskajos procesos, kā jau iepriekš pieminēts, pieaug tieši dažādu sociālo faktoru loma paralēli valstu tradicionālajai lomai.

Otrkārt, Karla Doiča teoriju raksturo tās augstā vispārinājuma pakāpe un mēģinājums to piemērot un pārbaudīt ne tikai ar vienu konkrētu piemēru, bet gan izmantojot vēsturiskus un pēckara valstu apvienību formējumus. Šodienas apstākļos vēl jo lielāks ir vilinājums pārlicināties, vai teorija darbojas arī principiāli citā valstu starptautiskā izvietojumā, piemēram, Baltijas jūras reģionā.

Treškārt, autors ir mēģinājis izstrādāt konkrētu kritēriju kopumu, ar kuru palīdzību būtu iespējams objektīvi izvērtēt vienas vai otras drošības kopienas rašanās iespējamību, darbības efektivitāti, vai arī pastāvēšanas ilglaicīgumu un iziršanas iespējas. Jau iepriekš minēju, ka ir bezgala sarežģīti atrast tādas kvantitatīvus un kvalitatīvus rādītājus, kurus ņemot talkā kā analītiskās darbības instrumentus, varētu novērtēt, piemēram, drošības režīma draudzīguma un naidīguma attiecību pakāpi starpvalstu attiecībās.

Lai arī Karla Doiča pētījums kopumā ir veltīts dažāda veida politiskām kopienām, tomēr galvenais jautājums tajā ir drošības kopienas veidošanās un būtība. Karls Doičs piedāvā šādu drošības kopienas definīciju:

«Drošības kopiena ir integrēta ļaužu grupa.

Ar integrāciju mēs saprotam teritorijas ietvaros veidojošos «kopienas izjūtu», institūtu un praktisko procesu kopumu, kuri ir plaši izplatīti un pietiekami spēcīgi, lai «ilgtermiņa» perspektīvā nodrošinātu «miermīlīgas pārmaiņas» iedzīvotāju starpā.

Ar «kopienas izjūtu» mēs saprotam indivīdu priekšstatus, ka grupas ietvaros tie var panākt vienošanos vismaz vienā jautājumā: kopējas sociālas problēmas var un ir jāatrisina «miermīlīgu pārmaiņu» procesa gaitā.

Ar «miermīlīgām pārmaiņām» mēs saprotam sociālo problēmu atrisināšanu ar institucionālām procedūrām, bez liela mēroga fiziska spēka palīdzības.» (*Deutsch 1957: 5*)

Karls Doičs no šīs definīcijas veic tālejošu secinājumu, ka

šādos apstākļos drošības kopienas¹⁶ pārstāvji savā starpā nekaros un centīsies radušās neskaidrības atrisināt mierīgā ceļā, izvēloties visiem partneriem vispiemērotākos risinājuma līdzekļus. Taču, lai izveidotos šāda drošības kopiena, valstu starpā jānotiek integrācijai.

Pēc Karla Doiča domām, valstu un sociālo vienību integrācijas process iesākas ar iesaistīto politisko aktieru vēlmi izvērtēt savstarpējās sadarbības iespējamus ieguvumus un zaudējumus. Kā sadarbības pozitīvo sasniegumu piemērus var nosaukt miera uzturēšanu, daudzveidīgās iespējas īstenot gan nacionālus, gan kopīgus mērķus, dažū specifisku mērķu sasniegšanu, jauna paštēla un jaunu identitātes tomu iegūšanu. (*Deutsch 1968 : 192*) Tajā pašā laikā autors brīdina, ka secinājums - «jo vairāk integrācijas, jo spēcīgāka drošības kopiena» - ir pārāk vienkāršots. Pieaugošā mijiedarbība starp valstiskiem un nevalstiskiem aktieriem ir ciešā atkarībā no to spējas izturēt integrācijas slodzi, apstrādāt un patērēt to, ko piedāvā integrācijas iespējas.

Taču nosacījumu uzskaitījums un to klātesamība vēl ne-garantē drošības kopienas rašanos un efektīvu darbību. Tādēļ autors piedāvā kritērijus, ar kuru palīdzību būtu iespējams izvērtēt, vai integrācijas procesa sākumā izvirzītie mērķi tiks sasniegti un vai attiecīgais integrācijas process novedīs pie pozitīva rezultāta. Tā, piemēram, miera uzturēšanu kopienā var pārbaudīt ar «izvietoto karaspēku, ieročiem un militārām ierīcēm; diplomātiskiem sakariem un ekonomiskiem rādītājiem;

¹⁶ Doičs atšķir divu veidu drošības kopienas. Vienu viņš nosauc par amalgamēto (saliedēto), kurā saplūst dažādas agrāk neatkarīgas politiskas vienības vienā lielākā vienībā ar kopīgu pārvaldi. Šī kopīgā valdība var būt unitāra un federāla. Kā piemēru autors min ASV. Otrs drošības kopienas veids ir pluralistiskā kopiena, kurā tiek saglabāta politisko vienību suverenitāte, nenotiek saplūšana, bet vienošanās par noteikta kopuma mērķu kopīgi sasniegšanu vai noteiktas drošības sistēmas uzturēšanu. Kā spilgtāko piemēru Doičs nosauc ASV un Kanādas attiecības. Piemērojot drošības kopienas teoriju mūsdienu apstākļiem (kā arī no Latvijas interešu viedokļa), šim dalījumam nav nozīmes, jo tuvākajā laikā amalgamētās drošības kopienas rašanās nav aktuāla un iespējama pat ES integrēšanās kontekstā. Tādēļ tālāk tekstā lietošu tikai drošības kopienas jēdzienu, kas patiesībā ir atbilstošs plurālistiskai drošības kopienas izpratnei.

un sabiedriskās domas aptauju elites un sabiedrības līmenī». (*Deutsch 1968 : 192*) Daudzveidīgās iespējas īstenot gan nacionālus, gan kopīgus mērķus savukārt var izmērīt ar «nacionālā kopprodukta lielumu, nacionālā kopprodukta lielumu uz vienu iedzīvotāju un ar notiekošo daudzveidīgo procesu apjomu un daudzveidības pakāpi». (*Deutsch 1968 :192*) Vai potenciālā drošības kopiena veic tai uzticētos specifiskos uzdevumus, var noskaidrot, izpētot attiecīgu kopēju funkciju skaitu, kopēju institūciju un kopēju resursu pastāvēšanu un izaugsmi, kā arī spēju kaut ko zaudēt un atteikties kopīgu specifisku mērķu sasniegšanas laikā. (*Deutsch 1968 : 192*) Jaunas identitātes veidošanos noteiktā drošības kopienā var izvērtēt ar līdzīgu simbolu lietošanas biežumu un jaunu simbolu veidošanos un pieņemšanu, kā arī ar socioloģisko pētījumu palīdzību, kuri veikti, lai izpētītu kopēju attieksmju veidošanos elišu un sabiedrības līmenī; ar nozīmīgiem pētījumiem par iedzīvotāju uzvedības modeļiem, iekļaujot tajos noteiktu attieksmi pret neparedzētām mijiedarbībām kopienas ietvaros un arī pret kopīgi radītiem ieguvumiem un zaudējumiem. (*Deutsch 1968 :192*) Taču jāatzīst, ka ne katrs savstarpējas sadarbības un integrācijas process noved pie drošības kopienas veidošanas. Karla Doiča modelis labi pierāda to, ka integrācijas pozitīvais vai negatīvais rezultāts drošības kopienas veidošanā ir atkarīgs no integrācijas nosacījumu objektīvas analīzes un to mērķtiecīgas izmantošanas.

Viens no Karla Doiča lielākajiem ieguldījumiem ir drošības kopienas veidošanās, respektīvi, integrēšanās nosacījumu izvērtējums.¹⁷ Viņš nosauc vismaz 15 būtiskākos kopienas veidošanās nosacījumus: galveno vērtību samērojāmība (*compatibility*); savstarpēja atsaukšanās (*mutual responsiveness*), kas iespējama, pastāvot komunikācijas resursiem un iespējām; dzīves veida līdzī-

¹⁷ Arī tāds izcils integrācijas procesa pētnieks kā Amitai Etcioni ir nonācis pie līdzīgiem secinājumiem. Viņaprāt, unifikāciju stimulējošie nosacījumi ir varas multiplicēšana; unifikācijas procesa iniciatoru elitisms; komunikācijas kapacitātes starp unifikācijā iesaistītiem aktieriem un transakciju kvalitāte un kvantitāte (*Etzioni 1965: 41-62*)

ba; savstarpēji reaģējošas uzvedības izpausmes ātrums, adekvātums un iespējamība (patiesībā tieši šis nosacījums, pēc Karla Doiča domām, vistiešāk ietekmē kopējas vispārinātas identitātes vai lojalitātes veidošanu); integrācijas procesā iesaistīto vienību savstarpējā nozīmīguma apzināšanās, par ko liecina transakciju (piemēram, tirdzniecība, ceļojumi, pasta sakari un citas komunikācijas formas) starp politiskajām vienībām relatīvais apjoms un īpatsvars; kodola pastāvēšana integrācijas procesa laikā un šī centra potenciāls un spēja veikt līdera lomu; pastāvīga ekonomiska izaugsme; cerība uz kopēja ekonomiska panākuma kopīgu pārdali (*expectation of joint economic reward*); plaša mēroga savstarpējas transakcijas; elišu paplašināšanās; sociālās komunikācijas saites; lielāka personu mobilitāte; karu nozīmes samazināšanās tautu vienošanā; ārējais militārais drauds; stipras ekonomiskas saites; ētiskās un lingvistiskās saites (pēdējo četru faktoru loma mūsdienās samazinās). (*Deutsch 1957 : 123-159*)

Karls Doičs savā drošības kopienu analīzē sniedz arī rādītājus, ar kuru palīdzību var novērtēt to funkcionēšanas sekmīgumu un pastāvēšanas ilgumu. Autors norāda uz trim svarīgām pazīmēm: «...galveno politisko vērtību savietojamība; iesaistīto valstu valdību un politiski atturīgo slāņu spēja reaģēt uz savstarpējiem vēstījumiem, vajadzībām un darbībām, ...bez vardarbības pielietošanas; savstarpēja prognozējamība attiecībā uz svarīgākajiem politiskās, ekonomiskās un sociālas uzvedības aspektiem». (*Deutsch 1968 :196*)

Viena no svarīgām atziņām, kuru Karls Doičs attīsta drošības kopienas teorijas ietvaros, ir tā, ka integrācijas process nav lineāra progresija no zemākas pakāpes vienotības uz augstāku. No mūsu pētījuma interešu viedokļa nozīmīga ir autora atziņa par konveijera darbības principu, ko autors salīdzina ar mašīnas salikšanas procesu. Integrācija iesākas ar un ap «...centrālo telpu, kas sastāv no vienas vai dažām politiskām vienībām, kuras ir spēcīgākas par citām, attīstītākas un daudzās svarīgākās jomās tām ir priekšrocības un tās ir pievilcīgākas nekā pārējās».

(Deutsch 1968 : 196) Daudzpusējo attiecību un savstarpējās sadarbības pakāpeniskas stiprināšanas rezultāts ir «sadarbības lauku savstarpēji pārklājoša dalījuma veidošana un to paplašināšana un padziļināšana». (Deutsch 1968 :197) Viskrasākās izmaiņas integrācijas procesā sāk parādīties tad, kad reģiona ietvaros valstis un citas politiskas vienības sāk atzīt savstarpēju nozīmīgumu, kad nacionālās intereses piesaista reģionālajām interesēm un tiek meklēti atbilstoši politiski instrumenti attiecību regulēšanai un pārvaldīšanai.

Ja visu aukstā kara periodu Karla Doiča teoriju attiecināja galvenokārt uz NATO kā alianses dinamikas interpretāciju, tad pēc šī perioda beigām varēja paredzēt, ka tā zaudēs savu aktualitāti. Taču drošības sistēmas izmaiņas Eiropā un arī citur pasaulē, kuru pāršalca reģionālisma vilnis, padarīja šo teoriju aktuālu jaunā sistēmiskā kontekstā. Tādēļ Karlam Doičam ir daudz turpinātāju mūsdienās.

Viens no šādiem drošības kopienas teorijas tālākiem attīstītājiem ir Emanuels Adlers (*Emanuel Adler*). Emanuels Adlers, pamatojoties uz 90. gadu pieredzi pasaules politiskajos procesos, sasaistīja reģionālismu ar drošības kopienas jautājumiem. Tas nozīmē, ka reģiona izpratne krietni vien pāraug fizisko kritēriju robežas, skarot arī sociālos elementus un to raksturojumus. Emanuels Adlers to pamato šādi:

«Kopienas reģioni ir reģionālo sistēmu nozīmes (savstarpēji atkarīgu nozīmju grupa, kura sastāv no indivīdiem un kolektivitātēm), kuras nenosaka specifiska ģeogrāfiska vieta. Tās veidotas no cilvēkiem, kuru kopīgās identitātes un intereses nosaka savstarpējā izpratne un normatīvie principi, nevis teritoriāla suverenitāte, un kas (a) aktīvi komunicē un mijiedarbojas pāri valstu robežām; (b) aktīvi iekļāvušies reģiona (starptautiska un transnacionāla) politiskajā dzīvē un līdzdarbojas, lai īstenotu reģionālos mērķus; un (c) kā valsts pilsoņi iespaido attiecīgās kopienas - reģiona valstis darboties kā aģentiem izdevīguma sasniegšanai reģionā, pamatojoties uz reģionālās pārvaldes sistēmām.» (Adler 1997 : 253)

Komunikācija ir svarīgākais kopienas veidošanas pirmelements, izprotams kā sociāls akts, kas veido reģionālo identitāti. Tieši komunikācijas procesa gaitā un rezultātā cilvēki formulē vērtības, izvēlas un pieņem tās, darbojas saskaņā ar tām. Lielisks piemērs šajā sakarā ir pēckara Rietumeiropa.

Emanuel Adlers arī mēģina papildināt Karla Doiča piedāvāto drošības kopienas definīciju vai, pareizāk būtu sacīt, pieskaņo to jauniem apstākļiem. Tā Karlam Doičam drošības kopiena ir reāla garantija tam, ka kopienas pārstāvji fiziski necīnīsies viens ar otru, bet mēģinās risināt neskaidros problēmjautājumus citiem līdzekļiem. (*Deutsch 1957 : 5*) Savukārt plurālistiskā drošības¹⁸ kopiena veidojas tad, kad tās dalībnieki apzinās pamatvērtību savietojamību, kas izriet no kopīgiem institūtiem un savstarpējas atsaukšanās - tas ir kopējas identitātes un lojalitātes, «mēs» būtības vai «mēs» izjūtas starp valstīm jautājums. (*Deutsch 1957 : 36, 66-67*)

Emanuel Adlers nāk klajā arī ar citiem piedāvājumiem. Drošības kopienas, viņaprāt, ir «transnacionāli reģioni, kurus veido suverēnas valstis, kurās dzīvojoši cilvēki cer uz mierīgām pārmaiņām». (*Adler 1997 : 255*)

Emanuel Adlers, līdzīgi kā citi, atsakās no amalgamētās (saliedētās) drošības kopienas izmantošanas mūsdienu starptautiskajā sistēmā un pievēršas plurālistiskajai. Taču viņa viedoklis ir tāds, ka minētās kopienas būtu jāklasificē tā saucamajās ciešajās un vaļīgajās, kuras var atšķirt pēc noteiktiem kritērijiem - pēc pastāvošās uzticības pakāpes starp valstīm, pēc reģiona pārvaldes sistēmas institucionalizācijas pakāpes un būtības, pēc tā, vai valsts sadzīvo ar pastāvošo anarhiju vai vēlas to pārveidot. Šo kritēriju esamības intensitātes pakāpe tad arī nosaka, kāda ir attiecīgā drošības kopiena. (*Adler 1997 : 255*)

Autors reizē min arī piemērus, ar kuru palīdzību varam atšķirt

¹⁸ Karls Doičs izdala divus drošības kopienas veidus - amalgamētā jeb saliedētā, kurā dažādām politiskām vienībām ir viena valdība (piemēram, ASV, Habsburgu impērija) un plurālistiskā, kurā tās dalībnieces vienojas par sadarbības noteikumiem un uzvedības modeļiem, nelietojot vardarbīgus līdzekļus vienai pret otru.

šīs dažādās kopienas un redzēt to darbību starptautiskajā politiskajā praksē. Tā klasiski ciešo drošības kopienu piemēri ir ES un NATO, savukārt vājo - Skandināvijas valstu sadarbības modelis un ASV un Kanādas savstarpējās attiecības. Taču daudz saistošāks ir fakts, ka esam aculiecinieki jaunu drošības kopienu veidošanās procesam, par kuru īstenošanās sekmīgumu vēl pārāgri runāt, tomēr nevar noliegt valstu un citu politisko aktieru objektīvo interesi par drošības kopienām, kurām tiek piešķirta lielāka vērība nākotnes drošības sistēmas veidošanā nekā klasiskajām aliansēm. Ceļā uz veidošanos, varētu pat sacīt, uz nostiprināšanos, ir tādas kopienas kā NAFTA, Dienvidamerika, ASEAN un Baltijas jūras reģions.

Protams, ka viens no visvairāk interesējošiem teorētiskajiem un praktiskajiem jautājumiem ir par to, kādas problēmas varētu rasties drošības kopienu veidošanās un funkcionēšanas gaitā. Viena no vistipiskākajām ir tā, ka valsts parasti ir vairāku drošības kopienu dalībniece un to robežas var nesakrist. Var rasties interešu nesavienojamība. Tā, piemēram, no triju Baltijas valstu interešu viedokļa konfliktējoša var izskatīties Igaunijas un Somijas divpusējo attiecību nošķirtība, Lietuvas un Polijas stratēģiskā partnerība un Latvijas ciešāka nesaistīšanās ar kādu atsevišķu valsti.

Vēl viena no problēmsituācijām var rasties tāpēc, ka šodienas drošības kopienu «konstruēšanā» mazāk piedalās valstis, vairāk dažādi sociāli procesi un spēki, kuru prognozēšana un pārvaldīšana ir daudz sarežģītāka nekā organizētu formu gadījumā un var nesakrist ar valdību iniciatīvām un izvēlētajiem līdzekļiem. Tāpat drošības kopienas veidošanās ir saistīta ar vienu vai otru institucionalizācijas redzējumu. Bieži kopienas vai integrācijas sekmīgumu varam novērtēt tikai pēc tā, vai ir tikusi izveidota jauna institūcija. Tādēļ ir tik liela interese par to veidošanu. Taču, ja šīs institūcijas neatspoguļo reālo integrācijas brieduma pakāpi, tad tās var ciest neveiksmi. Lozungs - institūtu par katru cenu - nenozīmē, ka valstis un citi politiskie aktieri tik tiešām

ir apstiprinājuši savstarpējo nozīmīgumu un vēlas piedalīties reģionālajā projektā.

Vērtējot kopienu veidošanos no teorijas viedokļa, sekmīgs rezultāts tās tapšanā ir paredzams tad, ja valstiskie un nevalstiskie aktieri savstarpējas mijiedarbības rezultātā nāk pie atzinuma, ka integrēšanās process ir visoptimālākā politisko vienību organizācijas un funkcionēšanas forma, kurai nepieciešams institucionāls ietvars, kas koordinētu un padarītu efektīvu tās darbību. Taču šāda teorētiska shēma politiskajā procesā tīrā veidā nav sastopama un vai nu nacionālās, vai reģionālās intereses ņem virsroku. Tādēļ, ja mēs Emanuela Adlera atzinumus piemērojam Latvijas apstākļiem, tad interesantāki šķiet tieši iespējamie un ne vienmēr optimālie attīstības modeļi. Tā viena no savdabīgākām idejām ir tā, ka institucionālisma tendences ietekmes rezultātā uz esošu organizāciju pamata, tās veiksmīgi un mērķtiecīgi izmantojot, var izveidot drošības kopienas.

Šajā nodaļā vēl būtu pārāgri secināt, vai šādas parādības ir vērojamas Baltijas jūras reģionā, taču ir skaidrs, ka izstrādātā drošības kopienas teorija piedāvā kritērijus, ar kuru palīdzību iespējams šī pētījuma trešajā nodaļā veikt Baltijas jūras valstu starpā notiekošo procesu analīzi un rast atbildi, vai mūsu tuvākajā starptautiskajā vidē ir vērojamas drošības kopienas pazīmes.

Kāpēc Karla Doiča un viņa sekotāju teorētiskais pamatojums mums šķiet optimālāks nekā Barija Buzana drošības komplekss un Stefana Krasnera drošībasrežīms, raksturojot reģionalizācijas tendences Baltijas jūras reģionā, Latvijas drošības politikas kontekstā? Pirmkārt, tādēļ, ka ir skaidri definēti kritēriji, ar kuru palīdzību var noteikt integrācijas procesa apjomus, intensitāti un iespējamus attīstības modeļus. Otrkārt, ir piedāvāta drošības kopienas klasifikācija, kas ļauj analīzes procesā veikt būtiskā un nebūtiskā atšķiršanu un izdarīt atbilstošus secinājumus vai pat konstruēt kādu iespējamu jaunu kopienas paveidu. Treškārt, Karla Doiča teorijai ir dinamisks raksturs, jo analīzē viņš ņem vērā politiskā procesa taustāmos rezultātus - kā noritējusi

integrācija, kādi faktori to sekmē, kādi kavē, kādas ir tā sekas, kā kopienā iesaistās jaunas valstis, tajā skaitā pat valstis - bijušās ienaidnieces

Ceturtkārt, drošības kompleksa analīzes gadījumā uzsvars tiek likts uz valstu iekšpolitiskiem procesiem, to ietekmi uz ārējo un drošības politiku un starptautisko vidi kopumā. Kā raksta somu pētnieks Kari Mottola, tad drošības kompleksa un drošības režīma pārstāvji, kā jau pierādītu pieņem to, ka valstis darbojas racionāli, meklējot maksimālo labumu un izdevīgumu. Drošības kopienas piekritēji tiecas aplūkot valstu politikas dinamikā kā mainīgus elementus, kuri piemērojas un reaģē uz situacionāliem faktoriem. (Mottola 1998 : 18)

No mūs interesējošā viedokļa drošības kopienas viena no stiprajām pusēm ir tās racionalitāte un mērenība jeb atteikšanās no ambicioziem projektiem. Valstis apvienojošais galvenais elements ir vienošanās valstu starpā par miermīlīgu savstarpējo attiecību risināšanu bez kādas augstākas vai transnacionālas struktūras veidošanas. Tātad saglabājas valsts neatkarība un nav vajadzīgi papildus pūliņi un ieguldījumi kādai pāri stāvošai struktūrai, kuras efektivitāti būtu grūti prognozēt. Svarīgākais ir tas, ka drošības kopienas izveide un darbība Baltijas jūras reģionā neizslēgtu Latviju un pārējās Baltijas valstis no NATO un ES paplašināšanas procesa, bet padarītu tās drošākas un stabilākas un līdz ar to pievilcīgākas Eiropā pastāvošajām drošības organizācijām, kuras uzņem vismazāk apdraudētos. Šajā gadījumā integrācijas mērķis ir izveidot tādu kopienu, kura, balstoties uz augstu komunikācijas pakāpi un savstarpēju atsaukšanos, veidotu stabilu un izdevīgu ārējo vidi, kura, pakāpeniski izkristalizējot identitātes pazīmes, kļūtu par kopienu.

Drošības kopienas priekšrocības pār drošības kompleksu mūsdienu drošības procesu analīzē parāda Bjorns Hettne, rakstīdams, ka «drošības reģionālisms ir vienā ģeogrāfiskā telpā izvietotu valstu mēģinājums veidot reģionu - transformēt drošības kompleksu, kurš pildīts ar konfliktu ģenerējošām starp-

valstu attiecībām, par drošības kopieni ar kooperatīvām attiecībām. Tādējādi reģionālisma augstāka pakāpe paredz konfliktu zemāku pakāpi, bet reģionālisma samazināšana rada drošības problēmu.»¹⁹ (Hettne 1998: 8)

Drošības režīma, drošības kompleksa un drošības kopienas izvērtēšanas gaitā jau secināju, ka Latvijas drošības interešu īstenošanas izvērtēšanai Baltijas jūras reģionā visefektīvākais ir tieši pēdējais modelis, kurš palīdz daudzpusīgi izvērtēt pieaugošās sadarbības izredzes nākotnē valstij tuvākajā starptautiskajā vidē. Protams, ka visus Karla Doiča piedāvātos kopienas analīzes kritērijus pielietot vienas grāmatas ietvaros nebūs iespējams. Tādēļ izmantošu šādus: Baltijas jūras reģiona priekšrocību un trūkumu izvērtējums; Baltijas jūras reģionā iesaistīto politisko aktieru attieksme pret reģionālismu un savstarpēju atsaukšanos; mijiedarbības aktu intensitāte un daudzveidība; drošības interešu kā galveno drošības vērtību saskaņotība un reakcija uz ārējās starptautiskās vides izaicinājumiem (ES un NATO paplašināšanos).

Pirms pievēršamies Baltijas jūras reģionam kā potenciālajai drošības kopienai, noskaidrosim reģionālisma vietu un lomu Latvijas drošības politikā.

---

¹⁹ Hettne lieto jēdzienu *regioness*, kuru atļāvos tulkot kā *reģionālisms*, lai neieviešu terminoloģisku haosu.

II REĢIONĀLISMS LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKĀ

1. LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKAS ĀRĒJIE NOSACĪJUMI

Latvijas drošības politikas optimālo izvēļu meklējumi nenotiek noslēgtā vidē, bet ir ciešā saistībā gan ar attiecībām starptautiskā sistēmā, gan ar dominējošām tendencēm tuvākajā reģionālajā vidē, gan ar valstī notiekošiem procesiem. Latvijas drošības politikas veidošanās ir pakļauta tām pašām tendencēm un faktoriem, kuri iespaido arī visas citas valstis - izmaiņas mūsdienu ģeopolitiskajā telpā, institucionālā transformācija Eiropā un pasaulē, integratīvo elementu pieaugums starpvalstu attiecībās, globalizācija un daudzas citas. No vienas puses, Latvija ir tikko uzsākusi valsts veidošanas procesu. Tāpēc šajā ceļā būs jāsaskaras ar daudzām raksturīgām pārejas valstu pretrunām. Latvijai nav dziļākas pieredzes ārējās un drošības politikas izstrādāšanā un īstenošanā un tādēļ ir grūti būt līdzvērtīgai partnerei tradicionālajām Rietumu demokrātijām. No otras puses, tapšanas procesā ir jaunais starptautiskās sistēmas modelis. Mainoties vecajai starptautiskajai sistēmai pēc bipolaritātes sabrukuma, visām valstīm jāiziet starptautiskās pašidentifikācijas un adaptācijas process. To pierāda kaismīgās diskusijas par NATO nākotni, RES perspektīvām un integrēšanos ES, par ES lomu nākotnes spēku līdzsvara sistēmā, par ASV lomu Eiropā un globālā mērogā un Krievijas attīstības izredzēm un iespējām to iesaistīt kā līdzvērtīgu partneri starptautiskajā drošības aprītē.

Ārējo faktoru kopums ir īpaši nozīmīgs situācijās, kad vietu starpvalstu sistēmā meklē maza valsts ar ierobežotiem resursiem un nelielu pieredzi starptautiskajos jautājumos, kas atrodas blakus lielai valstij, kura joprojām saglabā bijušās impērijas starptautiskās uzvedības modeļus un vienlaicīgi mēģina veidot demokrātiskas sabiedrības struktūras. Tajā pašā laikā tā vēlas

iesaistīties Rietumu institūcijās, bet to kavē lielās kaimiņvalsts nevēlēšanās atteikties no savām ietekmes sfērām.

Tuvākās apkārtējās vides jautājumi Latvijas drošības politikā piedzīvo periodiskus uzplaukuma un norieta laikus. Apspriežot Latvijas ģeogrāfisko atrašanās vietu, politiķi un analītiķi secina, ka Latvijai ir nelabvēlīgs ģeopolitiskais izvietojums. Austrumos kaimiņos esošā Krievija un Rietumos valdošās demokrātijas, kuras ir piesardzīgas politisko izpausmju apliecināšanā Latvijai tieši austrumu kaimiņa dēļ, ierobežo valsts autonomiju brīvi izvēlēties ārējās un drošības politikas orientācijas. Tādas pieejas popularitāti nosaka valsts un sabiedrības vēsturiskā pieredze, kura ir apliecinājusi, ka tieši ģeogrāfiskais stāvoklis ir vistiešāk ietekmējis Latvijas likteni XX gadsimtā. Taču, vai ģeopolitiskā situācija ir nemainīga, vai valstu un to attiecību būtība neprogresē līdz starptautisko nosacījumu maiņai?

Latvijai tuvāko starptautisko vidi veido Baltijas jūras reģions. Ja palūkojamies uz Baltijas jūras reģionu no vēsturiskās perspektīvas, tad nav salīdzināmas to attiecību struktūras, kuras tajā valdīja pirms un īsi pēc Otrā pasaules kara, kurās Latvijai bija ierādīta pasīva subjekta loma, un pašreizējo situāciju, kurā visas reģiona valstis darbojas kā neatkarīgi partneri. Ja vēl nesenā pagātnē Baltijas jūras reģions bija sadalīts rietumu un austrumu ietekmes sfērās, tad tagad šī robeža ir novilkta kā nosacīta līnija starp ES un Krieviju, ir mainījusies politisko procesu būtība. Protams, ka austrumu dimensija joprojām ir un arī tuvākajā laikā būs vissarežģītākā problēma Latvijas ārējai un drošības politikai, jo, kamēr netiks pabeigta Krievijas kā valsts pašidentifikācija, būs grūti veidot pamatus konstruktīvam dialogam. Rietumu izpratne par starptautiskajām norisēm reģionos arī ir mainījusies. Aukstā kara apstākļos Rietumeiropa Baltijas valstīm bija slēgta sistēma. Tikai pēdējos desmit gados tā ir kļuvusi par atvērtu veidojumu, kurš piedāvā dažādas sadarbības formas divpusējā, daudzpusējā līmenī un arī iekļaušanos Rietumu institūcijās. Konkrēts piemērs šajā ziņā ir ES un NATO paplaši-

nāšanās process, kurš piedāvā jaunas politiskas izvēles postkomunistiskām valstīm, tai skaitā Latvijai. Mainījušās attiecības ar vienīgo pasaules lielvaru - ASV, kura ir piedāvājusi formalizētu savstarpējās sadarbības mehānismu, parakstot ar Baltijas valstīm ASV - Baltijas hartu. Vēl nesenā bipolaritātes situācijā šāda veida attiecības tiktu nosauktas par «pievienošanas potenciālajam uzvarētājam» («*bandwagoning*»)²⁰, kuru izprata galvenokārt militārās un politiskās darbības kontekstā.

Latvijas drošības politikas veidošanas un attīstīšanas process sakrīt ar meklējumiem jaunas Eiropas drošības struktūras radīšanā. Ņemot vērā to, ka Latvija jau ir uzsākusi iestāšanās sarunas ar ES, un viena no sadaļām, par kuru spriedīs pirmām kārtām, ir ārējā un drošības politika, valstij ir radusies reāla iespēja aktīvi iesaistīties Eiropas jaunās drošības sistēmas pamatu ielikšanā. Nevar neminēt faktu, ka Latvijai tuvākā ārējā starptautiskā vide ir savā būtībā reģionāla, kas nosaka to, ka attiecību veidošana ārpus reģionālo procesu izvērtēšanas būs mazefektīva. Patiesībā šo vidi raksturo kā pārklājošos un savstarpēji papildinošu subreģionu kopumu, kurā katrs no tiem piedāvā unikālas iespējas izvēlēties līdzekļus nacionālās drošības jautājumu risināšanai. Minēšu klasiskākos, kurus nākamajā nodaļā aplūkosim detalizētāk, trīs Baltijas valstis (Igaunija, Latvija, Lietuva), piecas Ziemeļvalstis (Dānija, Islande, Norvēģija, Somija, Zviedrija), Baltijas valstis un ES dalībvalstis Skandināvijā (Dānija, Somija, Zviedrija), Baltijas valstis un piecas Skandināvijas valstis, Baltijas, Skandināvijas valstis un ASV, kas ienes transatlantisko dimensiju Baltijas jūras reģionā, reģiona valstis, kas piedalās Baltijas jūras valstu padomes darbā (Igaunija, Latvija, Lietuva, Dānija, Islande, Norvēģija, Somija, Zviedrija, Polija, Vācija un Krievija), tādējādi iesaistot reģionālā sadarbībā valstis ar atšķirīgiem mērķiem. Visiem šiem reģionālajiem veidojumiem ir kopīgas iezīmes un tā ir iesaistīšanās reģionalizācijas procesā - mērķtiecīgā politiskās telpas organizēšanā, kas ļauj koordinēt

²⁰ Pievienošanās potenciālajam uzvarētājam ir izprotama kā mazas valsts vēlme saistīt formāli vai neformāli sevi ar lielu un spēcīgu valsti, lai garantētu drošību un stabilitāti.

sociālās aktivitātes kopīgu interešu dēļ, tādējādi mazinot spēka pielietošanu attiecīgajā vidē.

Lai arī Latvijas tuvākā starptautiskā vide - Baltijas jūras reģions - ir ļoti daudzveidīga un sarežģīta, tā ir labvēlīga valsts nacionālo interešu īstenošanai. Tādēļ analizēšu reģionālisma tendenču parādīšanos un izpausmes Latvijas drošības politikā, bet trešajā nodaļā pievērsīšos Baltijas jūras reģiona raksturojumam.

2. LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKAS ATTĪSTĪBAS POSMI

Latvijas drošības politikas (LDP) mūsdienu vēsturei ir nepilni desmit gadi. Šajā salīdzinoši īsajā laikā ir veikts garš ceļš no vienkāršās izpratnes par to, kas ir drošības politika, līdz pieteikumam iesaistīties ES un NATO paplašināšanas procesā kopā ar citām valstīm, kuru neatkarība ir mērāma desmitgadēs un pat simtgadēs. LDP izstrādāšana notiek laikā, kad pat tradicionālajām Eiropas valstīm nav skaidri definēts nākotnes drošības redzējums. Vienas nodaļas ietvaros nav iespējams izsekot visam drošības sistēmas veidošanās procesam Latvijā, jo tad mums būtu jāaplūko likumdošanas tapšana, bruņoto spēku izveide, iesaistīto politisko aktieru specifika, lēmumu pieņemšanas process u.c. Daudzi no šiem jautājumiem ir vispusīgi aplūkoti Tālava Jundža monogrāfijā «Latvijas drošība un aizsardzība». (Jundzis 1995) Tādēļ, pievērsoties Latvijas drošības politikas attīstības posmiem, galvenokārt mēģināšu rast skaidrojumu, cik lielā mērā, veidojot LDP, saskatāma reakcija uz reģionalizācijas tendencēm starptautiskā sistēmā un to iekļaušana LDP īstenošanas līdzekļos. Tas ļaus rast skaidrojumu vienai vai otrai politiskai izvēlei, kā arī izstrādājot nākotnes stratēģiskos virzienus, ļaus apzināt iespējamās citu valstu un organizāciju attieksmes pret reģionalizāciju un tām piemēroties.

Latvijas drošības politiku nosacīti var iedalīt četros attīstības posmos.

Pirmais LDP posms sakrīta ar sabiedrības līdzdalību Latvijas neatkarības atgūšanas procesā no 1988. līdz 1990. gadam. Pirmais LDP posms atšķirībā no vēlākajiem bija «klus» attiecībā uz drošības jautājumu risināšanu, jo neatkarības atjaunošana aizēnoja visus pārējos politikas aspektus. Tomēr šajā laikā veidojās pirmie priekšstati un idejas par valsts un sabiedrības drošību nākotnē. Dominējošais faktors, kas iespaidoja drošības izpratni, bija nepieciešamība analizēt un paredzēt PSRS iespējamo reakciju un darbību attiecībā uz neatkarības kustības izvirzītajiem mērķiem - atjaunot neatkarīgu Latvijas valsti.

Pirmais izteiktais apliecinājums drošības politikas ienākšanai sabiedrības apritē bija 1988. un 1989. gadā uzsāktā diskusija par iespēju Latvijā dzimušajiem jauniešiem dienēt toreizējā Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā. Latvijas Tautas frontes kongresā, kurš notika 1988. gada 18. decembrī, tika pieņemts dokuments «Par attieksmi pret PSRS bruņotajiem spēkiem», kurš lielās līnijās apkopoja sabiedrībā pārstāvētos viedokļus. Lai arī tajā laikā bija praktiski neiespējami izteikties par nacionālo bruņoto spēku veidošanu, lai neizprovocētu radikālu PSRS reakciju, kas varētu pielikt punktu aizsāktai nevardarbīgai pārejai uz neatkrību, tomēr ideja tika popularizēta netiešā veidā. (*Latvijas Tautas fronte 1989*: 246) Pēc gada - jau otrajā LTF kongresā tika apspriesti un arī pieņemti vairāki dokumenti, kuri attiecās uz drošības jomu un kuriem bija milzīga loma vēlākajā posmā, veidojot LDP. Šajā kongresā dalībnieki pieņēma LTF programmu un viena tās nodaļa bija veltīta klasiskai drošības tematikai - demilitarizācijai, kura tika aplūkota plašākā *détente* kontekstā. Šajā pašā kongresā sākās pakāpeniska gatavošanās reālam politiskam dialogam ar PSRS nākotnē. Tā, piemēram, tika apspriesta nepieciešamība izveidot komisiju, kurai jākontrolē bruņoto spēku darbība atbilstoši Latvijas likumiem; apsprieda arī jautājumu par PSRS bruņoto spēku atvaļināto virsnieku ieplūšanas apturēšanu; jautājumu par to, kā apturēt jaunu kara bāzu izvietošanu Latvijas teritorijā; kā

pārņemt kontroli pār tām PSRS armijas teritorijām, kuras netiek izmantotas militāriem nolūkiem; tika izvirzīta prasība, ka PSRS Aizsardzības ministrijai jāmaksā noma par izmantojamo Latvijas zemi; tika nolemts arī izstrādāt Alternatīvā dienesta likumu, pārtraukt militāro mācību skolās un augstskolās; aizvēkt militārās skolas no Latvijas. (*Latvijas Tautas fronte 1990* : 19) Lai arī attiecīgajā brīdī izteiktās idejas nebija īstenojamas, tomēr vēlākā laika posmā tās kalpoja par pamatu Latvijas - Krievijas sarunām par karaspēka izvākšanu no Latvijas. Lai arī šajā laikā Latvija vēl bija tālu no reālas politiskas neatkarības, bija skaidrs, ka drošība un neatkarība ir savstarpēji cieši saistītas parādības.

Taču mūs visvairāk interesējošais jautājums ir reģionālisma idejas parādīšanās un izplatības pakāpe katrā no LDP attīstības posmiem. No 1988. līdz 1990. gadam reģionālie elementi netika ņemti vērā tiešā veidā, jo galvenais bija panākt neatkarības atgūšanu. Netiešā veidā šajā laikā Baltijas valstu kopīgais mērķis - atdalīšanās no PSRS - tika samērots attiecībā pret kopējo ienaidnieku un integrēja trīs valstis tuvāk un ciešāk nekā jebkad agrāk. Kopīgā politiskā rīcība un identiskais nākotnes redzējums, kā arī vēsturiskā pieredze starptautiskās sabiedrības acīs un arī politiskās elites līmenī tika sasaistītas vienā iedomātā (*imagined*) kopienā, kura līdz pat 1997. gada vasarai, kad Igaunija tika atšķirta, uzaicinot sākt sarunas ar ES par iestāšanos tajā, tika identificēta ar pilnībā integrētu reģionālu vienību, kurai piešķīra nosaukumu Baltija (*the Baltics*). Jāmin arī demilitarizācijas ideja, kuras viens no argumentiem sakņojās vēl aukstā kara apstākļos izteiktajos priekšlikumos par Baltijas jūru -miera jūru, Baltijas jūru kā kodolbrīvu zonu utt.

Otrais posms aptvēra periodu no 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada augusta beigām. Šajā laikā Latvijas politiskajā procesā drošības jautājumiem netika pievērsta īpaša uzmanība, jo visi notiekošie procesi tika vērsti uz cīņu par neatkarības starptautisku atgūšanu, neizprovocējot PSRS, kas varētu apturēt uzsākto neatkarības veidošanas traušo posmu. Pēc Augstākās

Padomes ievēlēšanas 1990. gadā tika pasludināts pārejas posms uz Latvijas neatkarības atgūšanu, atšķirībā no Lietuvas, kura sevi uzreiz pasludināja par patstāvīgu starptautiskās politikas subjektu. Izvirzītais Latvijas valstiskuma mērķis determinēja galvenās politiskās prioritātes, starp kurām nozīmīgākā vieta tika ierādīta pakāpeniskai atkarības samazināšanai no Padomju savienības. Tātad pirmā pieredze bija saistīta nevis ar iesaistīšanos kādā valstu apvienībā, bet tieši ar nodalīšanos, fragmentēšanos no jau pieredzētās darbības totalitāra tipa valstu savienībās. Politiskās taktikas līdzekļi sakņojās galvenokārt ekonomikas jomā. Tā kā grūti bija prognozēt PSRS reakciju uz Neatkarības deklarāciju, tad par vienu no LDP izvēlēm kļuva neitralitāte.

Pavērsienu drošības jautājumā virzienā ietekmēja 1991. gada janvāra notikumi, kad stihiski sāka veidoties pirmie aizsardzības formējumi - brīvprātīgās kārtības sargu nacionālās vienības, kuras radīja pamatu Zemessardzes un policijas bataljona vienības izveidošanai. Tā kā drošības un aizsardzības problēmas Latvijā bija saistītas ar tiešiem draudiem no Padomju savienības, kuri liecināja par nevēlēšanos atteikties no trim okupētajām Baltijas valstīm, tad arī drošības tematika tika ielikta stingros ietvaros: Latvijas drošība - tā ir spēja aizsargāties no iespējamiem apdraudējumiem, provocētiem konfliktiem un tiešām bruņotām akcijām no PSRS puses. Šajā drošības politikas posmā Latvijas pieejamo izvēļu kopumā reģionālisma izmantošanas iespējas nebija pieejamas. Sarežģītajā Latvijas kā nacionālas valsts pašidentifikācijas procesā, kurā militāras provokācijas nebija tikai scenārija sastāvdaļa, bet reāls fakts, nevarēja cerēt, ka kāds ārējs politiskais aktieris iesaistīsies reģionālā integrācijas procesā ar Latviju, Igauniju vai Lietuvu.

Kaut arī klasiskajā drošības jomā reģionālisma pazīmes nebija vērojamas, tomēr, sākoties pirmajām aktivitātēm ārpolitikā, iezīmējās citas tendences. Ja drošības politika varēja būt sekmīga, atdaloties no PSRS un orientējoties uz pašpietiekamības

principu, tad Latvijas ārpolitikā vislielākā uzmanība tika veltīta integrācijas iespējām starptautiskā apritē ar divu politisko virzienu palīdzību: dibinot starptautiskos kontaktus un panākot Latvijas starptautisko atzīšanu. Abu virzienu īstenošanas procesā visaktīvāko atbalstu sniedza tieši ģeogrāfiskā ziņā vistuvāk izvietotās Skandināvijas valstis, kas bija pirmā pazīme jaunām reģionālām iespējām ārpus jau pastāvošā politiski vēsturiskā Baltijas reģiona.

Trešais posms LDP aizsākās 1991. gada 21. augustā ar pilnīgas valstiskās neatkarības statusa atgūšanu un patstāvīgas drošības politikas mērķu izvirzīšanu un ilga līdz 1994. gada augustam. Jāatzīmē, ka Latvijas starptautiskās atzīšanas fakts bija ilgi gaidīts, bet tomēr tās pēkšņums un ātrais temps nenoliedzami bija izaicinājums ārējā un drošības politikā iesaistītiem profesionāļiem, kuriem bija jāsāk darboties citā vidē un izmantojot citus spēles noteikumus. Pieminēsim tikai dažus šo straujo notikumu ķēdes posmus: trīs mēnešu laikā - pēc neatkarības pasludināšanas 1991. gada 21. augustā - Latviju bija atzinušas 104 valstis, savukārt diplomātiskās attiecības Latvija nodibināja ar 53 valstīm. Tā paša gada septembrī Latvija kļuva par Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes un Apvienoto Nāciju Organizācijas pilntiesīgu dalībvalsti. Decembrī Latvija pievienojās Ziemeļatlantijas sadarbības padomei (NACC), tādējādi nodibinot saikni ar NATO. Nedaudz vēlāk, 1994. gada decembrī, Latvija pieņēma NATO uzaicinājumu piebiedroties *Partnerattiecību mieram* programmai (PM) un februārī kļuva par Rietumeiropas Savienības (RES) asociēto partneri.

Jauno posmu LDP pilnībā pārņēma divi pamatjautājumi, kuriem tika pakļautas visas pārējās politiskās darbības. Pirmkārt, tā bija valsts neatkarības stiprināšana un neatgriezeniskuma nodrošināšana, cenšoties ar visiem iespējamajiem līdzekļiem iesaistīties starptautiskajā apritē, tādējādi meklējot sev sabiedrotus un partnerus. Protams, ka šī mērķa īstenošanai tika izmantoti reģionāli līdzekļi, t.i., jau pastāvošās attiecību saites ar Igauniju

un Lietuvu, kā arī ar Skandināvijas valstīm. Faktiski tika izmantotas daudzpusējo attiecību priekšrocības Baltijas valstu starpā, un priekšroka dota divpusējām attiecībām ar Ziemeļvalstīm. Otrkārt, neatkarības noturīguma un stabilitātes nosacījums bija PSRS/Krievijas karaspēka izvākšana no Latvijas teritorijas, tādēļ drošības politikas kodolu veidoja tieši militāras dabas jautājumi.

Trešajā posmā norisinājās darbs pie LDP tiesiskās bāzes radīšanas. Paralēli tiesiskās bāzes radīšanai noritēja darbs pie drošības īstenošanas vienību veidošanas. Tūlīt pēc neatkarības atzīšanas 1991. gada augustā valdība uzsāka Aizsardzības ministrijas, Zemessardzes, Robežsardzes un Bruņoto spēku veidošanu. Kā pamatoti uz procesa sarežģītību norāda aizsardzības ministrs Valdis Kristovskis: «Bija jāreorganizē iekšlietu sistēma, jāpārņem cietumu apsardze, jāveido muita.» (Kristovskis 1999:11)

Viens no pirmajiem trešā posma dokumentiem, kurš koncentrētā veidā apliecināja Latvijas galvenās drošības problēmas, bija Latvijas Republikas Aizsardzības koncepcija, kuru izstrādāja 1991. gadā. 1994. gadā uz tās pamata izveidoja Latvijas Aizsardzības sistēmas koncepciju²¹, kurā apkopoti galvenie draudu avoti Latvijā - okupācijas armijas klātbūtne valsts teritorijā, ārzemju izlūkošanas un pretizlūkošanas vienību nekontrolēta darbība, dažādu komunistisku, imperiālistisku un citu pretvalstisku grupējumu klātbūtne un ekstrēmistiska darbība, augsta noziedzības pakāpe, kas saistīta ar bruņotu, starptautisku, organizētu kriminālo grupu darbību, ekonomiskā nestabilitāte un valsts atkarība no ārvalstu energoresursiem, un demogrāfiskā situācija, kuru var izmantot pretvalstiskie elementi, lai manipulētu ar to savās interesēs. (*Latvijas Aizsardzības sistēmas koncepcija: 1994*)

Veiktā draudu analīze noteica arī to politisko instrumentu izvēli, kurus pielietot draudu novēršanai. LDP izvēles bija ļoti

²¹ Šos divus dokumentus 1995. gada 22. maijā nomaina jauns - Latvijas Republikas Aizsardzības koncepcija, kurā nav sniegta draudu analīze, jo paralēli sagatavoti atsevišķi papildu konfidenciāli dokumenti - Valsts apdraudējuma analīze un Valsts potenciālo militāro draudu analīze.

ierobežotas. Tas saistījās gan ar iekšējiem, gan ārējiem nosacījumiem. No vienas puses, Latvijas politiskā elite bija nepieredzējusi drošības politikas lielajās spēlēs un vēl jo mazāk dažādās trauslajās starpvalstu attiecību diplomātisko līdzekļu izmantošanas nišās. Pieredzes trūkumu papildināja ierobežotie finansiālie un humānie resursi. LDP izstrāde noritēja, vienlaicīgi veidojot Nacionālos bruņotos spēkus, kuru struktūra nebija īsti skaidra, un Aizsardzības ministriju, kuras funkciju apzināšana varēja notikt tikai pakāpeniskas attīstības gaitā.

No otras puses, procesu apgrūtināja ģeopolitiskā situācija - atrašanās blakus Krievijai, kuras neprognozējamības pakāpe bija milzīga. To pašu varam attiecināt uz sarunu uzsākšanas gaitu par Krievijas karaspēka izvešanu, šo sarunu tempu un iznākumu prognozēt bija praktiski neiespējami. Arī Rietumu valstis, kuras ar galvu reibinošu ātrumu, sekojot Krievijas Federācijas piemēram, atzina Latvijas neatkarību, kavējās izteikt savu atbalstu ar praktiskiem soļiem - ekonomisko atbalstu, investīcijām un politiskām aktivitātēm. Tādēļ Latvijas politiķiem pēc iekšējo un ārējo resursu izvērtēšanas nācās izvēlēties nevis vēlamos, bet reāli iespējamos drošības politikas virzienus.

Viena no LDP specifiskām trešajā posmā bija cieši saistīta ar reģionālisma un reģionalizācijas tendencēm, kuras no pirmā acu uzmetiena nebija pamanāmas un vēl jo mazāk definētas. Tās izpaudās šādi. Pēc pirmajām labvēlības izpausmēm Latvijas un Krievijas attiecībās arvien vairāk iezīmējās lielās kaimiņvalsts vilcināšanās un vēlāk nevēlēšanās atteikties no savām militārajām pozīcijām Baltijas valstīs. Tādēļ karaspēka izvešanas jautājums nebija atrisināms divpusējo attiecību līmenī. Visas trīs Baltijas valstis uzsāka aktīvu politisko darbību EDSA un ANO ietvaros. Varam uzskatīt par lielu Baltijas valstu diplomātu panākumu to, ka 1992. gada 10. jūlijā EDSA pieņēma deklarāciju «Par ātru un pilnīgu Krievijas karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm». Tikai nedaudz vēlāk - 1992. gada 25. novembrī līdzīgu dokumentu «Par pilnīgu ārzemju karaspēka izvešanu no Baltijas

valstu teritorijas» apstiprināja ANO Ģenerālās Asamblejas 47. sesijā. Ja ANO uzskatāma par globālu organizāciju, tad EDSA/EDSO ir tipiska reģionāla organizācija, un, pieņemot šādu deklarāciju, tās ietvaros Baltijas valstu drošības un neatkarības problēmas tika paceltas reģionālā līmenī, padarot tās par Eiropas drošības sastāvdaļu. No valstiskas pozīcijas skatoties, EDSO atbalstīja trīs neatkarīgas valstis to centienos atbrīvoties no svešzemju karaspēka, bet patiesībā tas bija arī reģionālās drošības jautājums. Nevēlamu militāro struktūru atrašanās jaunizveidoto valstu teritorijās Eiropas drošībai nozīmēja vēl vienu konfliktu perēkli, kura risinājums būtu jāmeklē pašām Eiropas drošības institūcijām.

Šajā posmā iezīmējās dažas specifiskas tendences, kurām bija nozīme turpmākajā LDP attīstības gaitā. Pirmkārt, drošības jautājumi tika pilnībā pārklāti vai aizstāti ar ārpolitiku un aizsardzību (drošības militāro sektoru). Tam par izskaidrojumu var kalpot Latvijas valsts un sabiedrības 50 gadus ilgušā noslēgtība no drošības teorētiskām un praktiskām norisēm, jo padomju varas laikā drošība bija koncentrēta tikai Maskavas rokās un arī tad tā pildīja noteiktas ideoloģiskas funkcijas. Latvijas iekļaušanās drošībai veltītajās diskusijās notika tikai 90. gadu sākumā. Taču, kā jau minēju grāmatas I. nodaļā, tas bija periods, kad aukstā kara laikā uzkrāto teoriju un priekšstatu kopumu izaicināja postmodernisma uznākšana uz skatuves. Atrodoties ārpus aktīvā zinātniskā un praktiskā dialoga, pārņēmām dominējošo, pakāpeniski aktualitāti zaudējošo uzskatu kopumu, kurā centrālā vieta tika ierādīta aizsardzībai, varas palielināšanai, spēka lietošanai, ārējo draudu akcentēšanai, potenciālā ienaidnieka izvērtēšanai. Savukārt nepietiekama uzmanība tika veltīta postmodernisma drošības dienaskārtībai, kura veidoja pamatu starptautiskās un reģionālās drošības izpratnei XX un XXI gadsimta mijā. Pie šī jautājuma atgriezīsimies vēl vairākkārt, jo nepietiekama izpratne par drošības būtību, robežām un garantēšanas iespējām ir daudzu ar LDP saistītu problēmu pamatā.

Otrkārt, drošības reducēšana uz Krievijas karaspēka izvešanas militārajiem un politiskajiem jautājumiem ierobežoja drošības politikas īstenošanas līdzekļu meklējumus. Ar to izskaidrojama Latvijas (arī Igaunijas un Lietuvas) pastiprinātā tieksme uz ātru un ticamu drošības garantu meklēšanu jeb aliansi, vienlaicīgi atstājot ārpus reālo līdzekļu loka citas papildinošas politikas, tajā skaitā reģionālās drošības piedāvātās iespējas nākotnē.

Treškārt, trūkstot izpratnei par drošības būtību, adekvāti netika izvērtēti drošības politikas izstrādāšanā iesaistāmie politiskie aktieri. Tāpēc trešajā posmā drošības politikas jautājumi tika nodoti LR Aizsardzības ministrijas kompetencē. Ārējā dialoga uzturēšanā ar ārvalstīm dominēja Ārlietu ministrija. Izveidotā drošības politikas izstrādāšanas struktūra nesekmēja postmodernās drošības izpratnes izplatīšanos sabiedrībā un politiskajā elitē, kavēja daudzveidīgu draudu avotu apzināšanu un analīzi, racionālu un efektīvu to risināšanas līdzekļu meklēšanu. Tieši šajā posmā izveidojās vēl joprojām Latvijā izplatītā sašaurinātā drošības izpratne, kurā dominē valsts drošība, bet ignorēti vai nepietiekami novērtēti tādi komponenti kā individuālā, reģionālā un starptautiskā drošība. Kā piemēru varu minēt nacionālās drošības jēdziena definējumu Valsts drošības iestāžu likumā: «Nacionālā drošība Latvijas Republikā ir politisko, ekonomisko, sociālo, militāro un tiesisko pasākumu kopums, ko īsteno valsts varas, pārvaldes, tiesu varas un pašvaldību institūcijas, lai nosargātu valsts konstitucionālo iekārtu, valstisko neatkarību un teritoriālo neaizskaramību, valsts ekonomisko, zinātnisko, tehnisko un militāro potenciālu, lai aizsargātu valsts noslēpumus, vidi (ekoloģisko situāciju) un citas vitāli svarīgas valsts intereses pret ārējiem un iekšējiem apdraudējumiem, kā arī nodrošinātu valsts pilsoņu politiskās tiesības un brīvības, sabiedrisko un politisko organizāciju, valsts varu un pārdali īstenojošo institūciju normālu darbību Satversmes ietvaros.» (*Likums par valsts drošības iestādēm:1994:1*) Valsts drošības iestādes šajā likumā ir definētas kā tādas, kuras savas kompetences ietvaros veic

izlūkošanas (pretizlūkošanas) darbības un operatīvās darbības pasākumus.

1994. gadā iekšlietu ministrs Ziedonis Čevers sagatavoja alternatīvu Latvijas iekšējās drošības koncepciju. Tajā visi ar drošību saistītie jautājumi reducēti uz tādas tiesībaizsardzības sistēmas izveidi, kura nodrošinātu nepieciešamo sabiedrisko kārtību valstī, aizsargātu tās konstitucionālo iekārtu un nosargātu tās politisko, ekonomisko un teritoriālo suverenitāti. Nacionālo drošību autors vērtē kā triju apakšsistēmu vienību, kura sastāv no valsts aizsardzības, valsts drošības un valsts sabiedriskās kārtības nodrošināšanas. (Čevers 1994: 64)

Sašaurinātās drošības izpratnē drošības objekts un subjekts saplūst - tā ir valsts. Līdz ar to ārpus politiskās darbības jomas paliek gan indivīdi un sabiedrība, gan arī reģions un starptautiskā sistēma. Tādēļ līdzekļi drošības īstenošanai atrodami tikai valsts iekšienē. Nenoliedzami, ka lielai vai arī mazai un spēcīgai valstij ar bagātiem resursiem šādas pieejas īstenošana nesagādātu grūtības. Latvijas gadījumā sašaurinātās drošības interpretācija ne tikai kavēja modernas drošības politikas izstrādi, bet arī integrēšanos Rietumu valstu apritē un alternatīvu drošības risinājumu meklējumus. Tāpat šo parādību varam attiecināt arī uz pārējām postkomunistiskām valstīm. Poļu autors Kšistofs Zidovičs (*Krzysztof Zydowicz*) uzsver, ka bijušās sociālistiskās valstis šajā laikā bija pārņemtas ar savu valstu un teritoriju atjaunošanu caur visnotaļ sāpīgo nācijas - valsts veidošanas procesu, savukārt Rietumeiropa tolaik bija pārņemta ar izkaisīto suverenitāšu pārvarēšanu. (*Zydowicz 1997: 61*)

Nacionālās drošības prevalēšana daudzveidīgajā drošības tematikā un pastāvošo draudu analīze determinēja LDP virzienu izvēli. Tā kā militāro draudu gadījumā valsts nebūtu spējīga pati sevi aizsargāt, tad tieši iesaistīšanās starptautiskās drošības organizācijās tika uzskatīta par vienīgo drošību garantējošo līdzekli. Tādējādi NATO kļuva par Latvijas drošības politikas mērķi.

Neraugoties uz drošības militāro elementu pārsvaru, pakāpeniski sāka veidoties priekšstati, ka Latvijas kopējā drošības situācija būs atkarīga no iekšējās attīstības gaitas - no pārejas posma (no totalitārisma uz demokrātiju) sekmīguma, no spējas risināt tranzīta gaitā iespējamās pretrunas un problēmas. Tieši šo iespējamo konfliktu novēršana tika uzskatīta par stabilitātes nosacījumu. Tomēr šī uzdevuma īstenošana bija grūti iedomājama tikai ar iekšējo resursu palīdzību bez iekļaušanās demokrātisko valstu apritē. Tādēļ iestāšanās ES kļuva par valsts galveno ārpolitisko prioritāti. Šajā laikā no Rietumu ekspertiem skanēja pārmetumi, ka baltieši jaucot NATO un ES kopā vienā drošības katlā, nesaprotot, ka ES ir ekonomiski politiska organizācija, ka Igaunijas, Latvijas un Lietuvas centieni pamatā iestāties ES esot drošības apsvērumi un netiekot ņemts vērā, ka šī institūcija neesot drošības struktūra. Tas savukārt radot tās iekšienē negatīvu viedokli par asociēto valstu reālās situācijas objektīvu izpratnes trūkumu. Manuprāt, Eiropas Savienības nošķiršana no drošības apsvērumiem ir nepamatota vismaz vairāku iemeslu dēļ. Piedāvāju vismaz divas pieejas šī viedokļa atspēkošanai.

Pirmā ir vēsturiskā. Ja mēs palūkojamies uz ES (Eiropas Kopienas) veidošanās pirmsākumiem un galveniem cēloņiem, tad redzam, ka tie galvenokārt bija drošības apsvērumi, kuri sekmēja valstu apvienošanās kopīgu mērķu sasniegšanai. Kad 1957. gadā tika likti pamati Eiropas Kopienai, tad par mērķi tika pasludināta stabilitātes un drošības uzturēšana Eiropā caur demokrātisku valstu sadarbību. Valstu suverenitātes saglabāšana aukstā kara apstākļos bija iespējama, izvēloties divus galvenos kanālus: pirmkārt, ekonomisko un politisko integrāciju, kas palīdz vairost varas potenciālu īpaši nelielo valstu starpā bipolaritātes apstākļos un, otrkārt, drošības garantijas, ko tieši un netieši Eiropas Kopienas valstīm piedāvāja NATO. Protams, ka šodien starptautiskā vide ir atšķirīga, bet galvenais ES motīvs ir nemainīgs - stabilitāte un drošība Eiropā. Tas nozīmē, ka baltiešu argu-

ments par drošību nekontrastē ar ES pamatprincipiem. Vēl jo vairāk, pēc Ķelnes un Helsinku samitiem 1999. gadā, kad tika nolemts veidot ES aizsardzības dimensiju, drošības apsvērumi ES aprītē ir atgriezušies pilnā apjomā. Savukārt cita viedokļa piekritēji, kuri ir bijuši skeptiski attiecībā uz ES aizsardzības politikas efektivitāti un kas norādīja, ka ES nav spējīga piedāvāt baltiešiem nekādas drošības garantijas, sāk zaudēt agrāko aktualitāti. To pierāda arī Romano Prodi vizīte Latvijā 1999. gada februārī, kad, uzrunājot Latvijas Saeimu, viņš sacīja, ka «ES nekad neatstās dalībvalsti, kurai uzbruktu no ārpuses.» (*Sveiks Eiropā! 2000/2: 1*)

Otrās pieejas pamatā ir pašas ES politiskā terminoloģija, kura tiek pielietota, lai izskaidrotu, kāpēc kandidātvalstis neatbilst ES izvirzītajiem kritērijiem. Iepazīstoties ar Eiropas Komisijas viedokli, piemēram, par Latviju, varam secināt, ka ekonomiskie rādītāji tiek novērtēti pietiekami pozitīvi, atzīmējot, ka valstī ir visas pazīmes, kas liecina par pāreju uz funkcionējošu tirgus ekonomiku, ir sasniegta makroekonomiskā stabilitāte, konsolidētas reformas ekonomikas sektorā, pārvarēta 1995. gada banku krīze, palielinās tirdzniecības apjoms ar ES valstīm, pieaug ES valstu investīcijas Latvijā, ko arī nākotnē sekmēs Latvijai piešķirtais starptautiskais kredītreitings. Taču starp trūkumiem tiek minēti galvenokārt argumenti, kuri ietekmē stabilitāti un drošību: lēnā naturalizācijas gaita, nepietiekami efektīvā minoritāšu integrācijas gaita Latvijas sabiedrībā, nesakārtotie robežu apsardzes un muitas jautājumi, arī norādījumi par nesakārtoto tiesisko bāzi.

Treškārt, ES Padomes samits Ķelnē 1999. gada vasarā pievienoja Eiropas Savienībai vēl vienu drošības dimensiju, jo tika pieņemts lēmums par RES funkciju pārņemšanu, kas savukārt veicinātu ES otrā pīlāra - Kopējās ārējās un drošības politikas (KĀDP) nostiprināšanos un attīstību. Šis pārņemšanas process atspoguļots Deklarācijā par kopējas Eiropas drošības un aizsar-

dzības politikas nostiprināšanu.²² Skaidrs ir viens, ka drīzumā ES būs arī sava aizsardzības dimensija, kurai Latvija varēs pievienoties kā nākamā dalībvalsts.

Trešā posma nobeigumā iezīmējās pārmaiņas LDP formulējumos un arī īstenošanā. Tam par iemeslu kalpoja vairāki nosacījumi. Jau 1993. gadā abas Latvijai svarīgās institūcijas - ES un NATO paziņoja par paplašināšanas procesa uzsākšanu, kas, protams, stimulēja politikas veidotājus izvērtēt Latvijas valsts reālās iespējas izpildīt abu institūciju izvirzītos nosacījumus dalībvalsts statusa iegūšanai. Šīs organizācijas kā svarīgākos kritērijus izvirza demokrātisku valsts un sabiedrības pārvaldes institūtu izveidošanu, funkcionējošas tirgus ekonomikas ievie-

²² Deklarācijā kā svarīgākie ir minēti šādi punkti: 1) sākot ar aukstā kara beigām, ES akcentē tās starptautiskās lomas pieaugumu, kura ir kļuvusi jo vairāk iespējama līdz ar Eiropas monetārās savienības izveidošanu. Taču, lai ES varētu konkurēt ne tikai ekonomiski, bet arī politiski ar ASV, tai nepieciešami īpaši līdzekļi. Starptautiskās politikas loģika nosaka to, ka ietekmes garantēšanai ir nepieciešams militārs potenciāls. Ja ES vēlas līdzās NATO un ASV piedalīties starptautiskās drošības nodrošināšanā, tad kopīgi dalībvalstu pūliņi tam ir obligāts nosacījums. Tieši uz to arī norāda deklarācija - ES jābūt apbruņotai ar līdzekļiem un jābūt potenciālam, lai spētu pildīt KĀDP definētās saistības. Faktiski ES drošības politika tiek precizēta arī vienā no saviem izpausmēm - aizsardzībā; 2) Pilnīgi jauns akcents ir ES Padomes atzinums, ka tai jāspēj pieņemt lēmumi krīzes pārvaldīšanai un konfliktu risināšanas gadījumos, kuri noteikti Petersbergas deklarācijā. ES jābūt spējīgai veikt neatkarīgas darbības ar saviem bruņotiem formējumiem, kas būtu īpaši noderīgi gadījumos, kad ir aizspriedumi pret NATO iesaistīšanos krīzē vai konfliktā; 3) ES militārās komponentes attīstīšanas jautājumi veido būtisku deklarācijas sastāvdaļu, kas nav tipiski citām ES deklarācijām, akcentējot, ka nepieciešams attīstīt bruņoto formējumu darbības spējas uz jau pastāvošo nacionālo, binacionālo un multinacionālo formējumu bāzes. Lai to paveiktu, būs jāattīsta izlūkošanas, stratēģiskā transporta, komandēšanas un kontroles mehānismi. Tas pats attiecas uz Eiropas militārās industrijas pārstrukturēšanu; 4) Par jaunu gan nevarētu nosaukt ES un NATO attiecību veicināšanas pieminēšanu. Taču šajā deklarācijā šīs attiecības ir ieguvušas konkrētāku raksturojumu, jo Padome reaģē uz Vašingtonas samita rezultātiem, kuros aicināts stiprināt ES lomu Eiropas drošības veicināšanā. Tas attiecas galvenokārt uz tādu krīžu un konfliktu novēršanas mehānismu izstrādi, kuros uz vienlīdzīgiem pamatiem varētu piedalīties visas ES dalībvalstis, kuras ir gan NATO sastāvā, gan neitrālās un nepievienojošās valstis; 5) Radikālākais lēmums attiecas uz RES funkciju pārņemšanu līdz 2000. gada beigām. Ir uzdots Vispārējo lietu padomei sagatavot pārejas procesa nosacījumus un pasākumus, lai Petersbergas uzdevumi tiktu veikti jau ES ietvaros.

šanu un uzticību demokrātiskām vērtībām.²³ Tā kā šīs pamatvērtības ir identiskas Latvijas valsts noteiktajām, tad integrācijas process Eiropā iegūst citu motivāciju. Latvija līdz ar to valsts un sabiedrības attīstības procesus sāka samērot ar Eiropā dominējošām tendencēm un atbilstoši tām veidot savas politikas. Ņemot vērā to, ka Eiropā viena no dominējošām tendencēm ir reģionalizācija, tad tā neizbēgami ietekmē politiskos procesus Latvijā. Piedāvātie atbalsta instrumenti integrācijas procesa veicināšanai vēl jo vairāk pastiprināja virzību uz Rietumeiropu. Arī piedāvātie palīdzības līdzekļi pēc savas būtības bija reģionalizēti un vistiešākā veidā ienesa reģionālismu LDP. Tā, piemēram, *Partnerattiecību mieram* programma sveda kopā ne tikai Latviju un NATO, bet arī Baltijas jūra reģiona valstis kopējās militārās mācībās un projektos.

Lai gan trešajā posmā vēl nav formulēta oficiālā Latvijas ārējās un drošības politikas koncepcija, tomēr caur politisko partiju programmām iezīmējas to ārpolitiskās un drošības orientācijas. Kad 1993. gada Saeimas vēlēšanās vairākumu guva un valdību veidoja *Latvijas ceļš* ar izteiktu liberāli eiropesku ideoloģiju, politiķi arvien biežāk uzsvēra nepieciešamību izmantot visas iespējas, ko sniedz integrācija Rietumu starptautiskajās institūcijās. Toreizējais Ministru prezidents un vēlāk ārlietu ministrs Valdis Birkavs šo procesu salīdzināja ar audekla aušanu. Viņš atzīmēja, ka šajā laika posmā Latvijai nav iespējams saņemt drošības garantijas no ārpuses, tādēļ «mums savas drošības problēmas...nāksies risināt, dzīparu pa dzīparam noaužot savu drošības audeklu, nevis uzreiz iegādājoties lielu, gatavu auduma gabalu. Par šādiem «dzīpariem» jāuzskata sadarbība gan ārpolitikas, gan militārajā jomā ar starpvalstu organizācijām (NATO, ES, RES, EDSA), divpusējā sadarbība ar valstīm, kuras

²³ ES paplašināšanas kritēriji ir pazīstami ar apzīmējumu *Kopenhāgenas kritēriji*. Tie formulēti 1993. gada Kopenhāgenas samita laikā. NATO dalības kritēriji formulēti vairākos dokumentos. Viens no apjomīgākajiem un detalizētākajiem ir «*Study on NATO Enlargement*». Šajā gadījumā vēlējos norādīt uz tiem nosacījumiem, kuri ir identiski abu institūciju prasībās pret jaunajām kandidātvalstīm.

arī ir ieinteresētas mums vitāli svarīgu jautājumu risināšanā.» (Birkavs, 1994)

LDP attīstības trešais posms piedāvāja vairākas iespējas veidot reģionālo dimensiju Latvijas ārējā un drošības politikā. Sadarbību veicinošas apvienības kā, piemēram, Ziemeļatlantijas sadarbības padome (NACC), *Partnerattiecības mieram* (PM), Baltijas jūras valstu padome (BJVP), Rietumeiropas Savienība (RES), Baltijas valstu padome (BP), Ziemeļu padome (ZP) tomēr netika pilnībā izmantotas, jo kavējās reģionālās drošības interešu formulēšana. Tādēļ pārsvaru guva tieši nacionālās drošības aspekti, neraugoties uz objektīvo resursu trūkumu, kas to varētu garantēt. Tomēr, tuvojoties trešā posma nobeigumam, reģionālie jautājumi arvien biežāk iekļuva LDP dienas kārtībā.

Pēc Krievijas karaspēka izvešanas iesākās jauns, ceturtais posms LDP, jo tikai pēc 1994. gada augusta valsts varēja pilnīgi brīvi, jaunos apstākļos definēt ārējās un drošības politikas mērķus. Arī galvenais draudu avots - sveša karaspēka atrašanās valsts teritorijā - beidza pastāvēt. Vēl pirms karaspēka izvešanas tika aizsākta diskusija par Latvijas nākotni un tās politiku attiecībā pret starptautisko sistēmu. To noteica spēku samēra izmaiņas Latvijas Saeimā pēc 1993. gada vēlēšanām. Tieši partija *Latvijas ceļš* bija tā, kura skaidri formulēja Latvijas virzību uz Eiropas institūcijām, pasakot «nē» neitralitātei un uzsākot ārējās un drošības koncepcijas izstrādi. Jau 1995. gada pavasarī bija sagatavoti divi dokumenti, kuros iezīmējās pavērsiens uz plašās drošības izpratnes ienākšanu LDP aprītē - Latvijas Republikas ārpolitikas koncepcija, Latvijas ārpolitikas pamatvirzieni līdz 2005. gadam un Latvijas Republikas Nacionālās drošības koncepcija. Šajos dokumentos skaidri ir definēts Latvijas ārējās un drošības politikas mērķis - valstiskas neatkarības nostiprināšana un neatgriezeniskuma nodrošināšana, kas panākama, integrējoties Eiropas drošības, politiskajās un ekonomiskajās struktūrās, kā arī transatlantiskajās struktūrās.

Līdz 1995. gadam jau bija pieņemti apmēram 30 juridiski

saistoši dokumenti, kas veidoja drošības politikas juridisko bāzi, kuru varētu iedalīt divās grupās.

Pirmo grupu veidoja lēmumi, rīkojumi, kuri pieņemti kā reakcija uz noteiktiem politiskiem notikumiem un galvenokārt reglamentē dažādu institūciju un iedzīvotāju darbību ārkārtējos apstākļos. Vislielākais to skaits pieņemts 1991. gada janvārī un augustā. Zināmā mērā šajos ekstrēmajos apstākļos radās priekšnosacījumi un pamatidejas valstij un sabiedrībai svarīgu likumu projektu sastādīšanai un pieņemšanai.

Otra grupa sastāvēja no likumiem, kuri veido LDP tiesisko pamatu, kuri nosaka svarīgākās drošības politikas izstrādē un īstenošanā iesaistītās institūcijas, to uzdevumus, pienākumus un atbildību, drošības sistēmas organizacionālo uzbūvi un nozīmīgākos politiskos aktierus. Kā svarīgākie minami likumi: Par valsts aizsardzību (4.11.92.); Par aizsardzības spēkiem (4.11.92.); Par izņēmuma stāvokli (2.12.92.); Par Latvijas Republikas civilo aizsardzību (15. 12. 92.); Par Zemessardzi (6.04.93.); Satversmes aizsardzības biroja likums (5.05. 94.) un Valsts drošības iestāžu likums (5.05.94.).

Minētie juridiskie dokumenti nosaka arī galvenos LDP aktierus. LDP lēmumu pieņemšanas process ir sadalīts starp Valsts prezidentu, Saeimu kā likumdevēju un Ministru kabinetu, kas pārstāv izpildvaru. Valsts prezidentam ierādīta vadošā un koordinējošā loma gan valsts drošībā, gan aizsardzībā, jo viņš ir Nacionālo bruņoto spēku virspavēlnieks un vada Nacionālo drošības padomi (NDP), kura ir augstākā drošības politikas institūcija Latvijā. NDP kompetencē ir valsts drošības un iedzīvotāju aizsardzības stāvokļa, iekšējo un ārējo draudu izvērtēšana, draudu novēršanas līdzekļu izstrādāšana. Tā nosaka galvenos drošības iestāžu darbības virzienus, kontrolē to struktūru, darbību un budžetu. Padomei ir pakļauts Satversmes Aizsardzības birojs un tā direktors, kuru pati padome ieceļ un atbrīvo.

Saeima iesaistās drošības politikas veidošanā, izstrādājot likumus, kuri reglamentē attiecīgo organizāciju un personu

darbību. Liela nozīme Saeimai ir kā lēmējai par valsts budžeta asignējumiem valsts drošības iestādēm un aizsardzībai. Saeima veido valsts drošības politiku, ratificējot un denonsējot starptautiskos līgumus un nolīgumus, kuri svarīgi kā nacionālajai, tā arī starptautiskajai drošībai. Saeima īsteno savu darbību ar trīs komisiju starpniecību - Nacionālās drošības, Aizsardzības un iekšlietu un Ārlietu komisijām.

Drošības politikā iesaistīto institūciju multiplicēšanās noveda pie tā, ka to starpā trūka koordinācijas. Tad arī radās doma par vēl vienas koordinējošas institūcijas izveidošanu. 1994. gada maijā tika izveidots Satversmes Aizsardzības birojs, kura funkcijas ir: informācijas vākšana un analīze par draudiem valsts drošības, aizsardzības, ekonomiskās suverenitātes un ekoloģijas jomās, iespējamo draudu prognozēšana, novēršana, neitralizācija un attiecīgo metožu izstrādāšana, drošības iestāžu darbības koordinēšana, to savlaicīga informēšana par iespējamiem draudiem.

Ministru kabinets ir galvenais drošības politikas īstenotājs ar likumu izpildi, praktisku organizatorisku, infrastruktūras veidošanas, iestāžu vadīšanas un koordinēšanas, amatpersonu izvēles un akceptēšanas darbību. Svarīgākās šajā ķēdē ir Aizsardzības, Iekšlietu un Ārlietu ministrijas.

Viena drošības institūcija joprojām atrodas idejas līmenī, proti, Krīzes centrs. Tā izveidošana bija paredzēta 1993. gadā. Nespēja uzsākt Krīzes centra darbību ir spilgts piemērs LDP nepietiekamai attīstībai. Visos ar Latvijas drošību saistītos dokumentos kā viens no iespējamiem draudiem tiek minēts kādas ārvalsts provocēto konfliktu un krīžu izraisīšana valsts iekšienē. Šāds Krīzes centrs varētu kalpot kā instruments potenciālo krīžu izvērtēšanai, preventīvu pasākumu izstrādāšanai un draudu novēršanai. Līdz pat 1998. gada pavasarim, kad marta notikumi skaidri demonstrēja Latvijas politiskās elites nespēju vadīt krīzes situāciju, Krīzes centra veidošana bija aizmirsta. Neraugoties uz ASV un Zviedrijas izteikto vēlmi palīdzēt finansiāli un intelektuāli šāda centra izveidē, tā dibināšana kavējas. Patiesi

divdomīgo situāciju ar Krīzes centra atvēršanu raksturo aizsardzības ministrs Valdis Kristovskis, rakstīdams, ka: «Vienotas sistēmiskas drošības politikas un valstiskas izpratnes trūkumu joprojām uzrāda arī fakts, ka vienota Krīzes centra vietā Iekšlietu ministrija savas struktūras ietvaros paralēli cenšas veidot savu Ārkārtējo situāciju vadību centru!» (Kristovskis 1999: 20) Nesakārtotība ar Krīzes centru ir neizprotama arī plašākā reģionālās un starptautiskās drošības kontekstā. Visas vadošās drošības un aizsardzības institūcijas, kurām tik ļoti vēlas pievienoties Latvija (NATO, ES, RES), ir definējušas pāreju uz krīzi un konfliktu risināšanas komponentes palielināšanu. Latvijas nevēlēšanos pievērsties modernai drošības politikas izpratnei var uztvert kā atpalcību kopējās reģionālās un starptautiskās drošības procesu izpratnē.

Izveidoto institūciju daudzums automātiski negarantē to darbības efektivitāti un LDP kvalitāti. Neskatoties uz to, ka Latvijā ir izveidots un juridiski fiksēts drošības politikas mehānisms, tomēr jāatzīst, ka tas darbojas vāji. Tam ir vairāki izskaidrojumi. Pirmkārt, galvenā loma drošības politikas spēlē ir ierādīta Valsts prezidentam, bet prezidentūras institūcija Latvijā pagaidām ir vāji attīstīta, turklāt Valsts prezidentam ir ierobežota vara citās sabiedrības un valsts dzīves jomās. Tas savukārt rada pretrunīgu situāciju, ka ierādītā loma neatbilst reālajam iekšējās varas pārdalījumam kopējā politiskajā struktūrā.

Izveidotās drošības institūcijas pagaidām ir jaunas un nepieredzējušas, tādēļ viņu darbība bieži ir haotiska un pārklājas, novēršot uzmanību no prioritārajiem jautājumiem un pievērsties starpresoru cīņām. Latvijā joprojām pastāv ievērojama plaisa starp politisko eliti un sabiedrību. Sabiedrība praktiski nav iesaistīta drošības politikas izstrādāšanas sākotnējos posmos, šajā jautājumā tai nav bijis iespēju paust savas intereses. Faktiski veidojas situācija, ka nacionālā un sabiedriskā drošība ir pašas politiskās elites projicējums, kas attālināts no sabiedrības. Līdz ar to veidojas visnotaļ bīstama situācija, - parādoties krīzes vai

konflikta pazīmēm, varas struktūrām ar sabiedrības atbalstu būs jāiesaistās tā risināšanā, bet var izrādīties, ka politiskā elite nonākusi izolācijā vai zaudējusi savu vietu politiskajā spektrā.

Taču viens no vissvarīgākajiem iemesliem, kas kavē efektīvas LDP īstenošanu, ir izpratnes trūkums par to, kas ir drošība un drošības politika un adekvātas koncepcijas trūkums, kas apkopotu vispārīnātā veidā sabiedrības intereses, galvenās drošības politikas pamatnostādnes, funkciju sadalījumu un darbības pamatvirzienus, kas izslēgtu iespēju politisko partiju spēka samēra maiņas gadījumā ieviest korekcijas sabiedrības noteiktās LDP pamatvērtībās. To ir atzīmējuši arī amerikāņu eksperti no ASV Aizsardzības departamenta, kuri, sniedzot savu vērtējumu par Latvijas aizsardzības sistēmu, rakstīja, ka: «Latvijai ir jāizveido likumdošanas un normatīvo aktu bāze nacionālās drošības centienu sekmēšanai. Pirmkārt, ir vajadzīgs precīzs definējums drošības videi. Otrkārt, ir jāattīsta nacionālās drošības stratēģija, skaidri formulējot valdības pienākumus garantēt sabiedrības drošību.» (ASV Aizsardzības departamenta vērtējums 1998: 8)

Līdz pat 1995. gada sākumam tika uzskatīts, ka ir vajadzīga draudu analīze, bet koncepcija mūsdienu mainīgajā laikmetā nav nepieciešama. Tikai 1995. gada 12. jūnijā Ministru kabinets pieņēma Latvijas Nacionālās drošības koncepciju. Gan ārpolitikas, gan drošības koncepcijās ir formulētas Latvijas politiskās prioritātes. Galvenās starp tām - pilnīga integrēšanās ES un NATO. Nacionālās drošības koncepcija skaidri izvirza mērķi - nacionālās neatkarības, teritoriālās integritātes, valodas, nacionālās identitātes saglabāšana un attīstība, parlamentārās demokrātijas, iedzīvotāju un sabiedrības aizsardzība. Atzīmēts, ka Latvija, veidojot savu drošību, neapdraud nevienu valsti un minoritātes tās teritorijā. (*Nacionālās drošības koncepcija 1995: 1*) Salīdzinot ar iepriekšējo drošības politiku nosakošo dokumentu kopumu, šis ir uzskatāms par nozīmīgu soli drošības būtības izpratnē un interpretācijā, jo iezīmējas virzība no šaurās definīcijas, kurā lielāko lomu ieņem valsts aizsardzības jautājumi,

uz nedaudz plašāku drošības skaidrojumu, kurā noteikta vieta ierādīta sabiedrībai un tās tiesību garantēšanai. Šajā ziņā Latvija ir pavirzījies tuvāk tradicionālajai Rietumu valstu izpratnei par drošības vietu sabiedrībā.

Diemžēl atšķirībā no Rietumu koncepcijām Latvijas Nacionālā drošības koncepcijā nav ierādīta vieta starptautiskai drošībai un tās sasaistei ar nacionālo drošību. Koncepcijas vājumus ir tas, ka Latvijas drošības situācija netiek aplūkota plašākā reģionālā un starptautiskā kontekstā. Tas īpaši pasvītrojams, jo Latvija, būdama ilgstoši izolēta no starptautiskās vides, ir ierobežota ārpolitikas īstenošanas līdzekļu izvēlē, pati nespēj garantēt valsts un sabiedrības izdzīvošanu. Ja koncepcijā netiek akcentēts reģionālās un starptautiskās drošības konteksts, pamatots tādā gadījumā ir jautājums, kādēļ Latvija vēlas iesaistīties starptautiskās drošības institūcijās. Ja ir vēlme atrisināt nacionālās drošības problēmas tikai ar iekšējiem līdzekļiem, turklāt nespēja sevi apzināties kā globālo procesu sastāvdaļu (kurā nedominē nošķirtības, bet gan tieši pretēji - savstarpējas atkarības palielināšanās tendence), tad kāpēc par Latvijas prioritātēm ir nosauktas ES un NATO?

Protams, ka Latvijas valsts spēja uzņemties atbildību par iekšpolitisko reformu gaitu ir uzskatāma par pozitīvu tendenci. Neapšaubami, ka ekonomiskās un politiskās situācijas stabilizēšana, sociālās drošības garantēšana, valsts un sabiedrības sadarbības, kas pamatojas uz likuma spēku, izveidošana, skaitliski nelielu, bet efektīvu bruņoto spēku formējumu izveide un starptautisko cilvēktiesību normu ievērošana uzskatāma par koncepcijas stipro pusi. Valsts spēja atrisināt tās iekšējās problēmas un novērst iekšējās nestabilitātes izplatīšanos uz starptautisko sistēmu un kaimiņvalstīm ir uzskatāma par pozitīvu sasniegumu jaunas valsts veidošanas procesā. Tomēr nesabalansētā LDP mērķu un līdzekļu formulēšana rada visnotaļ pretrunīgu dokumenta interpretāciju, mazinot to argumentu spēku, kuri spētu pārliecināt, kādēļ tad valsts tiešām ir

izvēlējusies integrācijas politiku attiecībā uz Rietumu struktūrām.

Šī pretruna vēl vairāk pastiprinās pēc Latvijas Nacionālās drošības koncepcijas piedāvātās draudu analīzes. Tā atspoguļo visnotaļ daudzveidīgu ainu, kurā draudu novēršanai nacionālie resursi nav pietiekami, bet tieši reģionalitātes izmantošana, kas piedāvātu vispusīgus risinājumus, nav pieminēta. Kādus jaunus akcentus ienes drošības koncepcija attiecībā uz draudiem? Atšķirībā no iepriekšējiem dokumentiem tiek atzīts, ka tieši militāri draudi nav galvenais Latvijas bažu avots. Tomēr joprojām pastāv iekšējās situācijas destabilizācijas iespējas. Galvenie apdraudējumu veidi ir darbība, kas vērsta pret Latvijas valstisko neatkarību un tās konstitucionālo demokrātisko iekārtu, pasākumi, kuri varētu novest Latviju politiskā un ekonomiskā atkarībā no citas valsts, bremsēt Latvijas iestāšanos NATO, kavētu sabiedrības integrēšanos un liktu šķēršļus valsts saimnieciskajai, sociālajai attīstībai un aizsardzības spēju celšanai. (*Nacionālās drošības koncepcija 1997:2*) Turklāt tiek akcentēta ārējo un iekšējo draudu saite: «Ārējais spiediens, nelabvēlīga starptautisko politisko procesu attīstība var destabilizēt iekšpolitisko situāciju, saasināt pretrunas starp politikajiem spēkiem un sociālajām grupām valstī un radīt krīzes. Ārējie un iekšējie apdraudējuma faktori katrā jomā ir cieši saistīti, mijiedarbojoties un summējoties.» (*Nacionālās drošības koncepcija 1997:2*) Ja politiskā apdraudējuma novēršanai vēl tiek piedāvāts starptautisks risinājums, integrējoties Rietumu struktūrās, tad pārējos apdraudējuma veidus tiek piedāvāts pārvarēt tikai ar nacionāliem līdzekļiem. Reģionālās sadarbības iespējas dokumentā tiek novērtētas tikai triju Baltijas valstu mijiedarbības kontekstā, bet pilnīgi ārpus dokumenta ietvariem ir atstāta pārējā plašākā Baltijas jūras reģiona vide.

Dažādām koncepcijām valsts politiku īstenošanā ir ļoti svarīga loma, izvirzot galvenos ārējās un iekšējās darbības politiskos virzienus, tomēr tās automātiski nenodrošina procesu

sekmīgumu un ātru izdošanos. Tas attiecas gan uz ārpolitisko, gan arī uz drošības koncepciju.

Labi iecerētā un modernajai domāšanai tuvu stāvošā drošības koncepcija tā arī nesāka reāli darboties institucionālās nesakārtotības dēļ. Teorētiski labi pamatotais un arī praktiski pielietojamais dokuments tā arī palika nenozīmīgs LDP tālākajā virzībā. Tam ir vairāki izskaidrojumi.

Šī dokumenta sagatavošana notika bez politiskās elites iesaistīšanas un domu apmaiņas. Tas pats būtu attiecināms arī uz sabiedrības iesaisti iedzīvotājiem svarīgas koncepcijas apspriešanā. Nacionālās drošības koncepcijas pieņemšanas gaita jau pirmsākumos nolēma šo dokumentu neveiksmei. Dokuments tika izveidots no divām daļām. Pamatdokumentā tika formulētas pamatnostādnes ilgām laikposmam. Koncepciju bija paredzēts katru gadu papildināt ar nacionālās drošības plānu, kurš veidotos no dažādu ministriju sagatavotiem priekšlikumiem un būtu vairāk orientēts uz īstermiņa izpildi. Tā toreizējais premjerministrs Māris Gailis 1995. gada 29. jūnijā izdeva rīkojumu visām ministrijām, Latvijas Bankai, prokuratūrai sagatavot drošības plānus attiecīgajos sektoros. Darbu bija jāpabeidz 28. jūlijā. Līdz gada beigām to bija paveikušas tikai dažas ministrijas, bet šāds vienots plāns nav izveidots līdz šim brīdim. Var piekrist Nacionālās drošības padomes sekretāra Gundara Zaļkalna sniegtajam situācijas raksturojumam: «Lai arī koncepcija ir jau divreiz apstiprināta Ministru kabinetā, noteiktā ilgtermiņa darbība nav integrēta ministrijas darba plānos, un vēl šobrīd ir tikai dažādi vietējie plāni, bet nav izstrādāti saskaņoti valsts līmeņa plāni, kā risināt iespējamās krīzes situācijas. ES kandidātvalstu izvērtējumos augstu vietu ieņem Nacionālās drošības koncepcijas esamība, bet mēs to diemžēl pēc pieņemšanas nolikām «apakšējā plauktā», lai tikai šad tad «pavicinātu» kādu ārvalstu viesu priekšā.» (Zaļkalns 1998: 7)

Divos gados pieņemtā koncepcija palika tikai kā dokuments bez reāla spēka un īstenošanas mehānisma. Tādēļ, lai iedarbinātu

sagatavoto dokumentu, toreizējais Valsts prezidents Guntis Ulmanis 1997. gada pavasarī uzdeva sagatavot likumu par Nacionālo drošību, bet iepriekšējo koncepciju atzīt par spēku zaudējušu. Galvenais iemesls tam bija, ka sagatavotā un Ministru kabinetā pieņemtā koncepcija netika ietērpta plašākā likumdošanas kontekstā, kas regulētu tās izpildi. Ieceres pamatā bija pieņēmums, ka jāizveido dokumentu kopums, kurš apvienotu gan programmatiskos, gan tiesiskos aktus un izveidotu viengabalainu koncepciju ar iekļautiem izpildes funkciju sadalījumiem.

Neraugoties uz stingro apņemšanos sakārtot tiesiskos un programmatiskos dokumentus LDP efektīvizēšanai, likuma sagatavošanas gaita ir nepiedodami lēna. Tā paša gada pavasarī tika izveidota darba grupa likuma projekta sagatavošanai, kas savu darbu paveica un sagatavoto dokumentu iesniedza Saeimai. Tomēr 2000. gada pirmajā pusē nav notikusi pat šī likumprojekta apspriešana.²⁴ Šo situāciju saistot ar nesakārtotību LDP īstenošanā, ko izraisījusi vilcināšanās ar likuma pieņemšanu, raksturojis Gundars Zaļkalns, rakstot, ka: «Neatrisināti ir palikuši arī jautājumi - kas ir valsts galva, ja Valsts prezidents un Saeimas priekšsēdētājs nespēj pildīt savus pienākumus, kas notiek, ja Ministru kabinets krīzes situācijās kvoruma trūkuma dēļ nespēj izsludināt ārkārtas stāvokli, kas notiek, ja Ministru kabinets to izsludina, bet Saeima kvoruma dēļ nevar to apstiprināt 48 stundu laikā, kas notiek, ja Valsts prezidents uz Saeimas lēmumu pamata no sevis neatkarīgu iemeslu dēļ tomēr nespēj pasludināt karu.» (Zaļkalns 1998: 7-8)

Lai arī oficiālajos Latvijas dokumentos netiek likts uzsvars uz LDP reģionālajiem aspektiem vai, precīzāk, tie tiek ignorēti, pats politiskais process apliecina pretēju tendenci - dažādas reģionālās sadarbības formas pakāpeniski kļūst par ārējās un

²⁴ Pēc iesniegšanas Saeimas Aizsardzības un iekšlietu komisijā tas tika noraidīts, bet darbu pie projekta turpināja minētā komisija sadarbībā ar Nacionālās drošības komisiju. Likumprojekts tika pieņemts pirmajā lasījumā, bet līdz 6. Saeimas pilnvaru beigām tas netika sagatavots iesniegšanai otrajam lasījumam.

drošības politikas elementiem. Tos aplūkosim nākamajā nodaļā, tomēr jāatzīmē, ka patlaban neviens vairs neapšaubā Latvijas līdzdalību Baltijas valstu, Baltijas - Ziemeļu, Baltijas jūras reģionālajā sadarbībā. Jāpasvītro, ka ceturtajā LDP posmā Latvijas iekļaušanās starptautiskajās institūcijās un attiecību modeļos ar kaimiņu valstīm nav bijusi viennozīmīga. LDP attīstības pirmajos gados nacionālie resursi tika mobilizēti, lai apliecinātu starptautiskai sabiedrībai, ka dalība ES un NATO ir vienīgās Latvijas prioritātes, iekšpolitiski turpinot demokratizācijas procesus. Savukārt pēc pirmajiem ES un NATO paplašināšanas viļņiem 1997. gadā kļuva skaidrs, ka iestāšanās process var būt ilgāks un garāks, nekā iecerēts. Tādēļ reģionālisms tika iekļauts LDP dienas kārtībā, ko vēlreiz apliecināja ārlietu ministrs Indulis Bērziņš, kad, stājoties pie sava amata pildīšanas, uzsvēra četras Latvijas ārpolitikas svarīgākās prioritātes: ES, NATO, Krieviju un reģionālo sadarbību.

Pieņemtās ārējās un drošības politikas koncepcijas ir ilgtermiņa dokumenti. Taču politiskai elitei ir jāreaģē uz jaunām problēmām un jārisina īstermiņa drošības jautājumi. 1999. gada sākumā politiķi saskārās ar situāciju, ka vieni vai otri viņu izteikumi ārvalstīs tika uztverti un interpretēti visnotaļ neviennozīmīgi. Kad toreizējais premjerministrs Vilis Krištopans sniedza interviju Krievijas avīzei «*Nezavisimaja Gazeta*», tad viņš atzīmēja, ka viens no viņa uzdevumiem būs panākt Latvijas - Krievijas attiecību uzlabošanu. To Krištopans ilustrēja, sakot, ka viņš neredz iemeslu, kādēļ Latvijas - Krievijas attiecības nevarētu būt tikpat labas kā Somijas - Krievijas attiecības. (*Nezavisimaja Gazeta* 1998, 3. novembris) Pamatojoties uz šo interviju, viens no ASV politiskās analīzes institūtiem - Džeimstona fonds (*Jamestown Foundation*), paziņoja, ka Latvijas ārējā un drošības politikā var paredzēt būtiskas izmaiņas, kas izraisītu Latvijas novēršanos no NATO un pievēršanos austrumu kaimiņam.

Lai novērstu līdzīgu pārpratumu atkārtošanos, toreizējais ārlietu ministrs Valdis Birkavs ikgadējā Latvijas pilnvaroto

vēstnieku sanāksmē izteica priekšlikumu sagatavot dienesta lietošanai paredzētu dokumentu, kurā koncentrēti tiktu apkopotas Latvijas Republikas Ārpolitikas koncepcijas pamatnostādnes, kas palīdzētu precīzāk sniegt vēstījumus starptautiskajai sabiedrībai, uzsverot, ka katrā konkrētā laika posmā par svarīgākām var kļūt vienas vai otras ārpolitiskās nostādnes, tomēr četri pamatuzdevumi paliek nemainīgi. Tā ir iestāšanās ES, dalība NATO, labas kaimiņattiecības ar Krieviju un reģionālā sadarbība. (*Diena*, 1999. gada 29. janvāris)

Neraugoties uz pārmaiņām, kas notikušas LDP veidošanā no tās pirmsākumiem, tomēr jāsecina, ka Latvijas nemainīgā virzība uz Rietumeiropas struktūrām ir gājusi cieši līdās ar rezervētu attieksmi pret reģionālismu un reģionalizāciju. Kāpēc Latvija nav sekojusi līdzi vienai no mūsdienu valdošajām tendencēm starptautiskajā politikā? No vienas puses, Latvija vēlas pievienoties Eiropas struktūrām, kuras intensīvi iesaistās daudzveidīgos reģionālisma piedāvātajos darbības veidos un stingri seko reģionālisma loģikai. No otras puses, Latvija pilnā mērā nav izmantojusi iespējas, kuras sniedz tai labvēlīgā reģionālā vide. Reģionālismam ir ierādīta pakārtota vieta LDP. Var minēt vairākus skaidrojumus, kādēļ nav novērtēti reģionālie procesi. Vienu piedāvā somu pētnieks Pertti Joenniemi (*Pertti Joenniemi*), apzīmēdams to kā divu - modernās un postmodernās dienaskārtības sadursmi. Izmisīgā vēlme pēc iespējas ātrākā un īsākā veidā iegūt tiešas drošības un aizsardzības garantijas kavēja Latvijas pilnvērtīgu iekļaušanos reģionālās sadarbības procesos Baltijas jūras reģiona attīstības agrīnajā posmā. Tā kā Baltijas jūras reģionā iesaistītās valstis nevarēja piedāvāt drošības garantijas, tad Latvija zaudēja interesi par reģionālo sadarbību. Vēl viens skaidrojums ir meklējams reģionālās sadarbības pieredzē, kura mūsu valstij nav bijusi pārāk veiksmīga ne starpkaru posmā, ne padomju okupācijas laikā. Uz reģionālās sadarbības tikai un vienīgi pozitīvajām sekām liktās cerības neattaisnojās, kad bija jāsakaras ar individuālajām nacionālajām interesēm gan triju

Baltijas valstu, gan Baltijas valstu un Ziemeļvalstu attiecībās. Dzēlīgos apzīmējumus ieguvušie problēmu jautājumi - «reņģu karš», «olu karš», «cūku karš», u.tml. - nav vairojuši ieinteresētību par reģionālisma stiprināšanu.

Šajā nodaļā pievērsos LDP oficiālajām nostādnēm reģionālo aspektu kontekstā. Tomēr ar to vien nepietiek, lai pārliecinātos, kā reģionālisms un regionalizācija ienāk reālajā politiskajā procesā. Tādēļ nākamajā nodaļā apskatīšu starpvalstu attiecību modeļus, kuros Latvija ir iesaistījusies, izmantojot tās reģionālo vidi un reģionālisma piedāvātās priekšrocības un novērtējot arī pastāvošos ierobežojumus.

III BALTIJAS JŪRAS REĢIONA KĀ DROŠĪBAS POLITIKAS VIDES RAKSTUROJUMS

1. BALTIJAS JŪRAS REĢIONS - TUVĀKĀ REĢIONĀLĀ VIDE

Baltijas jūras reģions ir tuvākā starptautiskā vide, kura piedāvā Latvijai daudzveidīgas iespējas īstenot tās ārējās un drošības politikas mērķus ar reģionālajiem līdzekļiem. Baltijas jūras reģions ir ģeogrāfiska telpa, kuru apdzīvo 55 miljoni cilvēku no vienpadsmit valstīm, kas veido 7,6 procentus no Eiropas iedzīvotāju kopskaita. No tiem 23 miljoni dzīvo Skandināvijas valstīs, 8 - Baltijas valstīs, 11 - Krievijas Baltijas jūrai pieguļošos reģionos, 6 - Vācijā, 7 - Polijas Baltijas jūras reģiona teritorijā. Baltijas jūras reģiona kopplatība ir 22 procenti no Eiropas. (NEBI Yearbook, 1998 : 551) Acīmredzami, ka Baltijas jūras reģions vairs nav neliels reģions Eiropas perifērijā, bet tas sāk veidoties par vienu no ekonomiski spēcīgākiem un dinamiskākiem reģioniem.

Baltijas jūras reģions nav tikai ģeogrāfiska un ekonomiska vienība, bet arī politiska telpa ar lielām nākotnes iespējām. Baltijas jūras reģions aukstā kara apstākļos bija teritorija, kuru dalīja pasaules lielvaras, un valstīm nebija izvēles veidot to nākotnes likteņus. Būtībā reģiona intereses tika pārklātas ar ASV un PSRS attiecību dominanti. Savukārt šobrīd Baltijas jūras reģions ir kļuvis par mūsdienu Eiropas lielo pārveidojumu un transformācijas spoguļi. Tas attiecas gan uz ekonomiskām reformām, gan apkārtējās vides uzlabošanas projektiem, gan jauniem drošības risinājumiem. No vienas puses, Baltijas jūras reģions apvieno sevī dažādus un pat pretrunīgus politiskos aktierus, bet, no otras puses, koncentrēti atspoguļo visas nozīmīgākās mūsdienu starptautiskās sistēmas tendences -

reģionalizāciju, fragmentāciju, integrāciju un dezintegrāciju, institucionālo paplašināšanos, pāreju no totalitārisma uz demokrātiju.

Šī minētā daudzveidība padara Baltijas jūras reģionu par pievilcīgu, bet reizē pretrunīgu reģionu. Trāpīgu raksturojumu ir sniedzis vācu autors Jaspers fon Altenbokums, akcentējot attiecību raibo spektru un norādot, ka tieši tas rada grūtības definēt, kas īsti par reģionu tas ir. «Nav nekā tāda, kas nepastāvētu Baltijā. Taču politiķim būtu jāpacinās, lai atbildētu, kas ir Baltija? Viņš varētu sacīt: Jā, pastāv Baltijas programmas, Baltijas koncepti, Baltijas subreģioni, Baltijas padomes un Baltijas konferences, Baltijas jauniešu birojs, dažādas Baltijas komisijas, Baltijas vīziju apvienība un Baltijas rektoru konference, Baltijas ostu organizācija, Pro Baltijas forums, Anti Baltijas forums, *Ars Baltika* un *Džeza Baltija*, nemaz jau nerunājot par sociālo Hanzu un Ziemeļu padomi. Nav nekā tāda, kas neeksistētu Baltijas jūrā. Bet kaut kas ikvienam - nozīmē neko visiem.» (*fon Altenbockum, 1996 : 4*)

Liels reģiona potenciāls darījis to atraktīvu politiķu un analītiķu redzējumā un tādēļ līdz ar bipolarā dalījuma izzušanu sāka parādīties dažnedažādi projektu piedāvājumi reģionālo veidojumu izvēlēm. Jau 90. gadu sākumā parādījās apceres par iespējamo reģionālo sadarbību Baltijas jūras reģiona ietvaros. Šie piedāvājumi nāca no dažādām valstīm. Aktīvākās šajā ziņā bija - Dānija, Somija un Zviedrija, no Vācijas - Šlēsviga-Holšteina. Sākotnēji šie projekti ieguva visai tēlainus apzīmējumus un nekonkrētas aprises - Baltijas Eiropa, *Mare Balticum*, Jaunā Hanza, Skando-Baltija, *Euro-Baltijas* reģions. Hanzas Eiropas ideju izvirzīja Šlēsvigas-Holšteinas prezidents Bjorns Engholms (*Bjorn Engholm*), lai pasargātu Ziemeļeiropu no strauji augošiem citiem Eiropas reģioniem. Galvenais uzsvars tika likts uz investīciju veicināšanu, komunikāciju un transporta infrastruktūras izveidošanu. (*Stalvant, 1993 : 51*) Dānijas Eksporta padomes direktora vietnieks Jagns Jensens (*Jagn Jensen*) attiecīgi

izteicies, ka - Baltijas jūra ir «zilais banāns» salīdzinājumā ar Eiropas «dzeltenu banānu», kas stiepjas no Londonas cauri Briselei uz Lombardiju. (*The Baltic Independent*, 27 July 1991)

Vācu vēsturnieks Jurgens fon Altens (*Jürgen fon Alten*) apgalvo, ka vēsturiski Baltijas jūras reģionam vienmēr ir bijusi liela loma Eiropas politiskajā dzīvē. Patlaban, gadsimtu mijā, tam paveras jaunas iespējas un uzdevumi. Viņš izsaka priekšlikumu veidot Baltijas Savienību, kuras ģeogrāfiskās robežas sakristu ar Baltijas jūras valstu padomes robežām, nosaucot šo jauno iniciatīvu par *Balto projektu*. Līdera lomu fon Altens ierāda Polijai kā valstij ar īpašu ģeopolitisku nozīmi. Šis apsvēruma izriet no pieņēmuma, ka šajā reģionā NATO paplašināšana nenotiks vienmērīgi un vienlaicīgi, aptverot visas valstis, kuras izteikušas vēlmi iekļauties aliansē. Tādēļ būs vajadzīgs kāds pagaidu drošības risinājums, kuru autors nosauc par «mini-NATO». Tas apvienotu sevī valstis, kuras meklē stabilitāti un drošību reģionā. (*fon Alten*, 1996)

Reģionālu izkārtojumu piedāvājumus Baltijas jūras reģionam ir izteikušas arī starptautiskās institūcijas. Rietumeiropas Savienības Parlamentārās asamblejas 41. sesijā 1995. gada decembrī Aizsardzības komitejas vārdā Martens ziņoja par drošības un militāro sadarbību Baltijas jūras reģionā. Asambleja rekomendēja Rietumeiropas Savienības Padomei veicināt Baltijas jūras spēku izveidi, iekļaujot vienības no Dānijas, Igaunijas, Vācijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas, kurām vēlāk varētu pievienoties arī citas reģiona valstis. Šo kopīgo formējumu varētu saukt par Hanzas korpusu, kura uzdevums būtu robežu kontrolēšana, zvejniecības un apkārtējas vides noteikumu ievērošanas kontrole, meklēšanas un glābšanas operācijas un humanitārās misijas reģionālo konfliktu novēršanas nolūkos. Hanzas korpusa izveidošana palīdzētu paātrināt integrēšanos Rietumeiropas Savienībā un NATO un arī racionalizēt aizsardzības izdevumus, saglabājot nacionālos uzdevumus, bet jūras misijas nodot kolektīvai aizsardzības vienībai. (*Letter from the Assembly*, 1996 : 3)

Dažādo piedāvājumu klāsts nav samazinājies arī 90. gadu beigās. Jau par tradicionālu ir kļuvušas tā saucamās formulas - 1+1+1 (Igaunija, Latvija un Lietuva); 3+5 (trīs Baltijas valstis un Skandināvijas valstis)²⁵; pēdējā laikā šī formula ir modificējusies 3+3 (trīs Baltijas valstis un Dānija, Somija, Zviedrija, tātad Skandināvijas ES valstis); 11+1 (Baltijas jūras valstu padomes valstis un ES); 3+1 tiek interpretēta divējādi - gan kā trīs Baltijas valstis un ASV, gan kā Baltijas valstis un Vācija²⁶; bijušais Latvijas vēstnieks ASV Ojārs Kalniņš mēģināja radīt *Dzintara vārtu* konceptu.

Lai arī Baltijas jūras reģiona apzīmēšanai lietoti visai tēlaini un izplūduši jēdzieni, tomēr jāatzīst, ka lielā uzmanība, kas tam tika pievērsta, pakāpeniski ieguva konkrētas sadarbības formas, par kurām runāšu vēlāk. Interesanti, ka vēl pavisam nesen - 1993. gadā Joeniemi rakstīja, ka «Baltijas jūras reģions ir tikai un vienīgi topoša domāšanas kategorija, koncepts vai veids, kā iezīmēt politisku telpu» (*Joenniemi 1993 c : 165*), un tikai dažus gadus vēlāk tas pakāpeniski kļūst par reālu iespēju un lielās sacensības reģionu.

Viens no pirmajā nodaļā minētiem reģionu veidošanas nosacījumiem ir attiecīgās ģeogrāfiskās telpas ietvaros pastāvošās ekonomiskās, politiskās, drošības un citu attiecību raksturojums. Tādēļ, pirms vērtējam valstu attieksmi pret Baltijas jūras reģionu, ir jānoskaidro, ko šis reģions var piedāvāt valstu interešu īstenošanai nacionālā, reģionālā un arī starptautiskā kontekstā.

Ekonomiskās attīstības ziņā Baltijas jūras reģions ir viens no dinamiskākajiem reģioniem pasaulē. Starpreģionālā tirdzniecība

²⁵ Pēdējais, ko piedāvā Lietuvas prezidents Valds Adamkus intervijā *International Herald Tribune*, sacīdams, ka ļaudis runā par attiecību formulu *5 plus 3*, viņš piedāvā runāt par Ziemeļu astotnieku (*Northern Eight*). (*International Herald Tribune*, 1998. gada 21. jūlijs)

²⁶ Par regulārām ir kļuvušas Baltijas valstu un Vācijas ārlietu ministru tikšanās, kuras ieguvušas formulas *3 plus 1* nosaukumu, kuras ietvaros galvenais jautājums ir Vācijas atbalsts Baltijas valstu gatavošanai iestājai ES. Pēdējās tikšanās laikā Nidā, Lietuvā 1998. gada 15. jūlijā nolemts, ka šāds dialogs jāintensificē, jo vairāk Baltijas valstis tuvojas Eiropas struktūrām.

sasniegusi vairāk nekā 100 biljonu ASV dolāru apjomu. Tirdzniecības apjomi varētu trīskāršoties, sasniedzot 2000. gadu, un trīskāršoties līdz 2010. gadam. (Walter 1997 : 3) Tā Dānijas eksports uz Austrumeiropu tikai pēdējo deviņu gadu laikā ir pieaudzis par 357 procentiem. Importa pieaugums ir bijis 140 procenti. Tirdzniecības pārpalikums tikai pērnā gadā bija 5,5 miljardi dāņu kronu. Ja 1982. gadā no eksporta uz Austrumeiropu bija atkarīgas 8000 darba vietas, tad tagad šis skaitlis ir 28 500. (Politiken, 11 Sept. 1997)

Ārējā tirdzniecība starp reģiona valstīm 1995. gadā sastādīja vienu piekto daļu no visa kopapjoma. Visspilgtākais piemērs te ir Latvija, kurai 80 procenti no visas ārējās tirdzniecības ir ar Baltijas jūras reģiona valstīm. (Hedegaard, Lindstrom 1998a: 32)

Ārējās tirdzniecības apgrozījuma pieaugumu ilustrēsim tikai ar vienas Baltijas valsts - Latvijas piemēru, kurš uzskatāmi parāda pieaugšanas tendenci. (Skat. 2. tabulu.)

(2. tabula)

LATVIJAS ĀRĒJĀS TIRDZNICĪBAS APGROZĪJUMS
AR BALTIJAS JŪRAS REĢIONA VALSTĪM (000 LATOS)

Valsts	Eksports I-X 1998	Eksports I-X 1999	%	Imports I-X 1998	Imports I-X 1999	%
ES	501,395	527,746	62,8	864,093	765,969	55,2
NVS	181,745	100,864	12,0	242,139	199,878	14,4
Dānija	42,555	51,058	6,1	58,711	55,242	4,0
Igaunija	41,316	37,716	4,5	105,698	90,327	6,5
Krievija	117,299	56,551	6,7	176,832	138,579	10,0
Lietuva	67,188	63,114	7,5	99,289	99,443	7,2
Norvēģija	6,293	6,822	0,8	23,073	23,822	1,7
Polija	15,995	15,321	1,8	56,297	60,533	4,4
Somija	18,768	16,327	1,9	149,216	130,297	9,4
Vācija	139,381	141,591	16,9	262,804	213,403	15,4
Zviedrija	91,162	90,035	10,7	111,771	99,818	7,2

Avots: Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. Rīga: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde. Nr. 11(66), 1999, 115. lpp.

Straujš ir investīciju pieaugums reģionā, ko atkal ilustrēsim ar Latvijas piemēru. (Skat. 3. tabulu.)

(3. tabula)

UZKRĀTĀS ĀRVALSTU INVESTĪCIJAS LATVIJĀ REĢISTRĒTO UZŅĒMUMU
PAMATKAPITĀLĀ SADALĪJUMĀ PA BALTIJAS JŪRAS REĢIŅONA
VALSTĪM (LATOS)

Valsts	1994	1997	1998	1999 IX
Dānija	45,689.8	100,037.9	100,189.1	104,689.4
Norvēģija	36.1	1,149.6	26,550.8	25,839.3
Somija	3,817.6	16,289.5	30,590.7	33,731.1
Vācija	12,002.1	48,422.3	56,662.6	60,495.9
Zviedrija	5,001.3	26,750	44,464.9	64,265.2
Krievija	10,288.6	52,665.1	56,954.8	57,402.3
Kopā	76,835.5	204,279.8	315,412.9	346,423.2

Avots: Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Nr. 12(67), 1999, 101. lpp.

Ekonomiskās attiecības pozitīvi attīstās visos līmeņos. Tā, piemēram, izveidotā Baltijas pilsētu savienība (*Union of the Baltic Cities*) aptver 65 pilsētas ap Baltijas jūru, kuras īsteno daudzskaitlīgus projektus gan savā starpā, gan Baltijas jūras valstu padomes ietvaros ekonomikas, ekoloģijas, kultūras un citās jomās, finansējumu saņemot no ES, tādējādi palīdzot šīm pilsētām ekonomiskās attīstības ziņā, gan arī vienlaicīgi palīdzot tām tuvināties ES gluži praktiskā ziņā. (*Baltic Cities Bulletin*, 2/1996) Tādēļ nepamatoti šķiet dažu pētnieku apgalvojumi, ka Baltijas jūras reģionam ir radusies kopēja identitāte, bet ekonomiskajā jomā vēl nevar runāt par reģionālo veidojumu. (*Waever*, 1997 : 306-307) Protams, ka secinājums ir atkarīgs no hipotēzes, kura izvirzīta analīzes sākumā. Ja par identitātes

rādītāju pieņem iesaistīto partneru pozitīvo attieksmi pret reģionālo projektu, tad var uzskatīt, ka Baltijas jūras reģionā tā ir izveidojusies. Bet, ja par kritēriju izvēlas iedzīvotāju piesaisti attiecīgajam veidojumam, tad grūti iedomāties, ka visi Zviedrijas, Norvēģijas vai Polijas iedzīvotāji sevi identificēs ar Baltijas jūras reģionu. Tas pats būtu sakāms arī par ekonomisko dimensiju. Ja pieņemam, ka ekonomiskais reģions izveidojas tikai tad, kad ir izveidota ekonomiska savienība, tad, protams, Baltijas jūras reģions vēl ir tālu no šāda mērķa. Bet, ja par mērķi uzskatām ekonomiskas mijiedarbības un sadarbības intensitāti un regularitāti, tad, kā pierāda investīcijas, kopuzņēmumu skaits un tirdzniecības plūsma, šajā jomā ir paveikts vairāk nekā reģionālās identitātes veidošanā.

Baltijas jūras reģiona lielās ekonomiskās potences globālā līmenī trāpīgi raksturojis bijušais Latvijas ārlietu ministrs Valdis Birkavs, paskaidrodams, «kad biju Dienvidaustrumāzijā, teicu, ka neaicinu viņus uz divarpus miljonu cilvēku tirgu, neaicinu uz 8 miljonu Baltijas valstu tirgu, bet aicinu uz 115 miljonu cilvēku Baltijas jūras valstu padomes valstu tirgu. Baltijas jūra ir ļoti aktīvs reģions, kas arī turpina aktīvi attīstīties. Daudzi biznesa cilvēki uzskata, ka Baltijas jūras ekonomiskais potenciāls ir lielāks nekā Dienvidaustrumāzijas potenciāls. Tāpēc makroekonomiskā identitāte vajadzīga, lai pārliecinātu investorus nākt iekšā reģionālajos projektos un ka te ir liela tālākejoša perspektīva.» (*Diena*, 1. jūlijs, 1997)

Politiski salīdzinot pašreizējo situāciju ar laika posmu pirms diviem gadiem, var teikt, ka Baltijas jūras reģions ir kļuvis par augstas stabilitātes reģionu. Par to liecina gan norises katrā valstī, gan Krievijas iesaiste reģionā un tās pieaugošā interese darboties reģionālos projektos, gan ES piedalīšanās Baltijas jūras reģiona sadarbībā, kas ir kļuvusi par realitāti ar dažādu konkrētu projektu, programmu un finansējuma palīdzību. Baltijas jūras reģions ir izveidojies par visai atraktīvu reģionu, kurā izteikušas vēlmi līdzdarboties tam ģeogrāfiski nepiederošas valstis,

kā, piemēram, ASV, Baltkrievija, Ukraina. Uz politisku sadarbību tiek aicinātas arvien jaunas valstis. Tā Somijas premjerministrs Pavo Lipponens viesošanās laikā Parīzē 1996. gada oktobrī izteica cerību, ka Francija nākotnē varētu spēlēt lielāku lomu Baltijas jūras reģionā. No vienas puses, to varētu vērtēt kā Baltijas jūras reģiona internacionalizāciju, bet, no otras puses, tas varētu radīt iesaistītajām valstīm tiek nobīdīta uz citām valstīm. (*Hufvudstadsbladet*, 4 Okt. 1996) Politiskā sadarbība starp reģiona valstīm norisinās arī starptautiskajās organizācijās. Baltijas valstu Eiropas integrācijas politikas atbalsta Ziemeļvalstis - ES dalībnieces.

Drošības apsvērumi ilgstoši bija atstāti ārpus svarīgāko jautājumu loka, ko noteica, no vienas puses, topošā reģiona trauslums un bailes apdraudēt uzsākto dialogu un uzticības gaisotnes rašanos valstu starpā, un, no otras puses, dažādās valstu drošības intereses neskaidrajā Eiropas nākotnes drošības struktūrā. Taču kopš 1992. gada, kad tika uzsākts formalizēts dialogs starp Baltijas jūras reģiona valstīm Baltijas jūras valstu padomē, ir notikusi interešu saskaņošana un kopēju saskares punktu meklēšana, kuru pavadīja arī starptautiskās sistēmas un jo īpaši Eiropas drošības struktūru transformācija. Tādējādi Baltijas jūras reģiona drošība ir kļuvusi par reģionālās dienas kārtības integrētu sastāvdaļu. Tas ir noticis vairāku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, Eiropas institūciju adaptēšanās jaunai situācijai notika caur šo institūciju (NATO, ES, EDSO, ANO u.c.) atvēršanos un ieinteresēto partneru iekļaušanu ar dažādu pasākumu un programmu palīdzību. Tā *Partnerattiecību mieram* programma ir savedusi kopā visu Baltijas jūras reģiona valstu pārstāvjus. Otrkārt, savstarpējās atkarības (*interdependence*), globalizācijas un integrācijas radīto seku pastiprināšanās ir radījusi situāciju, ka daudzas tipiski nacionālas problēmas ir ieguvušas reģionālu raksturu un tādēļ arī prasa reģionālus risinājumus. Tā, piemēram, ekoloģiskā krīze Baltijas jūrā, organizētā noziedzība, bēgļu nekontrolētas plūsmas ierobežošana, gaisa telpas kontrole, u.c.

Treškārt, Baltijas jūras reģions ir ne tikai lielu iespēju, bet arī lielu potenciālu problēmu reģions. Zviedrijas premjerministrs Jorans Persons savā runā Stokholmā 1997. gada 10. februārī uzsvēra, ka var izdalīt trīs elementus, kuri apdraud stabilitāti reģionā. Tie ir: pieaugošā ekonomiskā un sociālā atšķirība starp valstīm, netālredzība īstermiņa un ātrā peļņas ieguvē, kas noved pie korupcijas un noziedzības un neskaidrā attīstības gaita Krievijā (Persson 1997). Ceturtkārt, labvēlīgas tuvākās starptautiskās vides veicināšana, kas savukārt pozitīvi ietekmē valstu iekšējo attīstību, ir visu iesaistīto politisko aktieru redzes lokā. To trāpīgi raksturo Dānijas Ārlietu ministrijas dokuments Dānijas drošības politika (*Danish Security Policy*), kurā teikts, ka, lai Dānija spētu garantēt savu nacionālo interešu īstenošanu, tai ir vajadzīga labvēlīga starptautiskā vide. To var attiecināt uz visām reģiona valstīm. Pēc aukstā kara beigām izveidotā atvērtā Eiropa paver jaunas iespējas Baltijas reģionā attīstīt ekonomisko, politisko un drošības sadarbību, kas vairotu stabilitāti starptautiskā vidē, kurā tad arī jāattīstās pašai valstij. (*Issues in Focus*, 1996: 4)

Jānovērtē arī tas, ka ikvienā reģionā kā daudzveidīgā attiecību tīklā ir netiešie drošības elementi. Ole Vīvers izdala vismaz sešus veidus, kā Baltijas jūras reģionā izpaužas drošības elementi. Pirmkārt, attiecību tīkla paplašināšanās un sadarbības procesa izvēršanās rada drošības sajūtu tīri psiholoģiski, īpaši Baltijas valstu iedzīvotājiem, ka tie nav aizmirsti un pamesti. Otrkārt, izvēršot sadarbību dažādās jomās, tiek stiprināta drošība, ja pat tā netiek minēta vārdos. Treškārt, sadarbība militārajā jomā pārvietojas uz civiliem jautājumiem. Tā neskar bruņojuma kontroli, bet palīdzību pārvarēt bijušās PSRS sabrukuma sekas Baltijas jūras reģionā, atbalstot atvaļināto virsnieku pārvietošanu, u.c. Ceturtkārt, radot pārrobežas sadarbību, pārvar etnisko un robežkonfliktu rašanās iespējas. Piektkārt, sadarbības loģika, kuru ienes Rietumi, saved kopā Baltijas valstis un Krieviju dažādās ar drošību saistītās aktivitātēs, kā programmas *Partnerattiecības mieram* projektos, miera uzturēšanas operācijās Bosnijā.

Sestkārt, militāru instrumentu izmantošana nemilitārām vajadzībām palīdz Baltijas valstīm pakāpeniski piemēroties Rietumu militārajām struktūrām. (Waever 1997 : 309-310)

Kā redzams, tad kvalitatīvi un kvantitatīvi Baltijas jūras reģionam ir lielas potences kļūt par svarīgu politisku telpu, kurā valstis spēj īstenot savas intereses un saskaņot tās starptautiskā līmenī ar reģionālo organizācijas formu starpniecību. Taču, lai atbildētu uz to, kādas tad reģionālās organizācijas formas būtu optimālākas Latvijas drošības interešu īstenošanai, jāizvērtē Baltijas jūras reģiona priekšrocības un iespējamie trūkumi jeb sadarbību kavējošie faktori.

Baltijas jūras reģiona priekšrocības:

- nenoliedzami, ka pirmais un nozīmīgākais nosacījums, kas vieno visas Baltijas jūras reģiona valstis, ir to ģeogrāfiskais izvietojums. Visas valstis vieno Baltijas jūras krasts un tas rada stabilu pamatu, lai valstis meklētu reģionālo interešu saskarsmes punktus;
- 1992. gadā izveidotā Baltijas jūras valstu padome, kā forums viedokļu apmaiņai un saskarsmes punktu meklēšanai, kalpo kā priekšnosacījums Baltijas jūras reģionā valdošo attiecību modeļu institucionalizācijai. Ir izveidots arī citu savstarpēji saistītu institūtu tīkls, kas pārklāj daudzveidīgas valstu sadarbības formas dažādos līmeņos - Baltijas Parlamentārā asambleja, Baltijas padome, Ziemeļu padome, Baltijas Ministru padome, Ziemeļu Ministru padome. Šis institūciju tīkls, starp kura elementiem pastāv regulāri kontakti, sekmē attiecību formalizāciju un kopēju darbības normu un noteikumu izstrādi Baltijas jūras reģionā;
- sadarbība notiek arī subnacionālā līmenī: Baltijas pilsētu savienība, transreģionālā sadarbība, funkcionālie tīkli, biznesa sadarbība, kopīga telpiskā plānošana u.c.;
- Baltijas jūras reģionā ir pārstāvētas visas daudzveidīgās Eiropas politiskās un drošības institūcijas. Visas valstis, izņemot Krieviju, ir izteikušas atbalstu tādām organizācijām, kā NATO un tās programmai *Partnerattiecības mieram*, ES, EDSO un Rietumeiropas Savienībai;

- ņemot vērā dažādas intensitātes līmeņu sadarbību visās iespējamajās sabiedriskās dzīves jomās, var izdalīt daudzus virzienus, kuros kopīgas intereses ir kļuvušas par realitāti un šajos sešos gados tās ir radījušas izplešanās (*spill-over*) efektu. Tā uzsāktā sadarbība ekoloģijas jomā jau aukstā kara apstākļos ieguva jaunas izpausmes formas un saturu pēc bipolaritātes sabrukuma un pakāpeniski pievērsa uzmanību ekonomikas, resursu un citiem jautājumiem;

- pārmaiņas Eiropā un transformācija Eiropas drošības struktūrās sekmēja valstu pievēšanos drošības politiku pārdefinēšanai un piemērošanai jauniem apstākļiem, meklējot savu noteiktu vietu topošajās struktūrās. Ziemeļu reģions lielā mērā pieder pagātnes kārtībai un tādēļ Skandināvijas valstis meklē veidus, kā iekļauties jaunajā struktūrā, vienlaicīgi nezaudējot nacionālās intereses. Tā viens no dedzīgākajiem Baltijas jūras reģiona idejas atbalstītājiem un attīstītājiem Ole Vīvers vēl 1991. gadā brīdināja, ka Baltijas valstis pieder jaunajai kārtībai un Ziemeļvalstīm draud palikšana ārpus Eiropas institūtiem, ja tās neiekļausies topošajā reģionālajā un kontinentālajā jaunrades procesā. (Waever 1991) Tieši skandināvu autori visvairāk ir analizējuši situāciju, ka, zaudējot Eiropas identitāti, valstis var kļūt par perifērijām ar vājas ietekmes un lēmējas potenciālu. Ja aukstā kara apstākļos perifērijas statuss kalpoja kā papildus drošības vairotajs, tad integrācijas un reģionālisma apstākļos valsts, kas atrodas perifērijā, var palikt ārpus starptautiskiem ekonomiskiem un politiskiem procesiem, tādējādi samazinot drošības līmeni. Šajā ziņā gan Ziemeļvalstis, gan Baltijas valstis bija līdzīgā situācijā - abām bija jārisina adaptēšanās problēmas attiecībā pret mainīgo drošības izkārtojumu Eiropā un pasaulē;

- pēdējos gados ievērojami ir pieaudzis nevalstisko organizāciju tīkls, kurš sekmē integrēšanās procesus Baltijas jūras reģionā. Tas norāda, ka Baltijas jūras reģiona ideja ir svarīga ne tikai politiskajai elitei, bet arī sabiedrībai. Šī tendence ir ieguvusi apzīmējumu - regionalizācija no apakšas uz augšu (*bottom-up*);

- Baltijas jūras reģiona izveidošana ir nozīmīga reģiona mazajām valstīm, kā līdzeklis lielo valstu līdzsvarošanai un to dominēšanas novēršanai reģionā. Šī jaunā līdzsvarošana atšķiras no aukstā kara laika līdzsvarošanas, jo primārās ir nevis militārās intereses, bet gan ekonomiskās un politiskās intereses.

- neraugoties uz dažām pozitīvām tendencēm Krievijas demokrātizācijas procesā, tā tomēr paliek un vēl kādu laiku paliks viena no galvenajām drošības problēmām reģionā. Atkal jāuzsver, ka tas nav saistīts ar Krievijas militārajiem draudiem, bet tieši ekonomisko un politisko nestabilitāti, kura var gan tieši, gan netieši iespējot pozitīvās attīstības tendences reģionā kopumā un tas kalpo par kopīgas saskarsmes punktu visām reģiona valstīm. To pierāda arī Baltijas jūras reģiona valstu drošības koncepcijas, kurās nozīmīga vieta ir ierādīta Krievijai;

- saliedēta un savstarpēji integrēta Baltijas jūras reģiona izveidošana kalpotu kā netiešs drošības garantis jaunajām demokrātijām ar daudzveidīgu šo valstu iesaisti ekonomiskajā un politiskajā aprītē, tādējādi padarot mērķtiecīgu tehnisko palīdzību, investīciju politiku un demokrātijas stiprināšanas procesu. Kā to trāpīgi ir formulējis somu pētnieks Joenniemi, tad «integrācijas loģika arvien vairāk kalpo kā drošības loģika, ietekmējot reģiona aktierus». (*Joenniemi 1997b : 14*);

- fakts, ka Baltijas jūras reģionā ir pārstāvētas Ziemeļvalstis, kuras ir NATO un ES dalībvalstis, nozīmē, ka Baltijas jūras reģions kalpo kā saikne Baltijas valstīm ar šīm tik ļoti svarīgajām institūcijām;

- viena no priekšrocībām ir cieši saistīta ar faktoru, kuru daži autori varētu uzskatīt par kavējošu nosacījumu. Taču tam ir lielas pozitīvas iespējas. Baltijas jūras reģions ir jauns reģions, kurš vēl pirms desmit gadiem nepastāvēja. Patlaban risinās tā tapšanas process. Taču tas nav nekāds īpašs atklājums. Tomēr reģiona veidošanās loģika un dinamika apliecina, ka Baltijas jūras reģions neveidojas kādās striktās jau iepriekš noteiktās struktūrās, konstrukcijās²⁷, bet gan relatīvos atvērto izvēļu

²⁷ Ja salīdzinām ar bipolaritātes apstākļiem, tad tajā ikvienas valsts uzvedības loģiku determinēja spēku izvietojums reģionā, ārpus kura nebija iespējama nekāda jaunrade jeb mazo valstu interešu autonoma definēšana.

apstākļos. Reģions tiek konstruēts sociāli dažādos līmeņos un jomās. Tas padara Baltijas jūras reģionu dinamisku, atvērtu jaunām pārmaiņām, attīstības modeļiem. Būtībā notiek reģiona konstruēšana, kurā piedalās arī Latvija. (Joenniemi, 1998 :210)

Lai arī sadarbību veicinošu faktoru kopums ir iespaidīgs, tomēr nevar ignorēt Baltijas jūras reģiona attīstību kavējošos nosacījumus. Kā nozīmīgākos atzīmēšu šādus:

- Baltijas jūras reģionā ietilpst atšķirīgas valstis ar dažādām interesēm, mērķiem un varas potenciālu. Tajā ietilpst lielās valstis - Krievija un Vācija, reģionālā ziņā vidējas valstis - tādas kā Norvēģija un Zviedrija un Baltijas valstis, kuras pat reģionālā līmenī uzskatāmas par mazām; dažas izteikušas vēlmi iestāties NATO (Baltijas valstis), citas nav formulējušas savu attieksmi pret dalību aliansē (Somija un Zviedrija); dažas ir ES dalībvalstis (Dānija, Somija, Vācija, Zviedrija), bet dažas tikai pretendē uz dalību ES (Polija un Baltijas valstis); savukārt Krievija nevēlas saistīt savu nākotni ne ar NATO, ne ar ES, bet alianses paplašināšanas sakarā ar savu agresīvi noraidošo attieksmi rada pat zināmu spriedzi Baltijas jūras reģiona valstu starpā;

- Baltijas jūras reģions ir reģions ar izteikti pārklājošos struktūru, t.i., viena veidojuma ietvaros pastāv dažādi attiecību modeļi ar atšķirīgu intensitātes pakāpi sadarbības un integrācijas ziņā. Nav zināms, kurš no tiem ņems virsroku;

- Krievijas neskaidrā pozīcija attiecībā pret Baltijas jūras reģionu kavē pārējo politisko aktieru integrēšanās ātrumu, izpausmes formu un iespējamo politisko izvēļu noteikšanu. Bez Krievijas skaidras pozīcijas un interešu definēšanas nevar saskaņot līdzekļus, ar kuru palīdzību to iesaistīt reģionā visām pusēm izdevīgā veidā;

- starp Ziemeļvalstīm jau pastāv izveidots sadarbības modelis, kura funkcionēšanas efektivitāte īsu brīdi tika apšaubīta, Somijai un Zviedrijai iestājoties Eiropas Savienībā. Tagad ir skaidrs, ka viens neizslēdz otru. Bet pārlietu lielā Ziemeļvalstu iesaiste

Baltijas jūras reģionā varētu radīt vairāk problēmu nekā risinājumu, ņemot vērā reģionālo neviendabību un iespējamās izmaksas stabilitātes uzturēšanai tajā.

- Baltijas jūras reģiona izveidošana nozīmētu tā dienviddaļā pastāvošo draudu un nestabilitātes transformēšanu uz stabilo Ziemeļu krastu. Tā norvēģu autors Olavs Knudsens raksta, ka par nestabilitātes avotiem var kalpot: neskaidrā situācija; varas vakuums; neskaidrie piedāvājumi ekonomikas, politikas, militārās un sociālās jomas jautājumu risināšanai; sabiedriskās domas spiediens uz valdībām, kurām ir jāpiekāpjas, lai nepieņemtu nepopulārus lēmumus; drošības jautājumi Baltijas jūras reģionā šķiet svarīgi tikai Baltijas valstīm, kamēr pārējās ir orientētas uz citiem; «Krievijas kārts»; pastāvošā lielā militārā potenciāla esamība reģionā; tranzīta radītās pretrunas un etniskā neapmierinātība. (*Knudsen 1993 : 1-5*)

- lai arī starp Ziemeļvalstīm pastāv stabila un labi funkcionējoša sadarbības sistēma, tomēr tās ir ļoti atšķirīgas viena no otras. Gadījumā, ja veidosies jauna attiecību sistēma Eiropā, kur dominēs reģionālisma un institucionālisma tendences, atšķirības var pieaugt, jo katrai no tām pavērsies jaunas politiskās izvēles iespējas, starp kurām Baltijas jūras reģions ir tikai viena no vairākām iespējamām alternatīvām vai pat mazāk nozīmīgām jomām. Tā, piemēram, Norvēģija, kura Baltijas jūras reģiona sadarbības pirmsākumos izrādīja lielu interesi par šo apvidu, 90. gadu vidū sāka novirzīties no šī reģiona un pievērsties citiem. Norvēģija iniciēja Barenca reģiona izveidi (*BEAR – the Barents Euro-Arctic Region*).²⁸ Ņemot vērā to, ka BEAR attīstībā ir

²⁸ Tā pamatlicējs bija Torvalds Stoltenbergs (*Thorvald Stoltenberg*), bijušais Norvēģijas ārlietu ministrs. Sākotnējais nolūks bija sekmēt sadarbību Norvēģijas, Somijas un Zviedrijas ziemeļu apgabalos. Tomēr neizbēgami nācās saskarties ar drošības jautājumiem, jo Arktikas reģions pat beidzoties aukstajam karam, saglabāja vecās bipolaritātes raksturīgo augstās militarizācijas līmeni šajā reģionā un varas pārdali tajā. Barenca jūrā joprojām nav atrisināts robežjautājums starp Krieviju un Norvēģiju attiecībā uz Svalbarda salu un tās pieguļošiem ūdeņiem. Lai mēģinātu izkustināt no vietas šīs aukstā kara radītās sekas un piedotu tām dinamismu, Stoltenbergs uzrunāja

ieinteresētas arī Somija un Zviedrija, taču resursi tām ir ierobežoti attiecībā uz sadarbības veicināšanu, tādēļ ir izveidojusies savdabīga darba dalīšana, kurā Norvēģija ir uzņēmusies līdera pozīcijas Barenca jūrā, savukārt pārējās abas vairāk ir iesaistītas Baltijas jūras reģiona iniciatīvā.

Daudzveidīgas sadarbības iespējas Baltijas jūras reģiona ietvaros ir ievērojamas, taču daudz svarīgāk būtu secināt, ka šīs iespējas arī tiek izmantotas. Tomēr pašreiz nevaram apgalvot, ka daudzveidīgā sadarbība un pat integrēšanās objektīvi novedīs pie klasiskās drošības sistēmas veidošanās reģionā, uz ko norāda Baltijas jūras reģiona veidošanos kavējošie faktori, starp kuriem nozīmīgākais ir reģionā pārstāvēto valstu atšķirīgās drošības intereses un izvēlētie īstenošanas līdzekļi. Bet vēl svarīgāks ir starptautiskais nosacījums, kuru precīzi pamato Zviedrijas bijusī ārlietu ministre Lena Hjelm Valēna un Somijas pašreizējā ārlietu ministre Tarja Halonena, uzsvērdamas, ka «... Eiropas drošība ir nedalāma. Somija un Zviedrija noraida jebkādas piedāvājumus veidot reģionālās drošības konstrukcijas Baltijas jūrās telpā, kas nav balstīti uz šo pašsaprotamo pamatprincipu. Mēs vēlamies uzsvērt ASV iesaistes šajā reģionā nozīmi, kā arī atbildības sajūtu par Baltijas jūras reģionu, ko ES valstis ir izteikušas kopīgi un individuāli». (Halonena, Hjelm-Wallen, 1997)

---

toreizējo Krievijas ārlietu ministru Andreju Kozirevu, lai uzsāktu jauna tipa reģionālo sadarbību Barenca jūrā. Formāli šādas sadarbības struktūra tika izveidota 1993. gada 11. janvārī Kirkenesā, kur Norvēģijas, Somijas, Zviedrijas, Krievijas un arī Eiropas Komisijas pārstāvji piedalījās dibināšanas ceremonijā. Lai arī galvenā visu iesaistīto valstu motivācija bija drošības situācijas uzlabošana, tomēr formāli dokumentos ir uzsvērtas gluži citas sadarbības jomas - ekonomika, komunikācija, apkārtējā vide, kultūra, zinātne, tehnoloģija, izglītība, veselības aizsardzība, lauksaimniecība, vietējo iedzīvotāju ienterešu pārstāvēšana. Taču ir acīmredzami, ka sadarbības tīkla veidošana minētajos virzienos vairotu drošības un uzticības atmosfēru šajā saspīlētajā reģionā. BEAR darbība ir balstīta uz sešiem principiem un tie arī apliecina drošības tematikas spēcīgo klātbūtni Barenca jūrā. Tie ir - multilaterālisms, Rietumu-Austrumu dimensija, ES iesaistīšana, reģionalizācija, ārpolitikas decentralizācija, ilgtermiņa kooperatīvās drošības sekmēšana. (Errikson 1994 : 15).

2. BALTIJAS JŪRAS REĢIONA POLITISKIE AKTIERI

Baltijas jūras reģiona valstu attieksme pret šo reģionu ir pieredzējusi vairākus entuziasma un norieta posmus. Kā rāda notikumu loģika šajā pasaules daļā, interese par reģionālo sadarbību parasti samazinās brīdī, kad valstīm rodas iespēja iesaistīties plašākos un nozīmīgākos veidojumos, tādos kā ES un NATO. Taču tajos periodos, kad abu iepriekšminēto institūciju aktivitātes sarūk, tā valstis meklē iespējas īstenot savas nacionālās intereses citās valstu apvienībās. Patlaban, manuprāt, Baltijas jūras reģions piedzīvo pirmās stabilitātes posma iezīmes, jo visi iesaistītie politiskie aktieri ir akceptējuši tā nozīmi gan globālā (ASV un Krievijas klātbūtne), gan reģionālā (ES), gan subreģionālā (Baltijas jūras reģiona, Baltijas valstu un Ziemeļu sadarbība), gan nacionālā (investīcijas, tirgus, demokrātijas stiprināšana, u.c.) līmenī. Baltijas jūras reģiona valstu attieksme pret līdzdalību tuvākajā un atvērtākajā reģionā vairs nav atkarīga no mainīgiem ārējiem nosacījumiem, jo valstu interešu formulēšana notiek saskaņā ar reģionalizācijas un institucionālisma likumsakarībām.

Kāpēc tad Baltijas jūras reģiona 267 politiskie aktieri izrāda pieaugošu un stabilu interesi par tuvāko starptautisko vidi?

Katras Baltijas jūras valsts iesaiste reģionā ir atšķirīga, tā ir atkarīga no tās nacionālajām interesēm un potenciāla īstenot kolektīvas sadarbības formas. Baltijas jūras reģiona valstu valdības daudzas reizes ir apgalvojušas par šīs kontinenta daļas nozīmi kopējā Eiropas attīstības projektā. Taču tajā pašā laikā tās apzinās daudzās problēmas, ar kurām būs jāsaskaras pastāvošās neskaidrības apstākļos, kura izriet no vilšanās par sākotnēja entuziasma mazināšanos reģionālo modeļu izveidē Baltijas jūras reģionā un Eiropas nākotnes struktūru veidošanas lēno gaitu. Tādēļ, lai izvērtētu reģionālās aktivitātēs iesaistīto valstu ieinteresētību jaunu ieceru īstenošanā, jānoskaidro, kādas tad ir katra konkrētā dalībnieka intereses, iesaistoties Baltijas jūras reģiona sadarbības procesos.

Baltijas jūras reģionā iesaistītos politiskos aktierus var iedalīt trīs grupās. Pirmo veido reģionā tieši darbojošās vienības, kuru piesaisti nosaka galvenokārt ģeogrāfiskais izvietojums un interese piedalīties daudzveidīgos reģionālos projektos. Otro grupu veido valstis un valstu apvienības, kuru līdzdalība ģeogrāfiski nav determinēta, bet to aktivitāti ietekmē Baltijas jūras reģiona attīstības perspektīvas un loma to interešu pārstāvēšanā un īstenošanā. Jāatzīmē, ka tieši neiesaistīto valstu iespaids uz reģionu var būt bieži vien tikpat liels kā iesaistīto valstu. Tādēļ dalījums ir jāuztver vairāk kā savstarpēji papildinošs, nevis prioritārs, kurā reģiona dalībvalstīm *a priori* būtu lielāka nozīme. Lai arī formāli Islande ir Baltijas jūras reģiona sastāvā, tomēr tās ietekmi nevar salīdzināt ar ASV ietekmi, kas ģeogrāfiski nav piederīga reģionam.

Vēl varam izdalīt arī trešo - **Eiropas Savienību**. Tās loma Baltijas jūras reģionā ir daudzveidīga. No vienas puses, ES ir iekļaujama Baltijas jūras reģiona sastāvā, jo to pārstāv tās dalībvalstis. ES klātbūtni nosaka arī tas, ka liela daļa reģionālu projektu var īstenoties, pateicoties tās finansējumam. No otras puses, tā ir ārpus reģiona esoša politiska vienība, tomēr ar ļoti lielu ietekmes spēku.

ES īpašo lomu reģionālās sadarbības stimulēšanā nosaka tās paplašināšanās izredzes. Eiropas Savienībai ir daudzveidīga loma Baltijas jūras reģiona integrācijas procesa veicināšanā.

Pirmkārt, ES piedāvā dažādu reģionālās sadarbības modeļu piemērus. ES ir iemācījusi valstīm galvenos spēles noteikumus - tie ir sadarbība un integrācija. Sadarbība sākas subreģionālā līmenī, pakāpeniski pāraug reģionālā un globālā mērogā. Subreģionālā sadarbība kalpo par atspēriena punktu tālākai plašāka mēroga sadarbībai. Visspilgtākais piemērs ir Beniluksa valstis, kuru attiecības aizsākās kā līdzeklis pēckara grūtību pārvarēšanai un vēlāk pārtapa jaunā - Eiropas Kopienas kvalitātē. Pašreiz notiekošais integrācijas process ir daudz kompleksāks, tādēļ nepieciešami jauni mijiedarbības ceļi.

Otrkārt, no ES viedokļa Baltijas jūras reģions ir svarīgs

reģions, kurā notiks nākamās paplašināšanas kārtas. Apzinoties pastāvošās atšķirības valstu ekonomiskajā un sociālajā attīstībā, kā arī trūkumus valstu un sabiedrību pārvaldē, ES redz savu iespējamo darbību reģiona attīstībā divos līmeņos. Pirmkārt, ES atbalstīs reģionālo sadarbību divpusējās attiecībās un, otrkārt, sekmēs reģiona valstu savstarpēju sadarbību. Bilaterālo attiecību jomā ES jau ir izveidojusi noturīgas un stabilas attiecības ar visām kandidātvalstīm. ES jau 1995. gadā tika nodibināta *INTERREG II* programma, lai sekmētu sadarbību un attīstību tajās valstīs, kuras robežojas ar ES dalībvalstīm.²⁹ 1998. gadā ES ieviesa jaunu programmu *CREDO*, kuras mērķis ir veicināt Centrālās un Austrumeiropas kandidātvalstu pārrobežu sadarbību, tādējādi iegūstot ES reģionālās sadarbības iemaņas un samazinot ekonomisko, sociālo un drošības atšķirību. Papildinājums jau minētajai ir *INTERREG II C* iniciatīva, kuras uzdevums ir attīstīt piekrastes plānošanu reģionālā līmenī tajos apgabalos, kuri ir nozīmīgi Eiropas Savienībai. Nesen šajā jomā pieredzējušajiem reģioniem, kā Ziemeļjūras, Vidusjūras u.c., pievienojās arī Baltijas jūras piekrastes zona.

Bez jau tradicionāli zināmām programmām ekonomikas un demokrātijas stiprināšanā, ES pievērš lielu uzmanību reģionālajai attīstībai pašai par sevi. Uzskatāmi to pierāda *Phare* pārrobežu sadarbības programmas, kuras veidotas, lai veicinātu sadarbību starp ES un tranzītvalstīm. Piemēram, 1997. gadā Eiropas Savienība Baltijas jūras pārrobežu sadarbībai no *Phare* programmas līdzekļiem piešķīra Latvijai 3,2 miljonus eiro jeb 2,1 miljonu latu.

Treškārt, ES izstrādā savas nākotnes stratēģijas un darbības prioritātes Baltijas jūras reģionā, kas savukārt palīdz Ziemeļvalstīm sagatavot politiskās nostādnes atbalstam Baltijas valstīs, un savukārt Baltijas valstis var pielāgot savus rīcības plānus atbilstoši tiem ES Baltijas jūras politikas elementiem, kuru īstenošana palīdzēs kļūt par tās dalībvalstīm.

²⁹ *INTERREG* tika nodibināta 1988. gadā, lai sekmētu pārrobežu sadarbību starp ES dalībvalstīm. *INTERREG II* programma šo sadarbību paplašina. *INTERREG II* projektos Ziemeļeiropā ir iekļauta Krievija, Igaunija un Norvēģija.

Bet kādas tad varētu būt ES aktivitātes un stratēģiskie plāni Baltijas jūras reģionā? ES pārstāvji akcentē trīs svarīgākos darbības virzienus tuvākajā laika posmā. Tie ir: pirmkārt, Brīvās tirdzniecības līgumu un Eiropas līgumu pildīšana; otrkārt, to sadarbības formu veicināšana, kas paātrinātu iestāšanās procesu, saskaņojot likumdošanu un administratīvās spējas uzlabošanu; treškārt, pamatojoties uz Eiropas Komisijas izteikto viedokli par valstu gatavību sākt sarunas ar ES, palīdzēt valstīm ātrāk iekļauties ES. (Declerck 1997 : 3)

Neraugoties uz to, ka ES iesaiste Baltijas jūras reģionā ir gan tieša (dalība Baltijas jūras valstu padomē), gan netieša, kas izpaužas dalībvalstu aktivitātēs reģionā un finansiālajā palīdzībā, tomēr ES Baltijas jūras politika, kā mērķtiecīgi organizēta darbība, vēl ir tikai sākuma posmā. (Christiansen 1996 : 286) Somijas izstrādātais *Ziemeļu dimensijas* piedāvājums pierāda nepieciešamību identificēt ES stratēģiju Ziemeļeiropā.

Viena no valstīm, kura visspēcīgāk ietekmē norises Baltijas jūras reģionā, ir **Krievija**.

Kas tad nosaka tās īpašo vietu un lomu? No vienas puses, Krievija ģeogrāfiski ir Baltijas jūras reģiona neatņemama sastāvdaļa. Tas nozīmē, ka jebkāda attīstība šajā valstī neizbēgami ietekmēs visu reģionu. Līdz ar to demokratizācijas procesa sekmīgums ir ne tikai Baltijas valstu un Latvijas interesēs, bet visa reģiona interesēs. No otras puses, Krievija nevēlas atteikties no savas lielvaras statusa un tādēļ dažādiem līdzekļiem turpina uzturēt imperiālistiskas uzvedības darbības modeļus. Tie savukārt paredz to, ka līdzdalība reģionālā projektā ir saistīta ar dominēšanu un varas politikas maksimizāciju, kas attiecīgi ir pilnīgā pretrunā ar to, kā Baltijas jūras reģiona nākotni redz tās pārējie dalībnieki. Varētu rasties priekšstats, ka Krievijai ir lielākas intereses citos reģionos un attiecībā uz citiem politiskiem procesiem. Taču neaizmirsīsim, ka bipolaritātes apstākļos tieši Krievija kopā ar ASV diktēja spēles noteikumus Ziemeļeiropā. Tādēļ nav iemesla uzskatīt, ka nākotnē tā nevēlēsies izmantot reģiona valstis savu nacionālo interešu īstenošanai un lielvaras statusa atražošanai.

Kamēr drošības izkārtojums Baltijas jūras reģionā un Eiropā atrodas tapšanas procesā, Krievijai ir izdevīga šāda veida neskaidrība, kas rada labvēlīgus nosacījumus reģionālo tendenču pakļaušanai un ietekmēšanai. Tā vietā, lai piedalītos reģionā kā vienlīdzīgs partneris, Krievija dod priekšroku darboties kā ārēja vara (*intrusive power*).

To, ka Krievijai ir noturīgas un ilglaicīgas intereses Baltijas jūras reģionā, atgādina krievu eksperts Aleksandrs Serguņins, akcentēdams vismaz dažus svarīgus argumentus. Ģeopolitiski Krievija ir zaudējusi tās tiešo pieeju Centrālajai un Austrumeiropai, kas nozīmē, ka logs uz Rietumiem ir aizvēries. Tas rada ekonomiskas, politiskas, sociālas un ideoloģiskas sekas, ar kurām Krievijai jārēķinās. No militārā viedokļa Baltijas jūras reģions joprojām ir nozīmīgs kā viena no Krievijas aizsardzības zonām. Bet daudz svarīgāks Krievijai šis reģions ir no politiskā viedokļa, jo, kā liecināja bijušā prezidenta Borisa Jeļcina pieaugošais vizīšu skaits uz Skandināvijas valstīm, tā ir apņēmusies izmantot Ziemeļvalstis kā tiltu uz Eiropas institūcijām, lai panāktu Krievijas iesaistīšanu visos nozīmīgākajos Eiropas procesos, neatstātu to ārpus notiekošā un panāktu tādu lēmumu pieņemšanu attiecībā uz Baltijas valstīm, kuri būtu izdevīgi un pieņemami Krievijai, īpaši attiecībā uz NATO paplašināšanu un minoritāšu stāvokli Baltijas valstīs. Arī ekonomiski Skandināvijas valstis ir potenciālie investori un Krievijas tirgus izmantotāji. (*Sergounin 1996 : 105-107*)

Ir jāmin vēl viens faktors, kas liecina par Krievijas interesi Baltijas jūras reģionā. Krievija sevi uzskata par daļu no Eiropas, un tādēļ visi procesi, kuri risinās Eiropas kontinentā, tiek saistīti un aplūkoti no Krievijas interešu perspektīvas. Tā ir iesaistīta visās lielākajās Eiropas institūcijās (EDSO un Eiropas Padome) un tai ir īpaši attiecību līgumi ar abām svarīgākajām drošības organizācijām - NATO un ES. Krievijas un ES parakstītais Partnerības un sadarbības līgums praktiski rada labvēlīgus nosacījumus ekonomiskām aktivitātēm, kā arī visam reģionam kopumā.

Lai arī Krievijas attieksme pret Baltijas jūras reģionu nav

viennozīmīga, tomēr nevar noliegt progresējošās izmaiņas. Pieaugošo mijiedarbību šajā reģionā raksturo krievu pētnieks Arkādijs Mošess, kurš savā rakstā min šādus zīmīgus skaitļus: ir pieaugušas tūrisma aktivitātes, visbiežākie viesi ir somi - 1363 tūkstoši, poļi - 875 000, lietuvieši - 535 000, vācieši - 280 000, igauņi - 249 000 un latvieši - 179 000. Savukārt Krievijas iedzīvotāji visvairāk ceļojuši uz Lietuvu - 1094 tūkstoši (1. vieta), uz Somiju - 741 00 (3. vieta), uz Poliju - 636 000 (4. vieta), uz Vāciju 198 000 (6. vieta) un uz Latviju - 179 000 (10. vieta). Pieaudzis kopuzņēmumu skaits, piemēram, ar Somiju no 121 kopuzņēmuma 1996. gadā līdz 1188 uzņēmumiem 1997. gadā, ieņemot piekto vietu pēc ASV, Vācijas, Ķīnas un Ukrainas. 32 procenti no Kaļiņingradā iesaistītā ārzemju biznesa pieder poļu uzņēmējiem. (Moshes 1998)

Ja vēl nesenā Krievijas attieksmē pret Baltijas jūras reģionu valdīja neizsvērta un neskaidra politika, kurā mijās vēlme līdzdarboties ar tieksmi dominēt un diktēt savus spēles noteikumus, tad 1997. gads būtu uzskatāms par pozitīvu pavērsiena gadu, kura laikā Krievija pakāpeniski sāka demonstrēt vēlmi veidot partnerattiecības ar reģiona valstīm. Protams, ka neatbildēts ir jautājums, kāpēc ir notikušas šīs pārmaiņas. Te varam uzrādīt iekšējus un ārējus Krievijas Baltijas jūras reģiona politiku determinējošus faktoros. Nenoliedzami, ka viens no svarīgākajiem iekšējiem nosacījumiem ir demokratizācijas reformu, kaut arī lēnā, bet tomēr progresējošā gaita. Tomēr daudz lielāka loma ir ārējiem faktoriem. Viens no tiem ir skaidri apliecinātā ASV klātbūtne Baltijas jūras reģionā gan caur ASV - Baltijas parakstīto hartu, gan caur dialogu ar Skandināvijas valstīm, gan caur lielo investīciju apjomu Baltijas valstīm, gan caur daudzskaitlīgajām *Partnerattiecību mieram* programmām un tiešu NATO paplašināšanos uz Poliju. Otrkārt, Krievijai līdzdalība šajā reģionā sniedz ļoti lielas iespējas - tas ir vienīgais Eiropas reģions, kurā Krievija ir līdztiesīgs partneris. Treškārt, tie ir vērti uz Eiropu gan ekonomiskā, gan arī politiskā ziņā, kas ļauj Krievijai integrēties

starptautiskos procesos un tos arī ietekmēt. Tā kā Baltijas jūras reģions ir vieta, kur vistuvāk tās robežām norisinās ES un NATO paplašināšanās, tad līdzdalība dod iespēju ietekmēt un gūt maksimālu izdevīgumu no šī procesa.³⁰

Vācijai ir īpatnēja vieta Baltijas jūras reģionā. No vienas puses, tā bija reģionālās saprašanās un sadarbības iniciatore 1992. gadā, aicinot kopā ar Dāniju veidot Baltijas jūras valstu padomi, tādējādi liekot cerēt, ka arī tālākajā attīstībā tai būs vadošā loma. Bet, no otras puses, izrādījās, ka iesaiste reģionā notiek galvenokārt ekonomiskā, sociālā un kultūras jomā. Līdzdalība politikā un drošības jomā ir vājāka, ja salīdzinām ar Skandināvijas valstīm.

Vācijas iesaisti reģionā determinē tās ārējās un drošības politikas pamatprincipi, kurus Vācija ievēro pēc abu Vāciju apvienošanās, un tas ir multilaterālisms (ar kuru tiek uzsvērts, ka tā ir viena no valstīm starp citiem partneriem) un stabilitātes vairošana kontinentā. Tas arī nosaka Vācijas politiku attiecībā pret Baltijas jūras reģionu. Vācu eksperts Baltijas jūras reģiona drošības jautājumos Aksels Krons (*Axel Krohn*) min septiņus skaidrojumus Vācijas piesardzīgai iesaistei reģionā: Vācija ir vairāk orientēta uz iekšpolitiskajām problēmām nekā uz ārpolitiskajām; desmitgadēm ilgi šāds reģions nepastāvēja Vācijas politiskajā procesā, bet pastāvēja Ziemeļeiropa ar skaidri definētām sadarbības formām un vietu starptautiskajos procesos, un Vācijai nebija liela interese par šo Eiropas attālo stūri; Baltijas jūras reģions ir daļa no plašākas Vācijas «jaunās austrumpolitikas», kuras pamats ir ekonomiskās un drošības intereses. Tādēļ Vācija atbalsta gan NATO, gan ES papla-

³⁰ To, ka pēdējā laikā ir pastiprinājusies Krievijas interese par Baltijas jūras reģionu, pierāda divi īpaši nozīmīgi, bet ne identiski notikumi: 1) 1997. gada oktobrī Krievija līdz ar piedāvātajām drošības garantijām Baltijas valstīm aicināja apspriest Baltijas jūras reģiona «Reģionālās drošības un stabilitātes paktu», kas arī bija Krievijas priekšlikums. Diemžēl ne visai veiksmīgi izvēlēta piedāvājuma kombinācija, apkopojot vienā paketē drošības garantiju priekšlikumu Baltijas valstīm, kuru noraidījums no Igaunijas, Latvijas un Lietuvas puses jau iepriekš bija paredzams, aizēnoja pašu reģionālās sadarbības idejas apspriešanu; 2) Krievijas prezidenta Borisa Jeļcina vizītes Zviedrijā un Somijā, kuru gaitā daudz tika runāts par reģionālās sadarbības iespējām.

šināšanu, kurā prioritāte tiek piešķirta Centrāleiropai, nevis Baltijas valstīm; Vācijas stratēģiskais uzdevums bija panākt Polijas uzņemšanu NATO, tādēļ katrs politiskais solis, kurš varētu sakaitināt Krieviju vai palielināt tās ietekmi uz NATO lēmumu pieņemšanu, tika uzskatīts par netālredzīgu. Tas nozīmēja, ka atbalsts Baltijas valstīm šajā sakarā apdraudētu labas attiecības ar Krieviju, var runāt par Maskavas faktoru Vācijas ārējā un drošības politikā. Vācija ir atzinusi Krievijas intereses, un tas ierobežo valsts manevrēšanas iespējas starptautiskā līmenī; Vāciju no pārāk lielas aktivitātes Baltijas valstīs un Kaļiņingradas apgabalā attur iespējamā reakcija, ka Vācija vēlas atgriezties pie vēsturiskās pagātnes konstrukcijām, pat izvirzot teritoriālas prasības. Lai arī Vācijai ir savas ekonomiskās intereses Baltijas jūras reģionā, tās iespējas ir ierobežotas, ņemot vērā pašas Vācijas apvienošanās izmaksas. (Krohn 1998 : 3-4)

Lai arī Vācija Baltijas jūras reģiona projektā neiesaistās tik daudz valdības līmenī, tā piedalās reģionālā sadarbībā ar tādiem politiskiem aktieriem kā Hamburga, Šlesviga - Holšteina, Meklenburga - Rietumpomerānija, Berlīne un Brandenburga. Baltijas jūras reģionam lielākā palīdzība tiek sniegta tieši no šīm zemēm (*Länder*). Pēc zināmas piesardzības 90. gadu vidū ir aktivizējusies vācu biznesa kopiena un investīciju programmas. Lai arī Vācijas iesaiste Baltijas jūras reģionā ir caur tās zemēm, tomēr, kad reģionālā spēle iegūst varas politikas aprises, Vācija cenšas darboties kā Eiropas lielvara. Tas īpaši izpaudās pēdējā laikā līdz ar ASV pieaugošo lomu Ziemeļeiropā. Šo pretrunu precīzi ir raksturojis amerikāņu politiķis Dovs Zakhaims (*Dov S. Zakheim*), rakstot, ka ASV un Vācijas pozīcijas par Baltijas jūras telpas nākotni nesaskan pilnībā. Kamēr ASV bija konstanta pozīcija, ka Baltijas valstīm jābūt ES dalībvalstīm, Vācija izgāja cauri ilgstošai «dvēseles meklēšanai», kamēr beidzot atbalstīja Igaunijas uzaicināšanu uz sarunām. Taču vēl spilgtāks piemērs ir Vācijas atteikums atļaut ASV iegūt novērotājas statusu Baltijas jūras valstu padomē. Šāda Vācijas pozīcija radīja neapmierinātību

ASV administrācijā un arī Skandināvijas valstīs, kurām ir svarīgi, lai Ziemeļeiropā neatjaunotos ne Vācijas, ne arī Krievijas dominēšana. (Zakheim 1998 : 34)

Polija ir vienīgā no Baltijas jūras reģiona jaunajām demokrātijām, kura ir kļuvusi par NATO dalībvalsti un veic priekšdarbus iestājas ES. Tātad tā ir valsts, kuru skāris paplašināšanas vilnis. Tādēļ likumsakarīgs ir jautājums, vai pilnīga piesaiste abām institūcijām nemazinās Polijas interesi par līdzdarbību Baltijas jūras reģionā. Varētu pastāvēt divi iespējamie attīstības scenāriji Polijas attieksmē pret Baltijas jūras reģionu. Pesimistiskākais un mazāk iespējama, ka Polijas interese par Baltijas jūras reģionu mazināsies, jo ģeogrāfiski tā ir tuvāk Centrāleiropai nekā Baltijas jūras reģionam; tā negrib piedalīties tajos starpvalstu veidojumos, kuros ir iesaistīta Krievija, un kur var rasties konflikti un Eiropas politikas īstenošanu traucējoši faktori. Polija visaktīvāk iniciēja drošības diskusijas Baltijas jūras valstu padomē. Tas, ka Baltijas jūras valstu padome un citi iespējamie veidojumi Baltijas jūras reģionā nevar praktiski atrisināt drošības jautājumus, varētu samazināt Polijas interesi par reģionālo sadarbību.

Otrs, optimistiskais un arī, manuprāt, iespējamākais scenārijs, ka Polijas interese par Baltijas jūras reģionu saglabāsies vai pat pieaugs, jo tai rodas iespēja palielināt savu ietekmi reģionā un tā valstīs. Būs iespēja piedalīties aktivitātēs, kuras cieši saistītas ar NATO paplašināšanu, un Polijai kā NATO dalībvalstij būs jāpiedalās reģionālās aktivitātēs. Baltijas jūras reģions ir kļuvusi par Eiropas reģionu, tādēļ, iekļaujoties ES, tas kļūs par daudzveidīgu iespēju reģionu Polijai.

Skandināvijas valstis no pašiem reģionālās sadarbības pirmsākumiem ir bijušas visaktīvākās un dažbrīd pat vairāk ieinteresētas Baltijas jūras reģiona veidošanā nekā ar ES un NATO paplašināšanu nodarbinātie baltieši. Pēc Somijas un Zviedrijas iestāšanās ES pesimistiskās prognozes vēstīja, ka varētu mazināties skandināvu aktivitātes reģionālās sadarbības jomā, kas būtu bīstams rādītājs Baltijas valstīm, jo tieši Ziemeļvalstis ir lielākās investētājas un atbalstītājas.³¹ Tomēr notika tieši pretējais

- iestāšanās ES pastiprināja šo valstu darbību reģionā.³² Tas notika vairāku iemeslu dēļ: varas potenciāla vairošanai; lai iegūtu pieeju finansu resursiem, kuri ES ietvaros paredzēti sadarbībai ar kandidātvalstīm, īpaši pārrobežu sadarbībai un reģionālajai attīstībai.

Skandināvijas valstu interesi par reģionu nosaka arī Krievijas klātbūtne Baltijas jūrā, kura visu aukstā kara laiku bija Ziemeļvalstu drošības politikas galvenais komponents. Tādēļ šobrīd, visām Eiropas struktūrām atveroties, svarīgi veidot racionālas attiecības ar Krieviju, kas nevis attālinās, bet tuvinās. Šajā situācijā lieti noder Baltijas valstis, kuras ir vajadzīgas kā aizsargzona pret Krievijas iespējami neprognozējamās politikas īstenošanu. Svarīgs šis jautājums kļuva tajā brīdī, kad Madridē tika paziņoti NATO paplašināšanās plāni, lai pēc Baltijas valstu neiekļaušanas NATO tās netiktu atstātas Krievijas interešu sfērā. Kā to panākt? Krievija respektē Skandināvijas valstis, jo tās kalpo kā tilti iesaistei Rietumu institūcijās. Citas valstis, izņemot Vāciju, nav tik ļoti ieinteresētas Krievijas iekļaušanā Rietumu integrācijas procesos. Sarežģītākais jautājums, kas ir jārisina Skandināvijas valstīm Baltijas drošības situācijas uzlabošanai, ir

³¹Ja palūkojamies, kādas ārvalstu kompānijas visvairāk ir investējušas Baltijas valstīs, tad redzam, ka tās ir pārsvarā no Skandināvijas (dati iegūti no Igaunijas un Lietuvas investīciju birojiem un Latvijas Attīstības aģentūras). Tā Igaunijā lielākās piecas ir: *Baltic Tele AB* (Zviedrija, Somija) telekomunikācijas - 120 (milj. DM); *Agrohinvest* (Krievija) mazgāšanas līdzekļi - 72; *Coca-Cola* (Austrija) limonādes - 64; *ANC* (Somija) cements - 50; *Leema* (Lielbritānija) ikdienas preces - 34. Latvijā: *Cable&Wireless/Telecom Finland* telekomunikācijas - 752; *Radisson Hotels* (ASV) viesnīcas - 117; *Kellog's* (ASV) pārtika - 103; *Statoil* (Norvēģija) degviela - 70; *Karl Danzer Fumier-werke* (Vācija) finieris - 70. Lietuvā: *Philip Morris* (ASV) tabaka - 178; *Motorola* (ASV) telekomunikācijas - 172; *Calwer Decken* (Vācija) tekstilizstrādājumi - 109; *Statoil* (Norvēģija) degviela - 94; *Neste* (Somija) degviela - 79.

³²Piemēram, 1993. gadā Skandināvijas valstis sniedza palīdzību Baltijas valstīm un Krievijas ziemeļrietumu apgabaliem 470 miljonu ASV dolāru apjomā. Ziemeļvalstis bija dedzīgākās atbalstītājas militāro reģionālās sadarbības projektu uzsākšanā un īstenošanā (*Baltbat*, *Baltnet*, *Baltron*, *Baltdefcol*, *Baltsea*). Baltijas investīciju programmas ietvaros starp 1992. un 1995. gadu īstenoti projekti 68,6 miljonu latu apmērā, kurus papildina nākamā posmā 120 miljoni latu. Eksports no Zviedrijas uz Latviju 1995. gada pirmajā pusē pieauga par 60 procentiem, salīdzinot ar to pašu periodu pirms gada. Eksports no Latvijas uz Zviedriju ir bijis tikpat dinamisks - gada laikā pieaudzis par 50 procentiem.

- kā apvienot abus procesus: neatstāt baltiešus ārpus Eiropas drošības struktūrām un reizē integrēt Krieviju tik tālu, lai tai būtu neizdevīgi uzsākt kādas akcijas attiecībā pret baltiešiem.

Runājot par Skandināvijas valstīm kopumā, jāatzīst, ka pārāk mehāniski apvienojam vienā blokā valstis, kuru ieguldījums reģiona stiprināšanā nav viendabīgs. Nevar salīdzināt Dānijas, Somijas un Zviedrijas iesaistītības pakāpi ar Norvēģijas un īpaši Islandes dalību reģionā. Tādēļ jāatzīmē, ka Norvēģijas darbība reģionālos projektos pieaug, bet Islandes iesaiste reģionā ir ļoti vāja. Par to liecina gan investīciju, gan tirdzniecības un tūrisma apmaiņas apjoms. Tomēr pēdējie gadi iezīmē kaut arī nelielu, bet tomēr pozitīvu Islandes vēlmi integrēties aktīvāk Baltijas jūras reģionā. Islandes prezidents Olafurs Grimsons, gatavojoties vizītei Somijā, pauda dažas principiālas nostādnas savas valsts ārpolitikā: pirmkārt, uzsverot, ka mazām valstīm jābūt integrētām Eiropas drošības struktūrās, tādējādi atzīstot nepieciešamību Baltijas valstīm būt NATO sastāvā; otrkārt, Islande plāno ne tikai tuvināties pārējām Ziemeļvalstīm, īpaši pēc Somijas un Zviedrijas iestāšanās ES, bet arī stiprināt kontaktus ar Baltijas valstīm. Prezidents intervijā laikrakstam *Hufvudstadsbladet* izteicās, ka «...tagad Islande vēlas uzsvērt, ka baltieši ir mums radniecīgākie Ziemeļu kopā. Tādēļ es neplānošu nevienu citu Eiropas valsts apmeklējumu, iekams nebūšu apmeklējis visas trīs Baltijas valstis.» (*Hufvudstadsbladet*, 17. augusts 1997)

Baltijas valstis, protams, ir vislielākās ieguvējas no reģionālās sadarbības gan ekonomiski, gan politiski, gan arī daudzpusējās drošības jomā. Viena no Baltijas valstu Baltijas jūras reģiona politikas īpatnībām ir tā, ka līdz šim tās ir bijušas visai piesardzīgas savā iesaistē. To var izskaidrot ar diviem galvenajiem argumentiem: neskaidrība par Krievijas darbību un iespējamām politiskām akcijām, kas traucētu Baltijas valstu tuvināšanos Eiropas struktūrām, un piesardzība demonstrēt pārāk lielu un aktīvu interesi par Baltijas jūras reģionu, kas Rietumos varētu tikt uztverts kā mājiens, ka baltiešiem ES un NATO vietā varētu

piedāvāt kādu jaunu, bet nepietiekamu drošības risinājumu. Tas arī noteica Baltijas valstu galvenokārt patērējošo, bet ne aktīvo reģionālo politiku. Pārmaiņas attieksmē pret Baltijas jūras reģionu notika 1996. gadā, kad Latvija kļuva par Baltijas jūras valstu padomes prezidējošo valsti, un 1997. gada vasarā, kad tādas reģiona valstis kā Dānija, Somija un Zviedrija lobēja baltiešu intereses Amsterdamas galotņu tikšanās laikā. Īpaši tas būtu attiecināms uz Latviju un Lietuvu, jo tieši tālāka integrēšanās reģionā paātrinās šo valstu ceļu uz ES. Šo pārmaiņu politiskajās nostādnēs ir ilustrējis Latvijas ārlietu ministrs Valdis Birkavs, uzstājoties konferencē «Baltijas jūras reģions un Eiropas Savienība», Rīgā, 1997. gada 22. maijā, tajā iezīmējot jaunus akcentus Latvijas ārpolitikā, kuri ar nelielām modifikācijām būtu attiecināmi arī uz pārējām Baltijas valstīm. Ja līdz 1997. gadam integrācija bija jēdziens, kurš tika uzskatīts par abstraktu procesu, kurš norisinās ES, un jaunie kandidāti ir pasīvi vērotāji, kuri grib iekļauties šajā procesā, bet tiem nav pietiekamu resursu, tad, sākoties paplašināšanas īstenošanas procesam, arī Latvija uzņemas īpašu atbildību par integrācijas procesu, uzskatot sevi ne tikai par nacionālu vienību starptautiskos procesos, bet gan reģionālu un pat Eiropas politiskā procesa sastāvdaļu: «Pirmkārt, mēs esam atbildīgi par mūsu iekšējo reformu virzību Eiropas kontekstā, visu dalībvalsts kritēriju precīzu izpildi. Otrkārt, mēs esam iesaistīti Eiropas attiecībās ar Krieviju, kā daļa no šīm attiecībām mēs esam vienlīdz atbildīgi par to attīstību. Treškārt, mēs esam atbildīgi par sadarbību starp Baltijas jūras valstīm.» (*Baltic Sea Region, Conference 1997 :29*)

3. BALTIJAS JŪRAS REĢIONA PIEDĀVĀTĀS DROŠĪBAS POLITIKAS ĪSTENOŠANAS IESPĒJAS

Patlaban norisinās Baltijas valstu reģionālās pašidentifikācijas process. Igaunija jau sevi uzskata par piederīgu Ziemeļvalstu grupai, līdz ar to tai nav īpaši aktīvas Baltijas jūras reģiona politikas. Lietuva atrodas krustcelēs starp Centrāleiropu un Baltijas

valstu apvienību, tādēļ piedalīšanās Baltijas jūras reģiona projektos tiek uzskatīta par nepieciešamu, bet tomēr ne prioritāru ārpolitikas elementu, Latvija, atrazdamās Baltijas jūras reģiona dienvidu krasta centrā, cenšas aktīvi iesaistīties Baltijas jūras reģionā un pat meklēt jaunus attīstības modeļus. Tā Latvijas vēstnieks ASV Ojārs Kalniņš nāca klajā ar *Dzintara vārtu* ideju. Šī ideja balstās uz ASV pārstāvju ieteikto piedāvājumu - atjaunot Hanzas savienību, kuru formalizētā veidā piedāvāja jau 1996. gada pavasarī ASV vēstnieks Somijā Dereks Širers (*Derek Shearer*). (*Diena*, 24. aprīlis, 1996) Taču sakarā ar ES un NATO paplašināšanas stratēģijas uzsākšanu jebkādas cita veida reģionālas iniciatīvas tika atliktas uz vēlāku laiku, jo, saglabājoties neskaidrībai, vai Baltijas valstis tiks uzaicinātas pirmajā kārtā, jebkāda cita politika tika uzskatīta par kavējošu ceļā uz abām institūcijām. Tikai pēc 1997. gada vasaras vēsturiskajiem notikumiem, kuri tikai daļēji varēja iepriecināt baltiešus, atsākās pievēršanās reģionālās sadarbības jaunu iespēju izvērtēšanai. Baltiešu un amerikāņu piedāvātais Hanzas savienības atjaunošanas projekts tika novērtēts ar atsaucību, taču šī vēsturiskā nosaukuma atjaunošana neapmierināja Ziemeļvalstu pārstāvjus, tādēļ Latvijas puse piedāvāja jaunu apzīmējumu - *Dzintara vārti*. Jauna Baltijas jūras reģiona sadarbības nosaukuma ieviešana tika uztverta pozitīvi - kā mēģinājums aktivizēt reģionālo sadarbību. Tomēr tālāk šī ideja netika attīstīta, jo nebija papildīta ar reālu saturu, bet vairāk kalpoja kā Latvijas tēla veicinātāja ASV diplomātiskajā korpusā. Līdz ar *Ziemeļu dimensijas* parādīšanos, kas jau ir kļuvusi par ES politikas sastāvdaļu, citi tēlaini apzīmējumi sadarbībai Ziemeļeiropā pilnībā zaudē savu nozīmi. (*Diena*, 7. novembris 1997)

Vienīgā jaunā nianse *Dzintara vārtos*, ar ko tā atšķirtos no jau pastāvošām sadarbības formām, ir tā, ka reģionā paredzēts iesaistīt valstis, kuras ģeogrāfiski tam nepieder, bet ir ieinteresētas līdzdarbībā. Kā galvenā tiek minēta ASV, taču jau tagad tā ir Baltijas jūras valstu padomē novērotāja, un nav nekādu šķēršļu tās kļūšanai par pilntiesīgu dalībvalsti.

Latvijas īpaši lielo interesi par reģionālajiem projektiem var saistīt ar diviem faktoriem. Pirmkārt, Latvija no trim Baltijas valstīm ir visvairāk orientēta uz reģionālo sadarbību. Otrkārt, 1996./1997. gadā Latvija bija Baltijas jūras valstu padomē prezidējošā valsts, kas uzlika pienākumu - darboties reģionālas iniciatores lomā, un bija arī vēlme atstāt kaut ko paliekošu pēc sevis, līdzīgi kā Zviedrijas prezidēšana atstāja Visbijas un Kalmāras dokumentus, kuri piešķirusi Zviedrijai reģionālā līdera lomu.

Kaut arī ASV nav tieši iesaistītas reģionā, tām nenoliedzami ir pieaugoša un visai nozīmīga loma, ko ir apliecinājuši dažāda līmeņa politiķi un praktiskā klātbūtne ar investīcijām³³, līdzdalību drošības un militāro struktūru veidošanā un beidzot ar ASV un Baltijas hartas parakstīšanu. ASV politika Baltijas jūras reģionā ir īstenota gan ar daudzpusējām attiecībām institūciju ietvaros (NATO), gan ar divpusējām attiecībām.

Taču pēdējā laikā palielinājusies ASV interese par reģionālās drošības iespējamām alternatīvām, kurās savu noteiktu vietu varētu ieņemt nevis ārpusē atrodošās valstis, bet gan kāda no Skandināvijas valstīm. Jāteic, ka šādas ASV iniciatīvas nenoliedzami apliecina vēlmi palīdzēt Baltijas valstīm un reģionam kopumā ātrāk izveidot noturīgu stabilitāti un modeli, kurš iekļautos kopējā Eiropas struktūrā, bet vienlaikus rada papildus neērtības Ziemeļvalstīm, radot zināmu apjukumu politiskajās aprindās un pamudinājumu meklēt risinājumus, nevis izmantot vecās attiecību struktūras. Ja izvērtējam tos reģionālos risinājumus, kurus, sākot ar 1996. gadu, ir piedāvājušas dažādas starptautiskās sistēmas vienības, tad visaktīvākie šajā jomā ir bijuši tieši amerikāņu diplomāti un eksperti. Minēšu svarīgākos. Tā ASV prezidentam Bilam Klintonam un Zviedrijas premjeram Joranam Personam, 1996. gadā tiekoties Baltajā namā, viens no galvenajiem sarunu jautājumiem bija Baltijas jūras reģiona liktenis. Amerikas izteiktā ideja bija atrast kādu vietējo varu, kura spētu uzņemties iniciatīvu un atbildību par reģionālo attī-

³³ ASV ir investējusi Latvijā apmēram 180 miljonus USD.

tību un sekmētu mieru un stabilitāti tajā. Būtībā šāds solis apliecināja ASV atkāpšanos no bipolarās kārtības un reģionālās pārvaldes nodošanu vietējo politisko aktieru rokās. Reizē tas nozīmētu jaunu reģionālu veidojumu, kurā iekļautos arī Krievija, tomēr, saglabājoties zināmai nestabilitātei un neskaidrībai par tālākajām norisēm, būtu nepieciešams nodrošināties no iespējamo konfliktu izpausmes iespējām. Tāda veida piedāvājums būtībā nebija nejaušība, jo izrietēja jau no iepriekš izteiktajiem apsvērumiem.³⁴

Zviedrijas Ārpolitikas institūta rīkotajā seminārā 1997. gada novembrī ASV valsts sekretāra vietnieka palīgs Ronalds Asmuss paziņoja, ka ASV ir uzsākusi jaunas Ziemeļeiropas iniciatīvas īstenošanu, kura sastāv no trīs ASV politikas pamatprincipiem reģionālās drošības veicināšanai: palīdzība Baltijas valstīm kļūt par spēcīgiem kandidātiem integrācijai Rietumu struktūrās; attiecību veicināšana starp Ziemeļeiropu un Ziemeļkrieviju, attīstot kaut ko līdzīgu Hanzas tradīcijai, kad Baltijas jūra bija atvērta brīvai tirdzniecībai, un ASV un Ziemeļeiropas sakaru stiprināšana, veidojot visaptverošu koalīciju. ASV ir aicinājusi šajā koalīcijā piedalīties Franciju, Lielbritāniju, jo Baltijas jūras reģions nav tikai Ziemeļvalstu atbildības joma. (*Diena, 15. novembris 1997*)

Ar jaunu minētās iniciatīvas elementu ASV nāca klajā 1998. gada janvārī, to izteica Strobs Talbots, viesojoties Somijā.³⁵ Viņš uzsvēra, ka iniciatīvas būtību veido Krievijas iesaistīšana Eiropas integrācijas procesos. Krievijas iesaistīšanas politikas racionālais kodols ir, no vienas puses, nodrošināties pret demokrātisko reformu bremsējošiem faktoriem un pat iespējamās apstāšanās un,

³⁴ Var runāt par diviem nopietniem apgalvojumiem šajā sakarā. Vienu izteica Lielbritānijas bijušais ārlietu ministrs Duglass Hērds lekcijā Starptautiskajā Stratēģisko studiju institūtā Londonā 1996. gada martā, otrs apgalvojums tika izteikts jau par slaveno kļuvošajā *RAND Corporation* pētījumā, ko veica Ronalds Asmuss un Roberts Nuriks. Abos gadījumos tika izteikts secinājums, ka Baltijas valstis netiks uzaicinātas NATO paplašināšanas pirmajā kārtā, kas nozīmē, ka šīm valstīm būs jāmeklē citi drošības politikas risinājumi, lai izvairītos no jaunu dalīšanas līniju izveidošanas Eiropā. Kā viens no tiem varētu būt meklējams tuvākajā reģionālajā vidē, t. i., Baltijas jūras reģionā, kurā viena no tās valstīm varētu piedāvāt tiešas un netiešas drošības garantijas Baltijas valstīm.

no otras puses, sekmēt baltiešu Eiropas politikas īstenošanu, kuru līdz šim kavē nenokārtotās attiecības ar Krieviju un tās noraidošā attieksme par katru Baltijas valstu sperto soli Eiropas virzienā, jo īpaši NATO. Baltijas jūras reģions ir tā labvēlīgā vide, kurā varētu risināties Krievijas iesaistīšana daudzveidīgā un savstarpēji izdevīgā sadarbībā, kuru ar visiem iespējamiem līdzekļiem atbalstītu arī ASV. (Talbot 1998)

Jaunu pakāpi Baltijas valstu un ASV attiecībās iezīmēja Partnerības hartas parakstīšana starp ASV un Igauniju, Latviju un Lietuvu 1998. gada 16. janvārī. Kaut arī harta ir politiskās gribas dokuments, nevis drošību garantējošs līgums, tam ir liela nozīme Baltijas valstu neatkarības un suverenitātes stiprināšanā. Būtībā harta formalizē jau pastāvošo sadarbības tīklu un piešķir tam mērķtiecīgi organizētu raksturu ar regulāru konsultatīvu mehānismu radīšanu ekonomikas, demokrātijas un drošības stiprināšanai.

Pēc Baltijas jūras valstu subreģionālās konferences spīkera un Šlesvīgas - Holšteinas pavalsts tieslietu, federālo un Eiropas lietu ministra Gerarda Valtera (*Gerard Walter*) domām, tuvākajā laikā Baltijas jūras reģionam būs jāsaskaras ar pieciem galvenajiem uzdevumiem: «jāveido reģions» ar trīs darbības programmām; ES dalībvalstīm labāk jāorganizē viņu intereses Briselē, lai pārstāvētu visa Baltijas jūras reģiona intereses, kad sāksies ES paplašināšana, lai nodrošinātu Baltijas jūras sadarbību arī nākotnē, kad tiks reformēti ES finansu instrumenti un strukturālie fondi; jāveido interešu grupas, kuras kalpos integrācijai; jāatbalsta ES paplašināšana uz visām trijām Baltijas valstīm; jāizplata ES Baltijas jūras politikas ideja; jāatrod plašāka pieeja drošības jautājumiem. (Walter 1997 : 40-44)

Kopējā reģionālās savstarpējās integrācijas un saliedētības pakāpe veido tuvāko ārējo starptautisko vidi, kurā norisinās Baltijas un Ziemeļvalstu šaurāks dialogs un politiskais process, kas attiecas uz ES paplašināšanos un sadarbības izvēršanu ar NATO. Abām

³⁵ ASV valsts sekretāra vietnieka Stroba Talbota vizītes Dānijā, Norvēģijā, Somijā un Zviedrijā 1998. gada janvārī ir visnotaļ skaidrs apliecinājums ASV interesei un klātbūtnei reģionā.

pusēm, kā Baltijas jūras reģiona organiskām sastāvdaļām, jāreķinās ne tikai ar pašu politiskajām interesēm, bet tikpat lielā mērā ar starpvalstu izvietojumu reģionā. Kā iepriekšējā analīze liecina, starp Baltijas jūras reģiona valstīm pastāv konsensuss attiecībā uz diviem Baltijas drošībai svarīgiem nosacījumiem: kopēja izpratne par reģiona nozīmi nacionālā, Eiropas un globālā līmenī un nepieciešamību kāpināt savstarpēji izdevīgu sadarbību visās jomās, arī drošības jomā, un kopējā izpratne par ES paplašināšanās pozitīvo ietekmi gan uz katru valsti, gan reģionu kopumā.

Baltijas jūras reģions un tajā iesaistīto politisko aktieru raksturojums ļauj secināt, ka Baltijas jūras telpā ir izveidojušies nosacījumi daudzveidīgām sadarbības formām, ko nosaka gan pārmaiņas ārējā vidē, kura ir labvēlīga jebkurām integrācijas formām, kā arī pašu valstu un citu politisko vienību kopīgās intereses reģiona izmantošanai nacionālo, reģionālo un starptautisko jautājumu risināšanai. Taču minētā daudzveidība dažbrīd traucē identificēt katras konkrētās sadarbības formas priekšrocības un līdzekļu dažādību mērķu sasniegšanai. Baltijas jūras reģionu var raksturot kā savstarpēji pārklājošos subreģionu kopumu. Katram no tiem ir savs specifisks potenciāls daudzveidīgo drošības problēmu risināšanai un stabilitātes vairošanai Eiropas plašākā kontekstā. Tādēļ grāmatas nākamajās nodaļās pievērsīšos tiem valstu veidojumiem Baltijas jūras reģionā, kuriem ir nozīme Latvijas drošības politikas īstenošanā gan īstermiņa, gan ilgtermiņa skatījumā: triju Baltijas valstu, Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbībai un Baltijas jūras valstu padomei.

IV TRIJU BALTIJAS VALSTU REĢIONĀLĀS SADARBĪBAS IESPĒJAS

Latvijai vistuvākais valstu veidojums Baltijas jūras reģionā ir ģeogrāfiskā telpa, kas sastāv no tuvākām kaimiņvalstīm - Igaunijas un Lietuvas, kuras vieno ne tikai telpiskais tuvums, bet arī vēsturiskā pieredze un kopīgais nākotnes redzējums. Pirmajā brīdī varētu spriest, ka visi objektīvie nosacījumi ir labvēlīgi savstarpēji izdevīga sadarbības modeļa veidošanai. Daudzas politiskas parādības pieņemam kā *a priori* pastāvošas vai pašas par sevi saprotamas un pozitīvas sekas izraisošas. To varam attiecināt arī uz Baltijas valstu sadarbību. Tikko Baltijas valstis bija paguvušas atjaunot valstisko neatkarību, kā dažādus forumus pārņēma ideju un pieņēmumu vilnis, ka nākamais politiskais solis, kuru šīs valstis veiks, būs sadarbības attīstīšana un, iespējams, jaunas savienības veidošana. Bieži vien Baltijas ideja tika popularizēta ārpus Igaunijas, Latvijas un Lietuvas robežām vairāk, nekā pašās valstīs, kurām reģionālās sadarbības pieredzes vēl nebija.

Pirmajos neatkarības gados Baltijas valstu ārējās un drošības politikas īstenošanas iespējas bija ierobežotas. Starptautiskā atzīšana notika strauji, tomēr iesaistīšanās process starptautiskajā sistēmā prasīja vairāk pūļu un resursu nekā paša suverenitātes fakta atzīšana. Tādēļ arī pirmie starptautiskās vides partneri bija atrodamī kaimiņos, un Baltijas valstu sākotnējā darbība kopīgu projektu uzsākšanā bija reakcija uz attiecīgajām brīdī ierobežotiem starptautiskās komunikācijas kanāliem. Pieaugot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas līdzdalībai pasaules politikas norisēs, palielinājās nacionālo politiku īstenošanas iespējas reģionālā un globālā līmenī. Uzsāktā subreģionālā sadarbība, kura kavējās nepietiekamo resursu un politiskās pieredzes dēļ, sāka kavēt

citu iespēju īstenošanu. Tā kā viens no svarīgākajiem uzdevumiem jaunajām, mazajām un vājajām valstīm bija iekļauties Eiropas struktūrās un paplašināt atbalstītāju loku, Baltijas valstis samazināja savu līdzdalību Baltijas sadarbības projektā. Taču starptautiskās sabiedrības acīs Baltijas sadarbības modelis bija realitāte tikpat spēcīgā veidā, kā 90. gadu sākumā.

Ārpusaulē izveidojies «Baltijas vienības» tēls Baltijas valstu iekšienē radīja divdomīgu reakciju. Kamēr Latvija centās šo tēlu uzturēt un tādējādi apliecināt baltiešu spēju darboties valstu apvienībās, Igaunija un Lietuva to sāka apšaubīt kā nelietderīgu, pievēršoties divpusējo attiecību intensificēšanai ar saviem kaimiņiem - Somiju un Poliju. Viens no pirmajiem baltoskeptiķiem bija Igaunijas premjers Marts Lārs (*Mart Laar*), kurš uzdeva jautājumu, vai Baltijas sadarbība ir mīts vai realitāte. (*Laar 1995*) Ņemot vērā salīdzinoši īso Baltijas valstu pastāvēšanas laika posmu, varam apgalvot, ka vienlaicīgi pastāv abi - gan mīts, gan realitāte. Taču kā lai nošķir vienu no otra, kā lai identificē, kurā brīdī saskaramies ar mītiem jeb, kā tos kādreiz mēdz saukt, iedomātām kopienām (*imagined communities*)³⁶ un kurā ar realitāti? Valstiskuma īsā vēsture liecina, ka Baltijas valstu sadarbība iegūst reālas aprises brīžos, kad starptautiskā vide izdara spiedienu vai draud visām trijām Baltijas valstīm. Savukārt brīžos, kad valstis mobilizē savus resursus šī spiediena atvairīšanai vai pozitīvai attīstībai, sadarbība kļūst par mītu, jo katra valsts meklē sev piemērotākos attīstības īstenošanas līdzekļus.

Lai atbildētu uz vienu no šīs grāmatas centrālajiem jautājumiem - vai Baltijas valstis veido drošības reģionu drošības kopienas formā, jāaplūko Igaunijas, Latvijas un Lietuvas attiecību veidošana, mijiedarbības kanālu daudzveidība un mijiedarbības rezultāti.

³⁶ Skat. *Anderson 1991*.

1. VAI PASTĀV BALTIJAS VALSTU REĢIONS?

Baltijas valstis ir jauns veidojums modernā starptautisko attiecību sistēmā. To būtības un mijattiecību formu raksturojums ir sarežģīts uzdevums, jo analīzē parasti tiek izmantotas jau izplatītās pieejas un salīdzinājumi. Viena no visai bieži lietotām pieejām Baltijas valstu savstarpējās sadarbības izvērtēšanai ir salīdzinājums ar kādiem jau pastāvošiem valstu sadarbības modeļiem. Arī secinājumi parasti izriet no tā, vai vienu vai otru veiksmi jeb neveiksmi varam tieši ekstrapolēt uz mūsu reģionu. Viens no visbiežāk izmantotiem ir Baltijas valstu reģiona salīdzinājums ar Ziemeļvalstu sadarbību. Tai ir senas vēsturiskas, kultūras, lingvistiskas saknes, kuras XX gadsimta garumā ir veidojušas priekšnosacījumus tālākai integrācijai arī ekonomikas, politikas un sociālajā jomā. Tā igauņu izcelsmes zviedru vēsturnieks Hains Rebass (*Hain Rebas*) raksta, ka jau 1880. gadā bija vērojama tiesisko aktu saskaņošana, 1919. gadā sāka veidoties Ziemeļu biedrība (*Society Norden*), kurai tagad ir nodaļas gandrīz visās pilsētās, no 1939. gada notiek regulāras valdību vadītāju tikšanās un konsultācijas, 1952. gadā izveidoja starpparlamentāro organizāciju - Ziemeļu padomi un tikai 1971. gadā Ziemeļu Ministru padomi. (*Rebas 1997/98 : 69*) Ar šo iespaidīgo uzskaitījumu gribēju parādīt, cik senas un ciešas ir saites starp piecām ziemeļu zemēm un cik baltieši vēl ir tālu no šāda veida savstarpējas sasaistes. Taču šis salīdzinājums nevar kalpot par pierādījumu tam, ka Baltijas valstu sadarbība nav iespējama vispār, jo tās vēsture ir skaitāma tikai nepilnos desmit gados. Tādēļ veikt salīdzinājumu starp topošo valstu apvienību un ikgadējo Ziemeļvalstu sadarbības modeli nav iespējams. Ja palūkojamies dziļāk, ne tikai valodas un vēsturiskās saknēs, bet izmantojot jaunā reģionālisma argumentus, t.i., sadarbības daudzveidīgos motīvus, varam redzēt lielu līdzību abos sadarbības

modeļos.³⁷ Dāņu pētnieki to ir izteikuši šādā veidā. Ir pastāvējuši trīs galvenie iemesli, kas veicinājuši Ziemeļvalstu sadarbību pēc Otrā pasaules kara: 1) tā bija vienlīdzīgu valstu sadarbība, kurām bija samērojamas vērtības, kopējs skatījums uz ekonomisko un politisko sistēmu attīstību. Tā saucamā labklājības valsts ideja bija par pamatu kopīgu interešu saskaņošanai; 2) klasiski socioloģiska argumentācija sociālai mijiedarbības pamatošanai ir attiecība starp «mēs» un «viņi». Ziemeļvalstu gadījumā «viņi» bija amerikāņu kapitālisms un padomju boļševisms. Savukārt «mēs» nozīmēja ziemeļu identitātes apzināšanos; 3) visām Ziemeļvalstīm ziemeļu sadarbība nozīmēja izolacionisma pārvarēšanu, bet vēl vairāk atbrīvošanos no bipolaritātes lamatām (*entrapment*). (*Laurson, Olsen 1998: 10-11*) Kas attiecas uz pirmo iemeslu, tad starp Baltijas valstīm pastāv gan kvantitatīva (mazas valstis ar ierobežotiem resursiem, no kurām neviena nepauž hegemoniskas pretenzijas, kas sekmē vienlīdzības principa pastāvēšanu savstarpējās attiecībās), gan kvalitatīva (visas trīs veido demokrātiskas valstis un sabiedrības, par pamatu ņemot tradicionālo Rietumu demokrātiju pamatvērtības) samērojamība. Atšķirībā no Ziemeļvalstīm, Baltijas sadarbības gadījumā darbojas vēl viens spēcīgs arguments - visām ir identiski ārējās un drošības politikas mērķi, t.i., pilnīga integrēšanās ES un NATO. Arī otrais sadarbību veicinošais iemesls ir pilnībā piemērojams Baltijas valstīm. Igaunijas, Latvijas un Lietuvas priekšstats par «viņiem» ir vienāds, un tie ir procesi Austrumos,

³⁷ Lai gan patiesībā ikvienas sadarbības modeļi, kurš veidojies līdzīgos apstāļos, var atrast līdzīgas iezīmes. Tā 1948. gadā Dānija, Norvēģija un Somija vēlējās izveidot Skandināvijas aizsardzības aliansi. Tieši šādas idejas ik pa laikam uzplaiksnī arī Baltijas valstu politiku piedāvātajos projektos. Nedaudz agrāk, 1947. gadā, tika izvirzīta ideja par Muitas ūnijas izveidošanu, kuru apsprieda gandrīz divpadsmit gadus, un beigās atrisinājums radās EFTAs izveidošanā 1960. gadā. Līdzīgas diskusijas notiek arī Baltijas Ministru padomes ietvaros un Baltijas valstu politiku aprindās. 1968. gadā izvirzīja priekšlikumu par paplašinātu ekonomisko sadarbību. Sarunas turpinājās divus gadus, kā rezultātā radās priekšlikums par NORDEK (*Nordic Economic Union*) izveidošanu. Taču Eiropas Kopienas attīstība padarīja šo iniciatīvu nepievilcīgu. (*Sundelius, Wiklund 1979: 99-102*)

kuru neskaidrība, neprognozējamība un agresīvās izpausmes formas ir ar līdzīgām ietekmes sekām visām trijām valstīm. Savukārt «mēs» izjūta veidojas nevis šaurajā baltiešu izpratnē, bet kā pieredze Rietumeiropas identitātei gan kultūrvēsturiskā, gan politiski ekonomiskā ziņā. Tāpat varam rast līdzību trešā iemesla interpretācijā. Ja Ziemeļvalstis vēlējas izrauties no bipolaritātes slazda, tad Baltijas valstis - no bijušās PSRS sastāva, ko bija iespējams izdarīt, savstarpēji sadarbojoties un uzstājoties kā grupai, nevis kā atsevišķām vienībām. Ja ziemeļu kaimiņiem viņu radītais sadarbības modelis kalpoja kā alternatīva pastāvošajai lielvaru hegemonijai, tad Baltijas valstīs tas kalpo kā eksperimenta lauks, kurā apgūt integrācijas spēles noteikumus, kas tuvākajā laikā būs nepieciešami, pilnīgi iesaistoties ES un NATO.

Otrs bieži sastopamais salīdzinājums ir meklējams Beniluksa valstu savstarpējo attiecību izvērtējumā. Šajā gadījumā iespējams izdarīt arī pretēju secinājumu, proti, ka Baltijas valstu sadarbība ir pat veiksmīgāka, jo starp Beļģiju, Holandi un Luksemburgu tās pirmo desmit gadu vēsturē nepastāvēja brīvais lauksaimniecības preču tirgus, bet starp Baltijas valstīm tas jau ir panākts. (Lejiņš 1997: 161-176) Taču, neraugoties uz šo būtisko iezīmi, jāatzīst, ka lauksaimniecības preču tirgus neizsmēļ visu sadarbības daudzveidību un nav pielīdzināms valstu apvienības modelim. Neaizmirsīsim, ka Beniluksa sadarbība bija reakcija uz Otrā pasaules kara radītām sekām un bija aizsākums Eiropas Kopienai. Savukārt Baltijas valstis ienāk jau izveidotā un funkcionējošā integrācijas procesā, kura noteikumiem jāpiemērojas.

Baltijas valstu sadarbības raksturošanā un nākotnes perspektīvu izvērtēšanā problēmas rodas tāpēc, ka grūti definēt, kas veido Baltijas valstu reģionu.

Piemēram, Hains Rebass raksta, ka tāda Baltijas valstu reģiona nemaz nav, jo Igaunija ar lingvistisko un ģeogrāfisko līdzību pieder Ziemeļvalstu grupai. Savukārt Lietuva vēsturiski vienmēr ir bijusi Centrālās un Austrumeiropas valsts. Zinātnieks izmanto visnotaļ tēlainu pierādījumu, salīdzinādams tautas dejas. Viņš

raksta, ka igauņu dejas esot tikpat lēnas un garlaicīgas kā somu un zviedru, kamēr lietuviešu ir gandrīz akrobātiskas un straujas, kuras atgādinot ukraiņu gopaku. (*Rebas 1997/ 98 : 72*) Ja reģionālo piederību varētu noskaidrot ar tautas deju līdzībām, tad šīs tematikas izpētē vairāk būtu iesaistīti etnogrāfi un horeogrāfi, taču patiesībā ar reģionālajiem jautājumiem tomēr vairumā gadījumu nodarbojas starptautisko attiecību un politikas zinātnes pārstāvji.

Problēmas drīzāk izriet no citām attiecību struktūrām, t.i., pieaugošās sadarbības intensitātes Baltijas jūras reģionā, kura arvien vairāk saista kopā valstis no tradicionālajiem un neskaidriem reģioniem. Tāpēc šobrīd Baltijas reģions bieži vien tiek uztverts kā Baltijas jūras reģions, kas patiesībā uztrauc Ziemeļvalstis, kuras sāk arvien biežāk vaicāt, kas tad notiek ar nordismu (*Nordisity*), vai nordisko identitāti neapdraud Baltijas identitāte. Un šīm bažām ir pamats - jo daudzveidīgāka ir sadarbība, jo mazāka ir nozīme tautas dejām un lingvistiskām līdzībām, bet lielāka nozīme ir kopīgām interesēm.

Otra problēma rodas no tā, ka Baltijas valstis savā starpā izjūt konkurenci par iesaistīšanos Rietumu struktūrās. No vienas puses, tā ir dabiska parādība, jo konkurence sekmē attīstību un labklājības pieaugumu valstīs, bet, no otras puses, šī konkurence dažbrīd iegūst neracionālas izpausmes formas, jo reaģē uz nejaušiem Rietumu politiķu un institūciju vēstījumiem. Piemēram, izcilā amerikāņu eksperta Zbigņeva Bžezinska (*Zbignew Brzezinski*) apgalvojums 1998. gada rudenī, ka Lietuva ir gatava dalībai NATO, radīja apjukumu ne tikai Baltijas valstu savstarpējās attiecībās, bet arī pašā Baltajā namā un Briselē, kur Lietuvai pagaidām nav ierādīta tuvākā kandidāta vieta.

Baltijas valstu reģiona veidošanās process ir norisinājies sarežģītā starptautiskā vidē, vienlaicīgi Baltijas valstīm reaģējot uz ārējo faktoru izaicinājumiem un attīstot valstu ekonomiskās, sociālās, politiskās, drošības un ārpolitiskās struktūras. Šī paralēla

procesa vienlaicīga īstenošana bija sarežģīts uzdevums jaunizveidotajām Baltijas valstīm, kurām tajā pašā laikā bija jātiek galā arī ar piecdesmit okupācijas gados atstāto mantojumu. Tādēļ, iezīmējot reģiona neviendabīgās attīstības galvenās tendences, var izsekot Baltijas valstu sadarbības posmiem.

2. BALTIJAS VALSTU SADARBĪBAS POSMI

Baltijas reģiona veidošanā un attīstībā ir atzīmējami vairāki posmi, kuri pierāda Baltijas valstu attiecību loģiku un iespējamo virzību. Baltijas sadarbība ir attīstījusies nevienmērīgi. Tās dinamika ir bijusi vairāk atkarīga no ārējo faktoru spiediena nekā no iekšējas nepieciešamības. Baltijas valstu sadarbības attīstības posmiem ir līdzīga tendence kā Latvijas drošības politikas veidošanai. Galveno tendenču noteikšanai Baltijas valstu savstarpējās attiecībās nozīmīgs bija pirmais posms - līdz neatkarības pilnīgai atgūšanai - 1991. gada augustā, kad savstarpējās attiecības bija ļoti ciešas («cilvēks - cilvēks» līmenī), pat bez speciālu institūciju un pārvaldes struktūru palīdzības, ko noteica kopīgie mērķi - neatkarības atgūšana un kopīgie līdzekļi to sasniegšanā - nevardarbīga pretošanās un pakāpenisku reformu ceļš.

Baltijas valstu sadarbībai pamati tika ielikti jau PSRS norieta laikā - 80. gadu beigās, kad 1988. gada novembrī tikās Baltijas Tautas kustību pārstāvji, lai pārrunātu PSRS Konstitūciju, kuras pieņemšanas gadījumā vēl vairāk tiktu ierobežotas republiku tiesības. Vienojošs faktors bija arī darbošanās PSRS Tautas deputātu kongresā. Tā, īsi pirms kongresa, 1989. gada novembrī sanāca Tautas kustību līderi, kuri apliecināja vienotību cīņā par neatkarību un pieņēma līgumu par kopējiem mērķiem un sadarbības nolūkiem. Jau toreiz esot spriests par Baltijas tirgus izveidi, vienotas ekonomiskas sadarbības un kredīta sistēmas izveidi. Kā raksta viens no Latvijas Tautas frontes līderiem Dainis Īvāns, tad «lai cik dīvaini neliktos, Baltijas savienība okupācijas apstākļos

bija daudz ciešāka un rezultatīvāka nekā pēc tam. Nav grūti pamanīt, ka šobrīd kaut cik piepildījies vienīgi kādreizējais sapnis par Baltijas tirgu, bet arī tikai iekšējo, ne ārējo.» (*Īvāns 1998 : 12*) Jo vairāk apdraudētas bija Baltijas republikas savos centienos pēc suverenitātes, vēl atrodoties PSRS sastāvā, jo saļiedētākas bija to darbības un spēcīgāka Baltijas identitātes apzināšanās.³⁸

Baltijas tautu spēcīgā vienotība 90. gadu sākumā radīja priekšstatu, ka tā ir nemainīga un tiks saglabāta arī turpmākajā šo valstu un sabiedrību atjaunošanas gaitā. Jāatzīmē, ka tiešām pirmajos neatkarības gados šī tendence saglabājās. Tādēļ Baltijas valstu sadarbības otrajā posmā, kurā dominēja valstu veidošanas un neatkarības neatgriezeniskuma nodrošināšanas jautājumi, lai panāktu Krievijas karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm, triju valstu sadarbība bija līdzeklis galveno mērķu sasniegšanai.

Neilgi pēc neatkarības pasludināšanas Igaunija, Latvija un Lietuva parakstīja daudzus savstarpējās sadarbības līgumus dažādās jomās - kopumā 36 dokumentus. Jau 1990. gada aprīlī trīs Baltijas valstis nolēma izveidot institūciju, kura veicinātu sadarbības gaitu. Tā bija Baltijas sadarbības padome, kuras darbībā iekļāvās galvenokārt ekonomikas ministrijas. Diemžēl Padome tā arī neuzsāka darbu, ko varētu skaidrot ar tajā laikā vēl nenobriedušajām valstu ekonomiskajām struktūrām un sadarbības

³⁸ Tam par pierādījumu varam minēt vairākus faktus. 1990. gada maijā Baltijas valstu vadītāji vienojās par Baltijas valstu padomes izveidošanu un parakstīja «Deklarāciju par Igaunijas Republikas, Latvijas Republikas un Lietuvas Republikas vienprātību un sadarbību». Visas trīs valstis vienprātīgi atteicās parakstīt jauno savienības līgumu, kuru ultimatīvā veidā uzspieda Mihails Gorbačovs, draudot ar dažādām ekonomiskām sankcijām. Kopīgas aktivitātes bija vērojamas arī ārpolitikā. Kad 1990. gada jūlijā ASV Senātā sākās debātes par augstākās labvēlības statusa piešķiršanu PSRS, Baltijas valstu premjeri parakstīja paziņojumu, ar kuru norobežojās no iespējamā līguma un lūdza, lai tajā netiktu fiksēta Baltijas valstu piederība pie PSRS. Tā rezultātā 1990. gada augustā labvēlības statusu piešķīra PSRS un atsevišķi Baltijas valstīm. 1992. gada EDSA Helsinku konferencē Baltijas valstis kopīgi izvirzīja jautājumu par Krievijas karaspēka izvešanu, tādējādi internacionalizējot reģionālu un nacionālu problēmu. Pēc gada līdzīga iniciatīva izskanēja ANO, un 1993. gada novembrī tika pieņemta rezolūcija «Par pilnīgu ārvalstu karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm».

nelielo potenciālu, neraugoties uz to, ka sadarbībā tika meklēti ceļi, kā izvairīties no vienpusējās atkarības no Krievijas. Šis fakts ir labs pierādījums tam, ka uz idejām balstīta sadarbība var pavājināties, ja tai nav kopīgu resursu un izpildes līdzekļu. Atsaucoties uz Karla Doiča kopienas kritērijiem, ir acīmredzams, ka kopīgās vērtības netika papildinātas ar mijiedarbības kanāliem un šis mijiedarbības intensitāte bija zema. Ja palūkojamies uz statistiskajiem datiem, tad neatkarības sākumā savstarpējās ekonomiskās aktivitātes ir ļoti zemas. Piemēram, 1992. gadā Lietuvas tirdzniecība ar Latviju bija tikai 5 procenti no kopējā tirdzniecības apjoma un ar Igauniju - 1 procenti.

Nākamajos divos gados (1990.-1992.) Baltijas valstu sadarbības iniciatīvas skaitliski vairojās, bet to ieviešanas līdzekļi diemžēl nebija pietiekami un saglabāja ierobežotu raksturu. Vislielākā aktivitāte bija vērojama politikas jomā, īpaši pēc 1991. gada augusta apvērsuma PSRS, kam sekoja strauja visu triju Baltijas valstu starptautiska atzīšana, kas atkal vienoja to pozīciju. Tas veicināja sadarbības koordinēšanu, iestājoties starptautiskās organizācijās un dibinot attiecības reģionālā līmenī.

Viens no būtiskākiem faktoriem, kurš veicināja Baltijas valstu darbības koordināciju un sadarbību, bija Krievijas karaspēka klātbūtne Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. To varēja interpretēt no vairākiem skatu punktiem. No vienas puses, visu triju valstu pamatzdevums pirmajos pastāvēšanas gados bija panākt iegūtās neatkarības neatgriezeniskumu. Vienīgais īstenais drauds nacionālai drošībai bija Krievijas karaspēks, tātad Baltijas valstu interesēs bija veidot politisku koordināciju iespējamo draudu izcelšanās gadījumā. Taču, no otras puses, nacionālās drošības jautājums pārējos iespējamās sadarbības virzienus padarīja par mazsvarīgiem un nobīdīja tos otrajā plānā.

Tikai ap 1993. gadu sāka iezīmēties būtiskas pārmaiņas Baltijas valstu sadarbībā. Tas bija saistīts ar pārliecību, ka starptautiskā spiediena rezultātā Krievijas karaspēka izvešanas jautājums ir

vairs tikai īstermiņa problēma. Tikuši galā ar jauno valstu veidošanas pirmajām grūtībām un nacionālās pašidentifikācijas jautājumu, pēc nacionālām vēlēšanām ievēlētie parlamenti un jaunās valdības skaidri noteica Baltijas valstu tālākās attīstības virzienus, saistot tos ar iestāšanos ES un NATO. Šajā sakarā tad arī aizsākās Baltijas sadarbības izvērtējums - tā nav bijusi pietiekami efektīva. Ņemot vērā to, ka visas trīs valstis izvirzīja identiskus ārējās un drošības politikas mērķus, likumsakarīga bija pūliņu koordinēšana to sasniegšanai. Viens no būtiskākajiem soļiem sadarbības veicināšanai bija institucionālās bāzes radīšana. Jau 90. gadu sākumā Baltijas valstis šādas institūcijas sāka veidot parlamentārā līmenī, nodibinot Baltijas Parlamentāro asambleju³⁹, kā arī ieviešot regulāras politiķu un politisko partiju konsultācijas. Taču kopumā šīs sadarbības sākums nebija pietiekami efektīvs. Tādēļ tika izvēlēta ziemeļu kaimiņu pieredze sadarbības īstenošanā un 1993. gada augustā Jūrmalā, tiekoties Baltijas valstu vadītājiem - premjeriem, prezidentiem un ārlietu ministriem, tika nolemts veidot Baltijas Ministru padomi, kuru formāli nodibināja 1994. gada 13. maijā.

Ja gribam atzīmēt katra Baltijas sadarbības posma lielākos sasniegumus, tad otrajā posmā viens no būtiskākajiem sasniegumiem ar tālejošām sekām bija Brīvās tirdzniecības līguma parakstīšana 1993. gada septembrī. Tā mērķis bija izveidot Baltijas kopējo tirgu, kurš būtu pievilcīgs ārvalstu investoriem, sekmētu vietējo ražotāju aktivitātes, veidojot potenciālu 8 miljonu patērētāju tirgu, kas savukārt sekmētu Baltijas valstu tuvināšanos ES. Faktiski, Brīvās tirdzniecības līgums bija līdzeklis Baltijas ātrākai intergācijai Rietumu pasaulē. Tā, piemēram, Brīvās tirdz-

³⁹ Baltijas Parlamentārā asambleja tika nodibināta 1991. gada novembrī kā konsultatīva un starpparlamentāra koordinējoša institūcija, kura tika izveidota pēc Ziemeļvalstu parauga. Divdesmit deputāti no katras Baltijas valsts piedalās Baltijas Parlamentārās asamblejas darbā. Asamblejā ir izveidotas sešas komitejas - Juridiskā, Sociālo un ekonomisko jautājumu, Apkārtējās vides un enerģijas, Satiksmes, Izglītības, zinātnes un kultūras, Drošības un ārlietu komisija.

niecības līgumā iekļauta pozīcija, kas liecina: ja izejmateriāli ir ražoti vienā no Baltijas valstīm, tad to izmantošana citā valstī ļauj apgalvot, ka prece ražota Baltijā, ja tā tiek eksportēta uz Eiropas Brīvās tirdzniecības līguma valstīm, tādējādi paplašinot tirdzniecības telpu. Salīdzinājumā ar citiem brīvās tirdzniecības līgumiem, Baltijas valstis iekļāvušas tajā arī tirdzniecību ar lauksaimniecības precēm, kas parasti ir visu brīvās tirdzniecības līgumu «klupšanas akmens». Tomēr, neraugoties uz Brīvās tirdzniecības līguma potenciālu, tas netika izmantots pilnībā, jo Baltijas valstis, nacionālos resursus maksimāli koncentrējot ES un NATO virzienā, novērsa uzmanību no savstarpējās sadarbības pozitīvo iespēju izmantošanas.

Trešais posms Baltijas valstu sadarbībā sākās pēc Krievijas karaspēka izvešanas no visām trijām valstīm.⁴⁰ Tas nozīmēja, ka katra valsts varēja definēt savas politiskās prioritātes, neatskatoties uz iespējamo Krievijas reakciju. Valstis nostājās izvēles priekšā, kā turpināt Baltijas sadarbību, jo tomēr iepriekšējos posmos Krievija bija viens no nozīmīgākiem ārējiem faktoriem, kas stimulēja Baltijas valstu regulāru politiku koordināciju neatkarības stiprināšanas jautājumos. Viena no prognozēm bija strauja Baltijas valstu tuvināšanās tendence, kuru varētu veicināt jau izveidotās Baltijas institūcijas un aizsāktā sadarbība gandrīz visās jomās. Taču šīs cerības nepiepildījās. Tieši pretēji, saasinājās Baltijas valstu konkurences gars, ko veicināja šo valstu vēlme iegūt maksimālas priekšrocības, integrējoties ES un NATO, kas tajā laikā jau bija pasludinājušās «atvērto durvju» politiku. Uzmanību piesaistīja dažādi konflikti - jūras robežas strīds ar Igauniju, kurš ieguva «silķu kara» apzīmējumu, saasinājās Latvijas un Lietuvas attiecības par iespējamām naftas ieguves vietām Baltijas jūrā.

Tā 1995. gadā iezīmējās Baltijas sadarbības duālā būtība. No vienas puses, vairojās pārliecība, ka sadarbība ir būtisks noteikums Baltijas valstu izdzīvošanai mainīgajā starptautiskajā vidē.

⁴⁰ No Lietuvas Krievijas karaspēks tika izvākts 1993. gadā.

Taču, no otras puses, katra no valstīm izvēlējās individuālu taktiku, lai sasniegtu identiskos ārējās un drošības politikas mērķus - iestāšanos ES un NATO. Igaunija, paļaujoties uz Somijas labvēlību, sāka uzsvērt savu piederību Ziemeļeiropai. Savukārt Lietuva veidoja stratēģisko partnerību ar Poliju, uzsvērot ģeogrāfisko piederību Centrāleiropai.

Baltijas sadarbības duālā būtība izpaužas nevis politiskās elites un sabiedrības šaubās par tās nepieciešamību vispār, bet gan spējā formulēt to, kāda mērķa sasniegšanai šāda sadarbība vajadzīga un ar kādiem līdzekļiem to īstenot. Turklāt, daudzveidizkojoties valstu iekšējām un ārējām politikām, sadarbības būtības identifikācija kļuvis vēl sarežģītāka, kas varētu sekmēt skeptiskas attieksmes pieaugumu. Taču, lai pierādītu pašreizējās Baltijas sadarbības pretrunīgumu un iespējamo reģionālā formējuma attīstību nākotnē, izvēlēšos divus piemērus: veiksmīgu un pret-runīgu.

1. Veiksmes piemērs - sadarbība aizsardzības jomā.

Par jau klasisku Baltijas sadarbības veiksmes piemēru reģionālā un arī starptautiskā līmenī tiek minēta darbības koordinācija aizsardzības jomā. Veiksmīgas militārās sadarbības pamatā ir vairāki nosacījumi. Pirmkārt, drošības apsvērumi Baltijas valstīm pēc neatkarības atjaunošanas ir bijuši primāri - kā nosargāt atjaunotās valstis nestabilā starpvalstu attiecību struktūrā, kuru veidoja kopējā globālā transformācija un demokratizācijas pirmsākumi Krievijā. Otrkārt, drošības un aizsardzības sistēmu veidošana visās trijās valstīs sākās no nulles punkta, kas nozīmēja nepieciešamību dalīties pieredzē un pēc iespējas koordinēt resursus. Treškārt, Baltijas valstīm ir identiski drošības politikas mērķi. Ceturtkārt, sākoties pārmaiņām Eiropas un starptautiskajā drošības sistēmā, radās iespēja ar saviem nelielajiem formējumiem piedalīties miera uzturēšanas misijās. Piektkārt, NATO paplašināšanas procesa virzība liecināja par Baltijas valstu ne tik drīzu uzņemšanu aliansē, kas radīja nepieciešamību veidot sadarbības tīklu aizsardzības

jomā.⁴¹ Un beidzot, lielu lomu nospēlēja kaimiņvalstu un ASV pozitīvais spiediens koordinēt resursus potenciālu kopīgu projektu veikšanai.

Jāatzīmē, ka Baltijas valstis ir konsekventi īstenojušas pakāpenisku sadarbības attīstīšanu aizsardzības jomā. Sistemātiskuma un pēctecības principa ievērošana savstarpējās attiecībās ir ļāvušas sasniegt pašreizējo līmeni. Darbs pie kopīgu projektu attīstīšanas sākās uzreiz pēc neatkarības atgūšanas, kad 1991. gadā Baltijas Padome pieņēma rezolūciju par kopīgas Baltijas valstu drošības koncepcijas izstrādi. 1992. gada 2. jūnijā Pērnavā Baltijas valstu aizsardzības ministri parakstīja protokolu par sadarbību aizsardzības jomā. 1994. gadā tika sākta *Baltbat* veidošana, kuru pakāpeniski papildināja *Baltnet*, *Baltron* un *Baltdefcol* projektu īstenošana ar Dānijas, Zviedrijas, ASV un citu valstu atbalstu.

Viens no jautājumiem, kurš tiek periodiski uzdots, ir par to, kādēļ Baltijas valstis neizlemj veidot aliansi, ja jau sadarbība aizsardzības jomā ir sasniegusi tik augstu pakāpi. Pirmsākumi debatēm par Baltijas alianses iespējamo izveidošanos aizsākās 1995. gadā Baltijas Parlamentārās asamblejas laikā, kad tika apspriests nesena Igaunijas armijas komandiera Aleksandra Einselma ierosinājums izveidot militāru savienību. Toreiz Baltijas valstu parlamentārieši noraidīja šo ideju, baidoties, ka starptautiskā sabiedrība varētu uztvert Baltijas aliansi kā alternatīvu NATO un atcelt NATO paplašināšanas lēmumu. Viens no argumentiem bija bažas, ka Baltijas valstis varētu tikt interpretētas kā politiski vecmodīgas, jo laikā, kad citas Eiropas valstis spriež par kooperatīvo drošību, baltieši veido militāru aliansi. Visas

⁴¹ Bieži tiek uzdots jautājums, kādēļ Baltijas valstu integrēšanās Eiropas struktūrās ir tik pretrunīga. No vienas puses, tās ir pievirzījušās daudz tuvāk ES, kura ir pēc savas būtības reģionāla apvienība un tās iekšējās darbības loģika ir balstīta uz daudzpusējas integrācijas pamata. Tomēr tieši ES paplašināšanas procesa gaita un īstenošanas mehānisms ir radījis Baltijas sadarbībā daudzas pretrunas. No otras puses, nedz NATO kā alianse, nedz tās atsevišķās dalībvalstis nekad nav uzsvērušas Baltijas valstu militāro sadarbību kā paplašināšanās veiksmes noteikumu, tomēr drošības un aizsardzības jomā ir vislielākie panākumi.

trīs valstis bija izteikušas vēlmi iestāties ES, un visai ticami, ka ES nevēlētos savās rindās uzņemt Baltijas valstis, kuru starpā būtu izveidota alianse.

Šis jautājums laiku pa laikam atgriežas drošības politikas diskusijā, tam iemesls ir NATO nepaplašināšanās Baltijas valstu virzienā tuvākajā laikā un jau izveidotie militārie nosacījumi alianses darbībai ar Baltijas mēroga projektu palīdzību. Faktiski *Baltbat*, *Baltnet* un *Baltron* ir tās vienības, kurās reāli norisinās aizsardzības potences attīstīšana atbilstoši reģionālās drošības interesēm, vienlaicīgi sekojot NATO standartiem šo formējumu darbībā. Tomēr Baltijas alianses aizstāvjiem nav pārāk daudz sekotāju vairāku iemeslu dēļ. Pastāvošās militarizētās struktūras ir organizētas darbībai starptautisku un reģionālu misiju veikšanai. Tie līgumi, kuri juridiski nosaka to darbību, neparedz šo struktūru izmantošanu ārēju ienaidnieku atvairīšanai, ja apdraudēta viena no Baltijas valstīm. Faktiski alianses «zelta pavediens», tā saucamais 5. paragrāfs, kurš nosaka, ka uzbrukums vienai alianses valstij tiek uzskatīts par uzbrukumu visai aliansei un paredz kolektīvu reakciju, nav paredzēts šajos Baltijas sadarbības projektos. Jāpiemin, ka neviens no Baltijas militarizētajiem formējumiem nav tikai triju valstu projekts, tajos piedalās gan kaimiņvalstis, gan arī citas Eiropas zemes. Tādēļ gandrīz neiespējami ir cerēt, ka Rietumeiropas valstis piedalīsies sadarbības projektos, kuri organizēti pēc alianses principa.

Vēl viens kavējošs faktors ir neviennozīmīgā valstu attieksme pret NATO paplašināšanās procesu. Lai arī grūti iedomāties, ka kāda no Baltijas valstīm tiks uzaicināta kā vienīgā, tomēr ir iezīmējušās jaunas pazīmes alianses politikā. Lietuva, regulāri palielinot izdevumus aizsardzībai, uzskata, ka visai drīz tā atrausies no saviem kaimiņiem un būs gatava dalībai NATO, kam palīdzēs arī stratēģiskā partnerība ar Poliju. Savukārt Igaunija pēc sekmīgas ES politikas īstenošanas un sarunu uzsākšanas būs spējīga maksimāli koncentrēt resursus NATO virzienā.

BALTIJAS VALSTU ARMIJU BRUŅOJUMS⁴²

(4. tabula)

BRUŅOJUMA VEIDS	IGAUNIJA	LATVIJA	LIETUVA
Bruņu-transportieri	39	15	34
Tanki	0	0	0
Lidmašīnas	2	4	11
Helikopteri	3	8	8
Fregates	0	0	2
Patruļkuteri	3	13	3
Mīnu traleri	2	2	0

Avots: *Diena*, 1998. gada 18. maijs.

Taču Baltijas valstu sadarbība aizsardzības jomā nav tikai veiksmes stāsts, bet tas ietver arī nozīmīgas pretrunas. Viena no pretrunām, kura kavē un ierobežo Baltijas valstu sadarbību militārajā jomā, ir ierobežotie finansiālie resursi un nepietiekamā materiāli tehniskā apgāde (Skat. tab. Nr. 4). No vienas puses, Baltijas valstis sāka veidot savus bruņotos spēkus no nulles punkta. Tādēļ to salīdzinājumā nevajadzētu būt īpašām atšķirībām. Tomēr pēdējo gadu gaitā jau ir iezīmējušās sekas, kuras izriet no dažādām pieejām militārajām struktūrām un to finansēšanai. 5. tabulā esam parādījuši dažādos Baltijas valstu izdevumus aizsardzībai. Lai arī no pirmā acu uzmetiena atšķirība nav ļoti liela, tomēr ir redzams, ka Lietuva aizsardzības vajadzībām jau tagad izmanto divreiz lielākus resursus nekā Latvija. Ja finansiālajā nodrošinājumā Baltijas valstīs būs ievērojamas atšķirības, grūti būs uzturēt dažādas sadarbību veicinošas iniciatīvas. 1998. gada rudenī Latvijā, apspriežot nākamā gada budžetu, bija skaidrs, ka aizsardzības izdevumi nepieaugs līdz kaimiņvalstu

⁴² Tabulā uzrādīts kopējais skaits, taču daudzas no uzrādītām vienībām nav lietošanas kārtībā vai arī atrodas remontā.

līmenim. Tas tika negatīvi novērtēts Igaunijā un Lietuvā, norādot, ka tādējādi tiek apdraudētas vairākas reģionālās sadarbības iniciatīvas.

AIZSARDZĪBAS IZDEVUMI BALTIJAS VALSTĪS (PROCENTOS NO IKP)

(5. tabula)

Valsts	1998	1999	2000
IGAUNIJA	1,1	1,3	
LATVIJA	0,67	1,0	2 (5 gados)
LIETUVA	1,49	1,5	2

Avots: Tālavs Jundzis, *Cik maksā valsts aizsardzība?* (Rīga: Junda, 1998, 13.-14. lpp.).

Vēl viena Baltijas valstu militāro sadarbību kavējoša tendence ir saistāma ar apbruņojumu. Pastāvot minimālam budžetam, kura lielākā daļa tiek izdota algām, nodokļu nomaksai un objektu uzturēšanai, praktiski neatliek līdzekļu bruņojuma iegādei.⁴³ Tāpēc nelielie bruņojuma iepirkumi ir nejauši un nekoordinēti, tie nav pakļauti reģionālās sadarbības veicināšanai. Šo problēmu vēl vairāk pastiprina labi gribētā Rietumu palīdzība, kura ir savstarpēji nekoordinēta un vēl mazāk koordinēta attiecībā uz Baltijas valstīm. Situāciju sarežģī fakts, ka saņemtais aprīkojums un bruņojums ir morāli un tehniski nolietots un savstarpēji nesaderīgs. Tādējādi šī aprīkojuma uzturēšanai un remontēšanai ir vajadzīgi lieli līdzekļi, kuri tiek iztērēti neefektīvi.

Lai arī Baltijas valstu militārajā sadarbībā ir vērojamas arī negatīvas iezīmes, tomēr kopumā tā ir vērtējama kā viens no veiksmīgākajiem aizsardzības iniciatīvu koordinācijas modeļiem, kuru ir atzinīgi vērtējuši gan pašmāju politiķi, gan arī starptautiskie eksperti. Pie Baltijas valstu sadarbības militārajiem aspek-

⁴³ Pamatoti uz to norāda bijušais aizsardzības ministrs Tālavs Jundzis, rakstot, ka «mēs esam izdevuši līdzekļus aizsardzībai, uzturot cilvēkus, kurus neesam pienācīgi apbruņojuši un apgādājuši, lai tie spētu veikt uzdevumu, par ko tiem maksājam». (Tālavs Jundzis, *Cik maksā valsts aizsardzība?* (Rīga: Junda, 1998, 9. lpp.)

tiem jau plašākā - Baltijas jūras reģiona kontekstā pakavēsīmies vēl, runājot par Ziemeļvalstu atbalstu triju valstu virzībā uz NATO.

2. Neveiksmes piemērs: Baltijas valstu reakcijā uz ES paplašināšanos.

Visām trijām Baltijas valstīm ir identiski ārējās un drošības politikas mērķi, kas formulēti kā šo valstu pilnīga integrēšanās ES un NATO. Pēc Karla Doiča un arī citu autoru domām, samērojami mērķi veicina valstu sadarbību kopīgu uzdevumu veikšanai, tajā skaitā arī līdzekļu saskaņošanu un savstarpēju atbalstu. Šāda politiskās darbības koordinēšana likumsakarīgi novestu pie drošības reģiona izveides vienā vai otrā izpausmes formā. Analizējot Baltijas valstu sadarbības attīstības posmus, jāsecina, ka jo tuvāks un sasniedzamāks ir mērķis, respektīvi, dalība ES un NATO, jo Baltijas valstu individuālās politikas kļūst agresīvākas. Te varam minēt divus piemērus. Pēc *Agenda 2000* publicēšanas 1997. gadā, Latvija un Lietuva izrādīja savu neapmierinātību, kam sekoja virkne politiķu apgalvojumu, kas Baltijas valstu tālāko sadarbību apšaubīja. Sacensības elements Baltijas valstu attiecībās sāka pieaugt un aizēnoja uzsākto sadarbību. Tā, piemēram, Lietuvas Eiropas lietu ministre Laima Andrikiene atzīmēja, ka, jau īsi pirms sarunu uzsākšanas ar Igauniju, nozīmīgas pretrunas parādījās Baltijas valstu attiecībās. Intervijā laikrakstam *Diena* viņa sacīja, ka vērojama «nopietna sacensība un šī procesa laikā draudzīgās kaimiņvalstis varētu atsvešināties». (*Diena*, 26. jūnijs 1997.) Pēc dažām nedēļām toreizējais Ministru prezidents Andris Šķēle, attiecīgi komentēdams Eiropas Komisijas ziņojumu, sacīja, ka Komisija ar savu attieksmi varētu sašķelt Baltijas vienotību. (*Diena*, 19. jūlijs 1997.) Pretēji skeptiskajam Latvijas un Lietuvas politiķu izteiktajam viedoklim, Igaunija vairākkārt uzsvēra, ka tā neatkāpsies no reģionālās sadarbības un, pat vēl vairāk, tā apzinās lielo atbildību abu Baltijas valstu priekšā, gan palīdzot atklāt, ar kādām grūtībām tām būtu jāsasopas ceļā uz ES, gan radot labvēlīgu vidi to iestājam ES. Šis

viedoklis vislabāk izpaudās reakcijā uz Guntara Krasta interviju vācu laikrakstam *Handelsblatt*, kurā Krasts izteica tik radikālu viedokli, ka Igaunijas dalība ES var tik lielā mērā apdraudēt sadarbību starp trijām valstīm, ka visa reģiona nākotne ir zem jautājuma zīmes. Igaņu politiķi atbildēja, ka viņi negrasās apturēt pastāvošos sadarbības projektus un joprojām uzskata, ka Baltijas jūras reģions ir svarīga politikas sastāvdaļa. (*The Baltic Times*, 11.-17. september, 1997)

Līdzīga taktika izpaudās jau nedaudz ātrāk, 1997. gada pavasarī, kad lietuvieši uzsāka NATO paplašināšanas politikas intensificēšanu, kas bija kā sekas zināmu atbalstu guvušajam *RAND Corporation* pētījumam, kurā pausta ideja, ka vismaz viena valsts jāuzņem ES, nosaucot Igauniju. Lietuva vēlējās šo individuālo pieeju izmantot NATO paplašināšanas kontekstā. Šajā laikā Vitauts Landsberģis nāca klajā ar paziņojumu, ka Baltijas valstu vienotības tēls ir jāpārvar, salīdzinādams trīs Baltijas valstis ar sēnēm grozā un teikdams, ka baltiešiem jāizraujas no Baltijas getto. Vēl jo vairāk šī ideja tika kultivēta 1999. gada aprīlī, kad NATO svinēja savu 50 gadu jubileju, oficiāli uzņemot savās rindās Čehiju, Poliju un Ungāriju. To atdzīvināja Zbignevs Bžezinskis, izceļot Lietuvas sasniegumus, gatavojoties dalībai aliansē.

Vēl viens piemērs ir saistīts ar ES tuvošanos paplašināšanas nākamajam solim - progresa ziņojumiem 1998. gada nogalē. Eiropas Komisijas sagatavotie *Progresa ziņojumi* par kandidātvalstīm tiek uzskatīti par svarīgu rādītāju valsts iespējamajai uzaicināšanai uz sarunām ar ES. Jau 1998. gada rudenī daudzos Eiropas Komisijas atzinumos pozitīvi tika vērtēti Latvijas sasniegumi un uzsvērts, ka Latvija pat ir aizsteigusies priekšā dažām pirmās grupas piecnieka valstīm. Pēc nacionālā referenduma pozitīva iznākuma par grozījumiem Latvijas Pilsonības likumā, kas ļāva ieviest visas galvenās EDSO rekomendācijas, pozitīva starptautiska attieksme pret valsti palielinājās. Šajā pašā laikā Igaunija sāka zaudēt ekonomiskās attīstības tempus, un

arī grozījumu izdarīšana Pilsonības likumā tika atcelta. Tuvojoties Vīnes samitam 1998. gada nogalē, no Igaunijas sāka parādīties dīvaini signāli. Piemēram, bijušais, bet ietekmīgais Igaunijas ārlietu ministrs Tomass Hendriks Ilvess, kurš žurnālā *Economist* nosaukts par veiksmīgāko ārlietu ministru postkomunisma zemēs, ieteica Igaunijai atteikties dēvēt sevi par Baltijas valsti, jo Latvija un Lietuva graujot tās autoritāti. Viņš puda viedokli, ka Baltijas valstis - tā ir tikai ideja, kura ir nestabila un nomaļa. Ilvess turpina: «Es redzēju, ka Igaunija gadiem ilgi cieta no abu pārējo Baltijas valstu neveiksmīgi izplānotas politikas....Igaunija ir postkomunistiska ziemeļvalsts, nevis Baltijas valsts.» (<http://www.bns.lv>: 30. oktobris, 1998)

Zīmīgi, ka, pieaugot Latvijas sasniegumiem virzībā uz ES un apsteidzot Lietuvu, tie paši politiķi, kuri noraidīja Baltijas vienotības ideju, sāka pie tās atgriezties. Piemēram, «Baltijas getto» autors Vitauts Landsberģis aizmirsā pats savu teoriju, kas aicina beigt runāt par Baltiju, kurai, viņaprāt, vienmēr ir negatīva pieskaņa, kad Eiropas Komisija 1998. gada novembrī sniedza pozitīvu progresa ziņojumu par Latviju, kurš liecina, ka tā varētu tikt aicināta uz sarunām ātrāk par savu dienvidu kaimiņvalsti. Tad Landsberģis puda, ka Latvija un Lietuva ir jāuzņem vienlaicīgi.

Neraugoties uz Baltijas valstu sadarbības attīstības neviendabīgumu un pretrunīgu tendenču pastāvēšanu, ko apliecina abi iepriekšminētie piemēri, interesanta ir tendence, ka, neatkarīgi no viena vai otra politiķa izteikumiem, kuri paredzēti iekšējam vai starptautiskam patēriņam, Baltijas valstu radītās sadarbību veicinošās institūcijas nekad nav apšaubījušas Baltijas valstu kooperācijas lietderīgumu un nepieciešamību pat vissīvākās konkurences laukā - ES dalībvalsts statusa iegūšanā. Vēl jo vairāk, varam apgalvot, jo tuvāk nāca iespējamā aicināšana uz sarunām, jo biežāk šo institūciju dienas kārtībā dominēja Eiropas integrācijas jautājumi. Ja pirms 1995. gada tajās noteicošie bija iekšējas dabas jautājumi, tad pēc aktīvas eiropeizācijas

politikas uzsākšanas visas trīs valstis pastiprināja Eiropas-Baltijas integratīvo procesu sekmējošu politiku apspriešanu. Varam minēt kaut vai dažus piemērus. 1996. gada februārī Viļņā, tiekoties Baltijas valstu ārlietu ministriem, tika pieņemtas vairākas rezolūcijas, kuras bija vērstas uz Baltijas valstu politiku saskaņošanu integrācijai ES un NATO. Visas trīs valstis apliecināja nepieciešamību strādāt pie tiem virzieniem, kuri varētu sekmēt ātrāku integrācijas procesu norisi, apspriežot kopējas komunikācijas infrastruktūras un tranzīta procedūru izveidi, kas atvieglotu robežu šķērsošanas režīmu starp Baltijas valstīm.

Baltijas parlamentārās asamblejas sēdēs arī ir dominējuši ES un NATO integrācijas jautājumi kā daļa no Baltijas sadarbības dienaskārtības. Piemēram, 1998. gada maija sēdē izcelti tika divi lieli jautājumu bloki: Latvijas attiecības ar Krieviju un pārējo Baltijas valstu atbalsts un robežkontroles un energoresursu piegādes problēmas. Šīs pašas sesijas laikā toreizējais Igaunijas premjers Marts Sīmans ieteica Baltijas Asamblejai, ka tālākā Igaunijas, Latvijas un Lietuvas sadarbībā vienojošais elements nākotnē varētu būt dalība ES un NATO. (<http://www.bns.lv>. 9. maijs 1998)

Arī Baltijas Ministru padomē iezīmējās tāda pati sadarbību veicinoša tendence, kā Baltijas Asamblejas dienas kārtībā. Tā 1998. gada jūlijā tikšanās reizē valstu vadītāji atzina, ka Baltijas sadarbību bija aizēnojuši ES dalības jautājumi, tomēr politiskai praksei vajadzētu pozitīvā veidā izmantot tās iespējas, kuras Eiropas integrācijas procesu varētu sekmēt. Parakstītie starpvaldību līgumi apliecina, ka Baltijas valstu sadarbībai ir lielas iespējas ES paplašināšanas kontekstā. Zīmīgi, ka īpaša uzmanība tika pievērsta ekonomiskās telpas izveidei, uzsverot tās komponentes, kurām ir svarīga loma, iekļaujoties ES kopējā tirgū, t.i., brīvai darba spēka un pakalpojumu kustībai, kā arī iespējai izveidot kopēju stratēģisko preču importa un eksporta kontroli. To, ka dienaskārtību noteica ES darbības loģika, pierādīja tas, ka premjerministri solīja lielāku uzmanību pievērst otrā un trešā

pilāra jautājumiem - kopējiem projektiem iekšlietās un tieslietās un kopējā aizsardzībā. Parakstītie starpvalstu līgumi par vienotu tranzīta procedūru un kopēju vidējās izglītības telpas izveidi nav nekas cits kā tuvināšanās ES. (*www.bns.lv// 28. jūlijs 1998*)

Pakāpeniski pieaugošā Baltijas valstu sadarbība, kurā vēl ir daudz pretrunu un neskaidrības, tomēr ir kļuvusi par triju valstu politiskās dzīves neatņemamu sastāvdaļu. To vēl vairāk pastiprina fakts, ka no 2000. gada februāra Baltijas valstis atkal atrodas gandrīz identiskās pozīcijās, jo visas trīs ir sākušas iestāšanās sarunas ar ES un kopš 1999. gada pavasara pastiprināti tiek strādāts pie priekšdarbu veikšanas dalībai NATO. Tomēr vēl neatbildēts ir jautājums par to, vai iespējams runāt par Baltijas valstu drošības reģiona izveidošanos.

3. VAI BALTIJAS VALSTĪS VEIDOJAS DROŠĪBAS REĢIONS?

Iepriekšējā nodaļā aplūkoti divi veiksmes un neveiksmes piemēri ilustrē Baltijas valstu sadarbības neviennozīmīgo būtību, tomēr tie vēl nesniedz atbildi uz Baltijas sadarbības nozīmi drošības politikas kontekstā. Tādēļ, sekojot Karla Doiča teorētiskai shēmai, kas palīdz konstatēt drošības reģiona veidošanās pazīmes, būtu jāaplūko Baltijas valstu drošības koncepcijas un to samērojamība, kā arī starp Baltijas valstīm pastāvošie attiecību uzturēšanas kanāli un to darbības intensitāte.

Viens no galvenajiem drošības reģiona veidošanās rādītājiem ir saskaņojamas drošības intereses un mērķi. Līdz 90. gadu vidum Baltijas valstīs bija skaidri noteiktas tuvākās politiskās prioritātes, un tās ir ES un NATO. Taču oficiālie dokumenti, kuros plašāk ir atspoguļoti katras valsts redzējumi uz draudiem un to novēršanas līdzekļiem, neparādījās vienlaicīgi. Igaunijas aizsardzības un drošības pamatnostādnes tika pieņemtas 1996. gada pavasarī. Dokumentā *Igaunijas valsts nacionālās aizsardzības politikas pamatnostādnes* uzsvērti divi galvenie drošības sistēmas balsti - nacionālā drošība, t.i., valsts aizsardzība un starptautiskā

drošība. Abu komponentu īstenošana iespējama, attīstot nacionālos bruņotos spēkus un sadarbojoties ar citām valstīm. Igaunijas politiķi šajā sakarā atzīmē Baltijas un Baltijas jūras reģiona sadarbību. Atšķirībā no Latvijas un Lietuvas drošības koncepcijām, šis dokuments integrēšanos Eiropas drošības struktūrās - ES, NATO un RES redz tieši caur sadarbības padziļināšanu un paplašināšanu, ne tikai ar šauri nacionālu līdzekļu palīdzību. Reģionālās un starptautiskās drošības elementu klātbūtne pamatnostādņēs pietuvina valsti modernās drošības izpratnei un kopīgas valodas lietošanai ar Rietumu partneriem. Ievēribas cienīgs ir fakts, ka Igaunijas pamatdokumenta nosaukums precīzi atspoguļo tā saturu, jo runā nevis par drošību vispār, vai nacionālo drošību, bet akcentē tieši aizsardzības politikas jautājumus. Tādējādi novēršot iespējamo neizpratni, kāpēc lielāka uzmanība pievērsta militārajam drošības aspektam.

Lietuvas parlaments savas valsts drošības koncepciju pieņēma 1996. gada decembrī ar nosaukumu *Likums par nacionālās drošības pamatprincipiem*. Lietuvas drošības politikas mērķi principiāli neatšķiras no pārējo divu Baltijas valstu koncepcijās atspoguļotajiem. Tie ir - nācīgas un valsts neatkarības saglabāšana, demokrātijas nostiprināšana. Kā galvenie drošības politikas subjekti tiek atzīti valsts un pilsoņi, taču atbildība par drošības politikas īstenošanu gulstas uz valstiskām institūcijām. Atšķirība no Igaunijas dokumenta pēc būtības ir divos akcentos. Lietuvas dokumentā ievērojami dominē militāras dabas drošības aspekti un tikpat kā nav skarta reģionālās sadarbības loma drošības politikas īstenošanā. Zīmīgi, ka nav pieminēta Lietuvas pozīcija attiecībā uz drošības procesiem Baltijas jūras reģionā.

Atsaucoties uz iepriekšējā nodaļā aplūkoto Latvijas Nacionālās drošības koncepciju (skat. 2. nodaļu) un galvenajām oficiālajām nostādņēm Igaunijas un Lietuvas drošības politikās, varam secināt, ka, neraugoties uz identiskumu mērķu izvēles un definēšanas ziņā, tās ir līdzīgas, bet atšķirības pastāv draudu redzējumos un to novēršanas līdzekļu izvēlē.

Raksturojot Baltijas valstu mijiedarbības intensitāti un regularitāti, jāsecina, ka, neraugoties uz visu Baltijas sadarbības procesa pretrunīgumu, tas būtu raksturojams kā pakāpeniski pieaugošas mijiedarbības attīstīšanas un nostiprināšanas process. Triju Baltijas valstu starpā pastāvošā mijiedarbība nenoliedzami liecina par integrācijas procesa sākumu un pirmajiem pozitīvajiem rezultātiem. Tomēr patlaban ir grūti novērtēt, kāda būs tālākā attīstība un galvenās pretrunas. Pašu Baltijas valstu starpā nav īstas skaidrības, kāda tipa reģionālais veidojums būtu visām trim visoptimālākais. Tādēļ interpretācijas svārstās amplitūdā no ūnijas, alianses, Beniluksa vai Ziemeļu sadarbības modeļiem līdz pat aicinājumiem īpaši neaizrauties ar savstarpējo sadarbību un akcentēt uzmanību ES un NATO virzienā. Tomēr jāatzīmē, ka ir viena Baltijas valstis vienojoša ideja - tā ir apzināšanās, ka jāmeklē kopējas drošības garantijas, jo potenciālie apdraudējumi ir līdzīgi. Tādēļ drošības kopiena būtu optimāls risinājums plašākā kontekstā, bet ne triju valstu starpā. To apstiprina arī Karla Doiča izstrādāto kritēriju testēšana Baltijas sadarbības gadījumā.

Ja integrācijas pamatā ir valstu apzināšanās, ka mijiedarbība visām dos maksimāli pozitīvus rezultātus, tad Baltijas valstu gadījumā integrācijas sekmētājs nav pašmāju politisko aktieru motivācija. Šāda motivācija radās ārēja spiediena rezultātā, sākotnēji kā pretspēks PSRS ambīcijām atjaunot impēriju un vēlāk kā starptautiskās sabiedrības radīts priekšstats par Baltijas vienotību un ieteikums uzstāties ka vienotam reģionālam aktierim. Diemžēl iekšējās reģionālās pašidentifikācijas process ir ieildzis. Karls Doičs min vismaz četrus integrācijas uzdevumus (skat. 1. nod.), bet Baltijas valstīm svarīgākais ir viens, kas aizēno pārējos (stabilitāte, daudzveidīgu mērķu sasniegšanas iespējas, specifisku mērķu sasniegšana un jaunas identitātes veidošana) - neatkarības saglabāšana, un savstarpēja integrācija kalpo kā stimul un nosacījums integrācijai Eiropā. Kas attiecas uz integrācijas pamatnosacījumiem, tad arī starp tiem nav vērojams

nepieciešamo komponentu kopums. Politisko vienību savstarpējais nozīmīgums ir salīdzinoši zemā pakāpē, ko pierāda nelielais savstarpējās tirdzniecības apjoms - 1995. gada jūlijā un augustā tikai 2,8 procenti no Latvijas eksporta kopējā apjoma bija ar Igauniju, bet šis valsts imports uz Latviju bija 4,9 procentu apjomā; Latvijas eksports uz Lietuvu sastādīja 5,2 procentus un Lietuvas imports uz Latviju - 5,9 procentus. (*Ikmēneša statistika 1995*, (9): 123 Līdzīga tendence saglabājās arī 1999. gada pirmajos desmit mēnešos, kad Latvijas eksports uz Lietuvu veidoja 7,5 procentus, uz Igauniju - 4,5 procentus, attiecīgi Lietuvas imports uz Latviju bija 7,2 procentu apjomā, bet Igaunijas - 6,5 procentu apjomā. (*Ikmēneša Statistikas 2000*, (12) : 115) Saglabājās arī tendence nesaskaņot valstīm svarīgus jautājumus savstarpējās konsultācijās (lai arī formāli tiek apliecināta politiku saskaņošana, praksē valstu darbība mēdz būt nesinhronizēta; pat oficiālie lūgumi uzņemšanai ES un NATO netika iesniegti vienlaicīgi). Zemā līmenī ir arī savstarpējā atkarība, un dažas tās pazīmes attiecināmas vairāk uz drošības un militāro jomu nekā ekonomiku, politiku un kultūru. Jāatzīst, ka arī kopējas identitātes izjūta Baltijas valstīs nav īpaši izteikta. Tā aptaujā par identitātes problēmām Latvijā uz jautājumu, cik lielā mērā jūs jūtaties piesaistīts Baltijas valstīm, tikai 38,4 procenti aptaujāto atbildēja apstiprinoši. (*Rodins, Strupišs 1995*)

Kā sadarbību un reģiona veidošanu kavējošs faktors jāmin tas, ka Baltijas valstu starpā nav izteikta līdera, kurš koordinētu politiskos procesus šajā politiskajā telpā. Ģeogrāfiski šāda loma piederētos Latvijai, un lielā mērā, ņemot vērā dažādu institūciju administratīvo biroju atrašanās vietu, tas arī ir īstenots (piemēram, Baltijas Asamblejas sekretariāts un Eiropakultāte ir izvietota Rīgā). Tomēr tas netiek uztverts ar sajūsmu no kaimiņu puses, jo Igaunija uzskata, ka ekonomiskajās reformās tā ir tikusi tālāk un tādēļ varētu uzņemt līdera lomu, vai arī paiet vispār malā, lai nesapītos pārāk cieši ar daudz nesološo Baltijas reģionu un

paliktu saistīta ar Somiju. Arī Lietuva mēdz izteikt pretenzijas, ka ir lielākā no trim valstīm un tādēļ dažreiz šķiet nostumta perifērijā, kas ir veicinājis Lietuvas pievēršanos Polijai un caur to Centrāleiropai.

Nevar apgalvot, ka Baltijas valstīm optimālāks būtu viens vai otrs reģionālās sadarbības modelis, jo pagaidām pārāk neatīstītas ir šīs valstis pašas par sevi. Tomēr sadarbība kā tāda visplašākā mērogā tām ir nepieciešama, ko argumentēti ir pamatojis dāņu politologs Larss Johansons. Viņš uzskata, ka politiķi, eksperti un sabiedriskā doma uztver Baltijas valstis kā vienotu telpu. Baltieši to var nepieņemt un uzsvērt savas atšķirības, bet stereotips tomēr paliek. Īpaši tas attiecas uz ES paplašināšanu. Savstarpēja sadarbība ir rādītājs tam, kā šīs valstis darbosies starptautiskas organizācijas ietvaros. Tā kā ES ir jutīga pret jebkādām strukturālām un institucionālām pārmaiņām, tad svarīga kļūst tā uzvedība, kuru ES lēmumu pieņemšanā ienesīs Baltijas valstis. Tas ir plašāks jautājums - par Baltijas valstu spēju iekļauties valstu apvienībā un kļūt par uzticamiem partneriem, jo, ja Baltijas valstis nespēj vienoties savā starpā, tad kāda ir garantija, ka tās bez pretrunām iesaistīsies ES darbā. (Johansson 1995)

Baltijas reģionu patlaban var raksturot kā veidojumu, kurā vienlaicīgi izpaužas sacensības un sadarbības tendences. Tas nav raksturīgi tikai šim reģionam, tomēr atšķirība ir vienā būtiskā raksturojumā. Igaunija, Latvija un Lietuva ir izvietotas vienā ģeogrāfiskā telpā, tām ir kopīgi mērķi, un šīs valstis ir līdzīgas gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā ziņā. Ja Baltijas valstīm piemērotu reģionu veidošanās nosacījumu teorētisko ietvaru, tad šīs būtu viens no labākajiem reģionālās drošības piemēriem. Neviena no Baltijas valstīm neizmanto to reģionālisma potenciālu, kas objektīvi pastāv šajā telpā. Skaidrojums šai parādībai slēpjas pašā reģionālismā. Katrai Baltijas valstij ir daudzveidīgs reģionālo attiecību tīkls, kura galvenais mērķis ir pilnīga iesaistīšanās ES un NATO. Tādēļ Baltijas valstis politiskajā procesā

balansē starp pieejamo un vēlamo. Jo lielākas kļūst iespējas, izmantojot individuālo potenciālu, tuvināties ES vai NATO, jo vairāk virsroku gūst nacionālie līdzekļi un intereses. Jo tālāk atvirzās reālā iespēja iekļūt aliansē, jo lielākas pūles tiek ieguldītas savstarpējos projektos un reģionālās sadarbības veicināšanā.

Baltijas reģions ir savdabīgs izmēģinājuma lauks un labvēlīga augsne, kurā sagatavoties plašākiem reģionālās sadarbības projektiem - dalībai ES un NATO. Piesardzība, ka noformēts Baltijas reģions varētu aizkavēt iekļūšanu minētajās organizācijās, kavē Baltijas valstu iekšējā potenciāla maksimālu izmantošanu ārējās un drošības politikas mērķu īstenošanai.

Baltijas valstīm raksturīgā piesardzība pret Baltijas sadarbību ir skaidrojama ar pastāvošām bažām, ka tā varētu tikt uztverta kā alternatīva ES, kas kavētu valstu uzņemšanu Savienībā. Pakāpeniski attīstot nacionālās adaptēšanās politikas ES, kā viens no politikas īstenošanas līdzekļiem neizbēgami tiek un tiks izvēlēta savstarpējā sadarbība kā papildinājums eiropeizācijas politikai.

Baltijas valstīm, nostiprinot savas pozīcijas Eiropā un starptautiskā sistēmā, jārēķinās ar ārējā spiediena pastāvēšanu un ierobežotiem nacionāliem resursiem autonomijas saglabāšanā. Tādēļ, pieaugot racionālisma elementiem, to politikās neizbēgami palielināsies sadarbības formas un kanāli, tādējādi neveidojot alternatīvu reģionu, bet gan daudzpusējās drošības kopienā kā plašākas Eiropas drošības telpas neatņemamu sastāvdaļu. Precīzi to ir raksturojuši jau minētie zinātnieki Deiviss un Hare: «Atšķirības starp Baltijas valstīm acīmredzot vienmēr pastāvēs. Tajā pašā laikā mēs uzskatām, ka baltiešiem noteiktu starptautisku uzdevumu veikšanai (piemēram, aizsardzībai) un reālas ietekmes izpaušmei uz spēkiem, kuri veido starptautisko politiku, ir labāk būt kopā, nekā darboties neatkarīgi.» (Davis, Hare 1997: 280)

V BALTIJAS - ZIEMEĻVALSTU REĢIONĀLĀ SADĀRBĪBA

1. BALTIJAS UN ZIEMEĻVALSTU ATTIECĪBU VĒSTURE PĒC NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS

Kad no šodienas pozīcijām vērtējam Baltijas un Ziemeļvalstu attiecības, tad nākas konstatēt, ka visā plašajā starptautiskajā sistēmā mums nav lielāku atbalstītāju kā šīs piecas Skandināvijas valstis. Tomēr, palūkojoties nesenajā desmit gadu vēsturē, jāteic, ka šo attiecību veidošanas process nav bijis viennozīmīgs un tikai progresējošā virzienā. Atskatoties uz Baltijas valstu neilgo neatkarības atjaunošanas vēsturi un Skandināvijas valstu reakciju uz to, redzam vairākus posmus attieksmju maiņā, sākot no piesardzīgas starpvalstu attiecību veidošanas (izņemot Islandi un Dāniju, kuras atbalstīja Baltijas valstis vēl pirms neatkarības atgūšanas un nevilcinājās ar to starptautisku atzīšanu) un pakāpeniskas intereses pieaugšanas līdz pat apgalvojumiem, ka Baltijas drošība ir arī Ziemeļvalstu drošība.⁴⁴

Lai izprastu šodienas attiecību būtību un noteiktu katras Ziemeļvalsts attieksmi pret Latviju un tās drošības jautājumiem, nepieciešams veikt savstarpējās mijiedarbības vēsturiskās attīstības loģikas izvērtējumu. Kopš 1989. gada sākuma, kad Latvija, Igaunija un Lietuva iesaistījās starptautiskajos procesos, sākotnēji kā pārejas posma un vēlāk kā pilnīgi neatkarīgas valstis, tās ieguva atbalstu gan no ziemeļu institūcijām, gan no atsevišķām Ziemeļvalstīm. Varētu pat sacīt, ka Skandināvijas valstis kalpoja Baltijas valstīm kā tilts uz Rietumu valstīm un to sabiedrību. Lai arī kopējā attieksme pret Baltijas valstīm bija pozitīva un atbalstoša, tomēr pēdējās desmitgades laikā ir

⁴⁴ Skat: Mouritzen, H., «Testing Weak-Power Theory: Three Nordic Reactions to the Soviet Disintegration», eds. Carlsnaes, W., Smith, S., *European Foreign Policy: The EC and Changing Perspectives in Europe* (SAGE: London, 1994), pp. 156-177; Ozoliņa, Ž., «Baltic-Nordic Interaction, Cooperation and Integration», eds. Lejiņš, A., Ozoliņa, Ž., *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective* (Latvian Institute of International Affairs, Riga, 1997), pp. 113-147.

notikusi vairākkārtēja Ziemeļvalstu attieksmju maiņa, kuru ietekmēja gan procesi starptautiskajā sistēmā, gan Baltijas jūras reģionā. Tā līdz neatkarības pasludināšanai 1990. gada maijā Ziemeļvalstis dažādiem līdzekļiem atbalstīja Baltijas valstu Tautas frontes, organizējot neformālas tikšanās ar Rietumu politiķiem, biznesa pārstāvjiem, aicināja piedalīties Ziemeļu padomes sēdēs un starptautisko organizāciju saietos.

Taču pēc neatkarības deklarāciju pasludināšanas 1990. gada nogalē Ziemeļvalstis nesteidzās ar Baltijas valstu starptautisku atzīšanu, kas radīja vilšanos baltiešu politiķos. Ziemeļvalstu pasivitāte izskaidrojama ar tolaik vēl pastāvošo spēku sadalījumu Baltijas jūras reģionā, kura neapdomīga sagraušana neatgriezeniski ietekmētu ne tikai Baltijas valstis, bet vistiešākā veidā arī pašas Skandināvijas valstis. Precīzi šo situāciju ir analizējis dāņu pētnieks Hanss Mouritcens, kurš atzīmēja Ziemeļvalstu ģeopolitisko un stratēģisko determinētību reģionā. Dānija bipolaritātes apstākļos bija priekšējās drošības līnijas valsts Baltijas jūrā militāra uzbrukuma gadījumā, pēc 1989. gada šī loma samazinājās, tādēļ Dānijas politikā iezīmējās visspēcīgākā vēlēšanās iesaistīties reģionālajā transformācijā, vienlaicīgi izvairoties no iespējamo provokāciju konsekvencēm. Norvēģiju, Zviedriju un Somiju šie pirmo gadu notikumi, atbrīvojoties no bipolaritātes, vēl tik radikāli neskāra, jo gan iekšpolitiski populārā neitralitāte pēdējās divās, gan Krievijas robežas tuvums ar lielo militāro potenciālu neļāva sniegt politisko atbalstu Baltijas valstīm. Tāpat jāatceras, ka šajā laikā visās Rietumu valstīs kā neaizskarams pamatprincips bija nedarīt neko, kas varētu ietekmēt vai apturēt Gorbačova uzsāktās reformas. (*Mouritzen 1998: 68-69*)

Oficiālu atbalstu valstiskā līmenī Baltijas valstīm līdz 1991. gada augustam neizdevās sagaidīt, bet Ziemeļvalstis veica vairākus nozīmīgus neatkarību veicinošus pasākumus. Tā 1990. gada septembrī Dānijas, Norvēģijas, Somijas un Zviedrijas ārlietu ministri uzaicināja toreizējo Latvijas ārlietu ministru Jāni

Jurkānu, lai apspriestu iespējamo ekonomisko palīdzību un politisko atbalstu. Pēc mēneša Ziemeļvalstu Ministru padome nāca klajā ar dokumentu «Darba programma Baltijas republikām un Austrumeiropai», kurā ne tikai atzīmēja nepieciešamību palīdzēt šo valstu demokratizācijai, bet arī apliecināja Baltijas valstu īpašo lomu ziemeļu reģionā, apzīmēdamas tās par Ziemeļvalstu nišu austrumos.

Šajā pirmsneatkarības laikā visaktīvākā Baltijas valstu atbalstītāja bija Dānija. Tā aicināja iekļaut Baltijas valstis Centrālās un Austrumeiropas valstu grupā, kurām pieejama ekonomiskā palīdzība no Rietumu valstīm. Kad 1990. gada novembrī EDSA konferences laikā Baltijas valstis nevarēja iegūt oficiāla novērotāja statusu, Dānijas politiķi sarīkoja neoficiālu preses konferenci. Konferences gaitā gan Dānijas, gan Islandes pārstāvji izteica asu nosodījumu šādai politikai un atbalstu Baltijas valstu neatkarības centieniem. Savukārt Norvēģijas pārstāvji aicināja izveidot Baltijas valstu atbalsta grupu EDSA ietvaros. 1990. gada decembrī Dānijas galvaspilsētā Kopenhāgenā tika atvērta Baltijas Informācijas birojs. Dānija bija pirmā Ziemeļvalsts, kura vēl pirms Latvijas starptautiskās atzīšanas parakstīja sadarbības protokolu, kurā izteikta vēlme nodibināt diplomātiskās attiecības (to piedāvāja arī pārējām Baltijas valstīm). Toreizējais Dānijas ārlietu ministrs Uffe Ellemans-Jensens (*Uffe Ellemann-Jensen*) bija tas valstsvīrs, kurš palīdzēja baltiešiem dibināt kontaktus ar ANO, EDSO, Eiropas parlamenta un Eiropas Padomes politiķiem. Viņš bija viens no pirmajiem politiķiem, kas sāka runāt par jauna reģiona veidošanas iespējām Baltijas jūras krastos, kur dzīvo apmēram 200 miljoni iedzīvotāju.

Islandes izteikumi attiecībā uz Baltijas valstu neatkarības atgūšanu bija visdrosmīgākie tieši pirms starptautiskās atzīšanas. Kopā ar Dāniju tā visaktīvāk atbalstīja Baltijas valstu iesaistīšanu starptautiskās organizācijās. ANO 45. sesijā 1990. gada septembrī Islandes pārstāvis Hanibalsons uzrunā mudināja

starptautisko sabiedrību darīt visu iespējamo, lai Baltijas valstu neatkarība tiktu starptautiski atzīta, vienlaicīgi uzsverot, ka Baltijas valstis bija Nāciju Līgas dalībvalstis un ka to neatkarību pārtrauca militāra okupācija. Laikā, kad gandrīz visas pasaules valstis piesardzīgi vēroja notikumu attīstības gaitu Baltijas valstu un PSRS starpā, baidīdamās provocēt Padomju savienību, tas bija visnotaļ drosmīgs solis, kurš tika sperts nevis šaurā domubiedru pulkā, bet visplašāk pārstāvētā starptautiskā organizācijā.

Zināmas atbalsta pazīmes izrādīja arī Norvēģija un Zviedrija. Norvēģija aicināja sasaukt «5+3» (Dānija, Islande, Norvēģija, Somija, Zviedrija, Igaunija, Latvija, Lietuva) tikšanos pirms jau minētās EDSA konferences, lai saskaņotu viedokļus un izstrādātu kopīgas nostādnes. Zviedrija bija daudz rezervētāka savā attieksmē pret Baltijas valstīm. Tajā pašā EDSA konferencē Zviedrija atteicās iesaistīties Baltijas neatkarības jautājumu starptautiskošanā, lai gan piebilda - ja šo dienaskārtības jautājumu piedāvātu ASV, tad Zviedrija to atbalstītu. Laika posmā līdz Moderātu nākšanai pie varas Zviedrijas politika oficiālajā līmenī pret Baltijas valstīm bija rezervēta, bet neoficiālajā tika izrādīts atbalsts. Nevar noliegt Latvijas Informācijas biroja atvēršanas Stokholmā nozīmi, kas veicināja attiecības nevalstiskā līmenī. Šāda nostāja atspoguļoja pastāvošo spēku līdzsvara ietekmi uz Ziemeļvalstu politikām attiecībā pret pārmaiņām Baltijas valstīs. Skandināvijas valstu piesardzība neatkarības atzīšanā un sadarbības uzsākšanā, kā arī vēlākā piesardzība attiecībā uz militāro sadarbību, NATO un ES paplašināšanu ir vēl viens pierādījums tam, ka jaunā drošības dienaskārtība jeb postmodernā pieeja nav tikai izaicinājums Baltijas valstīm, bet arī Ziemeļu kaimiņiem, kuru drošības redzējumā lielu daļu veido tradicionālie stereotipi - ASV un Krievijas vieta starptautiskajā sistēmā, spēku līdzsvara izjaukšanas radītie potenciālie konflikti, kuri varētu skart Ziemeļvalstis, u.c.

Viszemāko ieinteresētību pret Baltijas valstu neatkarības

atjaunošanu demonstrēja Somija, kuras ārējo un drošības politiku pilnībā noteica tās vienpusējā atkarība no PSRS. Tādēļ attieksme pret potenciālo savstarpējo sadarbību tika tieši saistīta ar nepieciešamību veikt pragmatiskas un pacietīgas sarunas ar Padomju savienību. Arī Somija nebija gatava atbalstīt Baltijas valstu neatkarības jautājumu EDSA konferencē Parīzē. Lai arī šī attieksme no pirmā acu uzmetiena nebija visai optimistiska visām Baltijas valstīm, tomēr nedrīkst aizmirst, ka Somijai jau pastāvēja neformalizētas attiecības ar Igauniju, kā arī aktīva iesaiste Baltijas jūras ekoloģiskajās programmās.

Pamats Ziemeļvalstu un Baltijas valstu reģionālajai sadarbībai tika ielikts 1990. gada decembrī, kad Ziemeļvalstu Ministru padomes ģenerālsekretārs F. Klements (*Clement*) un citi padomes pārstāvji tikās ar triju Baltijas valstu ārlietu ministriem. Katra no Baltijas valstīm bija sagatavojusi to jomu un problēmu sarakstu, kurās visvairāk būtu nepieciešama kaimiņvalstu palīdzība. Igaunija uzsvāru lika uz Ārlietu ministrijas darbinieku izglītošanu un telekomunikāciju tīkla izveidi starp Dāniju un Igauniju krīzes vai īpašu situāciju gadījumiem; Lietuva izteicās par teritoriālo kontroli, robežaizsardzību un Baltijas jautājuma internacionalizāciju. Šī sanāksme beidzās ar vienošanos, ka 1991. gada janvārī Rīgā sāks darboties Ziemeļu padomes Informācijas birojs, un 300 miljonu dāņu kronu lielu finansējumu piešķirs izglītības vajadzībām. Jāsaka, ka šim pasākumam bija vēsturiska nozīme arī citā - negatīvā - sakarā, jo tā iezīmēja Ziemeļvalstu šķelšanos attiecībā pret Baltijas valstīm. Sēdes laikā 1990. gada decembrī tika izteikts priekšlikums sagatavot komunikē, kurā Ziemeļvalstis izteiktu savu atbalstu Baltijas valstu neatkarības centieniem. Dānija, Islande un Norvēģija bija gatavas šo dokumentu parakstīt, bet Zviedrija un Somija to noraidīja, tāpēc tika pieņemts cits dokuments, kurā tika izteikts atbalsts tālākai sadarbības stiprināšanai.

Nevienprātība Skandināvijas valstu attieksmē pret atbalstu Baltijas valstu neatkarības atgūšanai izpaudās arī citos konkrētos

gadījumos. Kad 1990. gadā pēc Lietuvas neatkarības pasludināšanas PSRS nolēma uzsākt ekonomisko un politisko spiedienu, Dānija, Islande un Norvēģija izteica nosodījumu PSRS attieksmei un darbībai. Zviedrijas parlaments pieņēma rezolūciju, kurā izteicās, ka šāda rīcība nav pieņemama, bet Somijas attieksme bija vispiesardzīgākā, atzīmējot, ka EDSO principiem jākalpo par pamatu konflikta atrisināšanai starp Viļņu un Maskavu. 1990. gada aprīlī Ziemeļvalstu ārlietu ministri sapulcējās Kopenhāgenā, lai vienotos par palīdzību Lietuvai, bet tā arī nekāds kopsaucējs netika panākts.

Neraugoties uz ne vienmēr pietiekamo atbalstu Baltijas valstu neatkarības centieniem, tomēr jāatzīst, ka šajā laikā (1990 - 1991) tika ielikti pamati tālākai sadarbībai «5+3» formulas ietvaros un nodibināti kontakti, kuri jau pēc pilnīgas Baltijas valstu starptautiskas atzīšanas kalpoja par pamatu diplomātisko attiecību nodibināšanai un plašākas sadarbības attīstīšanai. Pirmā Ziemeļvalstu un Baltijas valstu attiecību posma raksturošanai varam izmantot Hansa Mouritcena identificēto pretrunu starp iesaistīšanās šķēršļiem (*engagement barrier*) un iesaistīšanās pamudinājumiem (*engagement incentive*). (Mouritzen 1998: 65) Viņš to analizē saistībā ar Ziemeļvalstu attālumu no PSRS/ Krievijas un Baltijas valstīm. Jo attiecīgā Skandināvijas valsts ģeogrāfiski izvietota attālākā distancē no Krievijas un tuvāk Baltijas valstīm, jo lielāks ir šis Ziemeļvalsts atbalsts un iesaistīšanās pakāpe neatkarības atgūšanā. Ar šo argumentu Hanss Mouritcens pamato Dānijas aktīvo un Somijas pasīvo politiku pret Baltijas valstīm. Taču šos argumentus var izmantot daudz plašākā nozīmē, jo tik tiešām Skandināvijas valstu politika bija, no vienas puses, ieinteresēti atbalstoša, bet, no otras puses, piesardzīga un pat divdomīga, īpaši Somijas un dažreiz Zviedrijas gadījumā. Tādas pretrunīgas politikas izvēli noteica ne tikai ģeogrāfiskais tuvums PSRS, bet daudz plašāka sistēmiskā vide un izmaiņas tajā, kurā saglabājās aukstā kara laikā radītie un pieņemtie valstu savstarpējo attiecību modeļi, un vienlaicīgi

topošā jaunā reģionālā vide, kuras perspektīvas izskatījās visnotaļ pievilcīgas gan no ekonomiskā, gan drošības aspekta. Skandināvijas valstu ārējās un drošības politikas nostādņu maiņa sakrita ar starptautiskās sistēmas transformācijas procesu. Iepriekš minētie globāla, reģionāla un vietēja rakstura procesi ir ilgtermiņa un nav pabeidzami dažu gadu vai pat desmit gadu laikā. Tādēļ arī vēl gadsimtu mijā šie nosacījumi ievērojami ietekmē Ziemeļvalstu politikas attiecībā pret Baltijas valstīm, lai arī kopš 1990. gada ir notikušas ievērojamas izmaiņas.

Pirmās pazīmes Skandināvijas valstu intereses un iesaistītības pakāpes pieaugšanā bija vērojamas līdz ar Baltijas valstu starptautisku atzīšanu pēc 1991. gada augusta puča PSRS. Visnozīmīgākie notikumi šajā kontekstā ir Baltijas jūras valstu padomes izveidošana un Ziemeļvalstu atbalsts PSRS/ Krievijas karaspēka izvešanas jautājuma internacionalizācijā un risināšanā. Pēc neatkarības atgūšanas strauji sāka pieaugt Zviedrijas loma, kas vistiešākā veidā bija saistāma ar toreizējā premjerministra Karla Bilta (*Carl Bildt*) personību, kura politisko vērtību skalā drošība un Baltijas valstis ieņēma vienu no augstākajām prioritārajām vietām.⁴⁵ Kad 1992. gada jūlijā Helsinkos EDSA konferences laikā tika pieņemta deklarācija par Krievijas karaspēka izvākšanu no Baltijas valstīm, Bilts to komentēja šādi: «Kad mēs aicinām noslēgt divpusējo līgumu par «ātru, precīzu un pilnīgu Krievijas karaspēka izvešanas» izpildīšanu bez kavēšanās, mēs to darām Eiropas stabilitātes interesēs.» Nepārspilējot var secināt, ka, tieši pateicoties šādai Karla Bilta pozīcijai, Baltijas valstu drošības jautājums tika pacelts Eiropas drošības līmenī.

Faktiski visu laika posmu pēc neatkarības atjaunošanas līdz

⁴⁵ Bilts līdz šim ir vienīgais augsta līmeņa Skandināvijas politiķis, kurš vēl 1993. gada 17. septembrī atļāvās izteikties, ka Zviedrija visticamāk nepaliks neitrāla krīzes gadījumā, ja Krievija apdraudēs Baltijas neatkarību. Bilts norādīja arī uz iespējamām plaša spektra darbībām, sākot no politiska atbalsta līdz pat militārām brīvprātīgo vienībām, kas jau bija pieredzēts Zviedrijas neitralitātes vēsturē karā starp PSRS un Somiju. Šo reakciju definēšanas jēga ir Krievijas atturēšana no jebkāda veida avantūrām Baltijas reģionā.

pat 1994. gadam reģionā dominēja Krievijas karaspēka izvešanas jautājums, tādējādi, no vienas puses, piešķirot Baltijas valstu un Ziemeļvalstu attiecībām jaunu drošības dimensiju pie jau pastāvošās sadarbības iedīgļiem ekoloģijas, izglītības un ekonomikas jomā, bet, no otras puses, pakāpeniski sagatavojot integratīvu vidi aktīvākai politisko aktieru līdzdalībai Baltijas jūras telpā pēc drošības pamatproblēmas atrisināšanas. Pakāpeniski tiek nojauktas «iesaistīšanās barjeras» un pieaug to faktoru loma, kuri veicina reģionālo sadarbību.

Attiecību veidošanās sākuma posmā pareizāk būtu runāt par formulu «3+3» (Dānija, Islande, Zviedrija + Baltijas valstis), jo Norvēģijas un Somijas iesaiste reģionālās aktivitātēs bija visai zema. Šo modeli jau minētais zinātnieks Hanss Mouritcens nosauc par «duo-troiku». Tam pierādījums ir Somijas koncentrēšanās uz Igauniju un Norvēģijas Baltijas politikas lēnā formulēšana, ko apliecina statistika - pat vēl 1995. gadā Tanzānijai tika sniegta palīdzība 300 miljonu norvēģu kronu apjomā, bet visām trijām Baltijas valstīm kopā tikai 50 miljoni norvēģu kronu. Taču, lai arī valstu piesaiste reģionālai sadarbībai nebija viennozīmīga, tomēr tika likti pamati daudzveidīgai sadarbībai, gan tieši, gan netieši iekļaujot dienas kārtībā drošības jautājumus.

2. BALTIJAS UN ZIEMEĻVALSTU DROŠĪBAS INTERESES: KOPĪGAIS UN ATŠKIRĪGAIS

Tā kā grāmatas mērķis ir izvērtēt iespējamo drošības reģiona izveidi Baltijas jūras reģionā, tad viens no nosacījumiem kopienas veidošanā, kā minējām, ir kopīgu vērtību, drošības mērķu un interešu apzināšanās, kā arī savietojamu līdzekļu izvēles iespējas, īstenojot valstu ārējās un drošības politikas. Iepriekšējā nodaļā aplūkoju Latvijas drošības politikas galvenās nostādnes. Lai varētu novērtēt to atbilstību ziemeļu kaimiņu drošības interesēm, nepieciešams veikt Ziemeļvalstu drošības koncepciju un to attīstības dinamikas analīzi, lai konstatētu kopīgās un

atšķirīgās iezīmes, kuras var kalpot vai nu par pamatu, vai arī bremsējošu faktoru reģionālās sadarbības kontekstā no Latvijas un arī pārējo Baltijas valstu drošības interešu viedokļa. Šajā nodaļā izvairīšos runāt par ES un NATO politikām, jo tām ir veltītas atsevišķas sadaļas.

Ziemeļvalstu drošības koncepcijas, kuras izteiktas dažādos drošības dokumentos, piedzīvojušas samērā drastiskas izmaiņas, kas ļauj labāk izprast sākotnēji piesardzīgo attieksmi pret jebkāda veida drošības jautājumu savstarpēju apspriešanu līdz pat līdzdalībai *Baltbat* dibināšanā un ieroču pārdošanā Baltijas valstīm. Protams, ka katras konkrētās Skandināvijas valsts drošības politikas izmaiņas ir bijušas atšķirīgas, tādēļ mēģināšu izvērtēt katras valsts drošības politikas pamatnostādņu transformāciju un attieksmes maiņu attiecībā pret Baltijas valstīm un atsevišķos gadījumos pret Latviju, kad šī attieksme bijusi citāda nekā pret Lietuvu vai Igauniju. Uzmanību pievērsīšu Ziemeļvalstu skatījumam uz Baltijas jūras reģiona attīstības perspektīvām.

Norvēģijas drošības politikas mērķi līdz pat 1994. gadam nebija tieši saistīti ar Baltijas valstīm un Baltijas jūras reģionu. Tie ir formulēti sekojošā veidā: ņemot vērā būtiskās izmaiņas Eiropā, Norvēģija uzsver, ka tā turpinās tās uzsākto un iepriekš formulēto politiku. (*Norwegian Defense 1994: 56*) Šajā dokumentā ir noteikti galvenie Norvēģijas drošības politikas virzieni, kurus ietekmē kopējās drošības situācijas neprognozējamība un kompleksums. Taču vislielāko vietu šīs valsts drošības problemātikā ieņem divi starptautiski politiski spēki: Krievija un Transatlantiskās attiecības, iekļaujot tajās Rietumeiropu. Ievērojamā Krievijas loma Norvēģijas drošības politikā ir saistāma ar lielo bruņoto spēku koncentrāciju Kolas pussalā, kas robežojas ar valsti un rada reālus draudus. Krievijas ziemeļu flote, kā arī Krievijas ekonomiskā, sociālā, politiskā un militārā nestabilitāte attur Norvēģiju no principiāli jaunas drošības nostādņu definēšanas.

Visnotaļ liels Krievijas faktora īpatsvars Norvēģijas drošības

politikā ietekmēja arī šīs valsts attieksmi pret karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm. Kopējā nostāja bija atbalstoša, un Norvēģija līdz ar citām Skandināvijas valstīm bija iesaistīta starptautiskā šī jautājuma risināšanā. Tomēr atšķirībā no pārējām Ziemeļvalstīm Norvēģijas pozīcija bija atturīgāka. Tam par iemeslu bija bažas, ka izvestais karaspēks varētu tikt koncentrēts pie Krievijas-Norvēģijas robežas, tādējādi palielinot spriedzi jau tā militarizētajā pierobežas joslā, un radītu papildu draudu situācijas. Apzinoties, ka militāru jautājumu risināšanā ar Krieviju nepieciešams multilaterāls risinājums, Norvēģija bija ieinteresēta uzturēt šī jautājuma augstu internacionalizācijas pakāpi. Tādēļ arī drošības dokumentos liela uzmanība tiek veltīta Eiropas drošības sistēmas transformācijai visās tās stuktūrās, uzsverot NATO un EDSA nozīmi, kurās aktīvi darbosies arī pati Norvēģija. Zīmīgi, ka Norvēģija pat tradicionālo Ziemeļvalstu sadarbību aplūko plašākā Eiropas kontekstā, īpaši akcentējot aizsardzības jautājumus un izslēdzot iespēju, ka Ziemeļu aizsardzības aliance būtu pieņemama izvēle. (*Norwegian Defense 1994: 58*) Jāatzīst, ka šajā laikā Norvēģijas drošības politikā reģionālie jautājumi netika aplūkoti perspektīvā un alternatīvā variantā, bet pakļauti tradicionālajai Eiropas drošības struktūrai.

Norvēģija vienlaicīgi ar Somiju un Zviedriju iesniedza pieņemumus dalībai ES, taču 1994. gada referendums noteica valsts savrupu virzību. Noraidot Savienības dalībvalsts statusu, Norvēģijai bija jāsaskaras ar vienlaicīgi tradicionālu, bet tajā pašā laikā jaunu realitāti. Abām kaimiņvalstīm pievienojoties ES, Norvēģija tika nostumta Eiropas perifērijā un tādēļ bija jāsāk meklēt jaunas drošības un ārējās politikas dimensijas, kuras atbilstu jaunajai situācijai. Sākot ar 1994. gadu, Norvēģijas politikā arvien pieaugošāku lomu sāka spēlēt reģionālie faktori. Tā valsts ārlietu ministrs Bjorns Tore Godals (*Bjorn Tore Godal*), uzrunājot klausītājus Karaliskajā Starptautisko attiecību institūtā Londonā, atzīmēja, ka Norvēģija pilnībā atbalsta Baltijas valstu centienus iestāties ES un NATO un uzsvēra Baltijas jūras un

Barenca jūras reģionu lielo nozīmi nākotnes politiskajos procesos. Lai arī salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem tas bija nesalīdzināmi progresīvs solis jaunu akcentu meklēšanas virzienā Norvēģijas ārējā un drošības politikā, tomēr šo politiku veidojošie galvenie elementi - Krievija un ASV palika ar nemainīgu prioritāru nozīmi. (Godal 1995: 4-12)

Līdzīgu viedokli izteica arī Norvēģijas aizsardzības ministrs Jorgens Kosmo (*Jorgen Kosmo*), kad, runājot par valsts nākotnes ārējām un drošības prioritātēm, viņš uzsvēra tās lielās iespējas, kuras rada sadarbības izvērsana Baltijas reģionā. Šīs iespējas, ministraprāt, zināmā mērā jau tiek izmantotas ar *Partnerattiecību mieram* programmām, kurām ir pievēršama īpaša nozīme, jo stabilitāte Baltijas jūrā esot priekšnosacījums stabilitātei Ziemeļeiropā, kas ir svarīgi arī Norvēģijai, lai arī tā nav Baltijas valsts. Norvēģijas nopietno apņemšanos iesaistīties Baltijas lietās apstiprināja divpusējie līgumi ar Igauniju, Latviju un Lietuvu par sadarbību aizsardzības jautājumos, kurus parakstīja 1995. gadā.

Dānija, gluži tāpat kā Norvēģija, ir NATO valsts, bet tās drošības politikas virzieni tomēr ir atšķirīgi, ko nosaka ģeogrāfiskais izvietojums (vistālākā no Krievijas Skandināvijas valsts, ja neskaita Islandi, bet pēc Baltijas valstu neatkarības atgūšanas Islandes iesaiste reģionālās sadarbības iniciatīvās ir bijusi visai zema) un dalība ES.

Dānijas īpašo attieksmi pret Baltijas valstīm un to drošības jautājumu risināšanu nosaka vairāki objektīvi nosacījumi. Pirmkārt, tā ir vienīgā Skandināvijas valsts, kura ir pilntiesīga dalībniece ES un NATO, līdz ar to tā nav ierobežota savas politikas formulēšanā un var iet soli soli ar institucionālām izmaiņām Eiropā un pat uzņemties iniciatīvu dažādu drošības sadarbības formu piedāvājumos. Tā, kopš 1993. gadā tika formulēti Kopenhāģenas kritēriji un uzsākts ES paplašināšanas jauns cikls, Dānija visu laiku konsekventi ir atbalstījusi Baltijas valstis un akcentējusi nepieciešamību uzsākt sarunas ar visām kandidātvalstīm vienlaicīgi. Ja citu ES dalībvalstu attieksmē pret Baltijas

valstu iekļaušanu Savienībā ir bijušas svārstības, tad Dānijas atbalsts palicis nemainīgs līdz pat šodienai. Otrkārt, Dānija ir tikpat noturīgi uzturējusi Baltijas valstu intereses NATO. Ja mēs palūkojamies uz aizsardzības struktūru veidošanos Latvijā un militāro sadarbību reģionā, tad Dānijas klātbūtne ir visnoturīgākā un pastāvīgākā.

Dānijas drošības intereses ir atspoguļotas koncepcijā, kura tika sagatavota 1993. un 1994. gadā. Tajā pārstāvēti daudzi no aukstā kara laika saglabājušies stereotipi un nostādnes, lai arī atsevišķās sadaļās parādās daudz jaunu elementu. Pirmkārt, tas attiecas uz Dānijas attieksmi pret Eiropā notiekošiem procesiem. Analizējot starpvalstu attiecības globālā kontekstā, Dānijas valdība atzīmē, ka nav vērojami tieši draudi Dānijas valstij un sabiedrībai, vēl jo mazāk ārēja uzbrukuma un konflikta iespējas. Pašreizējo starptautisko situāciju lielākoties apdraud jaunu un slēptu (nacionālu, reliģisku, etnisku) konfliktu izcelšanās. Tādēļ Dānijas aizsardzības sistēmai būtu jāpārorientējas uz miermīlīgiem konfliktu risināšanas līdzekļiem un to iespējamo novēršanu. Tādēļ Dānija pārstrukturē savus bruņotos spēkus un līdzīgi Norvēģijai uzskata, ka iesaistīšanās ANO, EDSO un NATO ir drošības politikas stūrakmens. Atšķirības starp Norvēģijas un Dānijas drošības koncepcijām ir atrodamas šo valstu attieksmē pret Baltijas valstīm. Dānijas dokumentā atzīmēts, ka tuvākajā laikā analītiķu grupai jāveic potenciālo draudu avotu analīze, ņemot vērā izmaiņas Eiropas drošības situācijā un jāpiedāvā scenāriji, kad un kādos apstākļos būtu izmantojams militārais spēks. Šai grupai būtu jāveic tuvāko kaimiņvalstu situāciju izvērtējums, tajā skaitā Šlesvīgas-Holšteinas, Baltijas jūras reģiona un visas Eiropas drošības kontekstā. Varam secināt, ka Baltijas jūras reģions iekļaujas Dānijas drošības politikas kopainā. Šajā gadījumā nevar runāt par galīgi noformulētu ārējo un drošības politiku attiecībā pret jaunajām demokrātijām, kā to precīzi atzīmē dāņu autori: «Vēl vairāk, mums joprojām trūkst vispārējas politiskas koncepcijas, kura īstenojama Austrum-

eiropā. Dānijas politika attiecībā pret Baltijas valstīm ir sadalīta starp Dānijas Aizsardzības ministrijas aktīvismu ar tās uzsvāru uz tuvējām ārzemēm un daudz piesardzīgāk īstenojamo Ārlietu ministrijas politiku, kura pamatojas uz plašāku Eiropas kopainu un tradicionālu mazas valsts skatījumu uz Krieviju. Uz šāda pamata nav iespējams radīt Dānijas palīdzības politikas Austrumeiropai koordināciju.» (Norgaard 1994, 25)

Somijas attieksme pret Baltijas jūras reģionu nav bijusi viendabīga. Pirmkārt, Somijai pēc ilgas ierobežotas autonomijas gadiem bija jāizvērtē tās vieta starptautiskajā sistēmā un, otrkārt, jānosaka tālākās drošības un ārējās politikas virzība. Nozīmīgs solis situācijas pārvērtēšanā bija Somijas atteikšanās no neitralitātes politikas, kuras izvēli savulaik noteica 1948. gadā noslēgtais Draudzības, sadarbības un militārās palīdzības līgums ar Krieviju. Jāatzīst, ka Somijas atteikšanās no neitralitātes notika ātrāk un radikālāk nekā Zviedrijā. Intervijā Vācijas žurnālam *Die Welt* Somijas prezidents Marti Ahtisāri (*Martti Ahtisaari*) sacīja, ka jau ar kļūšanu par ES dalībvalsti Somija ir noliegusi neitralitāti. Līdzdalība programmas *Partnerattiecības mieram* aktivitātēs un IFOR operācijās, kā arī aktīvā iesaistīšanās ES kopējās ārējās un drošības politikas izstrādē ir padarījušas neitralitātes konceptu bezvērtīgu. (*Die Welt*, 1996) Tas pats būtu attiecināms uz diskusijām par NATO paplašināšanos un nākotni. Ja Zviedrijā šie jautājumi līdz nesēnai pagātnei vispār netika aplūkoti un tikai pēdējā laikā tiek pieminēti, tad Somijā tie ir kļuvuši par drošības diskusiju ikdienas parādību. Protams, gan politiskās elites, gan sabiedriskās domas līmenī Somijas dalība NATO aliansē nav pirmšķirīgs jautājums, tomēr nenotiek tā izslēgšana no drošības dienaskārtības.

Ieguvusi pilnīgu neatkarību politikas noteikšanā un apzinoties mazas un ģeopolitiski jutīgi izvietotas valsts statusa īpatnības, Somija izvēlējās integrācijas ceļu ES un modernā Eiropā, nevis izolācijas jeb mistiski savrupa ceļa gājēja politiku, ko ik pa laikam dzird kā argumentu pret Latvijas iestāšanos ES.

Lai arī oficiālā līmenī Somija kavējās identificēt savu politiku pret Baltijas jūras reģionu, tomēr ikdienas politiskajā procesā tā izvēlējās sākotnēji bilaterālu ceļu uz Baltijas jūras reģionu caur Igauniju, stiprinot tās ekonomiku, politiskos institūtus, tādējādi veidojot sev ekonomiski, politiski labvēlīgu un stabilu tuvāko apkārtējo vidi.

Kā redzam, tad pirmajos gados pēc aukstā kara drošības jautājumu intensitāte Somijas politiskajā retorikā neparādījās, bet objektīvo faktoru ietekmē notika pievēršanās plašajai drošības tematikai, kas radīja pozitīvi lādētu pamatu tālākai sadarbībai reģionālā līmenī, tieši šiem jautājumiem Somijā bija un joprojām ir priekšroka. Radikālas izmaiņas Somijas ārējā un drošības politikā notika līdz ar valsts iestāšanos ES, jo tādējādi tā tika tieši iesaistīta jau notiekošajā kopējās ārējās un drošības politikas veidošanā. Sākot ar 1995. gadu, Somija sāka meklēt jaunus drošības politikas definējumus, attīstības prioritātes un virzienus. Somijas Valsts padome sagatavoja ziņojumu «Drošība mainīgajā pasaulē: Somijas drošības politikas vadlīnijas» («*Security in a Changing World: Guidelines for Finland's Security Policy*»), kurā atzīmētas tās būtiskās izmaiņas, kuras notikušas sabiedrības drošības jēdziena interpretācijā un izpratnē. Ja mēs palūkojamies šajos jauninājumos no Baltijas valstu nacionālajām un reģionālajām interesēm, tad būtiskākais jauninājums ir atteikšanās no neitralitātes politikas, tādējādi pārstājot piekopt divdomīgo Zviedrijas pozīciju, kura turpina sevi dēvēt par neitrālu valsti, neraugoties uz tieši tikpat lielu iesaisti starptautiskās institūcijās kā Somija. Atteikšanos no neitralitātes Somija apliecināja ne tikai ar vārdiem, bet ar praktisku darbību, nosakot bilaterālu un multilaterālu pasākumu un principu kopumu, uz kura pamatiem tā apņēmas veidot savas attiecības ar citām valstīm.

Somijas Valsts padomes sagatavotajā dokumentā daudz uzmanības pievērsts starptautiskajām organizācijām (ANO, EDSO, ES un Eiropas Padomei), kurās darbojoties, Somija cer

iesaistīties Eiropas drošības struktūras veidošanā. Pēc dokumenta autoru domām, starptautiskajā sistēmā, kurā pēc aukstā kara beigām notiek pamatīgas pārmaiņas, Somija spēj garantēt savu drošību tikai caur līdzdalību vienotā Eiropā, kurā nav dalījuma līniju. Šī pamatnostādne tad arī kalpo par Somijas valsts drošības mērķa noteicošo elementu: «Nodrošināt, lai Somijas nācijas drošības nākotne sakņotos miera, sadarbības un padziļinātas integrācijas pasaulē.» (*Guidelines for Finland's Security Policy* 1995: 3)

Somija kā valsts, kura allaž drošības un aizsardzības politikā balstījās uz pašpietiekamības principiem, ir skaidri deklarējusi savu virzīšanos gluži citas «karaļvalsts» virzienā. Tās nosaukums - integrācija un sadarbība starptautiskā un reģionālā līmenī. Patiesībā Somija no piesardzīgas situācijas izvērtēšanas tuvākajā starptautiskajā vidē pārgāja uz visnotaļ agresīvu (pozitīvā nozīmē) politiku Baltijas jūras reģionā (1997. gada nogalē *Ziemeļu dimensija*, 1998. gada maijā - *Ziemeļu flangs*, 1996./1997. gadā - palielinot investīciju apjomu un citas biznesa aktivitātes caur Igauniju uz Latviju, 1997. gadā - Igaunijas lobēšana tās iekļaušanai pirmajā sarunu kārtā). Labvēlīgus apstākļus tam radīja arī Baltijas valstu apliecinātā vēlme iestāties ES, kuru atbalstīja Somijas politiķi dažādos starptautiskos forumos.

Jaunu dimensiju Somijas drošības politikā radīja Somijas pārskatītās attiecības ar Krieviju. Ja agrāk šīs attiecības raksturoja bailes un paaugstināta piesardzība, tad, kļūstot par ES dalībvalsti, Somija bija brīva šo attiecību jaunā identifikācijā un pārvēršanā sev labvēlīgā gaisotnē. Ņemot vērā to, ka Krievija ir Somijas austrumu kaimiņš, Krievija vienmēr spēlēs lielu lomu tās drošības politikā. Tomēr, ja aukstā kara apstākļos PSRS bija galvenokārt militāra lielvalsts, no kuras bija atkarīga Somijas valsts pastāvēšana un suverenitātes saglabāšana, tad pēcbipolaritātes situācijā Krievijas loma noteikti daudzveidojās. Galvenokārt tas būtu attiecināms uz Krievijas vēlmi Ziemeļeiropā spēlēt lielas valsts lomu ar visām no tā izrietošām sekām, bet reizē

ši tradicionālā loma apvienojās ar Krievijas izteikto gribu tikt integrētai Eiropas procesos un līdzdarboties nākotnes drošības situāciju veidošanā.

Minētajā Somijas drošības dokumentā ir izteikta viena no mūsdienu drošības garantiju pamatnostādnēm, respektīvi, ka Krievijas integrēšanās veiksmīguma pakāpi noteiks tās vēlme sekot starptautiski atzītām normām un uzvedības modeļiem starpvalstu sistēmā un, otrkārt, demokrātisko reformu gaita un tās sekmīgums pašā Krievijā. Taču, no Somijas redzes viedokļa, Krievija ir tikai šo reformu sākumpunktā, un tādēļ ir pārargri spriest par to neatgriezeniskumu, kas nosaka visnotaļ ievērojamo Somijas piesardzību attiecībā pret kaimiņvalsti, turklāt šie procesi risinās vienlaicīgi ar šīs Skandināvijas valsts paātrinātu integrēšanos Eiropas procesos. (*Guidelines for Finland's Security Policy* 1995: 4)

Somijas daudzkārt apstiprinātā vēlme iesaistīties pēc iespējas vairākās Rietumu struktūrās tiek apvienota ar valsts interesi stiprināt un veidot attiecības ar visām valstīm, kuras savā darbībā pamatojas uz tām pašām pamatvērtībām, kuras nozīmīgas somu sabiedrībai. Tās ir demokrātija, cilvēktiesības un pamatbrīvības, sociālais taisnīgums un tiesiskums, kā arī ekonomiskais liberālisms un atbildība par apkārtējo vidi. Tieši tik lielā mērā, cik Baltijas valstis būs gatavas sekot šiem principiem, Somija būs ieinteresēta padziļinātā sadarbībā ar tām. Tā kā šie principi ir pamatā arī daudzveidīgai drošības politikas izpratnei, tad Baltijas valstu iesaisti reģionālajā sadarbībā noteiks šo drošības izpratņu savietojamība. Faktiski šajā 1995. gada dokumentā parādās mūsdienīgā drošības izpratne - virzība no ārēja ienaidnieka meklēšanas uz drošību caur vispusīgu sadarbību un integrāciju. (*Guidelines for Finland's Security Policy* 1995: 6)

Somija savā drošības politikā nozīmīgu vietu ierāda kaimiņvalstīm, tajā skaitā Baltijas valstīm. Tā uzskata, ka galvenais līdzeklis, ar kura palīdzību garantēt drošību kaimiņvalstīs, ir izmantot EDSO un Stabilitātes pakta sniegtās iespējas. Jāteic,

ka šajā ziņā Somijas viedoklis atšķiras no pārējām Skandināvijas valstīm, kuras neierāda tik lielu lomu šiem diviem instrumentiem, apzinoties Stabilitātes pakta neskaidrās aprises un EDSO neefektivitāti. Šajā dokumenta sadaļā, kura veltīta Baltijas valstīm, izmantota savdabīga diplomātiskā valoda. Visas trīs Baltijas valstis pastāvīgi tiek apzīmētas šādā veidā - Igaunija un pārējās Baltijas valstis, ar to uzsverot, ka Somija vēlas izrādīt īpašu atbalstu gan ģeogrāfiskā, gan kultūras ziņā tuvākajai valstij. Šis īpašais atbalsts bieži tiek pasniegts visai pārspīlētā formā, pasvītrojot savu nozīmīgumu, tādējādi apliecinot varas izpausmes faktu kaimiņvalstī. Nevar noliegt, ka Skandināvijas valstīm ir bijusi milzīga loma demokrātisko institūtu veidošanā, izglītības sistēmas reformēšanā, taču, piemēram, tāds apgalvojums, ka «tā palīdzība, kuru Ziemeļvalstis sniedza Baltijas valstīm, palīdzēja tām veidot un pārstrukturēt policiju, robežsardzi un aizsardzības administrāciju, pacelt tās līdz tādām līmenim, kas nepieciešams suverenitātes un pašnoteikšanās nosargāšanai», uzskatāms par pārspīlējumu, ņemot vērā patieso lietu kārtību, vai, varētu pat sacīt, nekārtību minētajās struktūrās. (*Guidelines for Finland's Security Policy* 1995: 17)

Neraugoties uz vienu vai otru nodevu politiskajai retorikai, situācijas atspoguļojums nodaļā par Baltijas valstīm ataino reālo procesu apzināšanos un nepieciešamību veicināt Baltijas valstīm svarīgo politisko procesu norisi. Tas, pirmkārt, attiecināms uz svarīgo secinājumu attiecībā uz etnisko situāciju, uzsverot, ka nav objektīva pamata bažām, ka etniskās attiecības šajās valstīs varētu kļūt par konfliktu avotu. Otrkārt, uz apņemšanos atbalstīt Baltijas valstis to ceļā uz ES un viedokli, ka baltiešiem iestāšanās process jāsāk vienlaicīgi ar citām Centrāleiropas valstīm. Vienīgā piesardzīgā nots izskanēja attiecībā uz NATO paplašināšanās procesu, kuram Baltijas jūras reģionā jānotiek tādā veidā, lai Baltijas valstis domātu ne tikai par savām interesēm, bet arī par sekām, kādas varētu rasties, aliansei ienākot reģionā. (*Guidelines for Finland's Security Policy* 1995: 26)

Visdinamiskākās pārmaiņas attiecībā pret Baltijas valstīm un Baltijas jūras reģionu ir notikušas Zviedrijas drošības un ārējās politikas koncepcijās, dokumentos un reālajā politiskajā praksē. Jādomā, ka arī tuvākajā laikā šī interese turpinās palielināties. Kāds tam ir skaidrojums? Protams, ka varētu runāt par daudziem apstākļiem, bet uzmanību pievērsīšu tikai tiem, kuriem ir nozīme Baltijas valstu un Baltijas jūras reģiona kontekstā. Zviedrijai, tāpat kā Somijai, bija no jauna jādefinē sava vieta pasaules notikumu gaitā. Neitralitātes politika, ko Zviedrija turpināja attīstīt aukstā kara apstākļos, bija reakcija uz bipolaritātes klātbūtni Baltijas jūras reģionā. Atrodoties starp Norvēģiju, kurā militārā ziņā dominēja NATO, un Somiju, kuras procesus kontrolēja PSRS, tā bija vienīgā drošības politikas izvēle, kura atbilda gan valsts politiskajām tradīcijām, gan līdzsvara saglabāšanai. Somijai, izvēloties iestāšanos ES kā galveno uzdevumu un atsakoties no neitralitātes, apdraudētas kļuva tradicionālās Zviedrijas drošības politikas nostādnes. Tādēļ, Karlam Biltam stājoties premjerministra amatā un aktīvi iesaistoties jaunās Eiropas kārtības veidošanā, atteikšanās no neitralitātes bija vienīgā objektīvā politiskā izvēle (lai arī, sociāldemokrātiem nākot pie varas, 1994. gada nogalē toreizējais premjerministrs Ingvars Karlsons ar saviem partijas biedriem mēģināja reanimēt tā saucamo modificēto neitralitāti, «maisam gals bija vaļā», un līdz ar iestāšanos ES jebkādas interpretācijas par modificēto neitralitāti bija politiskās retorikas jautājums, ar kuru uzrunāt kādu no elektorāta grupām. To varēja nosaukt arī par spekulāciju, jo Zviedrija jau bija aktīvi iesaistījusies ANO miera uzturēšanas operācijās, EDSO darbā, pievienojās *Partnerattiecību mieram* programmām). Zviedrijai pavērās dažādas iespējas meklēt tās interesēm visatbilstošākās politiskās izvēles, neizslēdzot arī visplašāko sadarbību Baltijas jūras reģionā.

Līdz ar Krievijas karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm un Zviedrijas iestāšanos ES ievērojami progresēja tās politika attiecībā pret Baltijas valstīm. Arvien biežāk oficiālās uzstāšanās

reizēs zviedru diplomāti sāka lietot apgalvojumus, ka Baltijas valstis ir Zviedrijas ārpolitikas prioritāte. Lai gan taisnības labad jāteic, ka šī prioritāte nav formulēta galīgā veidā, nedz arī tikusi konsekventi un pakāpeniski īstenota līdz pat 1996. gada beigām, kad tikai ES paplašināšanas stratēģijas īstenošana un Zviedrijas prezidentūra Baltijas jūras valstu padomē ļāva pārliecināties par to. Jaunu akcentu šajā pieaugošās ieinteresētības virknē ienesa sacensība starp Dāniju un Zviedriju par līdera lomas pozīciju reģionā. Lai arī Dānija ir bijusi daudz konsekventāka savā politikā pret Baltijas valstīm un Baltijas jūras reģionu, tomēr reālā situācija, ka trīs Baltijas valstis, Zviedrija un Somija paliks ārpus NATO ietvariem, uzliek papildus atbildību par drošības risinājumu meklējumiem reģionā, uzturot dialogu ar NATO aliansi un Krieviju.

Kā vēl viens no Zviedrijas pieaugošās intereses cēloņiem par Baltijas valstīm ir Zviedrijas iestāšanās ES. Lai nekļūtu par ES perifēriju, Skandināvijas valstīm bija svarīgi iegūt savu profilu, ar kura palīdzību tās varētu darboties kā lokālas nozīmes varas centrs, ar kuru rēķinātos ES dalībvalstis. Šajā kontekstā Baltijas valstis radīja labvēlīgu nosacījumu kopumu, lai Zviedrija varētu palielināt varas, ekonomiskās un drošības ietekmes jomas (tā 1993. gada aprīlī Karls Bilts, runājot Briselē, izteicās, ka to risku, ko zviedri uzņēmas, piedaloties miera uzturēšanas misijās Balkānos, ES nāktos atmaksāt, ja līdzīgs konflikts notiktu pie tās robežām, Baltijas valstīs). (*Svenska Dagbladet*, 20 March 1994) Zīmīgi, ka īsu brīdi pirms oficiālās iestāšanās ES Somija kopā ar Zviedriju un arī Dāniju ES ārlietu ministru sanāksmē Luksemburgā 1994. gada oktobrī aicināja ES parakstīt asociācijas līgumus ar Baltijas valstīm, cik ātri iespējams. ES dimensija Zviedrijas politikā attiecībā pret Baltijas valstīm saglabājas arī šodien. Taču tai klāt pievienojas arī Krievijas faktors, jo, atrodoties Baltijas jūras reģionā, kurš jau tagad, bet nākotnē vēl vairāk kalpos kā ekonomiskā un tirdznieciskā saite starp ES un Krieviju, Zviedrijai būs jānostiprina sava vieta. Faktiski

Zviedrijas politikai jāuzņemas papildus saistības, samērojot ES Krievijas politiku ar nacionālo un reģionālo. No Zviedrijas nacionālo interešu viedokļa Krievijai ir jābūt pilnībā integrētai reģionālās sadarbības tīklos, jo, atstājot to ārpusē, palielinās Krievijas politikas neprognozējamības raksturs.

Atgriežoties pie oficiālajiem drošības un ārējo politiku formulējošiem dokumentiem, nākas konstatēt, ka jaunos apstākļos pirmā Zviedrijas drošības koncepcija tika pieņemta parlamentā 1992. gadā, papildinot jau iepriekš apstiprināto «Aizsardzības lēmumu» (*Defense decision*) nākamiem pieciem gadiem. Saskaņā ar šo dokumentu Zviedrijas drošības politikas atrodas pārejas stadijā, jo tradicionālās politikas ir noraidītas, bet jaunās vēl nav skaidri definētas.

Neraugoties uz minētā dokumenta pagaidu raksturu, tajā ir vērojama ievērojama attīstība drošības politikas modernajā izpratnē un pakāpeniska virzīšanās no vecām drošības interpretācijām uz tikko dzimstošajām. Kā progresīvu elementu Zviedrijas drošības koncepcijā var uzskatīt lielo uzmanību, kas pievērsta neitrālajām valstīm - Austrijai un Šveicei, tādējādi akcentējot nepieciešamību mazajām valstīm piemēroties drošības politikas pārmaiņām pēc aukstā kara beigām un iesaistīties starptautiskās drošības politikas apritē. Lūkojoties nākotnē, ir vairāk nekā skaidrs, ka jūras robežas kontrole un apsardze Zviedrijas aizsardzības politikā saglabās savu dominējošo lomu. Tādēļ neizbēgama ir sadarbības saišu veidošana ar Baltijas jūras reģiona valstīm, tajā skaitā ar Latviju. Koncepcijā ir sniegta draudu analīze, kura liecina, ka Zviedrijas redzējums ir ievērojami mainījies, jo valsts aizsardzības sistēmai jāpiemērojas jauniem iespējamiem draudiem, kuru kompleksa apzināšana vēl prasīs laiku. Tomēr zīmīgi, ka, atšķirībā no pārējām Ziemeļvalstīm, Zviedrija neizslēdz svešas valsts invāzijas iespējamību.

Vislielākās izmaiņas drošības koncepcijā attiecas uz Baltijas valstīm, kas atšķir Zviedrijas dokumentu no Somijas un Norvēģijas un zināmā mērā pat Dānijas. Zviedrijas gadījumā tiek

piedāvāts pasākumu kopums, kas būtu veicams sadarbības stiprināšanai starp Zviedriju un Baltijas valstīm. Tajā ietilpst: Zviedrijas miera uzturēšanas skolas darbības paplašināšana un programmas *Partnerattiecības mieram* dalībvalstu iesaistīšana mācību programmās, atbalsts robežapsardzei un policijas reformai, atbalsta sniegšana glābšanas operācijās, psiholoģiskās un militārās aizsardzības jautājumos. Piedāvātā palīdzības pakete sastāv no zināšanu, *know-how* un materiālas palīdzības kopuma. Prioritāte tiek piešķirta policijai, robežapsardzei un muitai.

Lai arī no Baltijas valstu aizsardzības interešu viedokļa bija svarīgi veidot nacionālos bruņotos spēkus un sagādāt savu bruņojumu, šajā laika posmā ieroču pārdošana bija aizliegta, un tas bija kopējs Ziemeļu padomes lēmums, kas tika kritizēts pašās Ziemeļvalstīs. Tā Orhusas veiktajā pētījumā par tranzīta problēmām Baltijas valstīs ir skaidri formulēti argumenti pret šādu lēmumu: Ziemeļu padomes 1993. gada lēmumu - nepiegādāt ieročus Baltijas valstīm var uzskatīt kā nevajadzīgu klanīšanos Maskavas priekšā. Pirmkārt, tas stimulē Baltijas valstis ieiet pelēkajā starptautiskajā ieroču tirgū, kura ietvaros Igaunija iegādājās ieročus no Izraēlas. Otrkārt, aizliegums nešķiet loģisks, kad Ziemeļvalstis vienlaicīgi kritizē Baltijas valstis, kuras kalpojot par tranzītvalstīm narkotiku eksportam no Krievijas un bijušās Padomju savienības, bet nemeklē ceļus un neizstrādā formulu saskaņā ar kuru varētu vienlaicīgi palīdzēt ar tādu ieroču piegādi, kuri stiprinātu robežu kontroli, tajā pašā laikā to saskaņojot ar Krievijas interesēm. Dabīgi, ka tas, kāda veida un apjoma ieroči tiktu piegādāti, būtu jāsaskaņo ar kopējo Baltijas valstu bruņoto spēku komandas un kontroles sistēmu. Šāda veida ieroču piegādes spētu sniegt Dānijai (vai arī visām Ziemeļvalstīm) lielāku iespēju piešķirt nākotnes Baltijas aizsardzības un drošības domāšanai lielāku reālisma devu. «Šis reālisms varētu tālāk tikt stiprināts, ja Dānija vai Dānijas organizācijas mācītu vai informētu Baltijas sabiedrību par drošības politikas jautājumiem. Patlaban sabiedriskās apziņas izpratne par ārējo un

drošības politiku joprojām ir koncentrēta uz reakciju pret padomju sistēmu, un tādēļ elektorāts ir viegli pieejams upuris, politiķiem paužot ekstrēmus viedokļus un piedāvājot vieglus risinājumus.» (Norgaard 1994: 12)

Zviedrijai iestājoties ES, likumsakarīgs bija jautājums par valsts ārējās un drošības politikas pieskaņošanos jauniem apstākļiem. Tā valdības konsultāciju ar politiskajām partijām rezultātā attiecībā uz ilgtermiņa «Aizsardzības lēmumu» tapa ziņojums «Zviedrija Eiropā un pasaulē: Zviedrijas parlamenta Aizsardzības komisijas drošības politikas ziņojuma secinājumi, 1995. gada pavasaris». Ziņojums vērs uzmanību uz galvenajām izmaiņām Zviedrijas drošības politikā, kuras izpaužas kā valsts, kura ilgstošu laiku bija neitrāla, apzināšanās uzņemties jaunus pienākumus un atbildības jomas līdz ar integrēšanos Eiropā. Autori atzīmē, ka šodienas Eiropa ir pilna ar konfliktiem un pelēkām zonām, tādēļ jāizstrādā tādas politikas, kuras spētu reaģēt uz netradicionāliem konfliktiem un tos novērst. Tādēļ par pamatu jaunai drošības politikai jāņem tādas prioritātes, kā uzticības veidošana, sadarbība starp visām Eiropas valstīm, konfliktu novēršana, miera uzturēšana un humanitārie centieni. No tā arī izriet galvenie drošības politikas virzieni:

- Eiropas integrācija un Zviedrijas līdzdalība šajos procesos;
- ES paplašināšanas atbalstīšana un arī Baltijas valstu un Centrālās un Austrumeiropas valstu iekļaušana dalībvalstu skaitā;
- ASV lomas Eiropas drošībā saglabāšana un atbalstīšana;
- piedalīšanās *Partnerattiecību mieram* programmās kā apliecinājums Zviedrijas ieinteresētībai NATO nākotnē;
- Krievijā notiekošo demokrātisko pārkārtojumu atbalstīšana, kas uzskatāms par galveno jautājumu Eiropā un arī Zviedrijā. (Sweden in Europe and the World 1995: 36)

Baltijas valstīm un tajā skaitā Latvijai svarīga ir sadaļa, kas attiecas uz Zviedrijas neitralitātes interpretāciju. Ziņojumā atzīmēts, ka Zviedrija neatsakās no militārās nepievienošanās politikas (*policy of military non-alignment*), taču nacionālā

aizsardzība jāpiemēro reģionālās attīstības procesiem. Militārajā jomā šī nostādne tā arī paliek vienīgā, kur netiešā veidā tiek akcentēta Baltijas valstu klātbūtne. Ar to arī Zviedrijas dokuments atšķiras no pārējiem, jo militārā sadarbība ar Baltijas valstīm netiek pieminēta, kas ir tiešā pretrunā ar reālo Zviedrijas atbalstu dažādiem militāriem formējumiem Latvijā.

No Baltijas valstu interešu viedokļa interesants ir ziņojumā iekļautais apgalvojums, ka «reģionālai sadarbībai Baltijas jūras telpā ir liela loma Zviedrijas politikā. Drošības sadarbība ar Baltijas valstīm ir svarīga daļa no tā. Zviedrijai Baltijas valstu integrēšana ES ir tās drošības interesēs». (*Sweden in Europe and the World 1995: 37*)

Viens no konkrētiem koncepcijas ieviešanas pasākumiem tika īstenots 1996. gada maijā, kad pie Zviedrijas premjerministra kabineta izveidoja Baltijas jūras sadarbības padomi. Faktiski tā bija tieša reakcija uz Baltijas jūras valstu padomes valstu vadītāju tikšanos Visbijā, kuras gaitā toreizējam Zviedrijas premjerministram Joranam Personam uzticēja koordinēt Baltijas tālāko sadarbību. Minētai padomdevēju padomei bija jākoncentrējas divu uzdevumu veikšanai: pārskatīt sadarbības procesu Baltijas jūras reģionā un nodrošināt tā efektivitāti un turpināt attīstīt un pilnveidot Zviedrijas Baltijas politiku. Padomē iesaistīja prominentas personas un pieredzējušus politiķus, kā arī ekspertus Baltijas jautājumos. Pēc Jorana Persona vizītes ASV tika pasludināts, ka padomes sastāvā iekļausies arī pazīstamais amerikāņu diplomāts Ričards Holbruks (*Richard Holbrooke*). (*Cabinet Office Press Release 1996*)

Pakāpeniski pieaugošo Zviedrijas iesaisti Baltijas jūras reģionā stimulēja šis valsts reģionālās politikas konkretizācija, kas tika atspoguļota pēc Persona vizītes Baltijā namā Vašingtonā 1996. gadā, kur konkrēti tika apspriestas Baltijas jūras reģiona sadarbības nākotnes izredzes. Šajā sakarā tika uzsvērti pieci galvenie virzieni, uz kuriem koncentrēsies Zviedrijas drošības politika: attiecību stiprināšana divpusējā līmenī ar reģiona valstīm; reģionālo attiecību veicināšana; līdzdalība ES; sadarbība drošības

jomā caur tādu starptautisku iniciatīvu atbalstīšanu kā *Partnerattiecības mieram* un IFOR; pastāvīga dialoga uzturēšana ar Krieviju. (*Federal Information Bureau* 1996)

No pirmā acu uzmetiena varētu šķist, ka minētie līmeņi, kuros notiek drošības politikas efektivitātes meklējumi, ir savstarpēji izslēdzoši. Patiesībā tie viens otru papildina, jo tos visus saista kopā galvenā prioritāte - Eiropas Savienība, kurai ir pakļautas pārējās. Ja mēs palūkojamies uz Baltijas jūras reģiona valstu ārējām un drošības politikām, tad visas, izņemot Krieviju, ir skaidri formulējušas savu piesaisti galvenajām drošības institūcijām - ES un NATO. Reģionālās politikas sekmīgums būs atkarīgs no tā, cik lielā mērā un cik optimāli būs iespējams saskaņot nacionālās, reģionālās un Eiropas intereses.

Taču šie aktīvie soļi Zviedrijas līdera pozīcijas nostiprināšanai Baltijas jūras reģionā izraisīja neviennozīmīgu reakciju pašā sabiedrībā. No vienas puses, tika atbalstīta valsts ietekmes palielināšana reģionā un lielāka starptautiskās politikas elementu parādīšanās Zviedrijas ārpolitikā, kurā līdz neselai pagātnei dominēja atbalsts trešās pasaules valstīm. No otras puses, radās pamats pārmetumiem, ka Jorans Persons atsakās no tradicionālām Zviedrijas vērtībām, t.i., neitralitātes politikas, ka tā tiek nodotas zviedru tautas interesēs. Faktiski Persons kļuva par upuri sociāldemokrātu neizlēmībai skaidri definēt Zviedrijas intereses reģionā, Eiropā un pasaulē. Vairākus gadus ilgstošā politiskās retorikas spēle, kura kavē formulēt transformēto valsts ārējo un drošības politiku, reizē kavē arī tās aktīvu īstenošanu.

Nekonkrēti izteiktā Zviedrijas un reizē arī Somijas nākotnes drošības politika kļuva par pārbaudījumu, kad Krievija 1997. gada otrajā pusē, kad ES un NATO bija jau nosaukušas nākamās kandidātus, nāca klajā ar reģionālās drošības piedāvājumu, tādējādi divdomīgā situācijā nostādot ne tikai Baltijas valstis, bet arī NATO kandidātu sarakstā neesošās valstis.

Kā atbilde uz Krievijas priekšlikumu sekoja Zviedrijas un Somijas kopēja atbilde (1998. gada aprīlī) - Baltijas jūras drošības

plāns, kurā izmantoti Krievijas piedāvājumi. Tā pamatā ir pieņēmus, ka kopš aukstā kara beigām un Baltijas valstu neatkarības atgūšanas Baltijas jūras reģions ir bijis pelēkā zona. Lai sekmētu reģionālo drošību, ir nepieciešams stiprināt uzticības atmosfēru reģionā. Patiesībā šis dokuments ir uzskatāms par diplomātisku atbildes žestu Krievijas piedāvājumam, jo tajā neparādās nekādi jauni praktiski piedāvājumi, bet gan vairāk atsaukšanās uz vispārējām frāzēm vai jau esošo sadarbības mehānismu uzskaitījums - tādu kā atklātība, militārā sadarbība, kopējas mācības, sadarbība robežu kontrolē, noziedzības novēršanā, *Partnerattiecības mieram* akciju atbalstīšanā. Taču skaidri sacīts, ka abas valstis neatbalsta pasākumus «cietās» drošības jomā, ko piedāvājusi Krievija - tādas kā kopējas gaisa telpas kontroles izveide un informēšana par militāro mācību norisi. Zviedrijas Ārlietu ministrijas pārstāvji uzsvēra, ka piedāvājumus jāaplūko kā daļu no Paneiropas drošības sistēmas veidošanas EDSO kontekstā. Par to, ka minētā Zviedrijas un Somijas iniciatīva tā arī paliks papīru līmenī, liecina šo valstu skaidri formulētie drošības politikas dokumenti, kuros sacīts, ka Eiropas drošība nav dalāma un nekādi reģionāli drošības un aizsardzības veidojumi nav iespējami ārpus kopējas Eiropas drošības sistēmas.

1998. gada februārī jau pieminētā Zviedrijas Aizsardzības komisija sagatavoja jaunu ziņojumu «Zviedrijas drošības politika starptautisko pārmaiņu gaismā», kurā jau pastāvošās drošības politikas nostādnes tika papildinātas ar aktuāliem akcentiem. Pirmkārt, jāatzīmē, ka paralēli notiekošajam globalizācijas procesam, Zviedrija arvien lielāku uzmanību pievērš reģionālismam. Tas attiecināms gan uz Baltijas valstīm, gan Baltijas jūras reģiona valstīm, tiesa, akcentējot valstis ar īpašu nozīmi reģionālajā kontekstā - Krieviju, Somiju un ASV. Neraugoties uz reģionālisma lielo īpatsvaru Zviedrijas drošības politikā, tiek atzīmēts, ka valsts noraida jebkādus pasākumus, kuri būtu vērsti uz kādu jaunu reģionālas drošības izkārtojumu Baltijas jūras reģionā. (*Swedish Security Policy in the Light of International Change 1998: 17-19*)

Lai arī Zviedrijas drošības un militārās intereses reģionā nav tik skaidri definētas kā Dānijai, tomēr, neraugoties uz «mīkstās» drošības pārsvaru valsts drošības politikā, militārajiem aspektiem ir ievērojama vieta. Tā laika Zviedrijas ārlietu ministre Lena Hjelm-Valēna (*Lena Hjelm-Wallen*) norāda uz vismaz četrām jomām, kuras ir prioritāras:

- 1) bruņojuma līmeņa samazināšana. Patlaban ir sasniegti ievērojami rezultāti bruņojuma skaitliskā samazināšanā, taču visas iespējas vēl nav izsmeltas. Baltijas jūras reģiona valstu drošības intereses reģionā ļauj veikt vēl radikālākus pasākumus;
- 2) aktīvāka un efektīvāka iesaistīšanās miera atbalsta operācijās zem ANO un EDSO karogiem. To iespējams veikt gan *Partnerattiecību mieram* ietvaros, gan atbalstot *Baltbat* darbību;
- 3) Baltijas valstu suverenitātes neatgriezeniskuma nostiprināšana, atbalstot robežsardzi, policiju, muitu, nacionālos glābšanas dienestus, civilo aizsardzību un nacionālās aizsardzības sistēmas veidošanu. Viena no šādām atbalsta operācijām ir mīnu meklēšana Igaunijas, Latvijas un Lietuvas piekrastes ūdeņos;
- 4) civilās kontroles pār bruņotajiem spēkiem uzlabošana un atvērtības sekmēšana Baltijas jūras reģiona valstu starpā attiecībā uz militāro jautājumu risināšanu. (*Hjelm-Wallen 1998: 28-29*)

Baltijas valstu un Ziemeļvalstu daudzpusējās sadarbības būtību un virzību, sākot no 90. gadu vidus, būtiski ietekmē divi centrālie ne tikai šo valstu, bet visu starptautiskās politikas vienību uzmanības lokā esošie procesi - NATO un ES paplašināšana. Tādēļ nākamajās nodaļās mēģināšu noskaidrot, kā divu nozīmīgu institūciju atvēršana postkomunistiskajām valstīm iespaido reģionālās drošības tendences Baltijas jūras reģionā.

3. ZIEMEĻVALSTU DROŠĪBAS INTERESES NATO PAPLAŠINĀŠANĀS KONTEKSTĀ

NATO paplašināšanas uzsākšana Baltijas un Ziemeļvalstu attiecību struktūrā neieņem tik nozīmīgu vietu kā ES papla-

šināšanas. Pirmkārt, tas ir saistīts ar pašu Ziemeļvalstu interesēm. Tikai viena no Skandināvijas NATO dalībvalstīm, t.i., Dānija⁴⁶, konsekventi ir uzstājusies par Baltijas valstu iekļaušanu Transatlantiskajās struktūrās, kamēr pārējās vairāk nosliecas uz iekšpolitiskām debatēm par alianses nākotni un katras valsts brīvu izvēli definēt drošības un aizsardzības politikas.

Nereti Dānijas īpašie nopelni NATO paplašināšanas kontekstā tiek uztverti ar greizsirdību, atzīmējot, ka tas ir politisks pārspilējums. Nevienas citas valsts aizsardzības ministrs nav tik skaidri un konsekventi atbalstījis Baltijas valstu iekļaušanu aliansē kā Dānijas aizsardzības ministrs Hanss Hekerups. Pierādījumam izmantosim tikai dažus viņa izteikumus: «Kas notiktu, ja NATO nepaplašinātos un Baltijas valstis nekļūtu par tās dalībvalstīm? Tā ir mana dziļa pārlicība, ka tādā gadījumā zaudētāji būtu mēs visi. Baltijas valstis zaudētu iespēju kļūt par pilnasinīgām Eiropas pārstāvēm. Pārvēršanās par «otrās šķiras» pilsoņiem radītu labvēlīgu augsni populistiem un nacionālistiem. Pierādījumam lietu šādu argumentu: kādēļ mums tik ļoti jācieš un jācenšas sekot Rietumu noteikumiem, ja mums tāpat neviens nepalīdz? Mana izvēle ir vienkārša - vai nu mēs eksportējam stabilitāti, vai arī importējam nestabilitāti. Nestabilitāte noved pie nedrošības un nedrošība noved pie ekstrēmisma. Mēs to skaidri esam redzējuši Vācijas attīstībā.» Vēl nedaudz tālāk ministrs turpina, akcentējot Krievijas faktoru lomu Eiropā: «Ja mēs atzīsim, ka Baltijas valstis ir «īpašs gadījums», pieprasot īpašu pieeju (vai nu par labu Baltijas valstīm, vai to kaimiņam Krievijai), tad būsīm uz slidenas takas. Pret visām valstīm jāattiecas vienlīdzīgi un atskaites punktam jābūt mūsu kopīgām vērtībām. Ja kandidātvalsts atbilst NATO dalībvalsts kritērijiem, nekā nedrīkst stāties tās ceļā.» Vienlaicīgi Hekerups norāda uz Rietumu divējādo morāli: «Daži NATO paplašināšanas oponenti attiecībā uz Baltijas valstīm mēģina

⁴⁶ Norvēģija nav uzstājusies pret Baltijas valstu uzņemšanu aliansē, tomēr tās politika atšķirībā no Dānijas aktīvisma būtu raksturojama kā novērojoša, bez īpašas vēlmes akcentēt Baltijas jūras reģiona drošības dimensiju.

jāt uz diviem zirgiem. Viņi aicina, lai kāds, t.i., tikai ne NATO, uzņemas atbildību par Baltijas drošību. Šis domāšanas veids ir dīvains - gan starpkaru posmi, gan periods pirms NATO dibināšanas pierādīja Dānijai un visām Baltijas jūras valstīm, ka tās individuāli un kombinācijās nav pietiekami spēcīgas, lai garantētu kaimiņu drošību. Tieši šī iemesla dēļ NATO kopā ar Eiropu un Amerikas lielvalsti vienlīdzīgā partnerībā ir tas forums, kas var radīt pastiprinātu drošību.» (*Haekkerup* 1996 : 137-138)

Otrkārt, neatkarīgi no piederības vienam vai otram reģionam, līdz ar pirmajām NATO paplašināšanas stratēģijas dienām bija skaidrs, ka, nonākot līdz jaunu kandidātu uzaicināšanai, Baltijas valstis nebūs to pirmajās rindās. Tātad pārāk liela aizraušanās ar Baltijas valstīm nesolīja politiskas uzvaras guvumus, tādēļ uzmanība un praktiskā darbība tika novirzīta ES paplašināšanas virzienā. Treškārt, Dānija izvēlējās «aktīva internacionālisma»⁴⁷ politiku attiecībā pret Baltijas valstīm, neraugoties uz objektīvu nosacījumu trūkumu, ka šī politika varētu būt sekmīga un produktīva. Šāda politiskā izvēle bija saistīta ar iespējām palielināt savu ietekmi Baltijas jūras reģionā un iegūt jaunu identitāti NATO ietvaros un Eiropā.

Ja ES paplašināšanas sakarā starp Ziemeļvalstīm pastāv regulārs dialogs un darbības koordinēšana gan reģiona, gan ES līmenī, tad attiecībā uz alianses paplašināšanu un tās nākotnes izredzēm pastāv samērā liela norobežošanās, izņemot Dānijas un Norvēģijas aktivitātes NATO struktūrās. Tas ir saistīts ar vēsturisko pieredzi - Ziemeļu sadarbības ietvaros nediskutēt par drošības jautājumiem, atstājot tos valstu individuālai īstenošanai, un līdz galam nenoformulēto Somijas un Zviedrijas attieksmi pret aliansi. Visas Ziemeļvalstis vienojošais elements ir atzinums, ka noteikt savas attiecības ar NATO ir Baltijas valstu

⁴⁷ Šī jēdziena plašāku izklāstu var gūt: Holm, H., H., «Denmark's Active Internationalism: Advocating International Norms with Domestic Constraints», eds. Heurlin, B., Mouritzen, H. (1997) *Danish Foreign Policy Yearbook 1997*. (Danish Institute of International Relations, Copenhagen: 52-67)

brīvas izvēles jautājums. Tā kā Baltijas valstis kopš 1995. gada konsekventi īsteno pašu definēto drošības politikas mērķi - kļūt par NATO dalībvalstīm, tad arī Baltijas jūras kaimiņiem ar šo realitāti jārēķinās. Tādēļ ir svarīgi izpētīt, kā Skandināvijas valstis reaģē uz Baltijas valstu drošības politikas sastāvdaļu - virzīšanos uz NATO, kas pierādītu kopīgu drošības mērķu un līdzekļu izvēli.

Dānija, tuvojoties gadsimtu mijai, ir ievērojami aktivizējusi savu ārpolitiku, ko varētu raksturot kā tiekšanos uz augsta starptautiska prestiža sasniegšanu un uzturēšanu. Galvenais ceļš, kā to izdarīt, ir intensificēt politiku tuvākās kaimiņvalstīs - Igaunijā, Latvijā un Lietuvā, kā arī visā Baltijas jūras reģionā.

Lai arī Dānija ir visaktīvākā Baltijas valstu atbalstītāja drošības un aizsardzības jomās, tomēr tā, gluži kā pārējās Ziemeļvalstis, nevēlas uzņemties Baltijas valstu drošības garantēšanu. Tas ir izskaidrojams galvenokārt ar kopējo Eiropas nākotnes drošības struktūru izpratni. Dānijas Ārlietu ministrijas oficiālajā dokumentā teikts, ka «Drošība Eiropā nevar būt regionalizēta, tomēr reģionālās sadarbības struktūras var sniegt ievērojamu ieguldījumu vispārējās stabilitātes labā.» (*Issues un Focus 1996 :25*) Tā ir visnotaļ tālredzīga politika, jo Dānija nav izvēlējusies piedāvāt aizstājējus alianses politikai, bet gan palīdzēt tuvināties un sagatavoties pilnai līdzdalībai NATO struktūrās.

Dānija aktīvi piedalās dažādu palīdzības programmu izstrādēs. Dānija pirmā parakstīja līgumu ar Latviju par militārās sadarbības veicināšanu. Šim līgumam sekoja virkne citu ne mazāk svarīgu līgumu, kuri padziļināja nodibinātās starpvalstu attiecības - par Latvijas miera uzturēšanas vienības sagatavošanu, par kājnieku vadu LATPLA 1, 2, 4, 5 sagatavošanu un iesaistīšanu miera uzturēšanas operācijās Bosnijā-Hercegovinā. Dānija 1998. gadā ir veikusi Latvijas aizsardzības novērtējumu un priekšlikumu izstrādāšanu tālākas darba plānošanas uzlabošanai. Tā arī sniedz konkrētu atbalstu NATO integrācijas

procesa stimulēšanā ar iekļaušanos PARP⁴⁸ un MAP⁴⁹. Dānija bija viena no aktīvākajām *Baltbat* izveides atbalstītānā un tālākā attīstībā. No 1999. gada rudens *Baltbat* Latvijas rota piedalās SFOR⁵⁰ misijā Dānijas bataljona sastāvā. Virsnieku izglītošanas iestāde *Baltdefcol* ir lielā mērā Dānijas projekts, un ne tikai tādēļ, ka tās komandants ir bijušais militārais atašejs Baltijas valstīs ģenerālis Miks Klemesens, bet arī tādēļ, ka šim projektam 1999. gadā ir piešķirti 5 procenti no kopējā sadarbības budžeta ar Austrumeiropas valstīm. Nozīmīgs finansiālais atbalsts tiek piešķirts *Baltnet*, *Baltron* projektiem. 2000. gadā Dānijā notiks starptautiskas mācības ar Latvijas piedalīšanos - *Baltic Triangle 2000* un *Nordic Peace 2000*. Dānija arī ir uzstādījusi komunikāciju (sakarū) centru *Baltron* vajadzībām Tallinā un sagatavojusi komandu, kas vēlāk darbosies ar speciālo aprīkojumu. Papildus minētajam Dānijas speciālisti uzstādīs jaunas sakarū sistēmas uz Baltijas valstu kara kuģiem.⁵¹

Dānija nākusi klajā ar iniciatīvu veidot koordinācijas grupu Baltijas drošības jautājumos, lai padarītu efektīvāku Rietumvalstu palīdzību. Šī grupa jau darbojas kā forums gan Baltijas drošības problēmu apspriešanai, gan palīdzības koordinēšanai, ievērojot baltiešu vēlmes. Šāds forums kopā ar jau esošajām aktivitātēm (piemēram, divpusējie sadarbības līgumi militārajā jomā un *Partnerattiecību mieram* pasākumi) palīdzētu Baltijas valstīm tuvināties Rietumu drošības struktūrām, tādējādi paātrinot sagatavošanos uzņemšanai NATO. Šajā grupā ietilpst gan Skandināvijas valstis, gan Polija, Vācija, Lielbritānija un ASV.

Lai arī Norvēģija nav aktīvākā Baltijas valstu NATO politikas atbalstītāja, tomēr pēdējā laikā tā ir pastiprinājusi savu palīdzību Baltijas valstu drošības struktūru veidošanā. 1997. gadā

⁴⁸ PARP - NATO Partnership for Peace Planning and Review Process (NATO Partnerattiecību mieram plānošanas un pārskata process).

⁴⁹ MAP - Membership Action Plan (NATO dalības rīcības plāns).

⁵⁰ SFOR - Stabilisation Forces (Stabilizācijas spēki).

⁵¹ Lietuvas kara kuģis *Vetra* bija pirmais, kas saņēma jauno aprīkojumu Tallinā maijā, nedaudz vēlāk Latvijas kara kuģi *Viesturs*, *Lidaka* un *Imanta*.

Norvēģija nāca klajā ar sadarbības intensificēšanas priekšlikumu, uzsverot tieši militāro aspektu. Jau 1997. gada maijā Norvēģijas ārlietu ministrs Godāls lika priekšā piedāvājumu jaunai ārpolitikas iniciatīvai attiecību stiprināšanai ar Baltijas valstīm, kurā Norvēģija ar ASV atbalstu varētu īpaši paplašināt sadarbību drošības politikas jomā. Kā konsekvence šīs iniciatīvas īstenošanai 1997. gada septembrī tika izvirzīts jautājums par palīdzības koordinēšanu, kad Bergenā notika Baltijas jūras valstu ārlietu ministru tikšanās, kurā tika runāts arī par konkrētiem sadarbības projektiem ekonomikā, politikā, drošībā un apkārtējās vides aizsardzībā.

Pēdējo divu gadu laikā Norvēģija ir ievērojami kāpinājusi savu iesaisti Baltijas jūras reģionā un arī Latvijā. 1999. gadā ir parakstīti trīs divpusējie un daudzpusējie līgumi, kas paredz atbalstu personālsastāva izglītošanā. Ik gadu tiek papildināts parakstītais sadarbības līgums, kura ietvaros notiek palīdzības sniegšana ilgtermiņa plānošanas jautājumos, Zemessardzes izglītošanā, nesprāgušās munīcijas iznīcināšanas mācību centra (gada laikā plānots piešķirt 2,4 miljonus ASV dolāru) personālsistēmas izveidē (*Nordbaltpers*), *Baltbat*, *Baltnet* (Latvijai tika nodota komunikāciju sistēma, projekta tālākai īstenošanai tai ir piešķirts 1 miljons ASV dolāru), *Baltron*, *Baltdefcol* un *Baltsea* attīstīšanā.

Somija ir viena no tām Skandināvijas valstīm, kurai vispirms ir jādefinē attieksme pret aliansi jaunajos apstākļos pēc aukstā kara un sava iespējamā vieta tajā. Vēl pirms pāris gadiem Somijas iestāšanās NATO vispār netika apspriesta kā drošības politikas alternatīva. 1996. gada 29. maijā parakstītajā dokumentā Somijas un NATO intensificētā dialoga ietvaros atzīmēts, ka Somija negrasās kļūt par alianses dalībvalsti un savu drošību garantēs ar neatkarīgu aizsardzību un militāru nepievienošanās politiku, kā arī apzinās savu atbildību par reģiona un visas Eiropas drošību. Īpaša interese Somijai ir par NATO paplašināšanas ietekmi uz Ziemeļeiropu un Baltijas jūras reģionu. (*Discussion between Finland and NATO 1996*)

Tomēr jau pēc neilga laika, 1996. un 1997. gada mijā aktīvizējās iekšpolitiskās diskusijas Somijā. Viens no iemesliem, kāpēc jautājums par Somijas iespējamo dalību NATO radās tieši šajā posmā, bija saistīts ar Ziņojuma par Eiropas drošības politisko attīstību un Somijas aizsardzības koncepcijas sagatavošanu, kurš tika nodots Somijas Aizsardzības padomei un nebija paredzēts plašākai sabiedriskai diskusijai. Tas arī radīja aizdomīgumu, vai netiek gatavots kāds pavērsiens tradicionālajā valsts drošības politikā. Apkopojot presē un politiķu izteikumos izskanējušās domas, var secināt, ka Somija turpinās balstīt aizsardzību uz saviem spēkiem, bet vienlaicīgi līdzdarbosies krīžu pārvaldīšanas un miera nostiprināšanas operācijās, Eiropas drošības nākotnes struktūru veidošanā, neizslēdzot Rietumeiropas Savienību un NATO. No Somijas viedokļa kļūšana par NATO dalībvalsti nav pašmērķis, bet daudz svarīgāka ir sadarbība ar aliansi. Dažādi politiķi šai parādībai piemeklēja dažādas metaforas, kā «durvis tiek turētas pavērtas», «NATO ir gaiļa soļa attālumā», «atliek tikai iespraust kontaktu ligzdā» u.c.⁵² Tātad NATO ir jau kļuvusi par Somijas drošības politikas sastāvdaļu, pagaidām gan diskusijas līmenī, taču taisnība ir tiem, kas saka, ka Somijai NATO ir nevis gatavības, bet gan politiskas gribas jautājums.

Par nozīmīgu pavērsienu uzskatāms tas, ka diskusiju atbalsta un tajā iesaistās politiskās elites pārstāvji. Tā Somijas aizsardzības ministre Anneli Taina, pozitīvi vērtējot iekšējo diskusiju par Somijas potenciālo dalību NATO, atzinusi, ka valdība tur gatavībā dažādas politiskās alternatīvas atkarībā no drošības situācijas attīstības Eiropā un pasaulē. Tādēļ diskusija par alianses lomu nākotnē ir vitāli svarīga Somijai tās drošības interešu risināšanā. (*Hufvudstadsbladet*, 25. jūnijs 1997)

Somijas sadarbība ar Baltijas valstīm aizsardzības un drošības jomā ir koncentrējusies galvenokārt uz vienu valsti - Igauniju, kurai tiek palīdzēts gan ar virsnieku apmācību, gan ar aizsardzības

---

⁵²Informācija apkopota no Latvijas vēstniecības Somijā ziņojumiem 1997. gada janvārī.

plānošanu un pārvaldes optimizāciju Aizsardzības ministrijā un citiem līdzekļiem. No 1992. gada Igaunijas virsnieki apgūst kara zinības Somijas Nacionālajā aizsardzības akadēmijā. Somija kopš 1994. gada ir iesaistīta arī trīspusējā sadarbībā ar Igauniju un Krieviju robežas novērošanā un kontrolē.

Latvijai un Lietuvai praktiski līdzīgu kontaktu ar Somiju nav, kas būtu izskaidrojams ar Somijas drošības politikas pašidentificēšanos jaunos apstākļos un ierobežotajām iespējām. Tomēr pašreiz Somijas drošības politika sakņojas tieši Eiropas integrācijas procesā kopumā, nevis aliansē, kā drošības garantētājā.⁵³ Tādēļ Somijas atbalsts Latvijai izpaužas trešā pīlāra jomā - robežas sakārtošanā un kontroles nodrošināšanā ar moderna aprīkojuma palīdzību. Tā Somija ir dāvinājusi Latvijai divus patruļkuterus, divus sniega motociklus, aprīkojumu pasu kontrolei Rīgas lidostā u.c. Kopumā robežapsardzei ir ziedots 1,5 miljoni latu. Daudzpusējos projektos tā ir materiāli atbalstījusi *Baltbat*, dāvinot munīciju, biroja iekārtas, medicīnas piederumus. *Baltnet* projektā Somija ir novērotāja, bet *Baltron* projektā tā darbojas ar dalībvalsts statusu.

Zviedrija ir vispiesardzīgākā Skandināvijas valsts, definējot attieksmi pret NATO. Taču tieši NATO paplašināšanas fakts un ES un NATO ienākšana Baltijas jūras reģionā, uz kura līderes pozīciju Zviedrija pretendē, ir sašūpojusi šīs valsts politiskās elites un sabiedriskās domas miera ostu. Lai arī joprojām, runājot par Zviedrijas ārējo un drošības politiku, bieži tiek pieminēta uzticība neitralitātei, tomēr, sākot ar 1996. gadu, arvien biežāk tiek pieminēti dažādi piedāvājumi uzņemties drošības garantētāja īpašo

⁵³ Intervijā Somijas likrakstam *Hufvudstadsbladet* 1997. gada 17. janvārī Somijas ārlietu ministre Tarja Halonena definēja valsts drošības politiku šādā veidā: Somijā drošības politikas nozīmīgums ir saistīts ar Eiropas integrāciju. Mūsu vēlmi kļūt par ES dalībvalsti diktēja drošības politikas aspekti, tāpat kā iesaistīšanās monetārajā savienībā. Viss, kas tuvina Somiju Eiropas kodolam, sekmē valsts drošību. Eiropa mainās vairāk nekā NATO, jo drošības struktūru jāaplūko plašākā kontekstā. ES ir paplašinājusies un Eiropas Padome un Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (EDSO), kurās Krievija ir dalībvalsts, piedzīvo vēl lielākas pārmaiņas.

lomu Baltijas jūras reģionā. Reakcija bija pozitīva tajā ziņā, ka Zviedrija starptautiskās sabiedrības acīs guva pozitīvu tēlu, bet kopumā attieksme bija noraidoša.

Zviedrijas nevēlēšanās iestāties aliansē tiek skaidrota ar dažādiem argumentiem: Zviedrijai vieglāk spēlēt aktīvu lomu Baltijas jūras reģiona sadarbībā, ja tā paliks ārpus NATO; neatrašanās NATO ļauj uzturēt nesaspīlētu dialogu ar Krieviju; Baltijas jūras reģions nav vis NATO, bet gan ES projekts, tādēļ labāk koncentrēties vienā virzienā.

1996. un 1997. gada mijā Zviedrijā aktivizējās diskusija par attiecībām ar NATO. Līdzās jau zināmajai Karla Bilta nostājai, ka Zviedrijai jāatsakās no neitralitātes un jāintegrējas arī drošības struktūrās, parādās citi netradicionāli viedokļi. Tā, piemēram, avīzē *Svenska Dagbladet* pausts viedoklis, ka visas debates par šo tēmu ir divkosīgas, jo visu laika posmu pēc Otrā pasaules kara Zviedrija veidoja savu aizsardzību, vadoties no ātrās palīdzības, ko sniegtu Rietumi. Neitralitāte ir balstīta uz meliem. Šajā pašā avīzē publicēti sabiedriskās domas aptaujas rezultāti, kuri parāda, ka 61 procents aptaujāto tagad piekristu, ka Zviedrijas militārā aizsardzība nākotnē kļūtu par visas Eiropas bruņoto spēku sastāvdaļu. Šai domai nepiekrīt 33 procenti aptaujāto. No aptaujātiem 55 procenti uzskata, ka Zviedrijai padziļināti jāsadarbojas ar NATO. (*Hufvudstadsbladet*, 8. janvāris 1997)

1997. gada februārī ārpolitisko debašu laikā Zviedrijas ārlietu ministre ieviesa jaunu terminu - ilglaicīga drošība (*sustainable security*), bet nepaskaidroja tā būtību un saturu. Šajās debatēs parādījās divu ietekmīgo partiju - sociāldemokrātu un moderātu dažādie viedokļi attiecībā pret NATO, bet tomēr, atšķirībā no iepriekšējām debatēm, iezīmējās pavērsiens valdošās partijas domāšanā, jo arvien biežāk uzmanība tiek pievērsta alianses nākotnei un Zviedrijas attiecībām ar to. Pieņemtajā ārpolitiskajā deklarācijā teikts, ka Zviedrija attīsta sadarbību ar NATO visās jomās, izņemot to, kur tiek skarta

teritoriālā aizsardzība vai kopīgas aizsardzības saistības.⁵⁴

Moderāti ir nākuši klajā ar partijas ziņojumu «Drošība atklātības laikā», kurā tiek akcentēts, ka Zviedrijas dalība NATO ir dabiska un īsteno zviedru drošības nostiprināšanas tradīcijas. Jāsadarbojas ar Ziemeļvalstīm arī aizsardzības jomā, jo gaisaspēku sadarbība ziemeļos ar Norvēģiju un Somiju, bet dienvidos un rietumos ar Dāniju būtu tikai «dabiska». (*Svenska Dagbladet*, 6. marts 1997)

Patlaban jāizvērtē, kā notiekošā NATO paplašināšanās ietekmēs Zviedriju un arī Somiju. Var runāt par vismaz četriem paralēli notiekošiem procesiem, ar kuriem jārēķinās iepriekšminētām valstīm. Pirmkārt, NATO ir paplašinājies, ietverot Poliju, bet ne Baltijas valstis. Kā kompensācija Baltijas valstīm jau tiek un vēl tiks piedāvāta paplašināta sadarbība ar NATO. Šajos pasākumos līdzdarboties tiks aicinātas Zviedrija un Somija. Otrkārt, programma *Partnerattiecības mieram* tiks paplašināta un padziļināta attiecībā uz tām valstīm, kuras ir ārpus NATO. Ņemot vērā to, ka Baltijas valstis un Zviedrija un Somija ir vienas no aktīvākām programmas *Partnerattiecības mieram* dalībvalstīm, tas nozīmē, ka šie pasākumi tuvinās Baltijas un Skandināvijas ārpus NATO esošās valstis militārās sadarbības jomā. Dānijas aizsardzības ministrs Hanss Hekerups runā par «decentralizētu programmu *Partnerattiecības mieram plus*». Treškārt, Zviedrija ir viena no aktīvākajām miera uzturēšanas operāciju līdzdalībniecēm. Ar CJTF un NATO «eiropēizēšanos» Zviedrija tiks pietuvināta NATO kopā ar citām ārpus NATO valstīm. Ceturtkārt, paliekot ārpus alianses, Baltijas valstis kopā ar Zviedriju

---

⁵⁴ Zviedrijas ārlietu ministre Lena Hjelma Valēna rakstā avīzei *Dagens Nyheter* 1997. gada 16. jūlijā rakstīja, ka «Lēmums paplašināt NATO neapdraud Zviedrijas attiecības ar NATO. Mēs sadarbojamies ar NATO galvenokārt Eiroatlantiskās padomes ietvaros, lai attīstītu mieru, sekmētu uzticības veidošanos un nostiprinātu drošību visā Eiropā. Šie ir tie Eiropas drošības sadarbības aspekti, kurus mēs patlaban attīstām. Mūsu sadarbības robežas tiek nospraustas līdz NATO militārajām garantijām. Nav iemeslu, lai meklētu sadarbību ar NATO mūsu teritorijas aizsardzībā vai sniegtu garantijas kādam citam. Zviedrijas nepievienošanās militārajām aliansēm paliek nemainīga.»

un Somiju kļūst par alianses stratēģisko interešu apgabalu, kura drošību var sekmēt ar reģionālās drošības sadarbības veicināšanu. (*Svenska Dagbladet*, 26. septembris 1996)

Neraugoties uz piesardzīgo politiku attiecībā uz NATO, Zviedrija aktīvi piedalās Latvijas militāro struktūru attīstīšanā. Šī valsts, piemēram, ir viena no vadošajām Ziemeļvalstīm divpusējās palīdzības sniegšanā Latvijai aizsardzības spēju stiprināšanā. Lai gan starp Latviju un Zviedriju nav noslēgts sadarbības līgums aizsardzības jautājumos, pēdējos gados šis valsts ieguldījums ir ievērojams. Ir noslēgti vairāki līgumi par konkrētu uzdevumu veikšanu - par Latvijas kontingenta izvietošānu, atsaukšanu Zviedrijas bataljona sastāvā IFOR misijā Bosnijā (1996); par militārā personāla apmācību Zviedrijā (1997); par mīnu un nesprāgušas munīcijas meklēšanu un aizvākšanu Latvijas teritoriālajos ūdeņos (1998); par sadarbību administratīvās vadības sistēmas izveidei vienību komplektēšanai kara laikam un mobilizācijai totālas aizsardzības ietvaros (1999). Īpaši Zviedrija palīdz ar totālās aizsardzības sistēmas stiprināšanu. Zviedrija piedalās *Baltnet* projektā, kura ietvaros piedāvājusi palīdzību Lielvārdes lidlauka infrastruktūras sakārtošanā un lidlauka aprīkojuma piegādē. 1999. gadā tika aizsākts jauns projekts *Baltmed* - sadarbības veicināšana starp abu valstu medicīnas dienestiem. Tradicionāla ir Zviedrijas palīdzība *Baltbat*, *Baltron*, *Baltdefcol* un *Baltsea* projektos. Stokholmā ir izveidota speciāla programmas *Partnerattiecības mieram* dalībnieku apmācība, kurā piedalās arī Latvijas pārstāvji.

Palīdzība ieroču apgādes jomā līdz neselai pagātnei bija koncentrēta galvenokārt *Baltbat* vajadzībām. Sakarā ar Zviedrijas valdības 1996. gada lēmumu samazināt Zviedrijas bruņotos spēkus, ir pieņemts svarīgs lēmums lieko tehniku par simbolisku samaksu pārdot Baltijas valstīm. No piedāvātā bruņojuma Latvija izvēlējusies prettanku un pretgaisa ieročus. Zviedrijas puse piekritusi apmācīt, kā ar tiem rīkoties. Jau 2000. gadā Latvija saņems 18 AA tipa pretgaisa aizsardzības lielgabalus komplektā ar munīciju un apvidus automašīnām. Baltijas valstu un Ziemeļ-

valstu sadarbība militārajā jomā, neatkarīgi no tās vai citas Skandināvijas valsts drošības politikas skatījuma uz NATO, attīstās straujiem tempiem. Lai arī tikai Dānija atklāti pauž sava atbalsta sasaisti ar alianses paplašināšanas nosacījumiem, daudzpusēja sadarbība Baltijas jūras reģionā tuvina Baltijas valstis to noteiktajam mērķim - dalībai NATO. Taču ne mazāk svarīgs ir attīstības process kopumā, jo tiek veicināta stabilitāte Baltijas jūras reģionā un iesaistišanās drošības uzturēšanā Eiropā, piedaloties miera uzturēšanas operācijās konfliktu zonās.

4. ZIEĻVALSTU POLITIKA ATTIECĪBĀ UZ ES PAPLAŠINĀŠANOS

ES paplašināšanas uzsākšana bija pārbaudījums politiskajos forumos izteiktiem apgalvojumiem, ka Baltijas valstis ir viens no centrāliem Ziemeļvalstu ārpolitikas elementiem. Taču ES paplašināšana bija ne tikai politiskās retorikas pārbaudījums, bet saistīts ar daudziem gluži praktiskiem jautājumiem. Pirmkārt, divas no Ziemeļvalstu ES dalībniecēm par tādām kļuva tikai 1995. gadā. Tas nozīmēja, ka Somijai un Zviedrijai pašām bija jāveic integrēšanās ES institucionālajā sistēmā un adaptēšanās ES notiekošajiem ekonomiskajiem, sociālajiem un arī citiem procesiem. Vienlaicīga nacionāla adaptācija un jaunu kandidātu piesaistīšana Eiropas Savienībai nozīmēja pirmo reālo soli uz pāreju no vienkāršākām sadarbības formām uz integrāciju, izmantojot visus pieejamos līdzekļus.

Dānijas, Somijas un Zviedrijas apņemšanās palīdzēt Baltijas valstīm iekļūt ES bija sekas jau uzsāktai reģionalizācijas politikas īstenošanai, kuru savos ārējās un drošības politikas dokumentos formulēja šo valstu politiskās elites. Manuprāt, labu skaidrojumu Baltijas valstu vietai Skandināvijas valstu ārējās un drošības politikās, kas nosaka Ziemeļvalstu pastiprināto interesi sniegt atbalstu Baltijas valstu iekļūšanai ES, sniedz zviedru drošības jautājumu eksperts Ingemārs Dorfers (*Ingemar Dorfer*), izman-

tojoj RAND pētnieka Džeimsa Tomsona (*James Thomson*) piedāvāto valstu interešu klasifikāciju un iedalot tās vitālās, būtiskās un vispārējās. Šis sadalījums palīdz izvairīties no pārāk lielām un nepamatotām ilūzijām, ka Baltijas valstis ir Baltijas jūras reģiona centrs, bet pierāda, ka politikā intereses dominē pār simpātijām pret brīvību mīlošām mazām valstīm. Ziemeļvalstīm interešu dalījums izpaužas sekojoši - vitālās intereses ir nācijas un Ziemeļu kaimiņu aizsardzība; ASV klātbūtne Eiropā un darboties spējīgas NATO saglabāšana. Būtiskās intereses ir Baltijas valstu un Polijas drošība; ES saliedētība un integritāte; ES paplašināšana, iekļaujot tajā Centrāleiropas un Baltijas valstis. Vispārējās intereses ir miers, brīvība un labklājība Eiropā, tajā skaitā arī Krievijā, un masu iznīcinošo ieroču izplatības ierobežošana visā pasaulē. (*Dorfer 1997 : 63*) Tātad Baltijas valstis ir Ziemeļvalstu būtisko interešu sastāvdaļa kopā ar ES paplašināšanas procesa atbalstīšanu.

Iepriekšējā nodaļā, aplūkojot sadarbību drošības jomā, secinājām, ka notiek integratīvo procesu palielināšanās un intensificēšanās. Attiecībā uz ES paplašināšanu varētu pieņemt, ka Ziemeļvalstu atbalsts Baltijas valstīm ir ar pieaugoši pozitīvu tendenci. Tomēr paplašināšanās varētu radīt daudz pretrunīgākas sekas. Piemēram, tā varētu ietekmēt Ziemeļvalstu savstarpējo sadarbību. Jau tagad vērojams politiskas koordinācijas trūkums. Pirms Eiropas Savienības paplašināšanas kļuva par reālu politisku procesu, t.i., līdz 1997. gada jūlijam Skandināvijas valstis - ES dalībnieces - Dānija, Somija, Zviedrija, ieturēja vienotu pozīciju, runājot par Baltijas valstu uzņemšanu Savienībā. Taču ceļš uz šo vienoto pozīciju un attieksme pret paplašināšanos pēc Amsterdamas galotņu tikšanās pierādīja, ka vienotība ir šķietamība, kas sabrūk pie valstu primāro interešu sadursmēm.

Pēc Eiropas Komisijas viedokļa paziņošanas par kandidātvalstu gatavību startēt sarunu uzsākšanai ar ES, kurā Igaunija tika minēta kā vienīgā Baltijas valsts, parādījās pirmās viedokļu atšķirību pazīmes. 1997. septembrī, Baltijas un Ziemeļu valstu

ārlietu ministriem tiekoties Bergenē un gatavojot kopēju komunikē, Somijas nostāja atšķīrās no Dānijas un Zviedrijas pozīcijas. Toreizējā Somijas ārlietu ministre Tarja Hallonena uzsvēra nepieciešamību atbalstīt Igaunijas ātrāku uzņemšanu ES. Dānija un Zviedrija pārmeta Somijai kopīgo pozīciju laušanu un uzsvēra nepieciešamību veikt politisku spiedienu uz ES un tās dalībvalstīm, lai sarunas tiktu sāktas ar visām trijām Baltijas valstīm vienlaicīgi.⁵⁵

Visnotaļ asā Dānijas un Zviedrijas pozīcija pret Somiju tika kritizēta dažādos izdevumos. Tā viens no ietekmīgākajiem Somijas laikrakstiem *Helsingin Sanomat* komentēja, ka «Zviedrijai ir labs iemesls ieskatīties spogulī un pavaicāt, vai rezultāts ir svarīgāks nekā tās iekšējā politika vai tēls». (*Helsingin Sanomat*, 11. septembris 1997) Aizvainojumu bija radījusi arī norvēģu skaidri izteiktā pozīcija, ka Baltijas valstis jāsatur vienkopus, uz ko atbildēts tika ar aizrādījumu, ka valsts, kura pati referendumā par iestāšanos ES ir nobalsojusi ar «nē», nav morāli tiesīga ietekmēt dalībvalstu viedokļus. (*Helsingin Sanomat*, 11. septembris 1997)

Somijas pozīcijas maiņas pamatā bija arguments, ka Latvija un Lietuva nav gatavas dalībai ES tik lielā mērā, cik Igaunija, un tādēļ nereālistiskie spiedieni uz ES varētu kavēt vismaz vienas, attīstītākās Baltijas valsts iekļūšanu Savienībā. Somijas nostāja tika raksturota kā konsekventa sekošana reālpolitikai, bet pārējo divu kaimiņvalstu politikas - kā ideālistiskas. Taču Luksemburgas galotņu tikšanās rezultāts apliecināja pretējo, ka pat šķietami bezcerīgā situācijā, īstenojot izsvērtu un tālredzīgu politiku, var sasniegt iecerēto mērķi. ES pieņemtais politiskais lēmums par vienotu starta līniju sarunu uzsākšanā un divām

---

⁵⁵Jāatzīmē, ka vienprātība nevaldīja arī pašā Somijas politiskajā elitē attiecībā pret Baltijas valstīm, jo Somijas premjerministrs Pāvo Lipponens ir daudz dedzīgāks Igaunijas atbalstītājs, savukārt ārlietu ministre pieturas pie kopējas Skandināvijas pozīcijas. Tādēļ, pirms izteikt Somijas pozīciju, abiem somu politiķiem nācās vienoties par savas valsts pozīcijas definējumu. Akcentējot īpašos Igaunijas sasniegumus, radās iespēja vēlreiz uzsvērt Somijas nopelnus šīs valsts reformu atbalstā.

grupām bija Dānijas un Zviedrijas politikas uzvara pār Somijas piesardzīgo attieksmi pret Baltijas valstu līdzvērtīgām starta pozīcijām. Lai arī pēc Luksemburgas Somija taisnojās, ka nekad neesot atkāpusies no vienotas starta pozīcijas, tomēr starp Amsterdamas un Luksemburgas galotņu sanāksmēm izteiktie apgalvojumi liecina par pretējo. Tā intervijā laikrakstam *Diena* Somijas prezidents Marti Ahtisāri sacīja, ka Eiropas Komisija ir izteikusi savu viedokli, un Somija tam pievienojas, «...šis valstis ir visvairāk pietuvojušās dalībai, tāpēc ar tām jāsāk sarunas». (Diena, 3. novembris 1997)

Koordinācijas un vienotas pozīcijas trūkums ir parādījis arī citās jomās. Tā, piemēram, 1997. gada vasarā starp Ziemeļvalstīm radās domstarpības par nepilsoņu pasu atzīšanu. Tikai dāņi atzinuši Latvijas nepilsoņu pases ieceļošanai Dānijā bezvīzu režīma ietvaros. Konkurence notiek arī tirdzniecības jomā. Zviedrijas eksports uz Baltijas valstīm sasniedzis 3,5 miljardus zviedru kronu, kamēr Dānijas eksports ir par 1 miljardu mazāks. Zviedrijas imports no Baltijas valstīm ir 6 miljardu zviedru kronu apjomā, Dānijas imports sasniedz tikai trešdaļu no šīs summas. Un arī attīstības tendences liecina, ka Dānijai tuvākā laikā neizdosies pat pietuvoties Zviedrijai. (*Dagens Industri*, 29. maijs 1997)

Pašreiz notiekošo sadarbības un konkurences procesu starp Ziemeļvalstīm attiecībā pret Baltijas valstīm norvēģu zinātnieks Olavs Knudsens raksturojis šādi:

«Ziemeļvalstu politikas izstrādāšanas procesā 1996. un 1997. gadā dominējošās bija spēcīgas savstarpējas nacionālas sacensības tendences, kas iepriekšējos gados bija reti novērojama parādība. Tā norisinājās sacensība par «vadošo valsti» Baltijas jūras sadarbības organizēšanā, sacensība par nozīmīgākā palīdzības sniedzēja vietu, sacensība par saišu uzturēšanu starp Ziemeļiem un ASV, utt. Šo nevienmērību summējošais efekts bija ziemeļu sadarbības haotiskums 1997. gadā, kāds nekad nav pieredzēts.» (*Knudsen 1997a :15-16*)

Eiropas Savienības paplašināšanās var radīt arī saliedēšanas

efektu, jo ES kā politiska un reģionāla institūcija ir saistīta ar katras konkrētas valsts vai valstu grupas vēlmi maksimizēt savus resursus mērķu sasniegšanai, un, Eiropas Savienībai darbojoties kā vienotam blokam un nākotnē pieskaitot tam arī Baltijas valstis, politiskās varas apjoms Dānijai, Somijai un Zviedrijai būtu ievērojamāks. Tādēļ notiek Ziemeļvalstu centieni izmantot ES paplašināšanos, lai saliedētos. Tā 1997. gada martā Briselē, tiekoties Ziemeļvalstu un Baltijas valstu ārlietu ministriem, tika apstiprināts sadarbības plāns vienam gadam. Šī gada ietvaros Baltijas valstīm tika piešķirts 51 miljons dāņu kronu 31 projekta īstenošanai tādās jomās, kā likumdošanas uzlabošana atbilstoši ES standartiem, atbalsts nevalstiskajām organizācijām, palīdzība izglītības, kultūras un zinātnes jomās. Atsevišķs finansējums katrai Baltijas valstij tiks piešķirts arī divpusējā līmenī. Analizējot šo Skandināvijas valstu spēju saliedēties, redzam, ka tai par pamatu kalpo Eiropas Savienība un Baltijas valstis. Tā Dānija, Somija un Zviedrija spēlē noteicošo lomu Baltijas valstu integrēšanā ES, kas ir neiespējami bez darbības koordinācijas. Tādējādi Baltijas valstis ir kļuvušas par Skandināvijas valstis vienojošu faktoru, piešķirot Ziemeļvalstu sadarbībai jaunu identitāti. Pie līdzīgiem secinājumiem ir nonācis arī dāņu autors Hanss Mouritcens (*Hans Mouritzen*), kurš atzīmē: «Nav šaubu, ka Baltijas valstu atkalatdzimšana ir iepūtusi jaunu dzīvības dvesmu dāņu-zviedru-somu savstarpējā sadarbībā un sacensībā; kā papildinājums jau notiekošajai paralēlajai darbībai Baltijas izaicinājums ir jauns un milzīgs kopējs uzdevums pats par sevi. Tām tagad ir pat daudz vairāk kopīga nekā pirms tam.» (*Mouritzen 1997 : 48-49*)

Kādā veidā notiek un nākotnē varētu intensificēties Ziemeļvalstu palīdzība Baltijas valstu iekļaušanās Eiropas Savienībā stratēģijas veicināšanā? Nozīmīgākais solis ir palīdzības sniegšana sarunu sagatavošanā un vešanā ar ES, kurā Baltijas valstīm nav vajadzīgo zināšanu un pieredzes, kas ir Dānijai, Somijai un Zviedrijai. Baltijas valstu seši Eiropas politikas gadi nav aiz-

vietojami ar vairāk nekā 20 gadu uzkrāto pieredzi. Ziemeļvalstu palīdzība kļuva īpaši svarīga pēc Baltijas valstu sadalīšanas pirmās (Igaunija) un otrās (Latvija un Lietuva) grupas valstīs. Lai arī pēc Helsinku samita 1999. gada decembrī uz sarunām tika aicinātas visas kandidātvalstis, tomēr šī viena gada laikā Igaunija ir paguvusi straujāk progresēt Eiropas integrācijas procesā. Šajā situācijā ziemeļu kaimiņi var kalpot par faktoru, kurš sekmētu visu triju Baltijas valstu integrāciju, lai kāda no valstīm neatpaliktu no sekmīgākām. Nākamā pakāpe ir Baltijas valstu interešu paušana un aizstāvēšana divpusējo attiecību līmenī ar ES dalībvalstīm un pašās ES struktūrās - Eiropas Savienības Padomē, Eiropas Komisijā, Eiropas Parlamentā. Svarīgi ir turpināt palielināt investīcijas un attīstīt daudzpusējās sadarbības formas, tajā skaitā arī drošības un militārajā jomā. Politiskajā līmenī svarīga ir regulāra savstarpēja dialoga uzturēšana savā starpā un arī ar Baltijas jūras reģiona valstīm, demonstrējot, ka stabilitāte, drošība un ekonomiska labklājība Baltijas jūras reģionā, kurš top par ES neatņemamu sastāvdaļu, ir svarīga Skandināvijas valstu interešu daļa.

Kā redzams no iepriekš veiktās analīzes, Ziemeļvalstu ieguldījums ir bijis nozīmīgs, tuvinot Baltijas valstis Eiropas struktūrām. Tomēr rodas jautājums, kāds ir bijis katras konkrētās valsts ieguldījums Baltijas valstu Eiropas politikas īstenošanā. Dānija, vienīgā būdama ES un NATO dalībvalsts, kopš pašiem pirmajiem Baltijas valstu izteiktajiem centieniem kļūt par abu institūciju dalībvalstīm, palīdzējusi šīs politiskās prioritātes īstenot. Tomēr jāatzīmē, ka tai nav bijis iespējams vienlīdz efektīvi atbalstīt Baltijas valstu intereses ES un NATO. Tādēļ, izvērtējot Dānijas atbalsta politiku, jāatzīst, ka tā noteikti bijusi aktīvāka NATO virzienā, kas ir gluži loģiski, jo tā ir vienīgā no tuvākiem baltiešu kaimiņiem, kura ir iesaistīta šajā organizācijā.⁵⁶

⁵⁶ Norvēģijas atbalsts Baltijas valstu uzņemšanai un integrēšanai NATO sākās vēlāk nekā Dānijas. Tas saistīts ar Norvēģijas stratēģiskajām interesēm, ko noteica ASV un Krievijas klātbūtne. Pakāpeniski veidojot NATO dialogu ar Krieviju, Norvēģija kļuvusi vairāk ieinteresēta sadarbības attīstīšanā ar Baltijas valstīm militārajā jomā, bet tā tomēr atpaliek no Dānijas.

Nebūtu taisnīgi nenovērtēt Dānijas konsekvento pozīciju attiecībā uz Baltijas valstu uzņemšanu ES. To skaidri apliecina Dānijas valdības mērķi ES paplašināšanā, kurus formulējis Frīss Arne Petersens (*Frīss Arne Petersen*), Ārlietu ministrijas valsts sekretārs, rakstot, ka tie esot četri: visas 11 kandidātvalstis ir jāvērtē vienlīdzīgi, paplašināšanai ir jābūt visaptverošai un nevienai valsti nedrīkst atstāt ārpus procesa, kas arī tika panākts Luksemburgā; katras valsts sasniegumu ir jāvērtē individuāli saskaņā ar Kopenhāgenas kritērijiem; lai arī uzņemšanas process nebūs vienlaicīgs, tomēr to varēs uzskatīt par pabeigtu, kad visas 11 valstis būs uzņemtas ES; ES paplašināšanās Austrumeiropas un Centrāleiropas virzienā ir ES mūsdienu vislielākais notikums, Luksemburgas samita rezultāti pierāda, ka ES attīstība notiek saskaņā ar vēsturiskām reālijām. (*Petersen 1998: 16-17*)

Dānija savu palīdzību Baltijas valstu tuvināšanā Eiropas Savienībai ir īstenojusi ar vairākiem līdzekļiem. Pirmkārt, Dānija konsekventi ir kāpinājusi savu klātbūtni Baltijas valstīs ar ekonomiskiem, politiskiem un kultūras līdzekļiem. To apliecina gan investīciju daudzums, gan to periodiskums un vienmērīgais sadalījums pa Baltijas valstīm. Tā Dānijas palīdzība Latvijai 1998. gadā ir bijusi 7 178 727 latu. (*Pārskats par starptautisko palīdzību Latvijā 1999: 38*) Palīdzība ir sniegta dažādās jomās, sākot ar kopuzņēmumiem, militāro jomu un beidzot ar ekoloģiju un izglītību. Tikai vides aizsardzības projektos Dānija 1998. gadā ir Latvijā ieguldījusi gandrīz 4 miljonus latu, lauksaimniecības attīstībā 1, 1 miljonu latu. (*Turpat*)

Kā jauns svarīgs elements ir atzīmējama finansiālā palīdzība tieši Baltijas valstu tuvināšanā Eiropas Savienībai. Pierādījums Baltijas valstu īpašajam statusam Dānijas ārpolitikā ir 1997. gada sniegtās palīdzības apjoms Centrālajai un Austrumeiropai, kurš ir 1 810,4 miljardi dāņu kronu. Jau 1995. gadā 44 procenti no šī Dānijas finansiālā atbalsta tika piešķirti Baltijas valstu vajadzībām (Igaunijai 7,47 procenti, Latvijai 12,43 procenti un

Lietuvai - 18,68 procenti, salīdzinājumam - Polijai 17,27 procenti un Krievijai - 14,63 procenti) un pārējais tika sadalīts pa citām valstīm. 1997. gadā šī attiecība pieauga. (*Heurlin, Mouritzen 1997 :155-57*)

Īpaši gribētos uzsvērt Dānijas vienlīdzības principa ievērošanu attiecībā uz Baltijas valstu ekonomiskās attīstības veicināšanu. Ja Somijas un Zviedrijas tiešās investīcijas tika piešķirtas galvenokārt Igaunijai, tādējādi palīdzot tai kļūt par izredzēto kandidātvalsti sarunu uzsākšanai, tad Dānija investīcijas ir veikusi vienmērīgāk. Tā līdz 1996. gadam Igaunijā ieguldīti 20 837,7 tūkstoši ASV dolāru, Latvijā - 132 861,5 (kopā ar Britu telekomunikāciju projekta investīcijas paketi), bet Lietuvā - 15 851,5 tūkstoši ASV dolāru. (*The Baltic States 1996 : 28*)

Otrkārt, palīdzība tiek īstenota politiskā līmenī. Visticšāk to atspoguļoja 1997. gada ES paplašināšanas notikumi no galotņu sanāksmes Amsterdamā līdz Luksemburgai. Tas bija Dānijas ārlietu ministrs Niels Helvegs Petersens, kurš, komentējot Eiropas Komisijas atzinumus attiecībā uz vienas pašas Baltijas valsts - Igaunijas uzaicināšanu uz sarunām, izteicās, ka Dānija, Somija un Zviedrija pilnībā nepiekrīt dokumentam «*Agenda 2000*». Jau labu laiku pirms Eiropas Komisijas viedokļa izteikšanas 1997. gada martā Dānijas vēstniecības trijās Baltijas valstīs nāca klajā ar ziņojumu par stāvokli tajās un Baltijas valstu gatavību integrēties ES. Dokumentā ir dota precīza un izsmeļoša informācija par procesiem šajās valstīs, lai palīdzētu Eiropas Komisijai sagatavot ziņojumu. Norādīts, ka Brisele pārāk daudz uzmanības pievērš trūkumiem un minoritāšu jautājumam, bet nenovērtē sasniegumus ekonomikas jomā. Dānijas ES pārstāvniecība Briselē uztur regulāru un efektīvu sadarbību ar Baltijas diplomātiem. Cieši kontakti izveidojušies visos līmeņos, no vēstniekiem līdz attiecīgām amatpersonām, tā ka baltieši var sekot notiekošajam ES struktūrās. Baltijas valstis arī tiek aicinātas piedalīties Ziemeļvalstu sanāksmēs Briselē. (*Berlingske Tidende, 19. marts 1997*) Taču nenoliedzami, ka par galveno

efektivitātes un veiksmes rādītāju Dānijas un arī Zviedrijas politikai attiecībā uz Baltijas valstu integrēšanu ES ir uzskatāms 1999. gada decembrī Helsinkos pieņemtais lēmums par sarunu uzsākšanu ar pārējām kandidātvalstīm, jo notika atgriešanās pie Ziemeļvalstu piedāvātā ES paplašināšanas modeļa.

Zviedrija savā politikā pret Baltijas valstīm ir varējusi koncentrēties tieši ES virzienā, jo šis Ziemeļvalsts iekļaušanās NATO ir nākotnes jautājums. Zviedru aktivitātes ES paplašināšanas jautājumā atbilst Dānijas nostājai, bet tomēr tās ir bijušas saliedētākas un mērķtiecīgākas. To acīmredzot noteica Zviedrijas vēlme kļūt par Baltijas jūras reģiona līderi, ko Zviedrija arī cenšas panākt kopš 1996. gada, un orientēšanās uz Eiropas Savienību tam deva reālu piepildījumu. Viens no veidiem, kā Zviedrija atbalsta Baltijas valstu tuvināšanu Eiropas Savienībai, ir ekonomiskās darbības sekmēšana Baltijas valstīs, kas palīdzētu pēdējām sasniegt augstāku labklājības līmeni. No vienas puses, varētu īpaši šo sadarbības aspektu neuzsvērt, bet tomēr, ņemot vērā Zviedrijas piesardzību un lēno ienākšanu reģionā līdz 1995./1996. gadam, pēdējo gadu izrāviens ir uzskatāms par visnotaļ pieaugošu un noturīgu interesi Baltijas jūras reģionā un Baltijas valstīs.

Lai arī ekonomiskais atbalsts pieaug, ir grūti samērojama Zviedrijas vēlme spēlēt līderes lomu ar reālo procesu norises gaitu. Tā tikai 4 procenti no Zviedrijas eksporta nonāk Austrumeiropā un Centrāleiropā. Attiecīgais skaitlis Eiropas Savienības virzienā ir divreiz lielāks. Baltijas valstīs ir reģistrēti 1700 zviedru uzņēmumu, bet 1996. gadā darbojās krietni mazāk nekā puse no tiem. No lieliem uzņēmumiem tikai apmēram 50 ir uzdrošinājušies ienākt jaunajās demokrātijās, kas atrodas visapkārt Baltijas jūrai. Neraugoties uz politiskajiem signāliem, Zviedrijas darbību aprindas vilcinās ar investīciju izdarīšanu Baltijas valstīs, Polijā un Krievijā. Zviedrijas investīcijas ir tikai 3 procentu apjomā no kopējiem ārvalstu ieguldījumiem Latvijā. (*Dagens Nyheter*, 23. janvāris 1997)

Zviedrija pēdējā laikā ir mainījusi savu ieguldījumu politiku

līdzīgi Dānijai. Tagad Zviedrijas palīdzība Austrumeiropai, kas līdz 1998. gadam bija apmēram 1 miljards zviedru kronu gadā, lielākoties tiek vērsta triju Baltijas valstu sagatavošanai iestājam ES. Turklāt runa ir tieši par drošību veicinošiem pasākumiem - muitas, policijas un bruņoto spēku sadarbību.⁵⁷

Ja ekonomikā vērojama pāreja no piesardzīguma uz darbības aktivizēšanos, tad politiskajā laukā Zviedrijas atbalsts Baltijas valstu integrēšanās ceļā uz ES ir bijis tikpat nozīmīgs kā Dānijas. Jāatzīmē, ka Zviedrijai šo aktīvo politiskās atbalstīšanas politiku īstenot ir grūtāk, jo tās politiskajā spektrā nav tādas vienprātības kā Dānijā attiecībā uz sarunu uzsākšanu ar visām trim Baltijas valstīm vienlaicīgi. Tā Zviedrijas ES Padomes sēdē 1997. gada septembrī moderāti atbalstīja Eiropas Komisijas ieteikumu sākt sarunas ar Igauniju. Zīmīgi, ka šīs nostājas piekritējs ir baltiešu lielais atbalstītājs Karls Bilts. Šajā situācijā savu neizpratni un noraidošu attieksmi pret to pauda Zviedrijas ārlietu ministre Lēna Hjelma-Valēna, pat pārmetot Biltam, ka viņa partijas biedri Vācijā un Spānijā ir tie, kuri visdedzīgāk iebilst pret sarunu sākšanu ar visām valstīm vienlaicīgi. (*Diena*, 19. septembris 1997) Baltijas valstis bija piesardzīgas, ka, sociāldemokrātiem nākot pie varas, varētu mainīties Zviedrijas labvēlīgā politika pret Baltijas valstīm, bet ES paplašināšana ir bijis apliecinājums, ka valdošā partija ne tikai saglabāja to pašu kursu, bet pat gāja vēl tālāk, saglabājot stingru pozīciju, lobējot sarunu uzsākšanas nepieciešamību ar visām kandidātvalstīm vienlaicīgi. (*Diena*, 19. septembris 1997)

Zviedrijas oficiālā pozīcija atbalstīt sarunu sākšanu ar visām kandidātvalstīm vienlaicīgi balstījās uz šādiem argumentiem: Baltijas valstu sadalīšana un kādu atsevišķu valstu izcelšana nesekmēs reformu gaitu un radīs atpalcējus, kuriem būs praktiski neiespējami panākt labvēlīgā situācijā nostādītos partnerus; tas,

⁵⁷ Interesants ir sociāldemokrāta Pēra Šorī komentārs, ka palīdzības sniegšana Austrumeiropai ir izdevīgs darījums Zviedrijai, jo 90 procenti no naudas nonāk Zviedrijā sakarā ar pakalpojumu un preču uzpirkšanu. (*Dagens Nyheter*, 16. janvāris 1997)

savukārt sekmēs pirmās un otrās šķiras valstu veidošanos, kas attiecīgi veicinās negatīvu attieksmi pret ES un sociālās spriedzes palielināšanos. Protams, Luksemburgas lēmums, kurš teorētiski pieļauj vienu starta pozīciju visām valstīm, praktiskajā darbībā nozīmēs kandidātvalstu aktivizēšanos ES jautājumos. Tādēļ 1998. gadā Zviedrija izveidoja speciālu darba grupu ierēdņu līmenī, lai uzlabotu Latvijas un Lietuvas situāciju sarunās un paātrinātu tieslietu sistēmas uzlabošanu.

Lai Baltijas valstis varētu intensificēt savu politiku virzībā uz ES, 1997. gada septembrī Skandināvijas un Baltijas valstu ārlietu ministru tikšanās reizē Norvēģijā Zviedrija nāca klajā ar priekšlikumu - maksimāli sagrupēt spēkus, lai varētu šajā periodā, kad Baltijas valstis intensificē savas politikas ceļā uz ES, izveidot speciālu izpētes darba grupu, kas izstrādātu ieteikumus, kā pārvarēt grūtības izpildvaras struktūrām. Palīdzība izpaustos gan padomu, gan finansiālā veidā. (*Latvijas Vēstnesis*, 9. septembris 1997)

Pēc ilgāka klusēšanas brīža aktivizējusies 1996. gadā izveidotā Baltijas jūras padome pie Zviedrijas premjerministra kabineta. Viena no visnozīmīgākajām tās darbības jomām bija valdības piešķirtā 1 miljarda zviedru kronu sadalīšana, par prioritāru uzskatot Baltijas valstu tuvināšanu Eiropas Savienībai. Pieteikušies bija 400 kandidāti, kas pierāda, ka interese par iesaisti reģionā ir liela.⁵⁸ Tomēr priekšrocība tika dota tiem pretendentiem, kuru projekti attiecas uz tādām jomām, kā pārtikas ražošana, enerģētikas sistēmas, izglītība, infrastruktūra un vide, un kurām pretī ir atrodama funkcionējoša vietējā pārvalde, un kuru attīstība ietekmēs uzņēmējdarbības attīstību uz vietām un iespaidos demokratizācijas procesus pašvaldībās. (*Dagens Industri*, 6 June 1997)

Zviedrijas palīdzība Latvijai ir pieaugusi, tomēr tā atpauz uz Dānijas sniegtā atbalsta. Tā 1998. gadā Zviedrija ir ieguldījusi

⁵⁸ Lielākais projekts ir celtniecības uzņēmumam *Skanska*, kurš pieprasījis 145 milj. zviedru kronu slimnīcas celtniecībai Rīgas dienvidos; *ABB* ir iesniedzis pieprasījumu 70 milj. zviedru kronu apjomā spēkstacijas attīrīšanai Polijas ziemeļdaļā; *ABB* kopā ar Stokholmas Karalisko Tehnisko augstskolu pieprasījušas 30 milj. zviedru kronu izglītības centru atvēršanai visās trijās Baltijas valstu universitātēs.

4 139 707 latos dažādos sektoros. Vislielākā palīdzība sniegta apkārtējās vides sakārtošanas projektiem - 2 365 772 lati, enerģētikas jomai - 987 218 lati, labklājības sektoram - 199 176 lati. (*Pārskats par starptautisko palīdzību Latvijā 1999* : 54)

Koncentrētā veidā Zviedrijas politiku attiecībā pret Baltijas valstīm ir izteicis Zviedrijas premjerministrs Jorans Persons intervijā laikrakstam *Die Welt*. Galvenā prioritāte ir atbalsts Baltijas valstīm, lai paātrinātu to iekļaušanos ES, īstenojot šo atbalstu ar rūpniecības projektiem, palīdzot cīnīties ar organizēto noziedzību un sekmējot sarunas starp Baltijas valstīm un Krieviju robežu līgumu kontekstā. (*Die Welt*, 9. decembris 1996 : 9)

Somija ir viena no tām Skandināvijas valstīm, kura pati ir visvairāk ieguvusi no iestāšanās ES. To varētu attiecināt gan uz ekonomikas, gan drošības, gan sociālo un arī reģionālo jomu. Ko Somija ieguvusi, divus gadus būdama ES dalībvalsts? Pārtikas cenas kritušās par 10 procentiem, samazinājies bezdarba līmenis, radīti 60 000 jaunu darba vietu, ir radusies iespēja lemt par Eiropai svarīgiem jautājumiem un šos lēmumus arī reāli ietekmēt, ir izmantoti dažādi ES palīdzības fondi, lai attīstītu neizdevīgākā pozīcijā esošos reģionus. Sekmējot valsts reģionus un to sadarbību ar citiem ES reģioniem, ir pastiprinājusies Somijas iesaistīšanās starptautiskos procesos. Rezumējot Somijas salīdzinoši īso ES dalībvalsts vēsturi, Valsts prezidents Marti Ahtisāri sacījis, ka bez ES Somijai būtu vajadzīgi desmit gadi, lai starptautiskā mērogā sasniegtu to, kas tagad padarīts nepilnos trijos gados, veidojot attiecības ne tikai ar Briseli, bet arī ar citiem ES reģioniem. (*Diena*, 3. novembris 1997)

Šī iegūtā pozitīvā reģionālā pieredze ir sekmējusi Somijas izraušanos tikai no koncentrēšanās uz Igauniju. Tieši pēdējie divi gadi pierāda straujo šīs valsts virzību dienviņu virzienā un arī jauna attiecību tipa veidošanu ar Krieviju. 1996. gadā Somijas investīcijas Baltijas valstīm izlīdzinājās un iezīmēja jaunu dinamiku. Kopumā 1996. gadā somi bija lielākie ieguldītāji

reģionā. 1997. gada janvārī dibināta iesaiņojuma fabrika ENSO Rīga 45 miljonu marku apjomā, Neste izbūvējusi uzpildes staciju tīklu, kopā ar Statoil būvē naftas terminālu Rīgā gandrīz pusmiljarda somu marku vērtībā, TELECOM Finland veido telekomunikāciju tīklu Latvijā un Igaunijā, Latvijas lauku rajonos somi veic ievērojamus ieguldījumus kokzāģētavu attīstībā (95 miljonu somu marku vērtībā). (*Hufvudstadsbladet*, 11. janvāris 1997)

Tirdzniecība starp Latviju un Somiju pieaug par 20-25 procentiem gadā. (*Diena*, 18. septembris 1997) Lai arī ekonomiskajā ziņā ir notikusi darbības aktivizēšanās Baltijas jūras reģiona dienvidos, politiskā ziņā Somija, ieturot Dānijai un Zviedrijai līdzīgu pozīciju un lielos vilcienos atbalstot visu Baltijas valstu kļūšanu par ES dalībvalstīm, tomēr pēc Amsterdamas samita mainīja savu nostāju par labu Igaunijai. To var izskaidrot ar vairākiem nosacījumiem. Pirmkārt, Somija, salīdzinot ar citām Skandināvijas valstīm, tikai kopš 80. gadu beigām var brīvi, bez atskatīšanās uz Krieviju īstenot savu ārpolitiku. Tas nozīmē, ka īsā laika posmā bija jāpierāda valsts ārpolitiskā efektivitāte, tādējādi iegūstot respektablu vietu starptautiskā sistēmā. Somijas ekonomiskie un arī politiskie resursi to neatļāva īstenot visā Baltijas jūras reģionā vai grupā valstu, tādēļ izvēlēta tika ģeogrāfiski un kultūras ziņā tuvākā valsts - Igaunija. Otrkārt, Somija kopš Igaunijas neatkarības atgūšanas pirmajām dienām sāka ekonomiskas un finansiālas aktivitātes šajā valstī. Igaunijas ātrāka iekļūšana ES nozīmē Somijas investīciju iekļūšanu Rietumu aprītē un ātrāku un lielāku peļņu. Treškārt, Igaunijas iekļūšana ES būtu uzskatāma par tiešu Somijas darbības rezultātu, kas celtu tās prestižu un vairotu sabiedroto skaitu Eiropas Savienībā.

Jaunā Somijas aktīvisma politika attiecībā pret ES vēlreiz apstiprinājās 1997. gada decembrī, kad Luksemburgas Eiropas Savienības Padomes tikšanās laikā Somijas valdības pārstāvji nāca klajā ar priekšlikumu izveidot tā saucamo ES *Ziemeļu*

dimensijas politiku.⁵⁹ Padome nolēma, ka Eiropas Komisijai jāsapagatavo starpziņojums un tas jāsaskaņo ar citām dalībvalstīm, lai strādātu pie politikas, kura būtiski ietekmētu Eiropas ziemeļu reģionu.

Somijas iniciatīva ir izraisījusi neviennozīmīgu attieksmi Latvijā. Satiksmes ministrija 1998. gada augustā nāca klajā ar paziņojumu, ka šī iniciatīva apdraud valsts tranzīta attīstības perspektīvas un ietekmē nacionālās ekonomiskās intereses. Tādēļ nākotnē nepieciešams formulēt Latvijas nostāju attiecībā pret *Ziemeļu dimensiju*. Pēc Ziemeļu un Baltijas valstu ārlietu ministru tikšanās tā paša gada augustā tika nolemts pārrunāt jauno iniciatīvu starp Somijas un Latvijas ārlietu ministrijām. Šāda Latvijas reakcija izrietēja no Somijas pārāk individualizētās darbošanās dimensijas idejas izplatīšanā. Lai arī Somijas politiķi atkārtoti uzsvēruši, ka mērķis ir ES dalībvalstu, kandidātvalstu un reģiona valstu iesaistīšana, tomēr paša projekta attīstībā aktīvas pārrunas nenotika. Situāciju vēl vairāk sarežģīja fakts, ka *Ziemeļu dimensijas* radītāji ir biznesmeņi, politiķi, zinātnieki, nevalstisko organizāciju pārstāvji. Tādēļ šīs idejas saturs ir tik daudzveidīgs, ka Somijas iniciatīvas uztvere ir neviennozīmīga. Tā, piemēram, somu pētnieks Pertti Joeniemi raksta, ka *Ziemeļu dimensija* var tikt skaidrota ar misionāriem terminiem (*missionary terms*), lai gan, ja šo pašu tekstu vērtētu tranzīta biznesa pārstāvji, tad viņi izmantotu naftas un gāzes cauruļvadu terminus. (Joeniemi 1998a: 5)

Somijas iniciatīvas pamatā ir vairāki apsvērumi. Pirmais ir saistīts ar līdz šim neskaidro Eiropas Savienības politiku Eiropas ziemeļos. Ņemot vērā šī reģiona attīstības perspektīvas nākotnē, jāizstrādā konkretizēta un specifizēta politika pret divām ziemeļu ārpus ES esošām valstīm - Poliju un Igauniju kā pirmās kārtas kandidātvalstīm un Latviju un Lietuvu kā sekotājām, bet jo īpaši attiecībā pret Krieviju. Zīmīgi, ka visas Baltijas jūras reģiona

⁵⁹ Ideju par nepieciešamību izstrādāt ES stratēģiju attiecībā pret ārējo vidi Ziemeļeiropā vēstulē EK prezidentam Žakam Santēram izklāstīja Somijas premjerministrs Pāvo Lipponens (Paavo Lipponen).

valstis jau tagad ir vai tiek uzskatītas par ES dalībvalstīm, kas nozīmē, ka pēc neilga laika dimensija būtu daudzveidīgu attiecību tilts starp ES un Krieviju. Iespējams, ka nākotnē *Ziemeļu dimensija* apzīmēs Krievijas dimensiju Eiropas Savienībā. Tikai pēc tam, kad ES būs formulējusi savas prioritātes un intereses šajā reģionā, varēs izstrādāt arī pašu politiku gan pret Eiropas ziemeļiem, gan pret Krieviju.

Otrs apsvērums, kas ir Somijas iniciatīvas pamatā, ir saistīts ar straujo ekonomisko attīstību Ziemeļeiropā un īpašo ģeopolitisko izvietojumu starp austrumiem un rietumiem. Pēc Somijas valdības viedokļa tranzīts un tirdzniecība tuvākajā laikā šajā ģeogrāfiskajā vidē strauji palielināsies, pašreizējais infrastruktūras un tehnoloģijas līmenis neatbilst nākotnes prasībām, tādēļ jau laicīgi jāgatavojas izmantot tās iespējas, ko piedāvā reģionā atrodošos valstu un ES savstarpējās ekonomiskās intereses. Tādēļ lielu Ziemeļu dimensijas daļu veido tādu sektoru attīstība, kā enerģoresursi, derīgie izrakteņi, koksnes ieguve un tranzīts, transporta infrastruktūras attīstība, vides aizsardzība, kodoldrošība.

Trešais Somijas apsvērums izriet no jau pastāvošās ES pieredzes attīstīt perspektīvos reģionus ar dažādas attīstības pakāpēm, piemēram, Vidusjūras reģionu. 1995. gadā ES iedibināja Vidusjūras politiku ar 5 biljonu ASV dolāru budžetu četriem gadiem, lai sekmētu brīvu tirdzniecību un samazinātu atšķirības starp Vidusjūras ziemeļos un dienvidos dzīvojošam tautām. Šis projekts līdz šim ir bijis veiksmīgs un tā attīstība ir padarījusi ES dienvidu dimensiju spēcīgu un ar izteiktu identitāti. Viens no Somijas apsvērumiem ir panākt labvēlīgus rezultātus arī ES ziemeļos, piesaistot finansējumu, no kura, protams, iegūs arī pati Somija. Ar Eiropas ziemeļiem Somija saprot ne tikai Baltijas jūras reģionu, bet arī Barenca jūras reģionu un Arktikas padomi.⁶⁰

Ceturtais Somijas apsvērums ir saistīts ar visai saspringto

⁶⁰ Nodibināta 1996. gadā kā starpvalstiska organizācija, kas sastāv no astoņām valstīm, lai sekmētu sadarbību valstiskā un nevalstiskā līmenī un nākotnē arī pret ārējiem politiskajiem aktieriem.

drošības situāciju ziemeļos, jo tur joprojām ir koncentrēts liels Krievijas armijas un kodolieroču potenciāls, kura kontrolējamaība ir tiešā atkarībā no nesakārtotās politiskās sistēmas šajā valstī. Sadarbības kāpināšana un investīciju pieaugums reģionā palielinātu arī stabilitāti un drošību.

Piektkārt, nedrīkst ignorēt faktu, ka, no vienas puses, *Ziemeļu dimensija* ir līdzeklis, ar kura palīdzību pievērst ES uzmanību Ziemeļeiropai un izmainīt Somijas kā ES perifērijas valsts pozīcijas, piedāvājot reģionālā centra lomā ziemeļos, jo Baltijas jūras reģiona centrā jau ir divas sacensību uzturošas valstis - Dānija un Zviedrija. Bet, no otras puses, Somija, nododot *Ziemeļu dimensiju* Eiropas Komisijā apspriešanai, padarīja to par kopīgu ES iniciatīvu.

Ziemeļu dimensijas saturs tika diskutēts ES Padomē 1998. gada decembrī Vīnē. ES Padome tikšanās reizē atzīmēja *Ziemeļu dimensijas* nozīmīgumu un arī galvenos attīstības virzienus. Pirmkārt, Padome norādīja uz nepieciešamību iesaistīt projekta izstrādē visas ieinteresētās valstis. Otrkārt, izvērtēt, kādas aktivitātes jau reģionā notiek un kā tās tiek saskaņotas jau pastāvošo institūciju ietvaros un kādas jaunas iezīmes varētu sniegt *Ziemeļu dimensija*. Treškārt, jāveic pētījumi par *Ziemeļu dimensijas* īstenošanas iespējām un konkrētiem projektiem. Šim mērķim varētu tikt piesaistīti 82 miljardi *eiro*, no kuriem 37 tiktu investēti gāzes un naftas sektorā. (*Vaiivads 1999* : 16) Somijas prezidentūras laikā 1999. gadā tika noorganizēta plaša konference, kurā daudzpusīgi apsprieda dažādas *Ziemeļu dimensijas* aprises, nolemjot izstrādāt rīcības plānu.⁶¹

Jāatzīmē, ka *Ziemeļu dimensija* var kļūt par efektīvu instrumentu ES Krievijas politikas īstenošanā. Ja ņemam vērā, ka ES dalībvalstis ir ratificējušas ES un Krievijas sadarbības un

⁶¹ Vienu mēnesi (1999. gada 21. decembrī) pēc svarīgās konferences par *Ziemeļu dimensijas* nākotni Latvijas valdība apstiprināja to projektu sarakstu, kuri būtu iekļaujami *Ziemeļu dimensijas* iniciatīvas īstenošanā. Prioritāro projektu vidū ir tādi sektori kā enerģētika, transports un tranzīts, telekomunikācijas, iekšlietas, mežsaimniecība, apkārtējā vide un tūrisms, kapitāla tirgus, u.c.

partnerības līgumu, kura īstenošana kavējas dažādu apsvērumu dēļ (gan krīze Krievijā un tās vājā interese par Eiropu kā daudzveidīgu partneri, gan pašas ES iekšējās reformas, kuras apgrūtina ārējās politikas formulēšanu attiecībā pret Krieviju), gan 1999. gadā Ķelnes samitā pieņemto ES stratēģiju attiecībā uz Krieviju, *Ziemeļu dimensija* var kļūt par šīs politikas īstenošanas līdzekli.

Lai arī katrā atsevišķā Skandināvijas valstī, kura pieder ES saimei, ir atrodami individuāli risinājumi attiecībā uz Baltijas valstu ātrāku piesaisti Savienībai, tomēr jāsecina, ka uzsāktā sadarbība vēl pirms Somijas un Zviedrijas uzņemšanas un Baltijas valstu uzaicināšanas uz sarunām radīja labvēlīgu vidi, lai Eiropas integrācijas procesam starp Baltijas valstīm un Ziemeļvalstīm sākoties, būtu vairāk vienojošu nekā atšķirīgu elementu. ES paplašināšanās ne tikai savedīs kopā vienā institūcijā valstis ar līdzīgām vērtībām, bet vairoš drošību un stabilitāti Baltijas jūras reģionā kopumā, jo ar ES stratēģiju tiks sekmēts reformu process gan kandidātvalstīs, gan arī Krievijā. Jauns pārbaudījums Baltijas valstu un Skandināvijas valstu sadarbībai būs iestāšanās sarunu gaita un ES institucionālā reforma, gatavojoties ES paplašināšanas nākamajam cēlienam.

Viens no rādītājiem sadarbības sekmīgumam, efektivitātei un integrācijas procesu dinamismam ir institūciju izveidošana valstu un nevalstisko politisko vienību darbības organizēšanai un koordinācijai attiecīgajā reģionā. Iepriekšējās nodaļās norādīju uz arvien pieaugošo integrācijas formu daudzveidošanos Baltijas jūras reģionā. Līdz ar to likumsakarīgs ir jautājums, vai ir bijuši mēģinājumi starpvalstu attiecības formalizēt un izveidot institūciju, kas atbilstu iesaistīto dalībnieku interesēm.

VI BALTIJAS JŪRAS VALSTU PADOME - PIEREDZE UN NĀKOTNES IZREDZES

Baltijas jūras reģionā arvien augošu lomu sāk spēlēt formalizēti valstu attiecību forumi. Ja vēl pirms pāris gadiem Baltijas jūras valstu padomes (BJVP) novērtējums bija visnotaļ skeptisks - kā sarunu forumam bez reālas ietekmes svirām, kurš orientējās galvenokārt uz ekoloģiskiem projektiem, tad 1998. gadā var runāt par nozīmīgu, lai arī ne organizāciju, tad valstu apvienību, kuru starpā ir vairāk vienojošu nekā atšķirīgu viedokļu un pieeju. Ja 90. gadu sākumā Ziemeļu padome (ZP) bija klasiska piecu valstu institūcija, tad tagad tās darbā piedalās arī triju Baltijas valstu pārstāvji. Ja vēl nesen tika runāts par Ziemeļu padomes saglabāšanas lietderību, tad Eiropas straujā institucionālā paplašināšanās rada tai jaunas darbības iespējas. Grūti ir likt vienlīdzības zīmi starp šīm abām institūcijām, jo Baltijas valstis Baltijas jūras valstu padomē ir pilntiesīgas dalībvalstis, bet Ziemeļu padomē - tikai novērotājas. Baltijas drošības kontekstā ir svarīgi izvērtēt, kā iespējams izmantot formalizētas starpvalstu attiecības savu drošības interešu īstenošanai.

Baltijas jūras valstu padomi izveidoja 1992. gadā ar divu politiku - Dītriha Genšera un Ufes Elemana Jensena tiešu iesaisti institūcijas dibināšanā. Baltijas jūras valstu padomes mērķis sākumposmā bija apspriest un izstrādāt kopēju reģionālās politikas un ekonomiskās attīstības stratēģiju, kā arī sekmēt un koordinēt reģionālo sadarbību. (*Council of the Baltic Sea States 1994 : 2*) No pašiem saviem pirmsākumiem Baltijas jūras valstu padome kalpoja kā arēna, kurā risinājās plašas debates par dažādiem jautājumiem, izņemot drošību. To noteica Baltijas jūras valstu padomes pārstāvēto valstu daudzveidība un atšķirīgās drošības dienas kārtības, dažbrīd pat pretrunīgas, ja ņemam vērā, ka līdz pat 1994. gada augustam Baltijas valstīs atradās Krievijas karaspēks.

Noteiktu lomu spēlēja arī starptautiskajā sistēmā notiekošā transformācija, kuras gala iznākums bija neprognozējams. Baltijas jūras valstu padomes dibināšanas laikā reģionā vēl saglabājās bipolaritātes struktūras, bet jaunā Ziemeļeiropas kārtība atradās tikai intelektuālu konstrukciju formā. Vēl viens no situāciju sarežģošiem nosacījumiem bija tas, ka, veidojot debašu forumu Baltijas jūras reģionā, nebija padomāts par kopīgu projektu īstenošanas mehānismu izstrādi. Tā Baltijas jūras valstu padomes Vecāko amatpersonu komitejai netika piešķirtas izpildvaras pilnvaras. Kā ilustratīvs pierādījums sacītajam var kalpot *via Baltica* piemērs. Projekts par ceļa būvi no Helsinkiem uz Varšavu tika pieņemts 1992. gadā, bet reāli darbi sākās tikai trīs gadus vēlāk. Jāatzīmē, ka liels kavējošs faktors bija finansiālo resursu trūkums konkrētu projektu īstenošanai. Lielākā daļa Baltijas jūras valstu padomes projektu tiek finansēti no ES budžeta - *Phare*, *Tacis*, Demokrātijas programmas, *Tempus*, Pārrobežu sadarbības fondiem u.c. Ņemot vērā Eiropas Komisijas brīvību, atlasot un apstiprinot individuālos projektus, tā veido tiešu piesaisti Baltijas jūras valstu padomei, pārstrukturējot palīdzības sniegšanu reģionālā veidā. (*Christiansen 1997 : 272-273*) Nevar noliegt, ka Baltijas valstis bija reizē ieinteresētas Baltijas jūras valstu padomes izveidošanā, bet reizē arī piesardzīgas, jo, ņemot vērā akūto nepieciešamību rast drošības garantus, lielāka uzmanība tika pievērsta tām institūcijām, kuru dienas kārtībā bija drošības jautājumi. Tā kā Baltijas jūras valstu padome mērķtiecīgi no tiem izvairījās, tad daudzu politiķu attieksmē bija zināma skepse pret tās efektivitāti. Taču, pieaugot integrēšanās pakāpei, drošības jautājumu apspriešana ienāca padomes apritē dabīgā ceļā. Turklāt vienas no aktīvākajām drošības jautājumu ieviešanā bija tās valstis, kuras sākotnēji bija vispiesardzīgākās. Pirmā, kas sāka atklāti izteikt piedāvājumus risināt reģionālās drošības problēmas, bija Polija, un tai drīz vien pievienojās Krievija.

Baltijas jūras valstu padomes centieni savest kopā reģiona valstis, lai sekmētu daudzpusēju integrāciju, bija nenoliedzami nozīmīgs solis regionalizācijas veicināšanā. Tomēr lēnais un neskaidrais iesā-

kums kavēja šī foruma pašidentifikācijas procesu un līdz ar to arī valstu uzticēšanos tā efektivitātei. To varētu izskaidrot ar sadarbības loģikas izpratnes trūkumu un objektīvo nosacījumu neapzināšanos.

Būtu vietā atcerēties integrācijas teorijas klasiķi Deividu Mitraniju (*David Mitrany*), kurš vispusīgi raksturojis funkcionālās integrācijas būtību un loģiku starptautisku aktivitāšu funkcionālai organizācijai: «Būtiskais princips ir tāds, ka aktivitātes var tikt izvēlētas specifiski un organizētas atsevišķi, katra atbilstoši tās būtībai, nosacījumiem, kuros tās operē, un attiecīgā brīža vajadzībām. Tas savukārt pieļautu brīvību praktiskām variācijām dažādu funkciju organizēšanā, kā arī strādājot pie noteiktām funkcijām, ko prasa vajadzības un nosacījumi». (*Mitrany 1943 : 32-33*) Mitranijš savos apsvērumos iet vēl tālāk un paskaidro, ka funkcionālās integrācijas robežu noteikšana vēl negarantē sekmīgu rezultātu, bet ir vajadzīga īstenošanas metode. Viņš raksta: «Šeit mēs redzam funkcionālās metodes kardinālo vērtību - ko dažs labs varētu saukt par tehniskās pašnoteikšanās vērtību. Funkcionālās dimensijas, kā mēs redzējam, nosaka pašas sevi. Līdzīgā veidā funkcija nosaka, kādi ir tās piemērotākie orgāni. Tas arī caur praksi atspoguļo nepieciešamo darbību būtību attiecīgajos apstākļos, un kāda vara šajos apstākļos būs vajadzīga attiecīgajai autoritātei. Funkcija, kāds varētu apgalvot, nosaka izpildes instrumentus, kuri nepieciešami darbības īstenošanai, un šī paša procesa gaitā pamudina veikt instrumentu reformu katrā attīstības pakāpē.» (*Mitrany 1943 : 35*)

Mitranija izstrādātā teorija pilnā mērā attiecināma uz Baltijas jūras valstu padomi, jo, kad Visbijā izstrādāja sadarbības funkcionālos laukus, institūcija ieguva gluži citu attīstības dinamiku salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu diskusiju forumu. Tātad var secināt, ka 1995. un 1996. gadā Baltijas jūras valstu padomes darbībā iestājās jauns posms, jo, pieaugot savstarpējās mijiedarbības procesam, agrāk izvirzītie hipotētiskie mērķi ieguva reālu segumu. Līdz ar to attieksme pret institucionālu organizāciju kļuva pozitīvāka un tika apzinātas tās iespējas, ko tā var sniegt. Minētā pārmaiņa valstu attieksmē atspoguļo integrācijas procesa daudzpakāpju

raksturu un katrai no tām piemītošās īpatnības, kuru apzināšana var sekmēt, bet ignorēšana kavēt starpvalstu attiecību dinamiku. Baltijas jūras valstu padomes gadījumā institucionālie jauninājumi apsteidza notikumu gaitu. Tajā brīdī, kad nejausā mijiedarbība pārāuga mērķtiecīgā un regulārā sadarbībā, radās nepieciešamība pārraudzīt šo procesu, kas sekmētu daudzpusīgu integrāciju valstu un citu politisku un nopolitisku elementu starpā.

Tieši Visbijas Baltijas jūras valstu padomes galotņu tikšanās laikā notika šī foruma kvalitatīvas pārmaiņas vismaz trijos veidos. No vienas puses, tika piešķirts reāls saturs tās darbībai caur skaidri formulētiem projektiem, kuru konkretizācija notika dažus mēnešus vēlāk Kalmārā ministru tikšanās laikā. Jaunā iniciatīva tika nosaukta par Baltijas jūras valstu padomes darbības programmu, kura iekļāva trīs galvenos elementus - sadarbība sabiedrības līmenī, «cilvēks - cilvēks» līmenī; pilsoniskās jeb sabiedriskās drošības veicināšana; ekonomiskā attīstība un integrācija; vides aizsardzības nostiprināšana. (*Communique 1996 : 3*) Darbības programma ieguva vēl specifiskāku izpausmi Vecāko amatpersonu tikšanās laikā Vasā 1996. gada oktobrī. Tā iekļāva šādus punktus: atbalstīt Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas sagatavošanos iestājamai ES; atbalstīt iespējami ātrāku ES un Krievijas partnerības un sadarbības līguma ratifikāciju; sekmēt sadarbību starp Baltijas jūras valstu padomes valstu policiju, robežapsardzi, muitu, imigrācijas un piekrastes apsardzes dienestiem; veicināt kontaktus cilvēku līmenī; atbalstīt Baltijas valstu un Krievijas sagatavošanos dalībai Pasaules tirdzniecības organizācijā; veicināt brīvās tirdzniecības zonas izveidi starp Baltijas valstīm; atbalstīt robežas šķērsošanas un muitas procedūru atvieglošanu; panākt intensīvāku sadarbību tādās jomās kā enerģētika un kodoldrošība. (*Minutes of the Committee meeting 1996 : 2-3*)

Otrkārt, dienas kārtībā tika ieviesta drošības problemātika. Turklāt Baltijas jūras valstu padomes ietvaros tā ienāca visnotaļ modernas interpretācijas kontekstā - sabiedriskās drošības veidā, akcentējot individuālos un sociālos drošības aspektus. Priekšrocība

bija tā, ka Padomes rokās atradās šī koncepta definēšana un piepildīšana ar saturu, kurš atbilstu reģionālām interesēm. Sākotnēji akcentējot tieši tos drošības elementus, kuros visātrāk iespējams panākt vienošanos, tika radīta labvēlīga augsne tālākai virzībai uz tradicionālākiem politiskās un militārās drošības jautājumiem.

Treškārt, notika Baltijas jūras reģiona iesaistīšana starptautiskā līmenī ar ES palīdzību, jo Visbijā piedalījās arī Eiropas Komisijas prezidents, kurš prezentēja 1995. gada decembrī Madridē pieņemto dokumentu «Baltijas jūras reģiona iniciatīva».⁶² Tajā akcentēta Baltijas jūras reģiona īpašā vieta Eiropā, jo tas ir reģions, kurā strauji risinās daudzveidīga sadarbība, pārsvaru gūst demokrātija un tirgus ekonomikas priekšrocības, tātad tās vērtības, kuras dominē arī pašā ES un tādējādi pietuvina Baltijas jūras reģionu kopējiem integrācijas procesiem Rietumeiropā. Attīstības procesi Baltijas jūras reģionā un stabilitāte tajā ir ciešā saistībā ar kopējo Eiropas virzības gaitu. Apzinoties Baltijas jūras reģiona pieaugošo lomu un nākotnes perspektīvas, Eiropas Komisija piedāvāja savu atbalstu darbības programmu īstenošanā tādās darba grupās, kā informācijas apmaiņa, konsultēšana, cīņa pret organizēto noziedzību, iekļaujot kodolkravu un citu bīstamu kravu nelegālu transportēšanu, dabas un vides katastrofu agrās brīdināšanas un savstarpējās palīdzības programmās, glābšanas darbos jūrā, piekrastes apsardzes sadarbības veicināšanā, nelegālās migrācijas kontrolē un likumdošanas un administratīvās sistēmas izveidē. (*Communication from the Commission 1996 : 3*) Zīmīgi, ka Eiropas Komisijas prezidents, uzsverot tās sadarbības jomas, kuras ir īpaši nozīmīgas ES, minēja tieši drošības jautājumus, kuri nav šķirami no plašāka Eiropas drošības konteksta, t.i., uzticības, stabilitātes un sabiedriskās drošības stiprināšanas pasākumus. Tāpat tika izteikts atbalsts tādiem projektiem, kuri nākotnē sekmētu kandidātvalstu sagatavošanos iestājai ES un darbībai ES reģionālajās programmās.

⁶² Šis dokuments pamatojās uz diviem iepriekšējiem : *Orientations for a Union Approach towards the Baltic Sea Region* (Oct. 1994) un *Current State of and Perspectives for Cooperation in the Baltic sea Region* (Dec. 1995).

Kā redzam, tad Baltijas jūras reģiona iesaiste starptautiskajā aprītē notika divējādi. No vienas puses, uzsverot reģiona organisko piederību Eiropai un ES paplašināšanas nākotnes plāniem. Un, no otras puses, iekļaujot Baltijas jūras reģiona drošības problemātiku plašākā reģionālās drošības kontekstā. Nenoliedzot ES lielo lomu Baltijas jūras valstu padomes dibināšanā un attīstības atbalstā, tomēr jāatzīst, ka tās iesaiste ir fragmentāra, kas ir saistīts ar visai īpatno situāciju, ka Eiropas Komisija piedalās Baltijas jūras valstu padomes darbā pie viena galda ar ES dalībvalstīm. Šajā gadījumā nav sakārtotas attiecības starp atsevišķām valstīm un Eiropas Komisiju, kā arī nav skaidrs to atbildības jomu sadalījums Baltijas jūras valstu padomes ietvaros. Eiropas Komisijā nav atsevišķa sekretariāta vai citas administratīvas vienības, kura tieši būtu atbildīga par attiecību uzturēšanu un veicināšanu ar Padomi. Jautājumā par Baltijas jūras valstu padomes pastāvīga sekretariāta izveidi Eiropas Komisija ieņēma visai atturīgu nostāju.

Neraugoties uz dažbrīd divdomīgo Baltijas jūras valstu padomes un ES attiecību raksturu, tās nozīme ir ievērojama, īpaši ES paplašināšanas kontekstā. Patlaban Baltijas jūras valstu padomes ietvaros tiek īstenoti vairāk nekā 500 projekti, kas veicina reģiona valstu tuvināšanos ES. Kā nozīmīgākie atzīmējami: austrumu un rietumu krastu ekonomisko atšķirību pārvarēšana; reģiona makroekonomiskās identitātes radīšana, kas nozīmētu, ka Baltijas jūras reģions tiek uztverts kā vienots ekonomisks reģions. Uzsākti vairāki jauni Baltijas jūras valstīm svarīgi projekti - Baltijas jūras enerģētiskais aplis, Baltijas gāzes apļa izpēte. Jau Zviedrijas prezidentūras laikā 1995./1996. gadā tā sagatavoja tā saucamo «Darbības programmu», ko īstenot dzīvē centās Latvija 1996./1997. gadā, mēģinot veikt visnepieciešamāko, lai no diskusiju foruma pārietu pie praktiskās sadarbības formām, kuras sekmētu šīs valstu apvienības pārvēršanos par reģionālu organizāciju.⁶³

Kad Dānija 1997. gadā pārņēma no Latvijas Baltijas jūras

⁶³ Skatīt: Ozoliņa, Žaneta (1997) «Baltic-Nordic Interaction, Cooperation and Integration», eds. Lejiņš, A. and Ozoliņa, Ž., *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*. Rīga:Latvian Institute of International Affairs. pp. 135-140.

valstu padomes vadību, tā saņēma mantojumā jau reāli darbojošās darba grupas: 1) ekonomikas un tehniskās sadarbības darba grupa (prezidē Vācija); 2) demokrātisko institūtu atbalsta grupa (Latvija); 3) darba grupa kodoldrošības un radiācijas jautājumos (Somija). Bez minētajām, viena no aktīvākajām ir vēl Visbijā izveidotā speciālo uzdevumu darba grupa cīņai pret noziedzību, ko ierosināja izveidot Vācija, paredzot kriminālo stuktūru pieplūdumu Vācijā caur tās austrumu robežu. Šī darba grupa strādā augstākā līmenī, ko pārstāv iekšlietu ministri, to vietnieki vai valsts sekretāri, premjeru padomnieki. Šīs darba grupas augsto efektivitāti var saistīt ar skaidri noteikto mērķi, kurš jāsasniedz noteiktā laika posmā. Tādēļ šīs grupas darbs tika pagarināts arī pēc valstu vadītāju tikšanās Rīgā 1998. gada janvārī.

Otrs nozīmīgākais Latvijas atstātais mantojums Baltijas jūras valstu padomes attīstībā bija uzsāktā politiskā darbība pastāvīgā sekretariāta izveidē. Aptuveni gadu ilga diskusijas par sekretariāta dislokācijas vietu. Viena no pretendētēm bija Dānija, kuras pamatojuma galvenais motīvs bija jau funkcionējošais Demokrātijas institūtu un cilvēktiesību komisāra sekretariāts, uz kura bāzes tad varētu attīstīt arī pastāvīgo vienību. Tomēr viens no priekšlikumiem bija izvēlēties kādu no Baltijas valstīm, kura visvairāk iegūtu gan politiski, gan arī ekonomiski. Tādēļ izvēle krita uz Igauniju, ņemot vērā tās ģeogrāfisko piesaisti Skandināvijas valstīm un Krievijai, un lai izvairītos no pārāk lielas starptautisku projektu pārvaldes struktūru koncentrācijas Rīgā, kas bieži notiek tās izdevīgā ģeogrāfiskā izvietojuma dēļ. Ilgāku laiku pastāvēja divas kandidatūras sekretariāta vietai, nesen Tallina savu kandidatūru noņēma un šajā diplomātiskajā spēlē uzvarēja Stokholma, kura tagad ne tikai no iesaistītības pakāpes intensitātes, bet arī no institucionālā aspekta ir Baltijas jūras reģiona līdere.

Trešais projekts, ko Latvija saņēma mantojumā no Zviedrijas, bija Baltijas jūras valstu padomes valstu vadītāju tikšanās, kurai bija jānotiek vēl 1997. gada vasarā. Pēc tradīcijas tai bija jānotiek Dānijā kā prezidējošā valstī. Apzinoties to, cik svarīga šāda

tikšanās ir Latvijai un ņemot vērā jau paveikto, Dānija atteicās par labu Latvijai. Pirms Baltijas jūras valstu padomes valstu vadītāju tikšanās 1998. gada janvārī notika Baltijas jūras valstu biznesa elites forums, kura mērķis bija sagatavot dienaskārtību valstu līderiem. Šāda foruma sasaukšana pierāda, ka Baltijas jūras reģions nav vairs tikai politiskās elites projekts, bet tajā sāk aktīvi iesaistīties nevalstiskie aktieri. Kā jau to liecina gan teorija⁶⁴, gan prakse⁶⁵, tieši ekonomiskā mijiedarbība ir visefektīvākais integrāciju veicinošais faktors.⁶⁶ Tā bija otra tāda veida tikšanās. Pirmās iniciators bija zviedru uzņēmējs Peters Vallenbergs. Forumā mērķis bija pievērst valstu vadītāju uzmanību labvēlīgas vides radīšanai uzņēmējdarbības attīstībai, kas ilgstoši sekmētu stabilitāti reģionā un Eiropā. Forumā pieņēma dokumentu, ko rekomendēja par ekonomisko vadlīniju kopumu valdību vadītāju sanāksmei. Šāda foruma sasaukšana pirms valsts vadītāju sanāksmes pierāda ekonomisko grupējumu lielo ietekmi uz Baltijas jūras reģionā notiekošās sadarbības efektivitāti, jo jebkura projekta īstenošanas iespējamība ir saistīta ar tā finansiālo nodrošinājumu.

Rīgas politiķu liktās cerības uz Baltijas jūras reģiona premjeru tikšanos bija lielas. Tas bija saistīts, pirmkārt, ar Latvijas starptautiskā prestiža vairošanu un ieguldījumu Baltijas jūras reģiona sadarbības veicināšanā un tālākā attīstīšanā. Otrkārt, pirmo reizi Baltijas valstis apmeklēja Krievijas premjers Viktors Černomirdins un Vācijas kanclers Helmut Kols. Šāda līmeņa tikšanās vēl Baltijas jūras reģionā nebija bijusi. Treškārt, tas bija izaicinājums Baltijas jūras valstu padomei pierādīt, kā tā spēj adaptēties ES paplašināšanai un cik lielā mērā notiek pāreja no vārdiem uz darbiem. Sakarā ar to, ka četras Baltijas jūras valstu padomes valstis jau ir ES dalībvalstis, un tikpat stāv rindā, Baltijas jūras valstu padomes kļūst par ES uzgaidāmo

⁶⁴ Skat.: Keohane, R., O. and Nye, J., S., *Power and Interdependence* (Harper Collins, 1989).

⁶⁵ Eiropas Kopienas/Savienības veidošanās un attīstības process ir vislabākais pierādījums, kā ekonomiskā sadarbība var sekmēt gan katras valsts labklājību, nacionālo un reģionālo drošību, gan arī ekonomiski saistītu partneru grupas pakāpenisku pārvēršanos par varas polu, ar kuru jārēķinās globālu procesu norisēs.

⁶⁶ Tieši Latvijas prezidēšanas laikā daudz uzmanības tika veltīts Baltijas jūras reģionā notiekošās sadarbības dinamiskuma veicināšanai.

telpu. Šī dimensija palīdz pavairot savu ietekmi pirmās grupas valstīm reģionā un akcentēt Savienības *Ziemeļu dimensiju*. Pagaidām šīs dimensijas aprises ir neskaidras, neraugoties uz sagatavoto darbības plānu. Savukārt Krievija nav īpaši ieinteresēta ES politikas akcentēšanā Baltijas jūras valstu padomes ietvaros, kas rada zināmas grūtības integrācijas procesa paātrināšanā Baltijas valstīs.

Jau tikšanās gatavošanas gaitā nācās saskarties ar iespējamiem negaidītiem pavērsieniem. Viens no tiem bija Krievijas premjerministra piekrišana piedalīties Baltijas jūras valstu padomes darbā augstākajā, valsts vadītāju līmenī. Otrs neskaidrais jautājums saistījās ar ASV klātbūtni šajā forumā. No Skandināvijas un Baltijas valstu interešu viedokļa vairs nav runa par to, vai ASV būt vai nebūt Baltijas jūras reģionā, jo tā jau ir realitāte, kas īstenojusies ar praktisku projektu palīdzību. To apliecinājis Latvijas ārlietu ministrs Valdis Birkavs, atgrieždamies no Ziemeļvalstu un Baltijas valstu ārlietu ministru tikšanās 1997. gada septembrī, raksturodams šo procesu kā nozīmīgas, jaunas attiecību formulas «5+3+1» parādīšanos. Šo «vienu» ministru tikšanās reizē 1997. gadā pārstāvēja tāda augsta līmeņa diplomāti kā ASV valsts sekretārs Marks Grossmans un Ronalds Asmuss. ASV pārstāvju klātbūtnē tika apspriesti svarīgi Baltijas jūras reģiona nākotnes jautājumi - kā palīdzēt Baltijas valstīm sagatavoties dalībai NATO, kā aktīvāk iesaistīt Krievijas ziemeļu reģionus Baltijas jūras sadarbības formās. Šāda aktīva ASV iesaiste reģionā netika atbalstīta no Krievijas un Vācijas puses, tādēļ forumā tā pārstāvēta nebija.

Neraugoties uz grūtībām sagatavošanas procesā, Baltijas jūras valstu padomes valstu vadītāji apsprieda svarīgākos Baltijas jūras reģiona attīstības jautājumus: ES paplašināšanos, kandidātvalstu spēju uzņemties ES saistības un izturēt konkurences spiedienu, tā arī ES partnerības attiecības ar Krieviju Baltijas jūras reģiona kontekstā. Šajā grupā galvenie ziņotāji bija Krievija un Lietuva; par ekonomiskās sadarbības un investīciju palielināšanas iespējām ziņoja Igaunija, Vācija ar Norvēģiju līderu lomā apsprieda vienota enerģētiskā loka un vienota dabas gāzes tīkla izveidi Baltijas jūras reģionā.

Kā var novērtēt 1998. gada 23. janvāra Baltijas jūras valstu padomes samita rezultātus un vai tie attaisnojuši Latvijas un pārējo Baltijas valstu liktās cerības? Izvērtējot pieņemtos lēmumus, nenoliedzami, ka Rīgas tikšanās iezīmē jaunu sadarbības attīstības posmu Baltijas jūras reģionā. Tas ir saistīts ar virkni principiāli jaunu nostādņu, kuras koncentrētā veidā ir formulētas Prezidentūras deklarācijā. Atskaites punkts deklarācijā ir visu pārstāvēto valstu vienbalsīgs atzinums, ka reģionālā sadarbība ir kļuvusi par valstu politiku neatņemamu sastāvdaļu. Otrkārt, Baltijas jūras reģions tiek uztverts kā Eiropas reģions. Tādēļ sadarbība tajā ir ieguldījums stabilas, demokrātiskas, labklājīgas un nedalāmas Eiropas attīstībā. Treškārt, valstu vadītāji atzīmēja, ka ES paplašināšana ir viens no Baltijas jūras reģiona politikas elementiem. Īpašs atbalsts tika izteikts Luksemburgā pieņemtajam lēmumam sākt sarunas ar visām kandidātvalstīm vienlaicīgi un Partnerības un sadarbības līgumam starp Krieviju un ES un *Ziemeļu dimensijas* iekļaušanai ES politikā. (*Presidency Declaration 1998*) Pirmo reizi Baltijas jūras valstu padomes neilgajā vēsturē tika runāts par Baltijas jūras reģiona identitātes attīstīšanu, kas nebalstītos uz valstu vadītāju izteiktām vēlmēm, bet labām kaimiņattiecībām, kopēju vēsturi, kopēju kultūras mantojumu, demokrātiskām vērtībām cilvēktiesību un fundamentālo brīvību ievērošanu. (*Turpat*)

Noslēguma dokumentā atzīmētas tās sadarbības jomas, kuras no valstu vadītāju viedokļa ir prioritāras reģionālās darbības līmenī. Pirmkārt, tā ir demokrātijas, cilvēktiesību un pilsoniskās drošības veicināšana, kas panākama ar Baltijas jūras valstu padomes Komisāra demokrātijas un minoritāšu jautājumos rīcību; noziedzības apkarošana ar speciālo uzdevumu grupas mandāta pagarināšanu; bēgļu un patvēruma meklētāju politikas izstrādāšana; kopīga darbība glābšanas operācijās un agrās brīdināšanas sistēmā. Otrkārt, ekonomiskā sadarbība, kura īpaši atzīmējama no Baltijas valstu interešu viedokļa, Baltijas elektroenerģijas apļa izveide, kas mazinās Baltijas valstu energo-

resursu atkarību no Krievijas. Tas pats būtu attiecināms uz priekšlikumu par gāzes apļa izveidi. Ekonomiskās sadarbības jomā vēl atzīmējama investīciju, transporta, ekoloģijas un informācijas tehnoloģijas attīstība. Trešā, īpaši akcentētā joma ir augstākā izglītība, kurā nepieciešams turpināt un paātrināt notiekošās reformas. (*Turpat* : 2-5) Taču arī iepriekšminētie pasākumi tiek aplūkoti ES kontekstā. Tas nozīmē, ka Baltijas jūras reģiona institucionālie aspekti ir pakļauti kopējam Eiropas integrācijas procesam.

Gan Ziemeļu padomes, gan Ziemeļvalstu Ministru padomes, gan Baltijas jūras valstu padomes darbības lauks izplešas, papildinot jau pastāvošā sadarbības tīkla pārraudzīšanu un sekmēšanu ar ES un NATO paplašināšanas reālijām. Tuvākajā laikā reģionā notiekošie procesi būs cieši saistīti ar abu svarīgāko institūciju transformāciju un jaunu dalībvalstu uzņemšanu. Tādēļ Baltijas jūras reģiona institūciju efektivitāte būs atkarīga no tā, cik lielā mērā to dienaskārtībās būs ar Eiropas integrāciju samērojamas iniciatīvas. Jauns pārbaudījums gan Baltijas jūras valstu padomei, gan cita līmeņa attiecībām būs iepriekšējā nodaļā minētā Somijas piedāvātā *Ziemeļu dimensija*.

Liela nozīme būs arī citu valstu iesaistības pakāpei reģionālajā attīstībā. Tā, piemēram, pastāvīga jau ir kļuvusi ASV, Ukrainas, Francijas (Baltijas jūras valstu padomes ārlietu ministru tikšanās 1998. gada jūnijā Nīborgā) piedalīšanās Baltijas jūras valstu padomes darbā. Nenoliedzami, ka pozitīvu lomu spēlēs jaunizveidotais Baltijas jūras valstu padomes sekretariāts, kurš izvietots Stokholmā un kuram jāsniedz tehniska un administratīva palīdzība Padomei, galveno uzsvāru liekot uz informēšanu.

Otra svarīga Baltijas jūras reģiona ietvaros funkcionējoša institūcija ir Ziemeļu padome (ZP). Pēc vairāku gadu desmitu veiksmīgās sadarbības starp Skandināvijas valstīm Ziemeļu padomes ietvaros, tās darbībā iezīmējās pretrunas, kad Somija un Zviedrija iestājās ES. Tad starp skandināvu politiķiem izskanēja viedoklis, kurš apšaubīja Ziemeļu padomes lietderību nākotnē un turpmākās sadarbības efektivitāti. Tomēr 90. gadu

sākumā izskanējušās bažas izrādījušās nepamatotas, jo, pieaugot Ziemeļvalstu dažādībai un to interešu daudzveidībai attiecībā pret ES, Ziemeļu padome iegūst jaunu nozīmi. To vēl papildina īpašā atbildība par Baltijas jūras reģiona nākotni kopumā. Kā izteicās Ziemeļvalstu Ministru padomes ģenerālsekretārs Sorens Kristensens (*Soren Christensen*), tad Somijas un Zviedrijas dalība ES kopā ar Dāniju, Ziemeļvalstu Ministru padomē un Ziemeļu padomē var kalpot par sākumu diskusijām un viedokļu saskarsmes punktu meklēšanai. Tieši Eiropas dimensija piedod Ziemeļu institūcijām jaunu saturu (Islande un Norvēģija palikušas ārpus ES). Tas nozīmē, ka valstis, kas nav iestājušās ES, var sekot notikumu gaitai ar ziemeļu ES dalībvalstu palīdzību un aktīvāk īstenot savu Eiropas politiku. Tāpat Ziemeļu padome var kalpot par platformu ES dalībvalstu viedokļu saskaņošanai, lai vēlākā pakāpē jau ES ietvaros darbotos kā vienots politiskais aktieris, kā to jau veiksmīgi īsteno Beniluksa, Vidusjūras valstis un Francija. (*Newsletter, Norden the top of the Europe, No.4, April/May 1997*)

Kā pierādījums tam var kalpot pašas Ziemeļu padomes iekšējā pārstrukturēšana. Ja vēl nesen Ziemeļu padome bija institūcija iekšējās sadarbības veicināšanai, tad tagad tas ir instruments sadarbībai ar ārējo pasauli, jo no izveidotām trijām komisijām divas nodarbojas ar ārējiem jautājumiem (attiecības ar kaimiņu reģioniem un ES) un tikai viena ir saglabājusi tradicionālo ievirzi. Faktiski Ziemeļu padome ir ieguvusi perspektīvas darbības identitāti. (*Christiansen, Jonniemi 1999: 5*)

Ziemeļu padome ir izvēršusi savu darbību Baltijas jūras reģionā. Tādēļ, palielinoties atbildības laukam un jomām, Ziemeļu padomes ietvaros tiek diskutēts par stratēģijām attiecībā pret kaimiņzemēm. Tas tiek darīts, lai nošķirtu programmas, kuras īstenojamas divpusējā un kuras daudzpusējā līmenī. Neraugoties uz aktīvo sadarbību starp Ziemeļu padomi un Baltijas valstīm, kas izpaužas demokrātisko institūciju stiprināšanā, palīdzībā Baltijas valstīm sagatavoties līdzdalībai ES, biznesa attīstībā, likumdošanas sistēmas uzlabošanā, tomēr baltiešu vēlēšanās

pilnībā iesaistīties Ziemeļu padomē un Ziemeļvalstu Ministru padomē nav tikusi izpildīta. Iemesls, kāpēc Baltijas valstis nevarētu tikt uzņemtas Ziemeļu padomē un Ziemeļvalstu Ministru padomē, esot valodu barjera. Taču šis arguments nebūtu uztverams nopietni, jo pagātnē ir aizgājuši tie laiki, kad reģioni veidojās tikai uz ģeogrāfisko un kultūrlingvistisko nosacījumu pamatiem. Nacionālās intereses un savstarpējais izdevīgums šodien ir daudz nozīmīgāki faktori. Uz to arī pamatoti aizrāda Islandes prezidents Olafurs Grimsons (*Olafur Grimsson*), sacīdams, ka viņš pats lieliski runājot «skandināvu valodā», tomēr skandināvu kopība nebalstās uz valodu. Skandināviskās kopības pamatā ir sabiedrības struktūra un vērtības. Tas, ka ziemeļnieki saprot viens otra valodu, esot mīts. Nevēlēšanās uzņemt Baltijas valstis Ziemeļu padomē ir saistīta ar Baltijas valstu neskaidro vietu Eiropā, nepabeigto iekšējo reformu procesu un tā neskaidriem rezultātiem, Baltijas valstu nepietiekamo politisko pieredzi, sadarbojoties starptautiskās un reģionālās institūcijās.

Taču arī pašas Ziemeļvalstis nav īpaši ieinteresētas salīdzinoši harmoniskajā savas sadarbības modelī, kurš slīpēts garu gadu garumā, ienest problēmas un saspīlējumu no ārpusēs. Pašreizējā situācijā Ziemeļu padomes ietvaros notiekošajai sadarbībai jāpieņemrojas jauniem izaicinājumiem Baltijas jūras reģionā. Jau tagad pastāv daudzpusēju un divpusēju attiecību tīkls gan valdību, gan ministriju, gan nozaru, gan nevalstisko organizāciju līmenī, kuru ir praktiski neiespējami pārraudzīt šajā kontekstā. Rodas jautājums, ko šajā kontekstā darīt tradicionālajām institūcijām - Ziemeļu padomei un Ziemeļvalstu Ministru padomei. Varam tikai piekrist Baltijas jūras reģiona tematikas ekspertam Norvēģijas Ārpolitikas institūta pētniekam Olavam Knudsenam, kad viņš raksta, ka Ziemeļu padome un Ziemeļvalstu Ministru padome centās piemēroties jauniem apstākļiem un 1995. gadā iekļāva savā dienas kārtībā arī ārējās un drošības politikas problēmu apspriešanu. Taču šīs reformas sakrita arī reģionālo diversificēšanos šo valstu politikās: bija jāreķinās ar Baltijas jūras un Barenca jūras reģionu interesēm. Tādēļ iezīmējās sadarbības

koordinācijas trūkums un prioritāšu sadalījums pa problēmām un reģioniem, vienlaicīgi mazinot interesi par pašu Ziemeļvalstu sadarbības saturu un nākotnes izredzēm. Svarīgākās sekas organizētas Ziemeļvalstu sadarbības sakarā radās ar *ad hoc* struktūru pieaugumu, kuras nepakļāvās Ziemeļu padomei un Ziemeļvalstu Ministru padomei. Tādas struktūras, kā Baltijas jūras valstu padome, Barenca jūras padome, Arktiskā padome, premjerministru sanāksmes, ārlietu ministru un aizsardzības ministru sanāksmes notiek ārpus tradicionālajām institūcijām. Ja vēl pievienojam esošās un topošās komitejas un komisijas, kas tiek veidotas NATO paplašināšanas, *Partnerattiecību mieram*, EAPP (Eiropas Atlantiskā partnerības padome) sakarā, tad redzam, ka pastāv īsti jauno struktūru džungļi, kuru straujā vairošanās neparedz koordinācijas mehānismus ar jau esošajām un topošajām. Olavs Knudsens secina, ka Ziemeļvalstu uzdevumu pieaugums pirmām kārtām nācis par labu Ziemeļvalstu valdībām un radījis katras atsevišķas Ziemeļvalsts politiskajiem līderiem jaunu un brīvāku rīcības telpu, lai radītu jaunas institūcijas. Tādā veidā daudzas sīkās noslēgtās kopas - ministru politiskie padomnieki - varējuši pārvērst šīs jomas par mazām karaļvalstīm bez plašākas politiskās kontroles un atbildības. Pat Ziemeļvalstu sadarbība nav spējusi izsekot šai attīstībai. (Knudsen 1997a : 27)

Tuvākajā laikā nav paredzamas radikālas izmaiņas Ziemeļu padomē un Ziemeļvalstu Ministru padomē attiekmē pret Baltijas valstīm un Baltijas jūras reģionu. Nenoliedzami, ka tiks veicināta visa veida sadarbība, tomēr apšaubāma ir iespēja, ka Ziemeļu padome vai Ziemeļvalstu Ministru padome aicinās Baltijas Padomi un Baltijas Ministru padomi pievienoties pastāvošajam Ziemeļu sadarbības modelim.

Lai arī nav vērojama jaunas drošības institūcijas rašanās reģionā vai pastāvošo pārvēršana par tādām, tomēr jebkādi organizacionālai formai ir ievērojama loma uzticības veicināšanā Baltijas jūras reģionā, kas tieši rada nepieciešamos nosacījumus daudzpusīga reģiona veidošanai, kurā drošība kļūst par vienu no tā integrētām sastāvdaļām. (Christiansen 1996 : 290)

SECINĀJUMI

Reģionālisma tendences parādīšanās Latvijas drošības politikā ir saistāma ar universālām pasaules attīstības norisēm. Pēc aukstā kara beigām valstis, meklējot savu vietu jaunajā starptautiskajā sistēmā, ir apzinājušās tās iespējas, kuras piedāvā kolektīvās sadarbības formas, kuras palīdz efektīvāk un ātrāk iekļauties savstarpēji sasaistītajā pasaules aprītē. Latvijas tuvākā starptautiskā vide - Baltijas jūras reģions - ir labvēlīgs daudzpusēju sadarbības formu īstenošanai, tajā skaitā arī drošības, nacionālu un reģionālu interešu īstenošanai. Visas reģionā iesaistītās valstis ir apliecinājušās savu vēlmi piedalīties kopīgos projektos. Sadarbība norisinās gan valdības, gan nevalstiskā, daudzpusējā un divpusējā līmenī.

Latvijas iesaiste reģionālajās attiecībās ir neviennozīmīga. No vienas puses, Latvija atrodas vidē, kura ir labvēlīga reģionālai sadarbībai un piedāvā daudzveidīgas iespējas nacionālo interešu īstenošanai augstākā reģionālā līmenī, vairojot drošības politikas līdzekļu izvēļu daudzveidību. No otras puses, Latvijas piedalīšanās reģionalizācijas procesā ir bijusi piesardzīga (izņemot aizsardzības sektoru) valsts neatkarības pirmajos gados, kam sekoja «aizraušanās» ar reģionālajiem procesiem 90. gadu vidū, atgriežoties pie kritiskas attieksmes pret tiem 1997. gadā, ko veicināja Igaunijas uzaicināšana uz iestāšanās sarunām ar Eiropas Savienību. Latvijas piedalīšanās reģionalizācijas procesā gadsimtu mijā izpaužas kā pretrunu pārvarēšana starp vēlamo (reģionalizācijas priekšrocību apzināšanās un vēlme to izmantot) un iespējamo (reģionā iesaistīto valstu neviennozīmīgā attieksme pret sadarbības saturu un izpausmes formām).

Mainīgo attieksmi pret reģionālisma tendencēm var izskaidrot ar vairākiem faktoriem. Visām Baltijas jūras reģionā iesaistītām valstīm ir atšķirīgs redzējums par sadarbības formām, interešu saskaņotības dziļumu un daudzveidīgumu, kā arī individuālo gribu iesaistīties reģionalizācijas procesā. Lai arī viens

no politiskajiem dalībniekiem nenoliedz reģiona lomu mūsdienu pasaulē, tomēr izpratne par efektīvāko tā organizācijas formu ir atšķirīga. Tā variējas no Baltijas valstīm, «5+3» formulas līdz pat Baltijas jūras valstu padomei un minēto modeļu savstarpējai pārklāšanai. Taču pastāvošo vai iecerēto sadarbības formu īstenošana galvenokārt ir atkarīga no resursu daudzuma un vēlmes tos izmantot. Jāatzīst, ka Latvijas rīcībā esošie reģionālās politikas instrumenti diemžēl ir ierobežoti. Vēl viens no vērā ņemamiem nosacījumiem ir pieredzes trūkums līdzdalībai dažādās valstu apvienībās. Integratīvo elementu darbības loģikas nepārzināšana vienā vai otrā posmā radīja nepamatotas cerības vai arī tieši pretēju efektu - pastāvošo iespēju neizmantošanu.

Neviennozīmīgā Latvijas un citu valstu attieksme pret reģionalizāciju Baltijas jūras telpā ir saistīta ar drošības interešu atšķirībām. Tomēr būtu pārspilējums sacīt, ka šīs atšķirības ir tik lielas, ka pārredzamā nākotnē tās nebūtu pārvaramas. Šajā gadījumā varētu atsaukties uz šīs grāmatas pirmo noāļu, kurā pieminētas atšķirības starp modernajām un postmodernajām valstīm. Moderno valstu pieejā drošības interpretācijai dominē militārie drošības aspekti, kuri bija raksturīgi bipolaritātes apstākļos, kamēr postmodernajās valstīs notiek mēģinājums definēt dominējošās pārmaiņas starptautiskajā sistēmā, tāpēc rodas nepieciešamība no jauna definēt vecos jēdzienus un konceptus un tos piemērot jaunajiem nosacījumiem un situācijai, tādējādi orientējot politiku uz nākotni. No nākotnes perspektīvas viedokļa šī pieeja ir produktīva, jo ienes jaunus drošības politikas risinājumus. Ikviens piekritīs, ka patiešām starptautiskajā sistēmā ir notikušas radikālas izmaiņas, tomēr pārāgi būtu secināt, ka postmodernās valstis jau pilnībā ir noformulējušas postmodernas drošības dienaskārtības. Ja politikajā retorikā sāk parādīties jaunas kategorijas un izteiksmes formas, tad tas nenozīmē, ka strukturālās izmaiņas tik tiešām ir bijušas tik ievērojamas, ka varam paziņot par postmodernās ēras iestāšanos. Patiesībā Ziemeļvalstis, kuru drošības politikas piemērojas

postmodernajai situācijai, atrodas tikai pusceļā, jo saglabājas vēl liels modernās domāšanas ietekmes spēks drošības politikas aktualizēšanā. Lai arī jaunpieņemtās drošības koncepcijas un citi ar tiem saistīti dokumenti Ziemeļvalstīs norāda uz pārveidojumiem drošības politikā, tomēr visi jaunie meklējumi gan reģionālajā, gan starptautiskajā līmenī ir pakļauti efektīvas nacionālās drošības sistēmas izveidei valstī. Mazajām valstīm drošības politikā neatliek laika moralizēšanai un filozofiskai refleksijai, jo ir jādomā par valsts un sabiedrības izdzīvošanu garantējošiem mehānismiem un līdzekļiem, kamēr lielās un spēcīgās valstis var atļauties nodoties apcerēm par dažāda veida drošības kārtību arhitektūrām, jo tām ir lielas varas potenciāla izmantošanas iespējas starptautiskā sistēmā.

Vēl viens no Baltijas jūras reģiona valstu drošības sadarbību kavējošiem faktoriem ir atšķirības Baltijas valstu un Ziemeļvalstu uzskatos par galveno drošības mērķi. Tradicionālajā, vecajā drošības koncepta izpratnē galvenais drošības politikas mērķis ir suverenitātes saglabāšana, taču jaunos apstākļos, kad samazinās ārēju draudu iespējas, sāk dominēt ar suverenitāti nesaistīti drošības elementi. Nevar noliegt, ka visu Skandināvijas valstu drošības koncepcijās ir pieminēta suverenitāte kā atskaites punkts, taču tā ir izklāstīta plašākā kontekstā, ciešā saistībā ar starptautisko drošību, nenošķirot to no globālo procesu attīstības virzības. Galvenā atšķirība drošības koncepcijās starp Baltijas valstīm un Ziemeļvalstīm ir tā, ka pēdējās, apzinādamās savu virzību uz postmoderno sabiedrību, savu nacionālo drošību nenošķir no starptautiskās un reģionālās drošības, bet Baltijas valstu un īpaši Latvijas drošības koncepcija ir uz valsti centrēts dokuments bez plašāka starptautiskās un reģionālās drošības nākotnes redzējuma.

Domājot par iespējamā drošības reģiona izveidi Baltijas jūras telpā, viens no nozīmīgiem nosacījumiem ir kopēja potenciālo draudu izpratne un definēšana. Galvenais draudu avots Rietumu valstīm, tajā skaitā arī Ziemeļvalstīm, ir vājās un nestabilās Cen-

trālās un Austrumeiropas valstis. Savukārt topošajām demokrātijām ir cita draudu uztvere, kurā uzsvars tiek likts uz kaimiņvalstīm, kuru iekšējā nesakārtotība un neprognozējamība var izraisīt nestabilitāti un riska situācijas trauslajās nenostabilizējušajās valstīs. Lai arī kopumā reģionā iesaistītās valstis neizslēdz ārējo draudu iespējamību, ir vairāk nekā skaidrs, ka savstarpējās attiecības tās nerisinās ar spēka palīdzību, tomēr šo ārējo draudu interpretācija, iespējamības faktors, kā arī to novēršanas līdzekļi tiek interpretēti atšķirīgi. (Waever, Lemaitre, Tromer 1989 : 292)

Neraugoties uz drošības interešu atšķirībām, pēdējos gados ir iezīmējušās kvalitatīvas izmaiņas Baltijas jūras valstu attiecībās. Tās no vienkāršas mijiedarbības pāraugušas daudzpusējā sadarbībā, kurai ir tendence arvien pieaugt. Šīs būtiskās progresējošās izmaiņas ir saistītas, pirmkārt, ar pieaugošo sadarbību Baltijas jūras reģiona divpusējo un daudzpusējo attiecību līmenī. Ja pirms pieciem gadiem Baltijas jūras reģionā pārstāvēto valstu daudzveidība un atšķirīgās drošības intereses kalpoja par iemeslu ierobežotai mijiedarbībai, tad tagad šī daudzveidība ir faktors, kurš veicina reģiona valstu centienus ar ES un NATO paplašināšanas scenāriju palīdzību atrast savu vietu nākotnes Eiropas drošības struktūrā. Ar to varam izskaidrot faktu, kāpēc Baltijas jūras reģiona sadarbības ekonomiskajos, drošības un aizsardzības projektos vēlas piedalīties tik atšķirīgas valstis kā ASV, Baltkrievija, Ukraina.

Tieši ES paplašināšana ir visspēcīgākais faktors, kurš sekmē Baltijas jūras reģiona valstu sadarbību. No vienas puses, tas ir saistīts ar Ziemeļu kaimiņu interesēm stiprināt ES *Ziemeļu dimensiju* un ar Baltijas valstu palīdzību kļiedēt priekšstatu par sevi kā par mazām valstīm ar ierobežotiem varas resursiem. No otras puses, reģionālā sadarbība kā viena no vadošām mūsdienu starptautisko procesu tendencēm sniedz lielas iespējas gan pašām valstīm iekļauties starptautiskos procesos, identificējot to specifisko vietu starpvalstu sistēmā, un adaptēties notiekošajām

dinamiskajām pārmaiņām. Šo procesu trāpīgi raksturojusi Monika Wohlfeld (*Monika Wohlfeld*), atzīmējot, ka «viens no svarīgākiem secinājumiem, debatēs par ES un NATO paplašināšanu ir, ka Eiropas drošības vides evolūcija pieprasa, lai visas iesaistītās valstis tieši tik lielā mērā sniedz savu ieguldījumu starptautiskajā stabilitātē, cik tās iegūst no pastāvošo institūciju tiešas vai netiešas drošības projicēšanas. Iestāšanās tādējādi nozīmē drošības ieguvumus, bet tajā pašā laikā arī lielākus pienākumus, īpaši attiecībā uz jauniem biedriem kaimiņos. Kad notika institucionālā reforma un paplašināšanās, kļuva skaidrs, ka tās nepiedāvās risinājumus visām drošības problēmām, kas radušās pēc aukstā kara. Tādēļ nepieciešami papildu pasākumi dažādos līmeņos, īpaši subreģionālajai sadarbībai būs augoša nozīmīga loma. Savstarpēji saslēdzošās subreģionālās grupas, kurās iekļaujas ES un NATO dalībvalstis, potenciālās dalībvalstis un citas valstis, veiks svarīgu ieguldījumu reģionālajā drošībā un sadarbībā, pārraujot iespējamās jaunā dalījuma līnijas.» (*Wohlfeld 1997*)

Patlaban notiek starptautiskās politikas institucionalizācija, ko vērojam arī Baltijas jūras reģionā. Institūti kalpo kā palīgliczeklis anarhijas pārvarēšanai starptautiskajā sistēmā, jo īpaši tas notiek laika posmos, kad tradicionālā spēku līdzsvara darbība samazinās. Taču institūtu darbības efektivitāte pasaules un reģionālās politikas regulēšanā ir tieši atkarīga no valstu vēlmes piedalīties institūciju darbā un to funkciju noteikšanā. Ja netiek precīzi formulētas institūcijas darbības jomas, atbildības pakāpes un finansu resursu sadalījums, tad noteiktā situācijā var veidoties konflikts starp valsti un institūciju. To nosaka iepriekšminētā likumsakarība, jo, no vienas puses, valsts rada institūtu, lai efektīvāku veidotu darbību, bet, no otras puses, institūta radītie nosacījumi kopības labā var nesakrist ar valsts vēlmēm, un tad reģiona attīstībā var iestāties stagnācija.

Arī Baltijas jūras reģiona valstu sadarbības institucionalizācija ir pats par sevi progresīvs, mijiedarbību veicinošs un koordinējošs

faktors. Tomēr patlaban ir vērojama institucionālo formu daudzveidiskošanās, bet pietrūkst projektu īstenošanas līdzekļus. Aktuālākais jautājums tuvākajā nākotnē ir - kā racionāli izmantot jau pastāvošās struktūras. Bieži pārpratumi (*misperceptions*) rodas, piedēvējot institūcijām un procesiem neesošas funkcijas un identitātes. Veidojas pieaugošo cerību (*raising expectations*) fenomens sabiedrības un politiķu apziņā, kas, nesasniedzis lolotās cerības, apšaubā paša procesa vai parādības pastāvēšanas nepieciešamību vai efektivitāti. Tā Olavs Knudsen raksta, ka «Ziemeļu sadarbību bieži vien iedomājas kā nemitīgi progresējošu harmonijas spēku pieaugumu. Taču sadarbības ikdienas pieredze ir saistīta ar nesaskaņu pārvarēšanu un konfliktējošu interešu saskaņošanu. Tādēļ reģionālās sadarbības konstruēšanas mērķis ir gan konfliktu risināšana, gan harmonijas sasniegšana.» (Knudsen 1996 : 89)

Baltijas jūras reģionā ir pastiprinājusies, konkretizējusies un racionalizējusies Krievijas klātbūtne. Tuvākajā perspektīvā Krievijas loma reģionā pieaug. Tas ir saistīts ar ES un Baltijas reģiona valstu interesi integrēt Krieviju Eiropas procesos. ES un Krievijas parakstītais Partnerības un sadarbības līgums definē abu pušu ieinteresētību attīstīt daudzpusēju sadarbību. Tas nozīmē, ka no ES puses šī sadarbība var tikt īstenota gan ar minētā līguma, gan ar *Ziemeļu dimensijas* iniciatīvas palīdzību. Tādēļ vajadzīga Baltijas jūras reģiona valstu, Eiropas Savienības un Krievijas politikas koordinācija un konsekventa īstenošana.

NATO paplašināšanas procesa uzsākšanai nav tik lielas integrējošas lomas reģionā kā Eiropas Savienībai, kas ir saistīts ar Baltijas jūras reģiona valstu dažādiem skatījumiem uz drošības politikas izvēlēm, Zviedrijai paliekot pie modificētās neitralitātes, Somijai pie pašpalīdzības (*self-help*), Dānijai, Islandei, Norvēģijai, Vācijai, Polijai - pie alianses, Baltijas valstīm, orientējoties uz aliansi, tajā pašā laikā Krievijai pilnībā noliedzot Baltijas valstu uzņemšanu NATO. Tomēr reģionalizācijas tendences, kuras kāpina savstarpējās atkarības pakāpi, arvien palielina

valstu ieinteresētību kopīgi risināt reģionālās drošības problēmas, kas tiek darīts divpusēji un daudzpusēji attiecību līmenī.

Baltijas jūras reģiona priekšrocību un izdevīguma kopīga apzināšanās intensificēs sadarbības daudzveidīgumu. To nosaka pati starptautisko procesu virzības loģika, jo mūsdienās spējīgi izdzīvot tie politiskie aktieri, kuri ir kolektīvi efektīvi. To īsi var izteikt ar pazīstamo teicienu, ka maksimāla sadarbība ir labākā drošības garantija. Sadarbības modeļi, to darbības intensitāte un kopēju interešu saskaņošana Baltijas jūras reģionā arvien vairāk liecina par kolektīvo organizācijas formu lomas pieaugumu paralēli nacionālajam līmenim. Varam tikai piekrist ekspertiem, kuri raksta, ka «reģionalitāte kā organizējošs princips un politiskās telpas īstenošanas pamatlīdzeklis ir kļuvis par neatņemamu iezīmi Ziemeļeiropas politikā». (*Christiansen, Joenniemi 1999: 9*)

Lai arī ir sakaidri redzamas dominējošās attīstības tendences, kuras nākotnē ietekmēs Baltijas jūras reģiona drošības aprises, tomēr šo procesu konkrētās izpausmes formas būs atkarīgas no šādiem nosacījumiem: no NATO lomas XXI gadsimta Eiropas drošības struktūrā un reģiona valstu attieksmes pret alianses lomu Baltijas telpā; no NATO paplašināšanas veiksmīguma Centrālajā un Austrumeiropā; no Eiropas Savienības un tās dalībvalstu iesaistes reģionā un attieksmes pret to; no Eiropas Savienības piedalīšanās Eiropas drošības un aizsardzības sistēmas veidošanā; no Eiropas Savienības dialoga un sadarbības ar NATO; no Krievijas demokratizācijas procesa gaitas un intereses darboties Baltijas jūras reģionā uz vienlīdzīgiem nosacījumiem.

BIBLIOGRĀFIJA

Adler, Emanuel (1997) 'Imagined (Security) Communities: Cognitive Regions in International Relations', *Millennium*, vol. 26, no. 2: 249-278.

Ahtisaari, Martti (1994) The president of the republic's speech at the Swedish Institute of International Affairs, Stockholm 14 April 1994.

Altenbockum, Jasper von (1996) 'Unübersichtlichkeit in der Ostsee-Familie', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18 February: 10.

Andersen, Michael and Metta Skak (1993) *The New Western Ostpolitik: Challenges, Current State and Issues*. Aarhus: Aarhus University.

Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* 2nd edn. London: Verso.

Apinis, Pauls and Atis Lejiņš (eds.) (1995) *The Baltic States on Their Way to the European Union*. Riga: Latvian Institute of International Affairs.

Archer, Clive and Olli-Pekka Jalonen (eds.) (1995) *Changing European Security Landscape*. Tampere: Tampere Peace Research Institute. Research Report No. 63.

Asmus, Ronald and Robert Nurick (1996) 'NATO Enlargement and the Baltic States', *Survival*, vol. 38, no. 2: 121-142.

ASV Aizsardzības departamenta vērtējums par Latvijas aizsardzības sistēmu (1998). Rīga: Junda.

Axelrod, Robert (1984) *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.

Bailes, Alyson (1998) 'The Role of Subregional Cooperation in Post-Cold War Europe: Integration, Security, Democracy', in Andrew Cottey and Thorvald Stoltenberg (eds.) *Subregional Cooperation in the New Europe*. New York: Macmillan: 153-185.

Baltic Sea Region and the European Union. Proceedings of the Conference. Riga, May 22-23, 1997.

Baltic States: Comparative Statistics 1996 (1997). Riga: Central Statistical Bureau of Latvia.

Bauwens, Werner, Clesse, Armand and Olav F. Knudsen (eds.) (1996) *Small States and the Security Challenge in the New Europe*. London: Brassey's.

Birkavs Valdis (1994) «Latvijas drošība ceļā uz XXI gadsimtu», *Diena*, 9. marts.

Birkavs, Valdis (1997) 'Latvia Between Madrid and Luxemburg and Beyond', *Studia Diplomatica*, vol. L, no. 3: 43-50.

Brundtland, Arne Olave and Don M. Snider (eds.) (1994) *Nordic-Baltic Security: An International Perspective*. Washington, D.C.: The Center for Strategic Studies, Washington, D.C. and Oslo: The Norwegian Institute of International Affairs.

Buzan, Barry (1987) *An Introduction to Strategic Studies. Military Technology and International Relations*. London: Macmillan.

Buzan, Barry, Kelstrup, Morten, Lemaitre, Pierre, Tromer, Elzbieta and Ole Waever (1990) *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*. London: Pinter.

Buzan, Barry (1991) *People, States and Fear*. Hemel Hempstead: Harvester/Wheatsheaf and New York: Lynne Rienner.

Buzan, Barry (1991a) 'New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century', *International Affairs*, vol. 67, no.3: 431-453.

Buzan, Barry (1995) 'Security, the State, the «New World Order», and Beyond', in Ronnie Lipschutz (ed.) *On Security*. New York: Columbia University Press: 187-211.

Buzan, Barry, Waever, Ole and Jaap de Wilde (1997) *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Co: Lynne Rienner.

Buzan, Barry (1997a) 'Rethinking Security After the Cold War', *Cooperation and Conflict*, vol. 32, no. 1: 5-28.

Cabinet Office Press Release (1997). Stockholm, 7 August.

Cantori, J. Louis and Stieven L. Spiegel (eds.) (1970) *The International Politics of Regions. A Comparative Approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

CBSS Presidency Declaration, Visby, 3-4 May 1996.

Christiansen, Thomas and Pertti Joenniemi (1999) 'Politics on the Edge: On the Restructuring Borders in the Northern Europe', in H. Eskelinen, I. Liikanen and J. Oksa (eds.) *Curtains of Iron and Gold: European Peripheries and New Scales of Cross-Border Interaction*. London: Ashgate.

Christiansen, Thomas (1997a) 'A European Meso-Region? European Union Perspectives on the Baltic Sea Region', in Pertti Joenniemi (ed.) *Neo-Nationalism or Regionality? The Restructuring of Political Space around the Baltic Rim*. Stockholm: NordREFO: 254-292.

Christiansen, Thomas, Joenniemi, Pertti and Bjarne Lindstrom (1997b)

Nationality and Regionality: Constituents of Political Space around the Baltic Rim', in Pertti Joenniemi (ed.) *Neo-Nationalism or Regionality? The Restructuring of Political Space around the Baltic Rim*. Stockholm: NordREFO: 9-25.

Communication From the Commission «Baltic Sea Region Initiative», Brussels: European Commission, 10 April 1996.

Communiqué. Fifth Ministerial Session of the CBSS (1996). Kalmar, July 2-3.

Cottey, Andrew and Thorvald Stoltenberg (eds.) (1998) *Subregional Cooperation in the New Europe*. New York: Macmillan.

Cottey, Andrew (1998a) 'Introduction', in Andrew Cottey and Thorvald Stoltenberg (eds.) *Subregional Cooperation in the New Europe*. New York: Macmillan: 3-7.

Cottey, Andrew (1998b) 'Subregional Cooperation and the New European Security Architecture', in Andrew Cottey and Thorvald Stoltenberg (eds.) *Subregional Cooperation in the New Europe*. New York: Macmillan: 186-212.

Council of the Baltic Sea States, *Special Issue of the CBSS Monitor On the Occasion of the CBSS III Ministerial Session in Tallinn*, 24-25 May, 1994.

Čevers Ziedonis (1994) «Latvijas iekšējā drošības koncepcija». *Latvijas Vēsture*, vol. 13, no. 2.

Dahl, Borge and Rei Shiratori (eds.) (1997) *Law, Economics and Business in the Melting Po: the case of regional development and cooperation in the Baltic states*, Copenhagen: Tokai University European Centre.

Davis, R. Jr., Hare, P.G. (1997) 'The Baltic States: the Swings and Roundabouts of Transition to a Market Economy', *Development and International Cooperation*, vol. XIII, no. 25.

Declerck, Jack (1997) The EU's Relations with and Support for the Baltic Sea Region Countries, Brussels, 5 May, B2/JD D(97) cbss/infobri/fintele.

Deutsch, Karl W. (1957) *Political Community in the North Atlantic Area*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Deutsch, Karl W. (ed.) (1968) *The Analysis of International Relations*. New Jersey: Prentice-Hall.

Deutsch, Karl W. (1968a) *Political Community in the North Atlantic Area : International Organizations in the Light of Historical Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Die Welt, 15 July 1996.

Dillon, Michael (1995) 'Security, Philosophy, and Politics', in Mike Featherstone, Scott Lash and Ronald Robertson (eds.) *Global Modernities*. London: Sage: 155-77.

Dillon, Michael (1996) *Politics of Security. Towards a Political Philosophy of Continental Thought*. London: Routledge.

Discussion Between Finland and NATO of Implications of NATO Enlargement on European Security. Finnish Ministry of Foreign Affairs, Number 211, 29 May 1996.

Dorfer, Ingmar (1997) *NATO's Northern Enlargement*. Ebenhausen: Stiftung Wissenschaft und Politik.

Errikson, Gunnar (1994) 'The Euro-Arctic Challenge: Norwegian Foreign Policy Change', paper presented at ECPR joint session in Madrid, 17 - 22 April.

Etzioni, Amitai (1965) *Political Unification. A Comparative Study of Leaders and Forces*. New York, NY: Holt, Rinehart and Winston.

Etzioni, Amitai (1985) *A Comparative Analysis of Complex Organizations. On Power, Involvement, and Their Correlates*. New York, NY: Collier Macmillan.

Farrands, Chris (1998) *Regionalizations, Globalization and the Re-imagining of Post Cold War International Relations*. Paper for the conference «The 350th Anniversary of the Peace Westphalia», Enschede, July 16-19, 1998.

Fawcett Louise and Andrew Hurrell (eds.) (1995) *Regionalism in World Politics. Regional Organization and International Order*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Federal Information Bureau, 6 August 1996.

Feld, Werner J. (1994) 'Sociological Theories of European Integration', in Hans J. Michelmann and Panayotis Soldatos (eds.) *European Integration: Theories and Approaches*. New York, London: University Press of America: 43-56.

Foreign Policy Concept of the Republic of Latvia, adopted by the Saeima (parliament) April 1994.

Gamble, Andrew and Anthony Payne (eds.) (1996) *Regionalism and World Order*. London: Macmillan.

Godal, Bjorn T. (1995) *A Vision for a Better Europe*. Oslo: The Norwegian Atlantic Committee.

Grobel, Olaf and Atis Lejiņš (eds.) (1996) *The Baltic Dimension of European Integration*. Riga: Latvian Institute of International Affairs.

Haekkerup, Hans (1996) 'NATO in the 21st Century: The future Transatlantic relationship and security in Europe', *Visions of European Security – Focal Point Sweden and Northern Europe*. Stockholm: The Olof Palme International Centre.

Haekkerup, Hans (1997) 'Balterne skal med', *Politiken*, May 15.

Halonen, Tarja and Lena Hjelm-Wallen (1997) 'Working for European Security Outside the NATO Structure', *International Herald Tribune*, March 15-16.

Handbook on Transfrontier Cooperation for Local and Regional Authorities in Europe (1995) (2nd ed.). Strasbourg: Council of Europe.

Hansen, Lene (1997) 'A Case for Seduction? Evaluating the Poststructuralist Conceptualization of Security', *Cooperation and Conflict*, vol. 31, no.2: 369-398.

Harvie, Christopher (1994) *The Rise of Regional Europe*. London: Routledge.

Hasenclever, Andreas, Mayer, Peter and Volker Rittberger (1997) *Theories of International Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hedegard, Lars and Bjarne Lindstrom (eds.) (1998) *The NEBI Yearbook 1998. North European and Baltic Sea Integration*. Berlin, Heiderberg, New York: Springer.

Hedegard, Lars and Bjarne Lindstrom (1998a) 'The North European and Baltic Opportunity', in Lars Hedegard and Bjarne Lindstrom (eds.) (1998) *The NEBI Yearbook 1998. North European and Baltic Sea Integration*. Berlin, Heiderberg, New York: Springer: 3-32.

Hettne, Bjorn and Helge Hveem (eds.) (1988) *Regionalism and Interregional Relations*. Gothenburg: Padrigu.

Hettne, Bjorn (1988) 'Global Interdependence or regionalism?: The Emerging Context of Interregional Relations', in Bjorn Hettne and Helge Hveem (eds.) *Regionalism and Interregional Relations*. Gothenburg: Padrigu: 76-101.

Hettne, Bjorn and Andras Inotai (1994) *The New Regionalism. Implications for Global Development and International Security*. Helsinki: The United Nations University/World Institute for Development Economics Research.

Hettne, Bjorn (1997) *Globalism, Regionalism and the New Third World*. Copenhagen: DUPI.

Hettne, Bjorn (1997a) 'Europe in a World of Regions', in Richard Falk and Tamas Szentes (eds.) *A New Europe in the Changing Global System*. New York: The United Nations University Press: 16-40.

Hettne, Bjorn (1998) *The fate of Territoriality Beyond Westphalia*. Paper for

the conference «The 350th Anniversary of the Peace Westphalia», Enschede, July 16-19, 1998.

Heurlin, Bertel and Hans Mouritzen (eds.) (1997) *Danish Foreign Policy Yearbook 1997*. Copenhagen: DUPI.

Heurlin, Bertel and Hans Mouritzen (eds.) (1998) *Danish Foreign Policy Yearbook 1998*. Copenhagen: DUPI.

Huldt, Bo and Gunilla Herlof (eds.) (1991) *Yearbook 1990-1991. Towards a New European Security Order*. Stockholm: Swedish Institute of International Affairs.

Hurell, Andrew (1995) 'Regionalism in Theoretical Perspective', in Louise Fawcett and Andrew Hurell (eds.) *Regionalism in World Politics. Regional Organization and International Order*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Issues in Focus: Danish Security Policy. Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, November 1996.

Īvāns Dainis (1998) «Baltijas pļāpu kluba identitāte», *Literatūra un Māksla. Mēs*, 04.06.-11.06.

Jervell, Sverre, Mare Kukk and Pertti Joenniemi (eds.) (1992) *The Baltic Sea Area: A Region in the Making*. Oslo: Europa - programme/Karls krona: The Baltic Institute

Joenniemi, Pertti and Juris Prikulis (eds.) (1994) *The Foreign Policies of the Baltic Countries: Basic issues*. Riga: Center of Baltic-Nordic History and Political Science

Joenniemi, Pertti (ed.) (1993a) *Cooperation in the Baltic Sea Region*. London: Taylor&Francis.

Joenniemi, Pertti (1993b) 'Actors and Policies in the Baltic Regionalization', in Pertti Joenniemi (ed.) (1993) *Cooperation in the Baltic Sea Area: Needs and Prospects*. London: Taylor&Francis: 161-178.

Joenniemi, Pertti and Ole Węver (1993c) 'By Way of Introduction: Why Regionalization?' in Pertti Joenniemi (ed.) (1993) *Cooperation in the Baltic Sea Region*. London: Taylor&Francis: 1-8.

Joenniemi, Pertti (1995) *Security in the Baltic Sea Region*. Paper presented at the Baltic-Nordic Peace Research Conference, Lohusalu.

Joenniemi, Pertti (1996) 'Security in Northern Europe: Towards new agenda', in *Visions of European Security – Focal point Sweden and Northern Europe*. Report from a project organized by the Olof Palme International Center. Stockholm: The Olof Palme International Center: 310-323.

- Joenniemi, Pertti (ed.) (1997) *Neo-Nationalism or Regionality? The Restructuring of Political Space around the Baltic Rim*. Stockholm: NordREFO.
- Joenniemi, Pertti (1997a) 'Norden as a Post-Nationalist Construction', in Pertti Joenniemi (ed.) *Neo-Nationalism or Regionality? The Restructuring of Political Space around the Baltic Rim*. Stockholm: NordREFO: 181-234.
- Joenniemi, Pertti (1997b) 'Åland in the New Europe: A Case of Post-Sovereign Political Life', in Lauri Hannikainen and Frank Horn (eds.) *Autonomy and Demilitarization in International Law: the Åland Islands in a Changing European Context*. The Northern Institute for Environmental and Minority Law.
- Joenniemi, Pertti (1998) 'The Baltic Nexus: towards Cooperative Regional Security', in Robert Jansson (ed.) *Hard and Soft Security in the Baltic Sea*. Stockholm: The Olof Palme International Center: 209-223.
- Joenniemi, Pertti (1998a) 'New Northerness,' *OSCE Review*, vol. 6, no. 2.
- Jundzis Tālavš (1995) *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda.
- Jundzis Tālavš (1998) *Cik maksā valsts aizsardzība?* Rīga: Junda.
- Katzenstein, Peter J. (1996) 'Regionalism in Comparative Perspective', *Cooperation and Conflict* 31 (2): 123-160.
- Kennard, Ann (1995) 'The German-Polish Border as a Model for East-West European Regional Integration: Trans Border Cooperation on the Oder-Neisse Line', *German Politics*, vol. 4, no. 1: 141-149.
- Keohane, Robert O. and Stanley Hoffmann (eds.) (1991) *The New European Community. Decision-Making and Institutional Change*. Boulder, CO: Westview Press.
- Keohane, Robert O., Stanley Hoffmann and Joseph S. Nye (eds.) (1994) *After the Cold War. International Institutions and State Sovereignty in Europe, 1989-1991*. Cambridge: Harvard University Press.
- Knudsen, Olav F. (1993) *Subregional Security Cooperation in the Baltic Sea Area: Toward an International Regime on OSCE Principles*. Oslo: NUPI.
- Knudsen, Olav F. (1996) *Bound to Fail? Regional Security Cooperation in the Baltic Sea Area and Northeast Asia*. Oslo: NUPI.
- Knudsen, Olav F. (1997) *Long-Term Prospects for Nordic-Baltic Security: Diagnostic Statements by Governments in the Baltic Sea Region, December 1996 - July 1997*. Oslo: NUPI.

Knudsen, Olav F. (1997a) *Regional Cooperative Security and the WEU: North-European Challenges for Conflict Prevention*. Paper presented at the Western European Union Institute for Security Studies in Paris, 16 December.

Kosmo, Jorgen (1996) *Defense and Security: Perspectives and Priorities*. Oslo: The Norwegian Atlantic Committee.

Kostecki, Wojciech (1994) *The Security Complex Approach. An Outline*. Working Paper 19. Copenhagen: Center for peace and Conflict Research.

Krasner, D. Stephen (ed.) (1983) *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press.

Kristovskis Ģirts Valdis (1999) *Nacionālā drošība Latvijas parlamentārās demokrātijas apstākļos*. Rīga: Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija.

Krohn, Axel (ed.) (1996) *The Baltic Sea Region. National and International Security Perspectives*. Baden-Baden: Nomos.

Krohn, Axel (1998) *Prospects on Confidence-Building, Arms Control and Cooperation in the Baltic Sea Region*. *Unpublished paper*

Lahteenmaki, Kaisa (ed.) (1994) *Dimensions of Conflict and Cooperation in the Baltic Sea Rim*. Tampere: Tampere Peace Research Institute. Research Report, No. 58.

LATVIA: Human Development Report. Riga: UNDP, 1997.

Latvijas statistikas ikmēneša biļetens (1995). Rīga: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde. Nr.9

Latvijas statistikas ikmēneša biļetens (1999). Rīga: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde. Nr.11(66).

Latvijas statistikas ikmēneša biļetens (2000). Rīga: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde. Nr.12(67).

Laursen, J.N., Olsen, Th.B. (1998) *A Nordic Alternative to Europe*. CORE Working Paper 2. Copenhagen: University of Copenhagen.

Lejiņš, Atis and Daina Bleiere (eds.) (1996) *The Baltic States: Search for Security*. Riga: Latvian Institute of International Affairs.

Lejiņš, Atis and Žaneta Ozoliņa (eds.) (1997) *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*. Riga: Latvian Institute of International Affairs.

Lejiņš, Atis and Žaneta Ozoliņa (1997) 'Latvia – The Middle Baltic State', in Gunnar Arteus and Atis Lejiņš (eds.) *The Baltic Security. Looking Towards the 21st Century*. Stockholm: Forsvarshogskolan and Riga: Latvian Institute of International Affairs: 33-52.

Letter from the Assembly. *Information letter from the Assembly of Western European Union*, no. 23, January 1996.

Likums par valsts drošības institūtiem (1994), *Latvijas Vēstnesis*, 5. maijs.

Lindberg, Leon N. and Stuart A. Scheingold (eds.) (1971) *Regional Integration. Theory and Research*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lipschutz, Ronnie D. (1989) *When Nations Clash: Raw Materials, Ideology and Foreign Policy*. New York: Ballinger/Harper and Row.

Lipschutz, Ronnie D. (ed.) (1995) *On Security*. New York: Columbia University Press.

Luif, Paul (1995) *On the Road to Brussels. The Political Dimension of Austria's and Sweden's Accession to the European Union*. The Laxenberg Papers LP 11. Vienna: Braumuller.

Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, Heads of State and Government. North Atlantic Council, Madrid, 8 July 1997.

Malachov, Vladimir (1997) 'Russia's Identity and Foreign Policy: Perceptions of the Baltic Region', in Pertti Joenniemi (ed.) *Neo-Nationalism or Regionality? The Restructuring of Political Space around the Baltic Rim*. Stockholm: NordREFO: 139-180.

Michelmann, Hans J. and Panayotis Soldatos (eds.) (1994) *European Integration: Theories and Approaches*. New York, London: University Press of America.

Michelmann, Hans J. and Panayotis Soldatos (1994a) 'The Hard Core of European Integration Theories and Approaches: A Multivariate Track of Variable Geometry', in Hans J. Michelmann and Panayotis Soldatos (eds.) *European Integration: Theories and Approaches*. New York, London: University Press of America: 1-12.

Miller, Lynn H. (1970) 'Regional Organizations and Subordinate Systems', in Louis J. Cantori and Steven L. Spiegel (eds.) *The International Politics of Regions. A Comparative Approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall: 357-380.

Minutes of the Committee meeting of the CSO in Vasa, 17-18 October 1996.

Mitrany, David (1943) *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*. London.

Moshes, Arkady (1998) *Russia and Security – Confidence-Building Around the Baltic Rim*. *Unpublished paper*.

Möttölä Kari (1998) 'Security Around the Baltic Rim', in Lars Hedegard and Bjarne Lindstrom (eds.) *The NEBI Yearbook 1998. North European and Baltic Sea Integration*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer: 363-404.

Möttölä Kari (1998a) A Security Space In-Between: The Baltic Sea Region, States and Europe. Paper presented at the 39th Annual Convention of International Studies Association, Minneapolis, MN, 17-21 March.

Mouritzen, Hans, Waever, Ole and Hakan Wiberg (eds.) (1996) *European integration and National Adaptation: A Theoretical Enquiry*. New York: Nova.

Mouritzen, Hans (1997) 'Denmark in the Post-Cold War Era: The Salient Action Spheres', in Heurlin, Bertel and Hans Mouritzen (eds.) (1997) *Danish Foreign Policy Yearbook 1997*. Copenhagen: DUPI: 33-51.

Mouritzen, Hans (1997a) *External Danger and Democracy: Old Nordic Lessons and New European Challenges*. London: Dartmouth.

Mouritzen, Hans (ed.) (1998) *Bordering Russia: Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim*. London: Ashgate.

Mutimer, David (1994) 'Theories of Political Integration', in Hans J. Michelmann and Panayotis Soldatos (eds.) *European Integration: Theories and Approaches*. New York, London: University Press of America: 13-42.

Neumann, Iver (1992) *Regions in International Relations Theory. The Case for a Region-Building Approach*. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.

Neumann, Iver (ed.) (1992a) *Regional Great Powers in International Politics*. London: Macmillan.

Neumann, Iver (1996) 'Nordic Security Cooperation in a Homogenized Political Setting', *Cooperation and Conflict*, vol. 31, no. 4: 417-432.

Neumann, Iver and Ole Waever (eds.) (1997) *The Future of International Relations: Masters in the Making?* London and New York: Routledge.

Newsletter, Norden the top of the Europe, No.4, April/May 1997.

Nilson, Haken R. (1997) 'Nordic Regionalization: On How Transborder Regions Work and Why They Don't Work', *Cooperation and Conflict*, vol. 32, no. 4: 399-430.

Norgaard, Ole (ed.) (1994) *The Baltic States After Independence: Why Different?* Aarhus: Aarhus University.

Norwegian Defense: Facts and Figures (1994).

Nye, Joseph S. (ed.) (1968) *International Regionalism*. Boston, MA: Little, Brown.

Oberg, Jan (ed.) (1992) *Nordic Security in the 1990s. Options in the Changing Europe*. London: Pinter.

Ozoliņa Žaneta (1996) 'Latvia's Security Policy', in Atis Lejiņš and Daina Bleiere (eds.) *The Baltic States: Search for Security*. Riga: Latvian Institute of International Affairs: 29-57.

Ozoliņa Žaneta (1996a) 'The Nordic and the Baltic Countries: a Sub-region in the making?', in Atis Lejiņš and Daina Bleiere (eds.) *The Baltic States: Search for Security*. Riga: Latvian Institute of International Affairs: 93-109.

Ozoliņa, Žaneta (1998) «Latvija pēc Luksemburgas», *Latvija un Eiropas Savienība*, Nr. 8: 3-6

Ozoliņa, Žaneta (1998a) 'Latvia and the European Union: Before and After Amsterdam', in Mathias Jopp and Sven Arnsward (eds.) *The European Union and the Baltic States. Visions, Interests and Strategies for the Baltic Sea Region*. Helsinki, Bonn: FIIA and IEP: 113-144.

Ozoliņa, Žaneta (1998b) 'Latvia', in Hans Mouritzen (ed.) *Bordering Russia. Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim*. Aldershot: Ashgate: 131-164.

Ozoliņa, Žaneta (1999) 'The Impact of the European Union on Baltic Cooperation', in Katlijn Malfliet and Wim Keygnaert (eds.) *The Baltic States in an Enlarging European Union: Towards a Partnership between Small States*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven: 131-154.

Oye, Kenneth (ed.) (1986) *Cooperation Under Anarchy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Pārskats par starptautisko palīdzību Latvijā 1998 (1999). Riga: LR Finanšu ministrija.

Persson, Goran (1997) *Swedish Policy for the Baltic Sea area*. Speech in Stockholm, February 10.

Petersen, Friis Arne (1998) 'The International Situation and Danish Foreign Policy 1997', in Bertel Heurlin and Hans Mouritzen (eds.) *Danish Foreign Policy Yearbook 1998*. Copenhagen: DUPI: 9-26.

Petersen, Nikolaj (ed.) (1993) *The Baltic States in International Politics*. Copenhagen: Danish Institute of International Affairs.

Presidency Declaration. Baltic Sea States Summit Riga, 22-23 January 1998.

Rebas, Hain (1997/1998) 'Baltic Cooperation – problem or opportunity?', *Perspectives*, No. 9: 64-76.

Rittberger, Volker and Michael Zurn (1990) 'Towards Regulated Anarchy in East-West Relations', in Volker Rittberger (ed.) *International Regimes in East-West Politics*. London: Pinter Publisher.

Russett, Bruce M. (1967) *International Regions and the International System: A Study in Political Ecology*. Chicago, IL: Rand McNally.

Samhat, Nayef H. (1997) 'International regimes as political Community', *Millennium*, vol. 26, no. 2: 349-378.

Schiavone, Giuseppe (1997) *International Organizations: A Dictionary*, 4th ed. London, New York: Macmillan.

Security in a Changing World. Guidelines for Finland's Security Policy. Report by the Council of State (1995). Helsinki: Finland's Council of State.

Sergounin, Alexander (1996) 'The Russian Dimension of Nordic Security - Hard Choices and Opportunities', *Visions of European Security - Focal Point Sweden and Northern Europe*. Report from a project organized by the Olof Palme International Center. Stockholm: The Olof Palme International Center: 104-117.

Stalvant, Einar (1992) 'The Nordic - Baltic States in European Economic Integration', paper presented at the seminar 'An Emerging profile of the Baltic States in the Baltic Sea Region', Riga.

Stalvant, Einar (1993) 'The Baltic sea Area: An International Resource Region and a Test case for Regionalism?' in Pertti Joenniemi (ed.) *Cooperation in the Baltic Sea Region*. London: Taylor&Francis: 49-72.

Stalvant, Einar (1998) 'The Council of Baltic Sea States', in Andrew Cottey and Thorvald Stoltenberg (eds.) *Subregional Cooperation in the New Europe*. New York: Macmillan: 46-68.

Strange, Susan (1983) 'Cave! Hic Dragones: A Critique of Regime Analysis', in Krasner, D. Stephen (ed.) *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press: 337-54.

Sundelius, Bengt and Claes Wilklund (1979) 'Nordic Cooperation in the Seventies: Trends and Patterns', *Scandinavian Political Studies*, vol. 2, no. 2: 99-120.

Sundelius, Bengt (ed.) (1982) *Foreign Policies of Northern Europe*. Boulder, CO: Westview.

Sweden in Europe and in the World. Conclusions of a Report on Security Policy by the Swedish Parliamentary Defense Commission (1995). Stockholm: Swedish Parliament.

Sweeney, Jane (1994) *The First European Elections: Neofunctionalism and the European Parliament*. London: Boulder.

Talbot, Strobe (1998) *Opening Doors and Building Bridges in the New Europe*. An Address by Deputy Secretary of State Strobe Talbot in the Paasikivi Society Helsinki, Finland, January 21.

Taylor, Paul and A.J.P. Groom (eds.) (1989) *Frameworks for International Cooperation*. London: Pinter.

Trenin, Dmitri (1997) *Baltic Chance: The Baltic States, Russia, and the West in the Emerging Great Europe*. Moscow: Carnegie Endowment for International Peace.

Tuomi, Osmo (1998) *The New Geopolitics. The World System and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective*. Helsinki: National Defence College.

Ullman, Richard (1983) 'Redefining Security', *International Security*, vol. 8, no.1: pp. 129-153.

Ulriksen, Stele (1997) *Security Complexes, Subsystems and Great Powers. Three Notes on the Structure of the International System*. Oslo: NUPI.

Vaivads, Jānis (1999) «Latvija Ziemeļu dimensijā», *Latvija un Eiropas Savienība*, Nr. 13: 15.-21. lpp.

Von Alten, J. (1996) *Weltgeschichte der Ostsee*. Berlin: Siedler.

Zydowicz, Krzysztof (1997) 'Nationality Versus Regionality: A Central-East European Perspective Pertaining to the Southern Baltic', in Pertti Joenniemi (ed.) *Neo-Nationalism or Regionality? The Restructuring of Political Space around the Baltic Rim*. Stockholm: NordREFO: 54-84.

Zakheim, Dov (1998) 'The Role of Denmark in the Baltic Sea Area: An American View', in Bertel Heurlin and Hans Mouritzen (eds.) *Danish Foreign Policy Yearbook 1998*. Copenhagen: DUPI: 27-42.

Zaļkalns Gundars (1998) *Valsts drošības un aizsardzības izvērtējums, Latvijas Republikai ieejot 21. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts.

Walker, R.B.J. (1993) *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wallace, William (ed.) (1990) *The Dynamics of European Integration*. London: Pinter/RIIA.

Walter, G., Address to the Workshop «The European Union and the Baltic States - Visions, Interests and Strategies for the Baltic Sea Region,» Bonn, Europa-Zentrum, 25 June 1997.

Walt, Stephan M. (1991) 'The Renaissance of Security Studies', *International Studies Quarterly*, vol. 35, no. 2: 221-239.

Walt, Stephan M. (1998) 'International Relations: One World, Many Theories', *Foreign Policy*, Spring: 29-47.

Waltz, Kenneth (1993) 'The Emerging Structure of International Politics', *International Security*, vol. 18, no.2: 44-79.

Wellmann, Christian (ed.) (1992) *The Baltic Sea Region: Conflict or Cooperation. Region-making, Security, Disarmament and Conversion*. Munster, Hamburg: Lit.

Westing, Arthur H. (ed.) (1989) *Comprehensive Security for the Baltic. An Environmental Approach*. London: Sage.

Waever, Ole, Lemaitre, Pierre and Elzbieta Tromer (eds.) (1989) *European Polyphony*. London: Macmillan.

Waever, Ole (1991) 'Northern Europe on a New Continent'. Paper presented at the Conference in Tallinn, 30 May – 3 June 1991.

Waever, Ole and Pertti Joenniemi (1992) 'Region in the Making. A Blueprint for Baltic Sea Politics', in Christian Wellmann (ed.) *The Baltic Sea Region: Conflict or Cooperation. Region-making, Security, Disarmament and Conversion*. Munster, Hamburg: Lit : 13-60.

Waever, Ole (1992a) 'Nordic Nostalgia: Northern Europe After the Cold War', *International Affairs*, vol. 68, no. 1: 77-102.

Waever, Ole, Buzan, Barry, Kelstrup, Morten and Pierre Lemaitre (eds.) (1993) *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter.

Waever Ole (1993a) 'Culture and Identity in the Baltic Sea Region', in Pertti Joenniemi (ed.) *Cooperation in the Baltic Sea Region*. London: Taylor&Francis: 23-48.

Waever Ole (1995) 'Securitization and Desecuritization', in Ronnie D. Lipschutz (ed.) *On Security*. New York: Columbia University Press, pp. 46-86.

Waever Ole (1997) 'The Baltic Sea Area: A Region After-Post-Modernity?' in Pertti Joenniemi (ed.) *Neo-Nationalism or Regionality? The Restructuring of Political Space around the Baltic Rim*. Stockholm: NordREFO: 293-342. 141

PĒCVĀRDS

Žanetas Ozoliņas grāmata «Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti» ir jauns un nenoliedzami nozīmīgs ieguldījums zinātniskajā literatūrā par atjaunotās Latvijas mijiedarbi ar pasauli vienā no tās reģioniem - Baltijas jūras apkaimē. Būs pareizi teikt, ka līdz šim publikācijas par Latvijas politiku, mūsu valsts iesaisti starptautiskajos procesos un jo īpaši reģionālās sadarbības apvienībās latviešu valodā vēl nav parādījušās. Šīs grāmatas nākšana klajā ir nozīmīga vismaz trīs iemeslu dēļ. Pirmkārt, latviešu valodā parādās nopietns pētījums, kas veltīts starptautiskās politikas jautājumiem un Latvijas drošības risinājumiem, kas atspoguļoti plašākā reģionālā kontekstā. Otrkārt, aktuāla ir pētījuma tematika, kura aptver Latvijas ārējās un drošības politikas prioritātes - iestāšanos Eiropas Savienībā un NATO, kā arī reģionālās sadarbības attīstīšanu, kas kalpo divu iepriekšējo mērķu sasniegšanai. Šo jautājumu aplūkošana ir jo īpaši svarīga pašreiz, kad iestāšanās Eiropas Savienībā nav vairs aiz kalniem. Mūsu valstij liktenīgais jautājums - «būt vai nebūt» ES dalībvalstij - var tikt izšķirts jau 2005. vai 2006. gadā. Tādēļ grāmatā sniegtais vērtējums par sadarbību Baltijas jūras reģionā un tajā iesaistīto valstu attieksmi pret paplašināšanās procesu palīdz dziļāk izprast sadarbības pretrunīgo dabu un neviennozīmīgo valstu attieksmi pret Eiropā un reģionā notiekošajiem procesiem. Tuvāko piecu sešu gadu laikā acīmredzot arī izkristalizēsies atbilde uz NATO tālākas paplašināšanas gaitu un Latvijas iespējamo vietu tajā. Tādēļ reģionālās sadarbības veidi drošības un aizsardzības jomā kalpo kā stabils nodrošinājums mūsu valsts pakāpeniskai iesaistei ne tikai reģionālās drošības, bet arī plašākās Transatlantiskajās struktūrās. Treškārt, autore ir teorētiski labi «apbruņota», lai veiktu apjomīgo reģionālās drošības koncepta analīzi. Tas savukārt ļauj Žanetai Ozoliņai sniegt reģionālās drošības situācijas novērtējumu Latvijā, Baltijas valstīs un Baltijas jūras reģionā desmit gadus pēc Padomju savienības - patiesībā - impērijas - sabrukuma. Šādu milzīgu vēsturisku notikumu radītie satricinājumi vēl ilgi ietekmē ne tikai tuvāko apkaimi, bet visu kontinentu.

Gribētu pieminēt vēl vienu iemeslu, kādēļ grāmatas «Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti» nākšana klajā man personiski šķiet zīmīga - tā ir tapusi līdz ar Latvijas Ārpolitikas institūta (LĀI) veidošanos. LĀI dibināja gandrīz vai tūlīt pēc neatkarības atgūšanas 1992. gadā ar Zviedrijas valdības īpaša fonda finansiālo atbalstu, lai stiprinātu Latvijas suverenitāti, veicot zinātniskus pētījumus par Baltijas valstu drošības jautājumiem. Šāda veida neatkarīgs institūts bija pirmais Baltijas valstīs un Žaneta Ozoliņa bija viena no pirmajām pētniecēm, kas sāka strādāt institūtā. Viņa piedalījās vairākos īpaši rīkotosursos Zviedrijas Ārpolitikas institūtā starptautiskās attiecībās un drošības jautājumos. Jau pēc neilga laika viņa sāka stažēties citos ārējās

un drošības politikas pētnieciskos institūtos Eiropā. Faktiski grāmata atspoguļo vairāku gadu garumā veikto pētījumu par Latvijas drošības politikas tapšanu un tās attīstību Baltijas jūras reģionā, kas veikts gan Latvijā, gan citās Eiropas valstīs. Īpaši cieši kontakti LĀI un grāmatas autorei ir izveidojušies ar Skandināvijas valstu pētnieciskiem institūtiem, kas ļāvis vairākus gadus vākt materiālus par Baltijas un Ziemeļvalstu attiecībām Eiropas politikas kontekstā un arī intervēt šo valstu politiķus un ekspertus. Iegūtā pieredze lieti noderējusi Žanetai Ozoliņai, atspoguļojot Baltijas jūras reģiona valstu savstarpējo attiecību ģenēzi. Latvijā līdz šim vēl nav publicēts neviens tik visaptverošs pētījums, kurš analizē reģiona valstu attieksmi pret Eiropas Savienības un NATO paplašināšanos desmit gadu garumā.

Žaneta Ozoliņa ir piedalījies LĀI pētnieciskos projektos, kuru darba rezultāti tika publicēti grāmatās angļu valodā 1996., 1998. un 2000. gadā, proti, «Baltijas valstis: drošības meklējumi», «Mazas valstis nemierīgā vidē» (šai grāmatai Žaneta Ozoliņa bija arī līdzredaktore Atim Lejiņam), un «Baltijas drošības perspektīvas 21. gs. mijā». Visos trijos darbos autore padziļināti analizēja un vērtēja Baltijas jūras reģionu saistībā ar Baltijas valstu drošību un integrācijas procesiem Eiropā, īpaši Eiropas Savienības paplašināšanos. Zināms, šodien Baltijas jūras reģions ir viens no dinamiskākajiem attīstības reģioniem Eiropā, un atbild jau par 15 procentiem no visas pasaules tirdzniecības. Gribētos atzīmēt, ka ne vienmēr autorei ir bijis viegli nodarboties ar reģionālās sadarbības jautājumiem, kuri periodiski ir «izkrituši» no Latvijas politiķu uzmanības loka un arī aktīvā politiskā procesa. Žaneta Ozoliņa ar savām publikācijām vienmēr konsekventi ir atgādinājusi, ka mazo valstu ārējās un drošības politikās jāizmanto visas iespējas, kuras piedāvā iekšējie resursi un apkārtējā reģionālā un starptautiskā vide. Kā pierāda straujā Baltijas jūras reģiona attīstība, autores analīze ir izrādījusies pareiza.

Starp vairākiem citiem darbiem, ko Žaneta Ozoliņa publicējusi Latvijā un ārzemēs, ir grāmata «Latvija pasaules politikā: iespējas un ierobežojumi», kuru izdeva LĀI 1995. gadā. Šī grāmata mazināja zinātniskās literatūras trūkumu latviešu valodā par starptautisko politiku un drošību, kuru izjuta politikas zinātnes studenti, arī visi, kas interesējās par starptautisko attiecību jautājumiem. Tagad autore piepulcina vēl vienu grāmatu par starptautiskiem jautājumiem, kuru, cerams, lasīs gan studenti, gan ikviens cilvēks, kurš interesējas par drošības jautājumiem.

Viss darbs un zināšanas, kas iegūtas, strādājot piecus gadus LĀI, tagad parādās šajā jaunajā grāmatā. Tā ir vērtīgs un vajadzīgs ieguldījums latviešu zinātniskajā literatūrā, kas palīdzēs lasītājam izprast visai sarežģītos politiskos un drošības procesus mūsdienu pasaulē.

Atis Lejiņš,

Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0300018517

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

2.60

2000-3
777

Grāmatas autore Žaneta Ozoliņa ir Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Politikas zinātnes nodaļas asociētā profesore. Beigusi LU Vēstures un filozofijas fakultātes filozofijas nodaļu. Lasa lekcijas studentiem par reģionālās drošības politikas jautājumiem, starptautiskās politikas teorijām, Eiropas Savienības Kopējo ārējo un drošības politiku, lēmumu pieņemšanu ārpolitikā un citiem starptautiskiem jautājumiem. Lasa lekcijas arī citu valstu augstskolās – Briseles Brīvajā universitātē, Dānijas Karaliskajā Aizsardzības koledžā, Turku universitātē Somijā. Piedalījies daudzos starptautiskos projektos par drošību Baltijas jūras reģionā. Strādājusi Kopenhāgenas Miera pētījumu institūtā (*Copenhagen Peace Research Institute*). Stāžējiesies Zviedrijas Ārpolitikas institūtā. Saņēmusi vairākas nozīmīgas ārvalstu un starptautisko organizāciju stipendijas pētījumu veikšanai par drošības tematiku – divreiz NATO stipendiju, arī Folksvāgena fonda un Fulbraita stipendijas. Žaneta Ozoliņa ir līdzautore un zinātniskā redaktore vairākām grāmatām, kuras izdotas gan Latvijā, gan ārvalstīs. Vairāk nekā 20 zinātnisku publikāciju autore. Šobrīd strādā Eiropas Komisijas Delegācijā Latvijā.